T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

SİNOP BALATLAR YAPI TOPLULUĞU ANALİTİK ÇÖZÜMLEMESİ VE KORUMA ÖNERİLERİ

SAADET GÜNDOĞDU

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RÖLÖVE-RESTORASYON PROGRAMI

DANIŞMAN
DOÇ. DR. ZEYNEP GÜL ÜNAL

İSTANBUL, 2012

T.C.

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

SİNOP BALATLAR YAPI TOPLULUĞU ANALİTİK ÇÖZÜMLEMESİ VE KORUMA ÖNERİLERİ

Saadet GÜNDOĞDU tarafından hazırlanan tez çalışması 18.06.2012 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Zeynep Gül ÜNAL

Yıldız Teknik Üniversitesi

Eş Danışman

Prof. Dr. Gülgün KÖROĞLU

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Zeynep Gül ÜNAL

Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Prof. Dr. Gülgün KÖROĞLU

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi _____

Prof. Dr. Can BİNAN

Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Prof. Dr. Demet BİNAN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi _____

Doç. Dr. Zeynep KOÇEL ERDEM

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi _____

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tez çalışmamın konusunu seçmemde ki yardımlarından, tezin her aşamasında araştırmama verdikleri desteklerden, beni yönlendirmelerinden dolayı danışman hocalarım Sayın Doç. Dr. Z. Gül Ünal ve Prof. Dr. Gülgün Köroğlu'na sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmamdaki katkılarından, yardımlarından ve manevi desteklerinden ötürü değerli arkadaşlarım Sayın Y. Mimar Pınar Gözek, Mimar Didem Çarçak, Y. Mimar Fuat Fidan, Y. Mimar Bengi Yurtsever, Mimar Olgun Temmuz Çelik, Ümit Yıldırım ve tüm dostlarıma çok teşekkür ederim.

Hayatımın her sürecinde olduğu gibi bu zorlu süreçte de beni desteklleyen ve her zaman yanımda olan sevgili babam Salih Gündoğdu, annem Nurten Gündoğdu ve kardeşlerim Şerife, Fatma Nur ve Haluk Gündoğdu'ya en derin şükranlarımı sunuyorum.

Haziran, 2012

Saadet GÜNDOĞDU

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ vii

ÖZET xiv

ABSTRACT xvi

BÖLÜM 1 1

GİRİŞ 1

1.1 Literatür Özeti 1
1.2 Tezin Amacı 2
1.3 Hipotez 2

BÖLÜM 2 4

SİNOP'UN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ 4

2.1 Sinop'un Coğrafi Konumu 4
2.2 Sinop'un Tarihsel Gelişimi 9
2.2.1 Tarih Öncesi Çağlar 9
2.2.2 Roma Dönemine Kadar 10
2.2.3 Roma Dönemi 10
2.2.4 Bizans Dönemi 16
2.2.5 Beylikler Dönemi 18
2.2.6 Osmanlı Dönemi 19
2.3 Sinop Yerleşiminin Fizik Mekân Oluşumunda Etkili Olan Yapılar 19
2.3.1 Serapis Tapınağı 22
2.3.2 Sinop Kalesi 23
2.3.3 Balatlar Yapı Topluluğu 25
2.3.4 Sinop Paşa Tabyaları 27
2.3.5 Aslan Torun Konağı (Etnografya Müzesi) 27
2.3.6 Mekteb-i İdadi 28

BÖLÜM 3 31

BİR ROMA YAPI KOMPLEKSİ: BALATLAR YAPI TOPLULUĞU ARKEOLOJİK ALANININ İNCELENMESİ 31

3.1 Balatlar Yapı Topluluğu Tarihsel Gelişimi 31

3.2 Yapılar Topluluğunun Özgün Fonksiyonuna Dair 45
3.2.1 Hamam Fonksiyonu 45
3.2.1.1 İlk Hamamlar 45
3.2.2 Gymnasium- Roma Hamamı 46
3.2.2.1 Gymnasium 46
3.2.2.2 Hamam- Gymnasium 49
3.2.2.3 Roma Hamamlarında Sosyal Yaşam 50
3.2.3 Roma Hamamlarının Mimari Özellikleri 51
3.2.3.1 Kent İçindeki Konumu 51
3.2.3.2 Isıtma 52
3.2.3.3 Su Tesisat Sistemleri 58
3.2.4 Roma Hamamları ve Gymnasiumlarda Mekân Özellikleri ve Tipoloji 59
3.2.4.1 Hamam Mimarisi Mekânsal İşlevleri (Gymnasium-Hamamda Bulunan Bölümler) 59
3.2.4.2 Roma Hamamlarının Sınıflandırılması 63
3.2.4.3 Roma Hamamı, Hamam-Gymnasium Örneklerinin Mekansal-İşlevsel Analizleri 84
3.3 Balatlar Yapı Topluluğu Mevcut Durumunun Değerlendirilmesi 109
3.3.1 Konumu ve Plan Özellikleri 109
3.3.2 Mimari Özellikleri 112
3.3.2.1 Malzeme Kullanımı 112
3.3.2.2 Yapım Sistemi 114
3.3.2.3 Yapı Üst Örtüsü 117
3.4 Kalıntı Duvar Yüzeylerine İlişkin Analitik Çözümlemeler 118
3.4.1 I Nolu Mekan 121
3.4.2 II Nolu Mekan 128
3.4.3 III Nolu Mekan 136
3.4.4 IV Nolu Mekan 148
3.4.5 V Nolu Mekan 192
3.4.6 VI Nolu Mekan 201
3.4.7 VII- VIII Nolu Mekan 213
3.4.8 IX Nolu Mekan (Kilise Birimi) 226
3.4.9 XI Nolu Mekan 235
3.4.10 XII Nolu Mekan 235
3.5 Çalışma Alanı Dışında Kalan, Komplekse Ait Kalıntıların Değerlendirilmesi 239
3.5.1 Çalışma Alanı Çevresindeki Duvarların Değerlendirilmesi 239
3.5.1.1 X No'lu Mekan 239
3.5.1.2 XIII No'lu Mekan 240
3.5.1.3 XIV No'lu Mekan 241
3.5.1.4 XV No'lu Mekan 242
3.5.1.5 XVI No'lu Mekan 242
3.5.1.6 XVII No'lu Mekan 243
3.5.2 Çalışma Alanı Yakın Çevresindeki Kalıntıların Değerlendirmesi 243
3.5.2.1 Balatlar yapısı - A 243
3.5.2.2 Roma dönemi Sarnıç yapısı – B 243

3.5.2.3 Kalıntı duvarlar – C1, C2 247
3.5.2.4 Kalıntı duvar – D 250
3.5.2.5 Müze kazısı kilise – E 250
3.5.2.6 Müze kazısı sarnıç – F 250
3.5.2.7 Müze tarafından önceki yıllarda yapılmış kazı sonucu ortaya çıkmış döşemeli mekanlar – G 253
3.5.2.8 Müze kazısı Kalıntı Duvarlar – H 253
3.6 Anadolu'da Gymnasiumlar ve Hamamlar, Balatlar Yapı Topluluğu İle Karşılaştırması 256
3.7 Mekansal Analiz Bağlamında Restitüsyon Denemeleri 260

BÖLÜM 4 276

SİNOP BALATLAR YAPI TOPLULUĞU ARKEOLOJİK KALINTILARI İÇİN KORUMA YÖNTEM ÖNERİLERİ 276

4.1 Arkeolojik Alan Korumasına Genel Bakış 276
4.1.1 Arkeolojik Kazılarda Planlama Süreci ve Koruma İlişkisi 279
4.1.2 Sinop Balatlar Yapı Topluluğu Kalıntıları İçin Koruma Yöntem Önerileri 281
4.1.2.1 Taşıyıcı Sistem 293
4.1.2.2 Malzemeler 297
4.1.2.3 Onarım ve Sunum 309

BÖLÜM 5 310

SONUÇ VE ÖNERİLER 310

KAYNAKLAR 314

EK-A 320

FOTOĞRAF PAFTASI 320

ÖZGEÇMİŞ 351

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2. 1 Sinop ili konum haritası 4
Şekil 2. 2 Kıyı dağlarının şematik krokisi 6
Şekil 2. 3 Orta Karadeniz Bölgesi Yolları (Munro'nun bu haritasında Amnias (Gökırmak) ve Halys 7
Şekil 2. 4 Sinope ve hinterlandı: yerleşmeler ve yollar 8
Şekil 2. 5 Küçük Asya: Eyaletleri ve eyalet sınırları, ikinci yüzyılın başlarındaki durumuyla gösterilmiştir 16
Şekil 2. 6 Sinop Kalesi surları 24
Şekil 2. 7 Sinop Cezaevi. 25
Şekil 2. 8 Balatlar Yapı Topluluğu 2011..... 26
Şekil 2. 9 Aslan Torun Konağı..... 28
Şekil 2. 10 Mekteb-i İdadi 28
Şekil 2. 11 Mekteb-i İdadi..... 28
Şekil 2. 12 Sinop'a ait hava fotoğrafı..... 29
Şekil 3. 1 Balatlar Yapı Topluluğu'na ait 2011 yılı fotoğrafı 32
Şekil 3. 2 1980'lerde Bryer veWinfield Sinop'taki gezilerinde Balatlar Yapı Topluluğu'nun rölövesi 34
Şekil 3. 3 1980'ler Balatlar Yapı Topluluğu rölövesi 36
Şekil 3. 4 Hypocaust olduğu düşünülen tuğlalar 39
Şekil 3. 5 Sinop'un ada ile olan bağlantısında surlar yer almaktadır 40
Şekil 3. 6 Şehir surları planı ve cardo 41
Şekil 3. 7 2010 sur planı ve cardo google earth görüntüsü 41
Şekil 3. 8 Surlar, Balatlar Yapı Topluluğu ve yakın çevresindeki kalıntılar 42
Şekil 3. 9 Balatlar Yapı Topluluğu ve yakın çevresindeki kalıntılar A, B, C1, C2, D, E, F, G, H 42
Şekil 3. 10 Balatlar Yapı Topluluğu ve yakın çevresindeki kalıntılar A, B, C1, C2, D, E, F, G, H 43
Şekil 3. 11 Sinop hamam-gymnasium planı 44
Şekil 3. 12 Sinop hamam-gymnasiuma hizmet eden antik döneme ait sarnıçlar 44
Şekil 3. 13 III. Teknik dönem denilen döneme ait, İ.S. I.yüzyıldan sonra yapılmış bir Roma ev hamamının şeması 47
Şekil 3. 14 Lambaesis'te (Kuzey Afrika) ordu hamamının ısınma sistemi 52
Şekil 3. 15 Galya-Germen tipi bir oturma odasının ısıtılması 54
Şekil 3. 16 İdealize edilmiş bir Roma hamamında caldarium mekanı 56
Şekil 3. 17 Trier'deki Barbara hamamının küllerini akıtma düzeneği..... 57
Şekil 3. 18 Hypocaustum yöntemiyle ısıtılan bir yerin külhanı 57

Şekil 3. 19 Villa Boscoreale'de bir ev hamamının soğuk ve sıcak su kazanları, boruları ve karıştırma muslukları 58
Şekil 3. 20 Ostia'da bir sokak latrinası 63
Şekil 3. 21 Roma Hamamı Şeması 64
Şekil 3. 22 Roma'da Bir Ev Hamamı 64
Şekil 3. 23 Welwyn Roma hamamı zemin kat planı 64
Şekil 3. 24 Welwyn Roma hamamı, kesit 65
Şekil 3. 25 Hamamın mekan kullanım sırası 65
Şekil 3. 26 Hamamın sırasıyla mekan perspektifleri 65
Şekil 3. 27 Welwyn Roma Hamamı-Cehennemlik katı planı 66
Şekil 3. 28 Sıra tipi plan şeması 70
Şekil 3. 29 Halka tipi plan şeması 71
Şekil 3. 30 Çifte hamam tipi plan şeması 72
Şekil 3. 31 İki caldariumlu plan şeması 73
Şekil 3. 32 Ortak apodyterium ve caldariumlu plan şeması 74
Şekil 3. 33 Küçük imparatorluk tipi plan şemaları 75
Şekil 3. 34 Büyük imparatorluk tipi plan şemaları 76
Şekil 3. 35 Yarı aksiyal karma plan şema çeşitleri 77
Şekil 3. 36 Sıra tipi plan şeması 78
Şekil 3. 37 Sıra tipi plan şeması 79
Şekil 3. 38 Sıra tipi plan şeması 80
Şekil 3. 39 Halka tipi plan şeması 81
Şekil 3. 40 Halka tipi plan şeması 82
Şekil 3. 41 Halka tipi plan şeması 83
Şekil 3. 42 Aizanoi (Kütahya) - Hamam Gymnasium 84
Şekil 3. 43 Aizanoi (Kütahya) - Meydan Kıran Hamamı 84
Şekil 3. 44 Aspendos (Antalya) -Büyük Hamam 85
Şekil 3. 45 Roma-Caracalla Hamamı 85
Şekil 3. 46 Roma-Caracalla Hamamı 86
Şekil 3. 47 Roma-Caracalla frigidarium 86
Şekil 3. 48 Roma Caracalla Hamamı 3 boyutlu çizimi 87
Şekil 3. 49 Ankara Caracalla hamamı frigidarium 87
Şekil 3. 50 Cemeneluem Cimiez Doğu Hamamı 88
Şekil 3. 51 Colonia Claudia Caesera 88
Şekil 3. 52 Didyma (Aydın) - hamam 89
Şekil 3. 53 Roma- Diocletian Hamamı 89
Şekil 3. 54 Roma- Diocletian Hamamı 90
Şekil 3. 55 Djemila (Cezayir) kentindeki büyük hamamın planı 90
Şekil 3. 56 Ephesus (İzmir) - Doğu Hamam Gymnasium 91
Şekil 3. 57 Ephesus (İzmir) - Liman Hamam Gymnasium 91
Şekil 3. 58 Ephesus (İzmir) - Tiyatro Hamam Gymnasium 92
Şekil 3. 59 Ephesus (İzmir) - Varius Hamamı 92
Şekil 3. 60 Ephesus (İzmir) - Vedius Hamam Gymnasium 93
Şekil 3. 61 Epidauros (Yunanistan) - Kuzey Doğu Hamamı 93
Şekil 3. 62 Herculaneum (İtalya) - Forum Hamamı 94
Şekil 3. 63 Herculaneum- F. Apodyterium 94
Şekil 3. 64 Kourion (Kıbrıs) Hamamı 94

Şekil 3. 65 Lambaesis (Cezayir) - Avcı Hamamı 95
Şekil 3. 66 Leptis Magna (Libya) -Erken Dönem Hamamı 95
Şekil 3. 67 Lambaesis (Cezayir) - Büyük Hamam 96
Şekil 3. 68 Ostia Mitra hamamı 96
Şekil 3. 69 Leptis Magna (Libya) - Hadrian hamamı 97
Şekil 3. 70 Leptis Magna'daki (Kuzey Afrika) Büyük hamamda küçük bir soğuk su havuzu 97
Şekil 3. 71 Miletus (Aydın) - Capito hamamı 98
Şekil 3. 72 Miletus (Aydın) - Faustina Hamamı 98
Şekil 3. 73 Miletus (Aydın) - Faustina Hamamı, ... 98
Şekil 3. 74 Miletus (Aydın) - Hümaitepe hamamı 99
Şekil 3. 75 Ostia- Nettuno hamamı 99
Şekil 3. 76 Ostia- Porta Marina hamamı 100
Şekil 3. 77 Pergamon (İzmir) - Küçük Hamam 100
Şekil 3. 78 Perge (Antalya) Güney hamamı 101
Şekil 3. 79 Perge (Antalya) Güney hamamı kesiti 101
Şekil 3. 80 Pompei- Stabian bayanlar caldarium 101
Şekil 3. 81 Pompei (İtalya) - Forum Hamamı 102
Şekil 3. 82 Pompei (İtalya) - Merkez Hamam 102
Şekil 3. 83 Pompei (İtalya) - Stabian Hamam 103
Şekil 3. 84 Pompei (İtalya) - Stabian hamamı bayan apodyteriumu 103
Şekil 3. 85 Pompei (İtalya) - Forum Hamamı caldarium 103
Şekil 3. 86 Salamis (Kıbrıs) - Gymnasium 104
Şekil 3. 87 Salamis (Kıbrıs) - Gymnasium 104
Şekil 3. 88 Sardes (Manisa) - Gymnasium Hamamı 105
Şekil 3. 89 Sardes (Manisa) - Gymnasium Hamamı 105
Şekil 3. 90 Sardes (Manisa) - Gymnasium Hamamı 106
Şekil 3. 91 Sardes (Manisa) şehir planı 106
Şekil 3. 92 Side (Antalya) - Agora Hamamı 107
Şekil 3. 93 Side (Antalya) - Liman Hamamı 107
Şekil 3. 94 Tibur- Villa Hadriana (Roma), Küçük hamam 108
Şekil 3. 95 Tibur- Villa Hadriana (Roma), Büyük hamam 108
Şekil 3. 96 1950'li yıllara ait Balatlar'ın fotoğrafı 109
Şekil 3. 97 Balatlar Yapı Topluluğu (2011) 110
Şekil 3. 98 Balatlar Yapı Topluluğu ve yakın çevresindeki kent dokusu 110
Şekil 3. 99 Balatlar Yapı Topluluğu planı analitik rölövesi 111
Şekil 3. 100 1950'li yıllara ait duvar kesiti fotoğrafı 112
Şekil 3. 101 Mermer kaplamaları tutmak için oluşturulmuş delik izleri 113
Şekil 3. 102 Kilise mekanı sıvalı duvar yüzeyi 113
Şekil 3. 103 5x5 m sondaj kesiti 113
Şekil 3. 104 5x5 m sondaj kesiti (10d açması) taban malzemesi 114
Şekil 3. 105 2011 yılı açılan XI nolu mekan döşemesi 114
Şekil 3. 106 IV no lu mekân, 6 no lu duvar malzeme analizi ve fotoğrafı 115
Şekil 3. 107 IV nolu mekan 10 nolu duvar yüzeyi duvar tekniği detaylı çizimi 116
Şekil 3. 108 Kilise olarak kullanılan bölüm 117
Şekil 3. 109 Rölöve- Restitüsyon Denemesi restitüsyon denemesi paftası 117
Şekil 3. 110 XII nolu mekan dış ve iç görünümü 118

Şekil 3. 111 Balatlar Yapı Topluluğu planı müdahale analizi 120
Şekil 3. 112 I nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi 122
Şekil 3. 113 I nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi 123
Şekil 3. 114 I nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 124
Şekil 3. 115 I nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi 125
Şekil 3. 116 I nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi 126
Şekil 3. 117 I nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 127
Şekil 3. 118 II nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi 129
Şekil 3. 119 II nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi 130
Şekil 3. 120 II nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 131
Şekil 3. 121 II nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi 132
Şekil 3. 122 II nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi 133
Şekil 3. 123 II nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi 134
Şekil 3. 124 II nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 135
Şekil 3. 125 II nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi 136
Şekil 3. 126 III nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi 138
Şekil 3. 127 III nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi 138
Şekil 3. 128 III nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 139
Şekil 3. 129 III nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi 140
Şekil 3. 130 III nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi 141
Şekil 3. 131 III nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 142
Şekil 3. 132 III nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi 143
Şekil 3. 133 III nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi detay 143
Şekil 3. 134 III nolu meakn 3 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi 144
Şekil 3. 135 III nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi 144
Şekil 3. 136 III nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 145
Şekil 3. 137 Gymnasiuma ait cephe çizimleri- III nolu mekan 1 nolu duvar çizimleri . 146
Şekil 3. 138 IV nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi 150
Şekil 3. 139 IV nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi 151
Şekil 3. 140 IV nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 152
Şekil 3. 141 IV nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi 153
Şekil 3. 142 IV nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi müdahale ve bozulma analizi 154
Şekil 3. 143 IV nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 155
Şekil 3. 144 1980'lere ait fotoğraf 158
Şekil 3. 145 IV nolu mekan 6 nolu duvar yüzeyi 158
Şekil 3. 146 IV nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi 159
Şekil 3. 147 IV nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi 160
Şekil 3. 148 IV nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 161
Şekil 3. 149 IV nolu mekan 4 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi 162
Şekil 3. 150 IV nolu mekan 4 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi 163
Şekil 3. 151 IV nolu mekan 4 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 164
Şekil 3. 152 IV nolu mekan 5 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi 165
Şekil 3. 153 IV nolu mekan 5 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi 166
Şekil 3. 154 IV nolu mekan 5 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 167
Şekil 3. 155 IV nolu mekan 6 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi 168
Şekil 3. 156 IV nolu mekan 6 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi 169
Şekil 3. 157 IV nolu mekan 6 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 170

Şekil 3. 158 IV nolu mekan 6 nolu duvar yüzeyi..... 171
Şekil 3. 159 IV nolu mekan 7 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi..... 172
Şekil 3. 160 IV nolu mekan 7 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi..... 173
Şekil 3. 161 IV nolu mekan 8 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi..... 174
Şekil 3. 162 IV nolu mekan 8 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi..... 175
Şekil 3. 163 IV nolu mekan 8 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 176
Şekil 3. 164 IV nolu mekan 9 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi..... 179
Şekil 3. 165 IV nolu mekan 9 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi..... 180
Şekil 3. 166 IV nolu mekan 9 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 181
Şekil 3. 167 IV nolu mekan 10 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi..... 182
Şekil 3. 168 IV nolu mekan 10 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi..... 183
Şekil 3. 169 IV nolu mekan 10 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 184
Şekil 3. 170 IV nolu mekan 11 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi..... 186
Şekil 3. 171 IV nolu mekan 11 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi..... 187
Şekil 3. 172 IV nolu mekan 11 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 188
Şekil 3. 173 IV nolu mekan 12 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi..... 189
Şekil 3. 174 IV nolu mekan 12 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi..... 190
Şekil 3. 175 IV nolu mekan 12 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 191
Şekil 3. 176 Kilise giriş duvarının üzerinde mermer sütun parçası 193
Şekil 3. 177 V nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi..... 193
Şekil 3. 178 V nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi..... 194
Şekil 3. 179 V nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi..... 195
Şekil 3. 180 V nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 196
Şekil 3. 181 V nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi..... 198
Şekil 3. 182 V nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi..... 199
Şekil 3. 183 V nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 200
Şekil 3. 184 V nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi..... 201
Şekil 3. 185 V nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi..... 202
Şekil 3. 186 V nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi..... 203
Şekil 3. 187 V nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 204
Şekil 3. 188 VI nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi..... 206
Şekil 3. 189 VI nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi..... 207
Şekil 3. 190 VI nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 208
Şekil 3. 191 VI nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi..... 209
Şekil 3. 192 VI nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi..... 210
Şekil 3. 193 VI nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 211
Şekil 3. 194 VI nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 212
Şekil 3. 195 VII-VIII nolu mekan 1-2 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi..... 215
Şekil 3. 196 VII-VIII nolu mekan 1-2 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi216
Şekil 3. 197 VII-VIII nolu mekan 1-2 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 217
Şekil 3. 198 VII-VIII nolu mekan 1-2 nolu duvar yüzeyi..... 218
Şekil 3. 199 VII-VIII nolu mekan 2-3 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi..... 220
Şekil 3. 200 VII-VIII nolu mekan 2-3 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi221
Şekil 3. 201 VII-VIII nolu mekan 2-3 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 222
Şekil 3. 202 VIII nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi..... 223
Şekil 3. 203 VIII nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi..... 224
Şekil 3. 204 VIII nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi 225

Şekil 3. 205 IX Nolu mekan tonoz fresk çizimi, doğu kenarı fresk fotoğrafı 226
Şekil 3. 206 IX Nolu mekanın doğu duvarının fresk çizimi 227
Şekil 3. 207 IX Nolu mekanın batı duvarının iç ve dış fresk çizimi 228
Şekil 3. 208 IX Nolu mekan kuzey duvarı fresk çizimi 229
Şekil 3. 209 IX Nolu mekan kuzey duvarı fresk fotoğrafları 229
Şekil 3. 210 IX Nolu mekan güney duvarı fresk çizimi 230
Şekil 3. 211 Batı kemeri ve güney duvarı freskleri 231
Şekil 3. 212 Açık batı kemeri freskleri 231
Şekil 3. 213 Güney kapısı, iç mekandaki kitabe 231
Şekil 3. 214 Güney kapısının ve duvarının freskleri 232
Şekil 3. 215 Güney duvarı kitabe 232
Şekil 3. 216 IX Nolu mekan güney duvarda bulunan kapı boşluğunun dış kemeri üzerindeki fresk çizimi 232
Şekil 3. 217 Kilise mekanı (IX) 1-1, 2-2, 3-3, 4-4 kesiti ve plan analitik rölöve çizimi .. 233
Şekil 3. 218 Kilise mekanı (IX)1-1, 2-2 kesiti restitüsyon denemesi çizimi 234
Şekil 3. 219 Kilise mekanı (IX) 3-3, 4-4 kesiti restitüsyon denemesi çizimi 234
Şekil 3. 220 XI nolu mekan 236
Şekil 3. 221 XII nolu mekan plan ve kesit çizimi 237
Şekil 3. 222 Analitik rölöve duvar analiz çizimlerinin mekansal olarak yan yana getirilmiş duvar birleşimleri 238
Şekil 3. 223 X nolu mekan güney duvarı niş çizimleri 240
Şekil 3. 224 XVI nolu mekan tuğla sırası bir yerde kesilmektedir 243
Şekil 3. 225 Eski sarnıç fotoğrafı 244
Şekil 3. 226 Roma sarnıcı, 2010 244
Şekil 3. 227 Roma sarnıcı, 2010 245
Şekil 3. 228 Sarnıç yapısı plan- kesit analitik rölövesi, 2010 246
Şekil 3. 229 Çalışma alanı ve yakın çevresindeki kalıntılar A, B, C1, C2, D, E, F, G, H . 248
Şekil 3. 230 Çalışma alanı ve yakın çevresindeki kalıntılar A, B, C1, C2 249
Şekil 3. 231 Kilise mekanı rölöve çizimi E, F kalıntıları 251
Şekil 3. 232 Çalışma alanı yakın çevresindeki kalıntılar E, F, G, H 252
Şekil 3. 233 Müze tarafından yürütülmüş olan kazı çalışması verileri, kilise mekanının yakınında bulunan mekan döşemeleri, 2011 253
Şekil 3. 234 Kalıntı duvarlar (Sinop Müzesi tarafından yürütülmüş olan kazı verileri), 2011 254
Şekil 3. 235 Eylül 2010 kazı alanı ve yakın çevre sınırları 255
Şekil 3. 236 Balatlar Yapı Topluluğu yakındaki apsidal formlu duvar kalıntısı, 2012 .. 256
Şekil 3. 237 Balatlar Yapı Topluluğu analitik rölövesi (dik ve köşeli planlama) 257
Şekil 3. 238 Balatlar Yapı Topluluğu ve yakın çevre kalıntıları birbirine paralel birçok mekandan oluşmakta 258
Şekil 3. 239 Bryer'a ait Balatlar Yapı Topluluğu plan çizimi 263
Şekil 3. 240 Balatlar Yapı Topluluğu plan çizimi, Barat 263
Şekil 3. 241 Balatlar Yapı Topluluğu ve çevresindeki kalıntıların analitik rölövesi 264
Şekil 3. 242 Balatlar Yapı Topluluğu Restitüsyon denemesi plan çizimi, 2011 265
Şekil 3. 243 Duvar yüzeylerinin tamamlama çalışması duvar analiz çizimlerinin mekansal olarak yan yana getirilerek duvar birleşimler 266

Şekil 3. 244 Duvar yüzeylerinin tamamlama çalışması duvar analiz çizimleri birleştirilerek 3 boyutlu restitüsyon denemesi çizimi (2010 yılı kazı sonucu verileri ile hazırlanmıştır) 266
Şekil 3. 245 3 boyutlu restitüsyon denemesi çizimi 272
Şekil 3. 246 3 boyutlu restitüsyon denemesi çizimi 272
Şekil 3. 247 Balatlar hamam-gymnasium işlevli restitüsyon denemesi 1- mekansal analiz planı 273
Şekil 3. 248 Balatlar hamam-gymnasium işlevli restitüsyon denemesi 2- mekansal analiz planı 274
Şekil 3. 249 Balatlar hamam-gymnasium işlevli restitüsyon denemesi 3- mekansal analiz planı 275
Şekil 4.1 Kent dokusu içerisinde yer alan Balatlar Yapı Topluluğu 283
Şekil 4.2 Kazı çalışması yapılan alanın yakınındaki üst kotlardan kente ve denize bakış , 2011 283
Şekil 4. 3 Çatalhöyük Arkeolojik Alanı koruma örtüsü 285
Şekil 4. 4 Çatalhöyük Arkeolojik Alanı koruma örtüsü 285
Şekil 4. 5 Karatepe- Adana Arkeolojik Alanı koruma örtüsü 286
Şekil 4. 6 Karatepe Arkeolojik Alanı koruma örtüsü 286
Şekil 4. 7 Efes Yamaç Evler Arkeolojik Alanı koruma örtüsü 286
Şekil 4. 8 Efes Yamaç Evler Arkeolojik Alanı koruma örtüsü 286
Şekil 4. 9 Sinop Arkeolojik Sit Koruma Amaçlı İmar Planı Değişikliği Ada Mahallesi 24 Pafta 251 Ada ve Uygulama Hükümleri, Ölçek: 1/5000 288
Şekil 4. 10 Sinop Arkeolojik Sit Koruma Amaçlı İmar Planı Değişikliği Ada Mahallesi 24 Pafta 251 Ada Ölçek: 1/1000 289
Şekil 4. 11 Balatlar Yapı Topluluğu 2010-2011 kazı çalışması yapılmış olan alan ve yakın çevresi 290
Şekil 4. 12 Kalıntı korumasının kısa hikayesi 292
Şekil 4. 13 Stabilite ve kalıntı duvarlar 293
Şekil 4. 14 Kriko tarafından duvar hizalaması 293
Şekil 4. 15 Duvar en üst kotlarının davranışı 294
Şekil 4. 16 Kırık duvar başlarının korunması 295
Şekil 4. 17 Kalıntı duvar yüzeylerinde geçici destek ve koruma 296
Şekil 4. 18 Balatlar Yapı Topluluğu Kilise mekânı çatı fotoğrafları 297
Şekil 4. 19 Zemine yakın taş duvar yüzeylerin koruma önerisi 298
Şekil 4. 20 III nolu mekan kuzey duvarı malzeme analizi paftası 299
Şekil 4. 21 Balatlar Yapı Topluluğu III nolu mekân kuzey duvarı bozulma-müdahale analizi paftası, koyu yeşil renk 3. derece yüzey kaybını ifade etmekte... 299
Şekil 4. 22 Hadrian Wall'un taş yüzeylerindeki kayıpların dolgu ile sağlamlaşması . 301
Şekil 4. 23 Kalıntı kompozit duvar yüzeylerindeki kayıplar 302
Şekil 4. 24 Kalıntı duvarlarda kırık duvar bitişleri 303
Şekil 4. 25 Balatlar Yapı Topluluğu duvar üstlerini, çekirdeğini ve yüzeylerini gösteren fotoğraflar 304
Şekil 4. 26 Balatlar Yapı Topluluğu III nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi duvar üst kotları için koruma önerisi çizimi 305
Şekil 4. 27 Balatlar Yapı Topluluğu III nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyinin analizleri ve bir bölümünün detaylı olarak 1/50 ölçekte mevcut çizimi 308

ÖZET

SİNOP BALATLAR YAPI TOPLULUĞU ANALİTİK ÇÖZÜMLEMESİ VE KORUMA YÖNTEMLERİ

Saadet GÜNDOĞDU

Rölöve-Restorasyon Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Z. Gül ÜNAL

Eş Danışman: Prof. Dr. Gülgün KÖROĞLU

Günümüze kadar ulaşmış olan kent surları, Serapis tapınağı, tersane, liman, medrese, cami, türbe, çeşme ve mimari yapılar ile Sinop birçok tarihi değeri barındırmaktadır. Erken dönemlerde uluslararası liman ve ticaret kenti olması sebebiyle farklı devletler tarafından birçok kez alınmıştır. Bu yüzden toprağın alt katmanlarında farklı dönemlere ait farklı işlevlere sahip yapıların burada yer alması durumu önemli bir veridir.

Bakanlar Kurulu ve Kültür-Turizm Bakanlığının izinleriyle 15 Temmuz 2010 yılında Prof. Dr. Gülgün Köroğlu tarafından Sinop'ta başlatılmış olan "Sinop Balatlar Kilisesi Kazısı" ile bu değerlere ulaşılabilmeye çalışılmaktadır.

Kentsel arkeolojik alan olan kazı çalışmasının sürdürüldüğü bölgede "bütüncül koruma" yaklaşımı doğrultusunda eş zamanlı arkeolojik kazı-koruma yaklaşımı ile "Sinop Balatlar Yapı Topluluğu Analitik Çözümlemesi ve Koruma Yöntemleri" adlı tez çalışması sürdürülmüştür.

Sinop il merkezinde, Ada Mahallesi, 24 pafta, 251 ada, 2 parselde bulunan ve literatürde 'Balatlar Kilisesi' ya da 'Mitridates Sarayı' olarak bilinen Geç Roma-Erken Bizans dönemlerine tarihlenen yapılar topluluğu, kent içinde yer alan en önemli kalıntılardan biridir. Oldukça geniş bir alana yayılan bu yapı topluluğu, kentin gelişmesiyle kısmen yeni yerleşim içinde kalarak fiziksel bütünlüğü kesintiye uğramıştır.

Kazı çalışmalarının Temmuz 2010'da başlaması, daha önce yapılmış araştırmaların azlığı

ve yapı topluluğunun büyük bölümünün harap olması nedeniyle yapıların tekil işlevleri henüz tam olarak tanımlanamamıştır.

Balatlar Yapı Topluluğunun özgün halinde "gymnasium-roma hamamı" olduğu düşünülmektedir. 3. yy.dan 20. yüzyıla ulaşana kadar yerleşimin geçirdiği değişikliklere bağlı olarak farklı işlevler verilen yapı topluluğu bu çalışma kapsamında ele alınmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, literatür özeti, tezin amacı ve hipotez açıklanmıştır.

İkinci bölümde, Sinop'un tarihi ve coğrafi konumu araştırılarak, buradaki kült ve inanışlar, fizik mekan oluşumunu etkileyen önemli yapılar anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde ise, Balatlar Yapı Topluluğu'nun tarihteki yeri ve önemi anlatılmıştır ve ardından yapılar topluluğunun özgün fonksiyonunun incelenmesi doğrultusunda gymnasium-hamam yapıları araştırılmıştır. Hamam yapılarında ısıtma, su sistemleri, hamam yapılarının sınıflandırılması anlatılmıştır. Bunun yanında dünyadaki roma hamam yapı topluluklarının planlarını mekan-işlev analizlerini oluşturmak için belirlemiş olduğum lejandı kullanarak çalışma tamamlanmıştır. Daha sonra analitik rölövesinin analizler bağlamında değerlendirilmesi, restitüsyon denemesi çalışmalarının yapılması, yakın çevresinde bulunan sarnıç yapısının ve diğer kalıntı duvarların değerlendirilmesi ortaya konmuştur.

Dördüncü ve son bölümde, buraya kadar yapılmış olan çalışma sentezlenerek arkeolojik alan korumasına genel yaklaşım ve Balatlar Yapı Topluluğu özelinde ise alınması gereken koruma önlemleri ile ilgili yöntemlerin sunulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Analitik rölöve, arkeolojik alan koruması, gymnasium, roma hamamı,

ABSTRACT

SİNOP BALATLAR CONSTRUCTION GROUP ANALYTICAL RESOLUTION AND PROTECTION METHODS

Saadet GÜNDOĞDU

Department of Architectural Survey – Restoration

MSc. Thesis

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Z. Gül ÜNAL

Co-Advisor: Prof. Dr. Gülgün KÖROĞLU

With its city walls which reached until today, Serapis temple, shipyard, port, madrasa, tomb, fountain and various architecture structures, Sinop includes many historical values. In early periods it was conquered by different states as it was an international port and trading city. Therefore it is an important data that structures from different periods and with different functions can be found in the lower layers of the ground.

With the Sinop Balatlar Church excavation initiated by Prof. Dr. Gulgun Koroglu in Sinop in 15th of July 2010, with the permission of ministry of culture and tourism and cabinet, the aim is to reach those values.

In excavation regions which are urban archeological areas, thesis study named “Sinop Balatlar Construction Group Analytical Resolution and Protection Methods” was conducted in direction of wholistic protection and synchronized archeological excavation-protection approach.

The structure group known as Balatlar Church or Mitridates Palace in literature with history back to Late Roman – Early Byzantium period is located in Sinop city center, Ada neighbourhood, 24 section, 251 map section, 2 parcel and one of the most important ruins within the city. This structure group which is spread to a very wide

area, is partially within new accomodation today due to city development and its physical integrity is interrupted.

Excavation studies starting in July 2010, the previous studies being few and most of the structure group being ruinous, the singular functions of the structures have not been properly defined yet.

Balatlar structure group is considered to be “gymnasium-Roman bath”. Depending on the changes of accomodation starting from 3.century until 20.century, different functions were attributed to the structure group which is examined under the scope of this study.

In the first part of the study, literature abstract, aim of the thesis and hypothesis was explained.

In the second part, the history and geographical location of Sinop was investigated and the cult and beliefs and important structures that effect physical locality formation was researched.

In the third section, the place and importance of Balatlar structure group in history was explained and then gymnasium-bath structures were examined in direction of unique function of the structure group. The water heating systems of bath structures and classification of bath structures were explained. In addition, the legend which I determined to form the spatial-functional analysis of the Roman bath structure groups in the world was used to finalize the study. After that the evaluation of analytical relief in context of analysis was made, restitution trial studies were made and evaluation of nearby cistern structure and other ruined walls was concluded.

In fourth and last section, the study made so far was synthesized and the general approach for protection of archeological area and preventive precautions to be taken for especially Balatlar structure group were introduced.

Key words: analytical relief, archeoogical area protection, gymnasium, Roman bath

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.1 Literatür Özeti

Tez başlığı genelden özele doğru içerdiği konular doğrultusunda incelenerek ve bu bilgilerden de elde edilen yeni verilerle araştırmayı sürdürerek çalışmalar tamamlanmıştır.

Çalışma konuları üç farklı şekilde ele alınarak gerekli bilgi ve analizler düzenlenmiştir.

Çalışmanın birinci aşamasında, çalışma alanının içinde yer aldığı Sinop'un tarihi ve coğrafi konumu, Balatlar Yapı Topluluğu'nun tarihteki yeri ve önemi, çalışma konusu yapının özgün fonksiyonu olan gymnasium-hamam yapıları ve arkeolojik alan koruması incelenmiştir. Bu konulara ilişkin yazılı ve görsel kaynaklar da incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci aşamasında, dünyadaki gymnasium-hamam yapı topluluğu örneklerinin mekan-işlev analizleri yapılmıştır. Bu Balatlar Yapı Topluluğu'nun mekansal birlikteliğinin nasıl olabileceğine dair restitüsyon denemelerine öneriler getirilmesi konusunda yardımcı bir çalışma olarak düzenlenmiştir.

Çalışmanın üçüncü aşamasında, Balatlar Yapı Topluluğu'nun analitik rölöveleri hazırlanmış, restitüsyon denemesi çalışmaları yapılmıştır. Bakanlar Kurulu ve Kültür-Turizm Bakanlığının izinleriyle 15 Temmuz 2010 yılında Prof. Dr. Gülgün Köroğlu tarafından Sinop'ta başlatılmış olan "Sinop Balatlar Kilisesi kazısı" 'nda 2010 ve 2011 yılında yaklaşık 15'er günlük kazı alanında yapmış olduğumuz çalışmaları analizlerle ifade ederek bir sonraki restitüsyon denemesi sürecine ve sonraki çalışmalar için birer tarihi belge niteliği taşıyan kaynaklar sağlanmıştır. Sonuçta, bu veriler ışığında

restitüsyon denemeleri gerçekleştirilmiş ve bu alana özgü arkeolojik koruma önerileri gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

1.2 Tezin Amacı

Kentsel arkeolojik alanda başlatılmış olan kazı çalışmalarının "bütüncül koruma" yaklaşımı doğrultusunda sürdürülmesi kararına bağlı olarak sonucunda gerçekleştirilen "eşzamanlı arkeolojik kazı-koruma yaklaşımı" ile bu çalışma başlamıştır.

Bu çalışmanın amacı; Balatlar Yapı Topluluğu olarak anılan arkeolojik alanda mevcut durumunun belgelenmesi kapsamında, yapı topluluğunun inşa edildiği dönemden günümüze kadar geçirdiği evresel değişiklikleri, bozulma ve onarımlar ile inşasında kullanılan malzeme ve tekniklerin saptanması, bu verilere dayanan restitüsyon denemelerinin yapılması ve arkeolojik buluntular ile bunların anlamlı bir bütün haline gelmesi için gerçekleştirilecek kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılması beklenen yeni yapı kalıntılarının arkeolojik alanların korunması yaklaşımına göre korunmasına yönelik önerilerin hazırlanmasıdır. Böylece gelecek yıllarda devam edecek ve bilimsel açıdan birçok tarihi konuyu açıklığa kavuşturacak olan bu kazı çalışmasına yapılar üzerinden okunabilecek kaynaklar sağlanmış olunacaktır.

1.3 Hipotez

Sinop Balatlar Yapı Topluluğu, şehir merkezine oldukça yakın konumda bulunmakta olan, kalıntı duvarlardan oluşan ve şehrin geçmiş tarihine ait bilgiler barındıran bir arkeolojik alandır. Bu alanın günümüzde ve sonrasında nasıl korunacağına dair gerekli kararların alınması ve uygulamaların yapılması çok önemlidir. Burada da bir kez daha vurgulanması gereken: yok olmanın kaçınılmazlığını kabul ederek korumanın ana amacı yapıların ömrünün uzatılması, fiziksel ve kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması ve kent yaşamına katılması olmalıdır.

Arkeolojik alanların korunmasıda yönelik; yapı bütünündeki tüm kalıntılar için farklı dönemler göz önüne alınarak genel için bütünleşik fakat her nokta için özgün koruma yaklaşımı gerekmektedir. Öncelikle çalışma alanında strüktürel sorunlar için acil önlemler ve kalıntılar için harabe estetiğinde korunmalarına yönelik planlama yapılması

ile ilgili kararlar verilmelidir.

BÖLÜM 2

SİNOP'UN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ

2.1 Sinop'un Coğrafi Konumu

Şekil 2. 1 Sinop ili konum haritası

Sinop, Batı Karadeniz ile Orta Karadeniz arasında yer almaktadır. Anadolu'nun en kuzey ucunu oluşturan Boz Tepe Yarımadası üzerinde bulunan kentimizdir.

Tarihi kaynaklarda da Sinop'un coğrafi konumu ile ilgili bazı bilgilere de rastlanmaktadır. Sinop, çok geniş bir yarımadanın en kuzey noktasında bulunan 30 km'lik kenarlarıyla kare şeklini andırır. Kuzey batı ucu "İnce Burun" noktasıyla

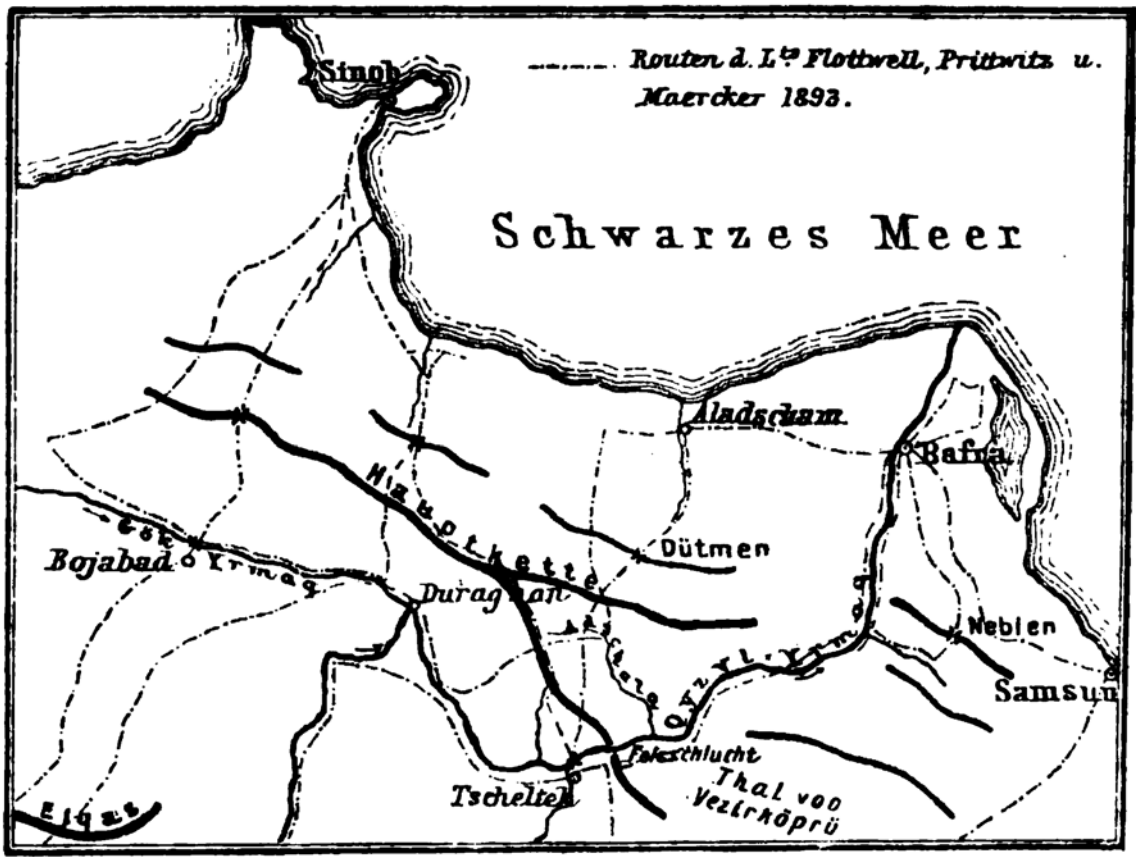
belirlenmiştir. Ak Liman Karasu'yla beslenmekteydi [1,2]. Bütün yarımada tepelerle şekillenmiştir. Toprak çok verimli, tarıma çok elverişli ve şehrin tüm tarım ihtiyacını nerdeyse karşılamaktadır. Dağlar 1300 m yükseklikte ve 35 km içe doğru uzanmaktadır, Ayancık kıyısından güney batıya ve Gerze'den güneydoğuya doğru denize yakınlaşmaktadırlar.

Denizin kıyısındaki en önemli yerleşmelerden biri olan Sinop'un sarp yamaçları bulunmaktadır. Batı doğu doğrultusunda uzanan Küre (İsfendiyar) Dağları'nın doğu kesimi Sinop topraklarını ikiye bölmektedir. Küre Dağları üzerindeki Zindan Dağı (1730 m.) ilin en yüksek noktasıdır [3].

Sinop ilinin en önemli akarsuyu Gökırmak'tır. Bu nehir eski çağda Amnias diye anılmaktadır. Sinop'ta kuzeybatı güneydoğu doğrultusunda akar. Durağan'dan sonra akışını sürdürür ve Beybükü Köyü yakınlarında Kızılırmak'a karışır [3]. Kızılırmak antik çağda Halys adıyla anılmaktadır. Bundan sonra Halys nehrinin ağzına gelinir. Nehir Halai yakınından geçtiği için bu ismi almıştır [1].

Antik kaynaklarda Sinope'nin limanı olan Armene'den (Akliman) bir yere mesafe[1] verilirken [1] ya da Sinope'ye bağlı oluşundan dolayı bu şehirden söz edilirken [4] burası hakkında bilgi bulunabilmektedir. Strabonun kitabında Armene hakkında daha fazla bilgi yer almaktadır*; "Karambis'den sonra Kinolis'e ve Antikinolis'e ve küçük bir kasaba olan Abonuteikhos'a ve Armene'ye gelinir. 'İşi olmayan Armene'nin duvarlarını yapar ' atasözü buraya aittir. Burası Sinopeliler'in bir köyüdür ve bir de limanı vardır* " [1].

[1]"Sonra Sinope'ye gelinir. Burası Armene'den 50 stadia uzaklıktadır" diye mesafe verilirken Armene'den bahsedilmektedir.

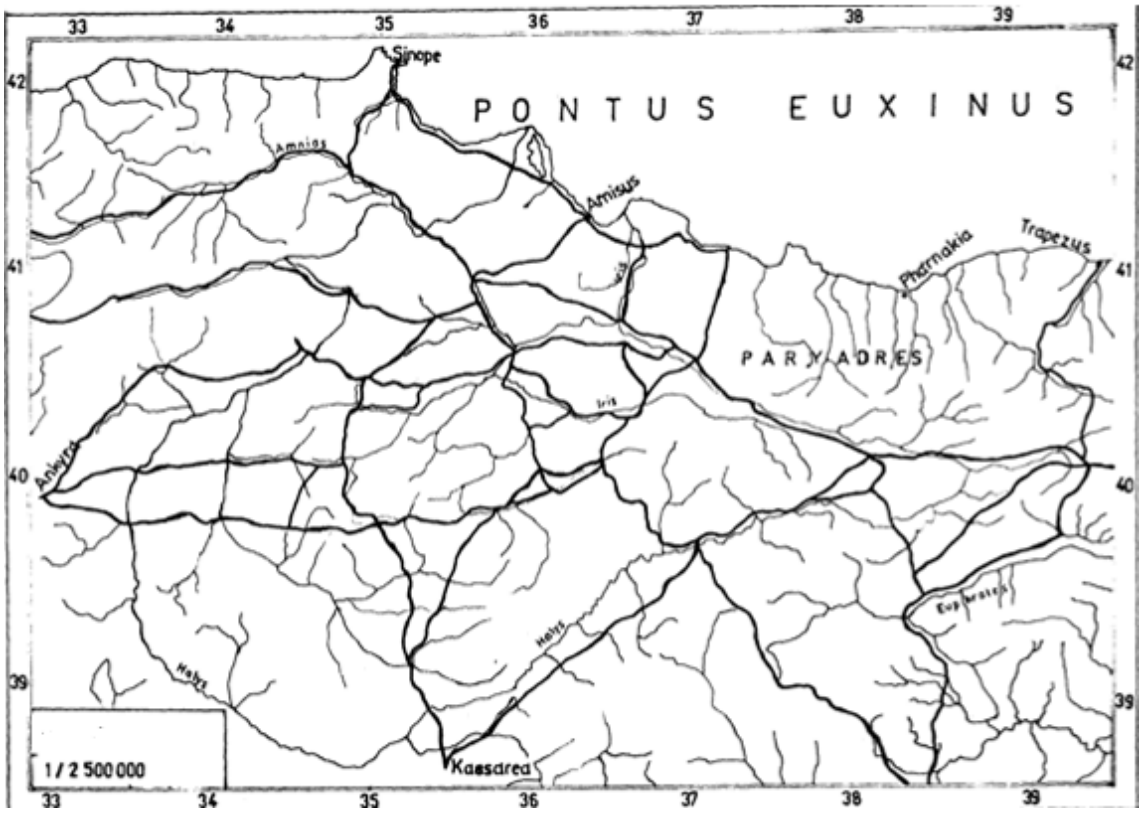

Şekil 2. 2 Kıyı dağlarının şematik krokisi [5]

Kara bağlantılarının yetersiz olması Sinope'nin gücünü denize borçlu olduğunu göstermektedir. Ayrıca kesin hatları ile Sinope'nin yol güzergâhlarının tespitinin, şehrin ve hinterlandının doğal pozisyonundan dolayı zor olduğu düşünülmelidir [2].

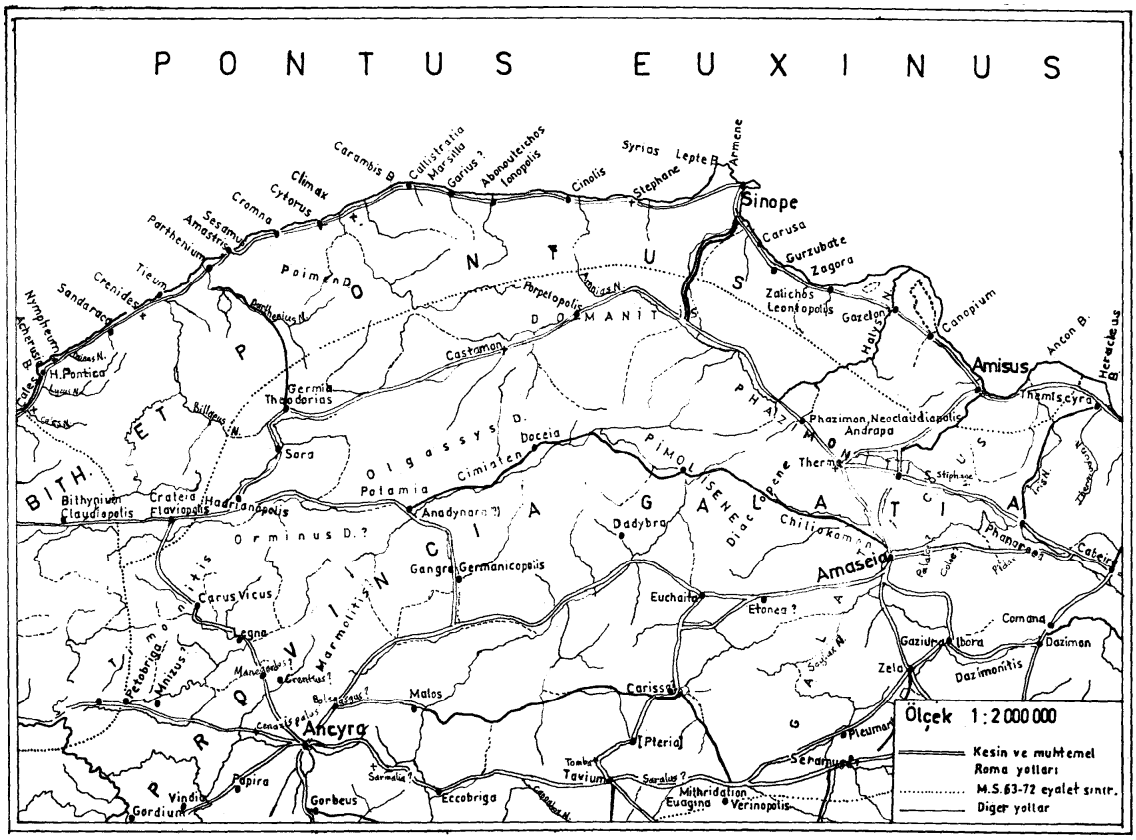
En eskiçağlardan beri Anadolu'yu iki ana yol kat etmektedir. Bunlardan birincisi Batı Anadolu'da Smyrna (İzmir), Ephesos (Efes) gibi kentlerden başlayarak doğuya giden Doğu-Batı yolu; ikincisi Karadeniz kıyı kentleri olan Sinope (Sinop) ve Amisos'dan başlayıp güney yönünde sürerek Akdeniz Bölgesi'ne kadar inen kuzey-güney yoludur. Pontos kıyılarında Sinope ve Amisos'dan başlayarak Kilikia'ya kadar inen bu kuzey-güney yolu özellikle M.Ö.5. yüzyılda büyük bir öneme sahiptir [6, 7].

Sinope, M.Ö.1. yüzyılda kadar kuzey-güney yolunun kuzeyindeki son durağı olma özelliğini koruyabilmiştir. Ancak bu yüzyılda ticaret unsurlarının sevk edildiğini yolların değişmesi ve Amisos'un bu kıyılarda önem kazanması Sinope'ye uzanan yolun değerinin yitirmesine neden olmuştur [8].

Şekil 2. 3 Orta Karadeniz Bölgesi Yolları (Munro'nun bu haritasında Amnias (Gökırmak) ve Halys (Kızılırmak) ta gösterilmiştir) [8].

Amasra gibi Sinop'ta adayı asıl ana karaya bağlayan dar bir geçit gibi uzanıyor. Boz Tepe adası (eski adı bilinmese de Yunanlılar Karapi diye adlandırır) üçgen şeklini andıran doğu ve batı arasında uzanmakta 4.5 km uzunluğunda ve 3 km genişliğindedir (Bijişkyan, 1969). Doğudaki sınırlarının dışında (şu anki adı Boz Tepe Burnu) Aziz Peter, Paul ve Skopelos ya da Gazi Bey Kayası olarak bilinen bir adacık vardır. Sadece balıkçı botları Boz Tepe ve Gazi Bey Kayası arasındaki kanalı geçebilmektedir. Boz Tepe ile adacık arasında yol 400 metreye kadar daralmaktadır. Sinop'un Pontus kıyısında bulunan başlıca limanı güney kısmında yer almaktadır ve Karadeniz'de ki birkaç tarihi dalgakıranlardan biri olmakla bilinir. En ufak koyundaki kumsalları kuzeydoğusundaki duvarların aşağısında kalmaktadır [9].

Şekil 2. 4 Sinope ve hinterlandı: yerleşmeler ve yollar [10]

Strabon şehri en iyi şekille tasvir etmiştir. Sinop hem doğayla hem de insanın sağduyusuyla, yarımadanın gerdanında bulunan, limanlarıyla, liman ağızlarıyla ve muhteşem orkinos balıkçılığıyla en güzel şekilde donanmıştır. Dahası yarımada onun içinde çukur açan kıyılarıyla çevrelenmiş ve korunmaktadır. Şehrin üst kısmında topraklar verimli, çeşitli pazar ürünleriyle kaplıdır. Şehrin kendisi o kadar güzel çevrelenmiştir ve ayrıca jimnastik salonları, pazar alanları ve revaklarla donanmıştır [1].

Sinop önemsiz bir rotanın tepesinde kalmaktadır. Ancak çok önemli bir liman şehridir bazen ise klasik çağ ve orta çağdan boyunca önemli Euxine (Karadeniz) limanıdır. Bu açıklama muhtemelen şöyledir: Sinop ve İnce Burun yarımadası şehrin önemli ölçüde ihtiyacını karşılamaktadır ve Sinop'un art bölgesi de Paphlagonia bölgesinin misafirperver olmayan alanı değildir ama özellikle de Kırım Bölgesinde Karadeniz'deki Yunan kolonileri öyle değillerdi. Bu açıdan Sinop Karadeniz için Viyana gibiydi [7].

Sinop'un kendisine ait doğudan bu noktadan başlayan zeytinlerden elde ettiği zeytinyağı, ünlü Sinopus ya da batıdan Miltos adı verilen kara parçasından, kereste, tuzlu kefal (Karadeniz çevresinde avlanılabilecek kadar çok sayıda olan) orkinos ve

birkaç ürünün daha ihracatları vardı [11, 12, 13]. Koçak Sinope kentinde çok fazla sikke darp edilmesinin sebebini ticari canlılığın bir sonucu olarak görmektedir [14]. Ancak bu tür ürünler Sinop'un tarihi mülkiyetini açıklamada ya da şehrin bilindiği gemi üretimi endüstrisini açıklamada yeterli kalmamaktadır. Sinop üretici ya da ihracatçı olarak beslenmedi, bir depo ya da korsan şehri olarak büyümüştür. Şehrin kendi kaynaklarının eksikliğinin en çarpıcı kanıtı 19. yüzyıl ortalarında Konstantinapolis'in Kırım limanlarını vapurlarla tanıştırmasından sonra karavanların Amisos ve Trabzon limanlarını kullanmalarıyla ortaya çıkmıştır. Bunlar ticaretten yoksun Sinop'u doğal olarak bertaraf ettiler ve o da dönemeyeceği bir gerilemeye girmiştir. Paphlagonia'da başarısızlıkla sonuçlanan kereste azaltımı girişiminden sonra Sinop'ta ticaretin yeniden canlanması için uğraşılmıştır, ancak modern gemicilik örnekleri Sinop'u eski zamanlardaki zenginliğine döndüreceğe de benzememektedir [7].

Sinop Doğu ve Batı Karadeniz iklimlerinin iç içe geçtiği bir yöredir. Sıcaklık farklılıkları büyük değildir. Yıl boyunca esen sürekli rüzgârlar etkilidir. Yazın dışında bütün yıl nemli ve yağışlıdır. Kuzeyinde Karadeniz iklimi, güneyde ise bozkır ikliminin etkileri görülür. Sıcaklık kışın 7^0C, yazın 20^0C dolaylarındadır. Yıllık ortalama yağış miktarı 679.6mm'dir [3].

Sinop şehri akarsu bakımından zengindir. Bunların belli başlıları şöyle sıralanır; Tepeçey, Ayardin Deresi, Ayancık Çayı, Karasu Çayı, Kanlıdere, Gökırmak. Gökırmak İlçe merkezinin güneyinden geçer ve Beybükü Köyü yakınlarında Kızılırmağa karışır [3].

2.2 Sinop'un Tarihsel Gelişimi

2.2.1 Tarih Öncesi Çağlar

1951 yılında E.Akurgal, L. Budde, A.Erzen tarafından yapılan yüzey araştırmalarında Sinop'un 15 km. güneybatısındaki Demirci Köyü'nde bulunan Kocagöz sit alanındaki Bronz Çağı kalıntıları üzerinde çalışmıştır ve Maltepe gibi de höyükler tespit edilmiştir

[15].

J. Dengate 1971'de Orta Karadeniz kıyıları üzerine yürüttüğü çalışmasında Demir Çağı Sinop ve Samsun bölgesini ele almıştır [16].

Sinop Müzesi tarafından 1980'lerde, yukarı yarımada üzerine Bronz Çağı yerleşimlerinin kapsamlı kaydı konusunda yoğunlaşan bir araştırma gerçekleştirilmiştir [17].

M.A. Işın 1987 ve 1988 yıllarında bölgede yaptığı yüzey araştırmaları sırasında İki Erken Kalkolitik Çağ yerleşmesi tespit etmiştir. Bunlar Kabalı Çayı Vadisi'ndeki Kabalı Höyük ve Kıran Höyük'tür [18].

2.2.2 Roma Dönemine Kadar

Sinope'nin M.Ö. II. Binyıldaki konumu açık değildir. Bu dönem hakkında hemen hemen tek yazılı kaynağımızı Hitit metinleri oluşturmaktadır. Bu metinlerde zikredilen ve Hitit devletinin kuzeyinde olduğu bildirilen Kaşka topluluklarının Sinope'ye de hâkim oldukları düşünülmektedir. Ancak bunlar arkeolojik delillerle kanıtlanmadığı gibi ortaya konan filolojik tezler de henüz kesinlik kazanmamıştır [14].

M.Ö. I. Binyılda Sinop'ta bulunmuş en erken Yunan keramiği Nekropol kazılarında ortaya çıkarılmış Erken Korinth stilinde bir Aryballos ile geç tipte orientalizan kap parçalarıdır. E.Akurgal tarafından bunlar M.Ö. 610-600 yıllarına tarihlenmektedir [19, 20].

Onbinler'in geçişinde Sinope: M.Ö. 401 yılında Pers Kralı II. Artaxerxes'nin (M.Ö. 405-359) kardeşi genç Kyros, tahtı ele geçirmek için harekete geçer. Spartalı kuvvetler ve paralı askerlerden destek alır. Xenophon da bu sefere katılır. Bu askerler Sardes'den hareket ederler ve Kunaksa'ya gelirler. Burada Genç Kyros'un ölümüyle savaş kaybedilir. Hellen ücretli askerleri ülkelerine doğru yola çıkarlar. Bu askerler (Onbinler) Doğu Anadolu üzerinden Karadeniz'e ulaşırlar. İşte bu dönüş seferi sırasında Sinope'ye de uğrarlar (M.Ö.400) [2].

2.2.3 Roma Dönemi

Robinson'un yorucu ve düşünce ürünü olmayan Sinop monografisi onun eski tarihini açıklamak için çok gereksizdir [11]. Modern fikirler bölgedeki M.Ö. 700 ve 600 yılları arasında Yunan kolonisinin kuruluşunun en eski tarihi olduğunu kanıtlayan somut materyaller olduğunu belirtmektedir [21, 22].

Anadolu'da M.Ö. 3. Yüzyılın başlangıcında gelişen Pontus Krallığı ve Pers tanrısı Mitra'dan adını alan ilk kralı I. Mithradates akla gelmektedir. Fakat genel bir bakışta kentlerin Yunan kökenlerini daha çok ön plana çıkarabildikleri dikkati çekmektedir [23].

III. Antiokhos, Yunanistan'daki ilk çarpışmalardan sonra M.Ö. 191'de Asya'ya geri çekilmek zorunda kaldı. Roma ordusu, Antiokhos'u takip ederek ilk kez Anadolu'ya ayakbastı [23].

Diğer koloniler ise Kerasous (Giresun), Kotyora (Ordu) ve Trabzon'dur. Perikles, koloniyi denetledi ve Diogenes buraya yerleşti. Daha sonra Karadeniz'in ticaretini yürütme tekelini aldı ve bu onun başlıca ticaret yeri haline geldi. M.Ö. 183 yılında Sinop Pontus kralı tarafından parçalandı ve devletlerinin başkenti yapıldı. M.Ö. 135 yılında burada doğan VI. Mithridates, buranın korunmasında, güzelleştirilmesinde ve o döneme ait olduğu düşünülen Sinop surundaki birçok materyalden ve liman işlerinde büyük sorumluluğa sahipti [1, 13].

Sinop'ta Roma dönemine bakıldığı zaman Mithradates VI çok önemli bir rol oynamaktadır.

Pontos Kralı Mithradates V Euergetes'in, İ.Ö. 120 yılında Sinope'de öldürülmesi ile Pontos Krallığı Mithradates VI Eupator Dionysos, annesi Laodike, Mithradates Khrestos'a kalmıştır. İ.Ö. 129 yılında Mithradates tahta çıktığında Pontos, Anadolu'nun en küçük krallıklarından, kendisi ise, en genç krallarındandı. Mithradates'in, Pontos Dağları'nda bulunan zengin demir ve gümüş madenlerini aktif olarak işletmeye başlamıştır, bu durum kısa zamanda Sadece Küçük Asya'nın değil, dünyanın en zengin krallarından biri yaptı. Bunun üzerine önce Tibaranos'ların yaşadığı yere ve Armenia'ya (Sinope) kadar, Halys ırmağı'nın sınırladığı ülkeye egemen oldu. Daha sonra'da kereste, balmumu için gerekli, maden bakımından zengin bölgeleri Kafkas Dağları'nı egemenliği altına aldı. İ.Ö. 109/108 Paplagonia Bölgesi'ni işgal etti. Doğu yönünde Kolkhis ve Armenia Minor; batıda ise, Amastris ve Paplagonia'nın belirli kısımlarına kadar uzanan bölgelerin sahibi oldu. Roma'nın Mithradates'e gönderdiği elçilere rağmen Paplagonia'yı terk etmemiş ve Galatia'yı da egemenliği altına almıştır. Roma İ.Ö. 90 yılında da elçi gönderdi ve Mithradates herhangi bir savaşa girmeden topraklardan çekildi [24].

Tüm Anadolu'yu kan gölüne çeviren I. Mithradates Savaşı yapıldı (M.Ö. 89-95). İyi donanımlı Mithradates, Anadolu'nun büyük bir bölümünü ele geçirebildi. Yunanistan'a geçen Mithradates'i olumsuz gelişmeler bekliyordu. Önce Yunanistan'da sonra Anadolu'da Sulla'ya yenildi. Mithradates fethettiği bütün toprakları geri vermek zorunda kaldı. Bütün Anadolu Roma'ya bağlanmış oldu ama Pontus Anadolu'nun hala büyük krallığıydı [23].

Sonuç olarak, Roma'nın en tehlikeli ve güçlü düşmanlarından biri olan Pontos Kralı Mithradates VI. Eupator, İ.Ö. 1. yüzyılın ilk yarısında Roma'nın Doğu Akdeniz'deki egemenliğine karşı savaşmıştır. Mithradates'in ölümünden sonra ise Romalılar rahat bir nefes almıştır ve parçalanmak üzere olan doğu devletlerini bir araya getirmişlerdir [24]. Bu dönemde Boztepe'nin eteklerine doğru genişleyen kente yapılan ekonomik yardımlardan başka, suyolları ve köprüler yapılmıştır. Strabon, surlarla çevrili kentin gymnasium, agora ve sütunlu caddeleri olduğundan da bahsetmektedir [1].

E.Akurgal; "*Kazılardan elde edilen diğer bir netice de Geç Hellenistik devirde Sinop'un Batı Anadolu şehirlerinin aksine olarak bariz bir Romalı karakteri arzettiğinin tespit edilmiş olmasıdır*" [19] demektedir. Bunu, Sinope'nin M.Ö.70 yılında Roma'nın eline geçmesi ve bir süre sonra da koloni olmasının doğal sonucu olarak karşılamak gerekir [14].

Mithradates VI Eupator Romalılara karşı giriştiği savaşlarda askerlere yaptığı ödemeler ve bastırdığı sikkeler Pontos kralının gerek Karadeniz havzasında ve kendi krallığında gerekse Anadolu'da uyguladığı politikanın ikonografik açıdan ne şekilde yansıdığını göstermesi açısından önemlidir [24].

Anadolu'daki Romalılaşma hareketi, Ceasar tarafından desteklenmiştir. Pompeius, Helen kültüründen esinlenen kentler kurarken, Ceasar, Anadolu topraklarında Roma kolonileri kurmuştur, örneğin Karadeniz'de Sinope (Sinop), Heraklie Pontike (Karadeniz Ereğlisi) gibi. M.S. 71 den sonra Ermenistan Roma topraklarına eklendi. Böylece Anadolu, Roma İmparatorluğu'nun önemli bir parçası haline geldi [23].

Sinope'nin ele geçirilmesinden sonra, Pontus Krallığı'nın tarihi başkentlerinden Amisos (Samsun) da küçük bir direnişi takiben Roma'ya teslim olmuştur. Böylece M.Ö. 70 yılı bitmeden Mithradat Krallığının bütünü Roma tarafından ele geçirilmiştir [13, 25].

Sinop Müzesi S. Hill ile Çiftlik'in kıyısında bulunan Geç Roma/Erken Bizans Dönemi'ne ait bir kilisenin kurtarılması kazısına da katkıda bulunmuştur [18, 26].

'Sinop Bölgesel Arkeoloji Projesi' adı ile Kaliforniya Devlet Üniversitesi'nden Prof. Dr. Owen Doonan, eski çağlarda Karadeniz'in ticaret merkezi olan Sinop'ta, 1997'den beri yaklaşık 15 yıldır bir çalışma yapmaktadır. İncelemeleri Sinop Limanı, Anadolu kıyısı ve çevresindeki bölge üzerinde yoğunlaşmaktadır. Proje, toprak üzerindeki alan araştırması ile stratigrafik kazıyı, Sinop'u Kırım'a bağlayan deniz yollarını ve Sinop kıyı bölgesinin sistematik incelemesini kapsayan bir su altı araştırma programıyla birbirine bağlanmaktadır. Sinop yöresinin iç kesimlerindeki vadilerinden ve dağlarından denize varana dek tüm yerleşim tarihinin belgelenmesinin amaçlamaktadır [27].

Doonan'ın 1997 yılındaki tespitleri şöyledir: Demirci Vadisi üzerindeki tetkikler sonucu yerel bir yerleşim planı ortaya çıkmıştır. Bu plan bölgenin diğer kesimleri ile karşılaştırılabilecek niteliktedir, 1) Örtünmüşlük düzeyi, 2) Görünebilirlik ve toprağın durumu, 3) Örneklem bulguların karakterleri dikkatle kontrol edilmiştir. Data üzerinde yapılan ilk çalışmalar, Bronz Çağı'ndaki yoğun yerleşim modelinin, bu çağı takiben, yerini bölgenin iç kesimlerinde az yoğunlukta bir nüfus dağılımına bıraktığına işaret etmektedir. Hellenistik Dönem'de ise iç kesimlerde az olmakla beraber, kıyı şeridindeki yerleşimlerde önemli bir gelişmenin varlığı saptanmıştır. Roma ve Erken Bizans dönemleri bölgede o zamana kadar görülmemiş bir gelişmeye işaret etmektedir. Bu dönemlerde iç kesimlerde de bir gelişme olmuştur. Bu gelişmeyi kıyı şeridini kaplayan endüstriyel birimleri hammadde yönünden destekleyici bir hinterlandın gereği olarak görmek mümkündür [27].

Doonan 2010 yılında Sarıkum gölü çevresindeki çalışmalarından söz ederken Romalıların bu bölgede ciddi manada tarım ve ziraatla uğraşmış olduğunu, böylece çalışmanın Sinop bölgesinin bitkisel ve çevresel geçmişini gözler önüne çıkartacağını ifade etmiştir.

Görüldüğü gibi Roma, Mithradat Krallığının bu geniş sınırlarına bütünüyle hâkim olduğu gibi, onu kendi özgün siyasal idare yapısıyla yönetmeye de başlamıştır [13].

Romalı Pompeius tarafından geçekleştirilen Pontus'un yeniden düzenlenmesi [28] şimdiye kadar bölgede hüküm süren siyasal ve ekonomik şartlarda büyük bir değişiklik

getirmiştir [13, 28].

Yeni eyaletin sistemi toplumlar için ufak bir değişiklikle M.S.2. yüzyılda da yürürlükte idi. Yani sözü edilen bu sistem bölgede iki yüzyıl boyunca devam etmiştir [13, 29].

Pompeius tarafından düzenlenen Pontus'un şehir merkezi sayısı 11 idi. Bunlar arasında Amisos, Sinope ve tarihi başkent Amaseia vardı. Diğerleri ise muhtemelen Pompeius'un zaferi sonrasında kurduğu ileri sürülen 7 yeni toplumdu. Bu toplumlar ya saray ikametgâhı çevresinde ya da önemli bir tapınak çevresinde büyümüş bir yerleşim alanında veyahut da tarihi önemi olan bir bölgede yerleşmişlerdir [13].
Anadolu'daki Roma yerleşmeleri vasıtasıyla Roma bir anda zengin maden rezervlerinin sahibi oldu. Sinope üzerinden ihraç edilen kırmızı aşı boyası (Miltos) batı dünyasına tanıtılan ürünlerinin ilkleri arasında yer almaktaydı [13]. Ancak bu dönemde (M.Ö.1.yüzyıl) ticareti oldukça az olmuştur. Palamut ve ton balığı ise bolca bulunan deniz ürünleri olarak ticaretteki önemli yerlerini korumuşlardır [30].

Genç Plinius M.S. 110 yılından sonraki dönemde Bithynia'daki görevine başlamıştı. Sinope'yi ziyaret etme olanağı bulur. Genç Plinius'un Anadolu Mektuplarında hem yasalara bağlı bir Roma yurttaşı, hem de yönetimin detaylarına düşkün bir eyalet valisi olarak karşılaştığımız, kentlerin temel sorununu, kent halkının savurganlığı olarak vurguladığı görülür. Özellikle kamu binaları yapımında açıkça ortaya çıkan bu sorun, kenti güzelleştirmek adına, farklı kent halklarının birbirleriyle giriştikleri ateşli rekabet sonucunda, kamu hazinesinin boşalmasıyla da giderek içinden çıkılmaz bir duruma gelmiştir. Ayrıca, yeni binaların yapımına imar planları çıkarılmadan gelişigüzel girişilmesi, eski binaların çeşitli nedenlerle tahrip edilmesi, yapımı henüz bitmeden bırakılan ve kaderine terk edilen tiyatrolar, *gymnasium*'lar ya da hamamlar gibi yapıların bakımsızlıktan çürüyüp gitmelerine izin verilmesi, Plinius'un ve Traianıs'un karşılaştığı çözüm bekleyen önemli sorunlardır [4].

Yaklaşık M.S.110 yılında vali genç Plinius'un* yönetiminde Bithynia ve Pontus, imparatorluk eyaleti olmuştur. Plinius 'un mektuplarından, şehrin su sorunu olduğu öğrenilmektedir. Maliyetinin Sinop halkı tarafından karşılanacağı 16 mil uzunluğundaki su kemerinin inşa edilmesi için Traianus'dan onay alınarak su kemeri inşa ettirildi [31]. Bu dönemde halk arasında Hristiyanlık yayılmıştı. Aziz Phokas'ın M.S. 2.yüzyılda

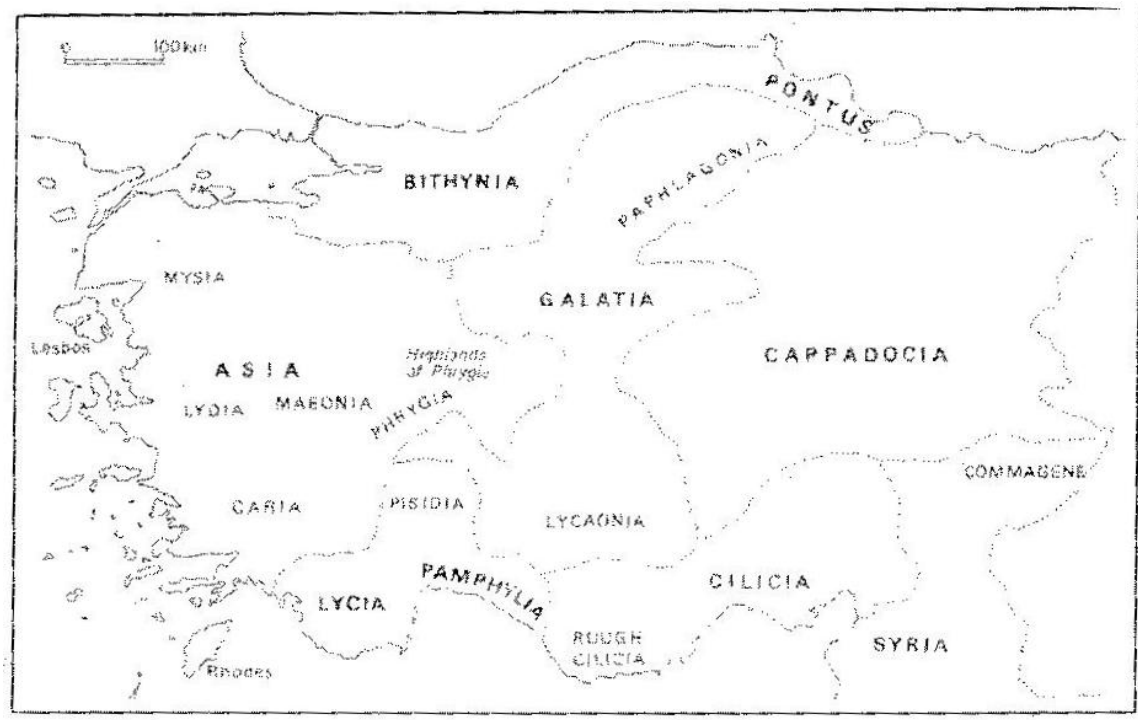
Sinop'ta şehit olduğu dışında fazla bilgimiz yoktur. Aziz Phokas'ın kendisinin de sayarsak en az 17 piskoposun olduğundan edebi ve sicilografik kanıtlar vardır [7].

Mektup: "*İmparator Traianus'a; Sinope şehrinde su dağıtım düzeni kurulmasına gereksinim vardır. Sanıyorum, 25 km uzakta bulunan kaynaklardan şehre bol bol iyi su getirebilir; ancak, kaynak çevresinde, 1.5 km'den daha ötelere kadar uzanan içme suyu geçirilebilmesi kuşkulu bir bataklık vardır. Şimdilik yalnız çevrenin incelenmesini ve o yerde zeminin su kemeri yapmaya elverişli ölçüde sağlam olup olmadığının araştırılmasını buyurdum. Bu araştırma pek masraflı olmayacaktır; ayrıca, efendimiz, bu pek susuz kentin sağlığı ve zevkle yaşanılır bir hale getirilmesi için böylesine yararlı bir tasarımı onaylarsanız, projeyi gerçekleştirmek için yeterli parayı sağlayabileceğime güvence veririm*" [4].

Traianus'tan Plinius'a: " *Çok aziz Secundus, suyolunu taşıyıp taşıyamayacağından kuşku duyduğun yeri başladığın gibi incele. Kent, bu eseri kendi olanaklarıyla gerçekleştirebilecekse, mali kaynaklar sağlandığına göre, en çok da sağlığı ve güzel görünümü için, su götürülmesi gerekli olan kentin Sinope'den başkası olamayacağından hiç kuşku duymayacağım*" [4].

Daha sonra 25 km içerden şehrin ihtiyacını karşılayacak bu suyu getirmek için bir kanal yaptırılmıştır. Ayrıca o dönemde şehir halkının sağlığına – mektupta da belirtildiği gibi- önem verilmiş ve bir batıl inanç sayılan hristiyanlığa karşı, şehir insanının zihni ve ruhi sağlığını korumak amacıyla, temkinli, ayrımcı bir politika izlenmiştir [29, 32].

[*]Genç Plinius (M.S. 61-62) dayısı Romalı ünlü tabiat bilgini ve yazarı Büyük Plinius'tan ayırt edilmesi için "Genç" olarak adlandırılmış Bithynia valisidir. Mektupları ile tanınmaktadır. 10 kitap halinde toplanan İmparator Traianus ile karşılıklı yazışmalarından oluşan 121 mektup yer almaktadır.

Şekil 2. 5 Küçük Asya: Eyaletleri ve eyalet sınırları, ikinci yüzyılın başlarındaki durumuyla gösterilmiştir [33]

Roma Devri Arkeolojik Katları: 1953 yılında Sinope şehir surları dahilinde yapılan açmaların hemen hepsinde Roma dönemi malzemesi ele geçirilmiştir [15].

2.2.4 Bizans Dönemi

395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye bölündüğünde Anadolu ile birlikte Sinop'ta Doğu Roma kısmında kalmıştır. İmparator Iustinianos döneminde kent surlarının yanı sıra suyollarının inşa edildiği bilinmektedir.

Bizans devri konusunda Sinop için bilgiler yok denecek kadar azdır. Justinianos zamanında Sinop'un kaleler, suyolları, köprüler ve kiliselerle geliştirildiği fakat kısa süre sonra ortaya çıkan Arap istilalarının bu gelişmeyi durdurduğu anlaşılmaktadır [34].

Köroğlu "7. yüzyıldan itibaren antik kentler klasik görünümlerini kaybetmiş ve ortaya tamamen farklı şehirler çıkmıştı. Bu şehirler klasik döneme göre daha mütevazi, esas önemlisi artık bir kale haline gelmiştir. Eski şehirlerin bu şekilde değişmeleri Prokopios tarafından üç nedene bağlanır; zaman, ihmal ve düşman istilaları" değişimi bu şekilde anlatmaktadır. Kent 7-8. yüzyıllarda Arap yarımadasından Anadolu'ya yapılan akınlardan etkilenmektedir. Bu dönemde Sinop'un küçüldüğü, bugünkü kale sınırlarına

çekildiği, ticaret ve kültürün dinsel bazı olaylar nedeniyle gerilediği hatta şehrin dini ve sivil yapılarının tahrip edildiği, yıkıldığı bilinmektedir. 832'de, imparatorluğa karşı Arap isyanı ile, Theophobus kendisini Sinop'un yeni kralı ilan etmektedir [35].

Bizanslılar Anadolu'yu 17 "thema'ya" ayırmışlardı. Sinop; Paphlagonia theması içerisinde yer almakta ve bu bölgenin başkenti olarak görülmektedir. İdari olarak Armeniakon ve Pontus themalarında dinsel olarak da Hellenpontos Metropolitliğine bağlı bulunmaktadır [35].

922'de tekrar Bizans İmparatorluğuna geçen Sinop, 1071 Malazgirt savaşından sonra, Danişmentlilerin eline geçmiştir. 1081'de Melikşah'ın emirlerinden biri olan Karatekin Sinop'u işgal etmiştir. O'nu buraya çeken hazineye ait çok büyük miktarda altın sikke olmalıdır. Hiçbir zaman kentte darphane olmamış fakat hazinenin kaynağı sayılabilecek gümrük istasyonunun bakımı sağlanmıştır. 1086 da Sinop tekrar Bizans'ın eline geçmiştir [35].

Sinop'ta rastlantısal olarak 19. yüzyılın ortalarında bulunan ve bugün Paris Bibliotheque Nationale'de korunan Aziz Matta İncili keşfedildi. Sinop Codex'i (Codex Sinopensis) olarak bilinen bu elyazması en eski İncil örneklerinden biridir ve 6. yüzyılda yapılmıştır. Sinop'ta bulunmasına rağmen bu eski incilin kaynağı bilinmemektedir. 9.yy.da şehre olasılıkla Kaiesarae (Kayseri) de üretilen İncil ve kopyaları getirildi. Bu İncil onlardan biri miydi yoksa gerçekten Sinop'ta mı yazıldığı konusunda kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Zengin bezeme ve erguvan renginin kullanımı, hem Eski Ahid, hem de yeni Ahid tam silsilesinin bir arada bulunması, imparator ailesine üye birinin ya da üst düzey rütbeli bir kişinin bu el yazmalarını yaptırdığını akla getirir. Bunlar İmparator Iustinianus döneminin (527-565) sanatsal verimliliğini göstermesi açısından önemlidir [36].

Sinop'ta Bizans döneminde de dinsel inançlarla ilgili kaynaklar bulunmaktadır. Bunlardan sıkça söz edilen ve kaynaklarda yer alan isim Aziz Phocas'tır.

Aziz Phocas: Aziz Phocas'ın adından bahseden bazı metinlerde üç farklı kişilik görülür. Birinci kişilik, Sinop'ta doğmuş ve ve yaşamış olan bir bahçıvandır. Büyük Diocletianus zulmü sırasında, 303 yılında ölmüştür. Onunla ilgili ilk hikâye, Pontus'ta doğmuş Amasya piskoposu Aziz Astère tarafından yazılmış bir övgü söylevinden bize ulaşır. O,

bahçıvanların ve denizcilerin azizidir. İkincisinde, Sinop ve daha sonra Amasya piskoposu olan Aziz Phocas bir şehittir ve 14 Temmuz'da kutlanır. 2.yüzyılda imparator Traianus döneminde şehit olması dışında, metinler belirgin olaylar hakkı bilgi vermezler. Üçüncüsü ise 320 yılına doğru Antakya'da şehit olan bir başka Aziz Phocas ise yılanların ısırıklarına maruz kalmasıyla anlatılır. 5 Mart'ta kutlanır [37].

2.2.5 Beylikler Dönemi

Alp Arslan, 1071 de Malazgirt'de Bizans imparatoru Diogene'i mağlup ve esir ettikten sonra Anadolu'nun büyük ksımı ile Sinop, 1124 de Alp Arslan'ın kumandanlarından Danişmend Ahmet Gazi'nin evladından Melik Gazi Gümüşteğin tarfından işgal edilmiştir.

1204 de istanbul'un IV. Haçlı seferi ile Latinler tarafından işgali üzerine Andronikus Kommen sülalesinden Aleksius, Karadeniz Ereğli'sinden Batum'a kadar olan sahil kısmını ele geçirerek Trabzon merkez olmak üzere Trabzon rum İmparatorluğunu kurduğu zaman Sinop, bu imparatorluğun sınırları içindedir [38].

Sinop 1214'te Anadolu Selçukluların eline geçti. I. İzzeddin Keykavus kentte imar hareketlerine başladı. Sinop'a hocalar, yapı ustaları getirildi. Mevcut kiliseler camiye çevrildi. 1261'de Trabzon İmparatoru Sinop'u geri aldı. 1263 yılında Pervane Süleyman Bey Sinop'u beyliğine kattı. Sinop Selçuklular tarafından imar edildi ve bugüne kadar ayakta kalan surlar onarıldı [35].

1315'te Sinop'un ortaçağ piskoposu emekli edilerek Side'ye gönderildi. Yöredeki Hristiyan hayatın çökmesi 14. yüzyıl başlarında korsanlarca istila edilmesinden sonradır [35].

Alaaddin Cami avlusunda bulunan İsfendiyaroğulları türbesi Candaroğulları'ndan Celalettin Beyazıt ile oğlu İsfendiyar ve İsfendiyar'ın oflu İbrahim Beylerle bu aileye mensup 8 zatın kabrini ihtiva etmektedir. Türbenin hangi tarihte ve kimin tarafından yapıldığı bilinmemektedir. İçindeki sandukalar, Türk taş işleme ve oymacılığının güzel örneklerindendir.

Seyyid Bilal Türbesi ise Selçuklu devrinde yapılmıştır. Seyyid Bilal'ın makam türbesi sonradan Çaça (Çeçe) Türklerinden Tayboğa tarafından tamir edilmiştir. Türbe Hz.

Hüseyin soyundan ve Arap orduları komutanlarından Seyyit Bilal'in şehit olduğu yerde yapılmıştır. Eskiden beri halkın önemli bir ziyaret yeridir.

2.2.6 Osmanlı Dönemi

1460'ta, Osmanlı imparatoru Fatih Sultan Mehmet tarafından alındı. 1614'te Kazaklar burayı yakmışlar ve kuzeydoğu limana da saldırmışlardı. 1853 yılında ise Ruslar güneybatı limanı ve duvarları bombaladılar [7].

Osmanlı Döneminde Kastamonu'ya bağlı önce kaza, sonra sancak olan Sinop 1487 tarihine göre 13'ü Müslümanlara, 7'si Rumlara ait 20 mahalleden meydana geliyor, mahalleler bir cami veya bir kilisenin adını taşıyordu. Kale içinde Türkler, sur dışında Boz Tepe'ye doğru olan alanda ve sahilde ise gayrimüslimler yerleşmişti. Daha sonra XVII. Yüzyılda Evliya Çelebi Sinop'taki mahallelerin sayısını 24 olarak vermiştir. Kent özellikle XVIII. yüzyılda başlayan Rus tehlikesi nedeniyle daha çok askeri üs özelliği kazanmıştır. Kale ve surların tamiri dışında Hıdırlık Tepesi'nde adanın doğusundaki Paşa Tabyası ile bağlantılı olmak üzere yapılan Piçe Kalesi ve kışlarla bu dönemin eseridir [31].

Sinop şehrine yapılan seyahatler oldukça eskilere dayanmaktadır. Bunlardan İbn-i Batuta, Evliya Çelebi ve Katip Çelebi'nin verdikleri seyahat notları oldukça ilginçtir. Çünkü bu seyyahlar yöreyi çok yönlü olarak incelemişler; şehrin siyasal yapılanmasının yanı sıra sosyal yapı, sanat eserleri ve doğal doku gibi konularda geniş bilgiler vermişlerdir. 19. yüzyılda ise W.Hamilton, Ch.Texier ve Feruhan Bey'in seyahatleri görülmektedir. Bunlarda ise şehrin antik dönemi ile ilgili olarak daha ayrıntılı bilgilere rastlamaktayız [39, 40].

2.3 Sinop Yerleşiminin Fizik Mekân Oluşumunda Etkili Olan Yapılar

Sinop ile ilgili kaynaklar tarandığı zaman, Antik çağdaki kentlerin kurulmasında önemli olan bazı tanrılar burada da dikkati çekmektedir. Sinope, Sarapis, Apollon, Sin gibi kültler buna örnektir. Wycherley Antik çağda kentlerin nasıl kurulduğunu ve bu aşamadaki planlamada etkili olan durumları Helen kentini inceleyerek anlatmaktadır.

Helen mimarlığı görkemine tapınakla ulaşmaktadır. M.Ö. 1. binin ilk yıllarında Hellas'da doğan bir uygarlıktır. Roma'nın gücünün M.Ö. 1. yüzyıldan başlayarak Doğu Akdeniz'deki Hellenistik krallıklarının yerini almasıyla de genellikle Hellas'da "Roma" Çağından söz edilmektedir. Helen kentinin gelişimi, kentlerin nerede kurulacağı ve basit yerleşmelerden hangisinin daha yüksek bir siyasal ve mimari gelişime ulaşması için öncelikle ele alınması gerektiği konusunda verilecek kararı çeşitli etkenler belirlemektedir. Bunda kuşkusuz doğal konum, stratejik ve ekonomik etkenler rol oynamaktadır. Ne var ki, artık kimi kez, bir yerleşmenin daha küçük kentlerin bağlanacağı bir başkent olarak geliştirilmek üzere seçilmesi bir kişinin ya da grubun tasarladığı bir iştir. Süreç listesine Helen kentlerinin kurduğu kolonileri de eklemelidir; Helenler bu yolla Küçük Asya dolaylarına, Karadeniz kıyılarına ve Batı'da İtalya ile Sicilya'ya kadar yayılmaktadırlar [41]. Bu kolonileşme süreci incelendiğinde Karadeniz kıyılarındaki kentlerde bulunan kalıntılar bunu desteklemektedir ve Sinop Merkez ilçede ise Serapis Tapınağı bulunmaktadır.

Helen kentinin gelişiminde birkaç koşut tipleme ve çok sayıda çeşitlemeler bulunmaktadır. Kıyı kentlerinde çoğunlukla liman yakınında bulunan agora ile agoranın çevresinde kabaca bir yarım daire oluşturan kentin geriye kalan bölümü, tiyatroya benzemektedir. Eski kentlerden bazısı, karadan kilometrelerce içerde, onları korsan akınlarından koruyan bir akropolün çevresinde gelişmekte; ilk dönemlerde ticaret fazla sorun yaratmamakta; sonraları iyi bir liman gereksinmesi duyulduğunda kıyıya en yakın uygun bir yer liman kenti olarak saptanmaktadır; burası eğer gelişirse, ana kentin bir benzeri olacaktır. Son aşama ise, saldırıya uğrama durumunda denizden gelecek yardımı güven altına almak amacıyla iki kentin tahkimatla birleştirilmesidir. 5. yüzyılın ortalarına doğru Atina'nın başlattığı bu akımı, çok sayıda başka kent izledi. Böylece şu tasar ortaya çıkmaktadır: yukarı kent-uzun surlar-liman kenti [41]. Sinop'taki yerleşmeye bakıldığı zaman, günümüze kadar elde edilmiş olan kalıntıları ve surları değerlendirdiğimizde liman kenti yerleşmesi olarak anlatılanlardan pekte uzakta bir durum görülmemektedir.

Helen mimarlığında bütün kent, gerçekte bütün ülke, tanrılara ya da belirli bir tanrıya ait olmaktadır. Tanrılarla kentler arasındaki ilişki çeşitli biçimlerde açıklanmaktadır. "Tanrı kenti korurdu; kent tanrıya aitti", tanrının kutsal alanıydı ve tanrıya adanmıştı.

Tanrılara adanan stoalarla öteki kamu yapılarında, sunaklar ve heykellerle birlikte bazı kültler de bulunmaktadır. Tiyatro, Dionysos'un kutsal alanı olmakta, gymnasionlar ise çeşitli kutsal alanlara bağlanmaktadır. Bir yerin kutsal sayılması çeşitli etkenlerden kaynaklanmaktadır. Mağaralar, koruluklar, tepelerin dorukları, kaynaklar, akarsular ve denizler gibi fiziksel özellikler saygı uyandırmaktadır [41]. Gördüğümüz gibi, insan yaşamında yer alan hem özel, hem genel çeşitli merkezlerin tümünün kendi kültleri vardır. Sinop'ta ise kente ismini veren ve kentin oluşmasında etken olan bazı inanışlar bulunmaktadır. Nazlı Tengirşenk, Sinop Halkevi yayınlarından Dıranaz dergisinde "American Journal of Phylology" adli, David M. Robinson'ın yapıtından çevirilerinde, Sinop adinin Asurların ay ilâhı olan "Sin"den geldiğini bildirmektedir [42].

Sinope Kültü: Antik Yunan efsanelerinde Sinope Irmak Tanrısı Asopos'un kızı olarak verilmektedir. Apollonius Rhodius'da efsanesi şöyle anlatılmaktadır "Ve derhal Zeus tarafından, kendi vaatleri ile kandırmış olarak bekâretini teslim ettiği Asopos'un kızı Sinope'yle Assyria kıyılarına çıktılar. Sevgiline, özlediği ve ona canının istediği her şeyi bahşedeceğini vaat ettiği için, oda kurnazlıkla Zeus'dan bekaret bahşetmesini istedi. Aynı şekilde kendisiyle evlenmek isteyen Apollo ve Halys nehrini de aldattı ve asla hiçbir erkek onu kucağına alamadı" [32, 43].

Şehrin adının menşei meselesi tartışmalıdır. Argonautlar ve Amazonlarla ilişkisi daha çok rağbet görmektedir [43].

Apollon Kültü: Tanrı Apollon özellikle müzik, okçuluk, kehanet ve sağlıkla ilgiliydi. Daha az oranda da tarımla ilgilidir [14]. Paphlagonia'nın Sinope hariç hiçbir kentinde Apollon kültüne temas eden herhangi bir belge bulunmamaktadır. Sinope'de ise bu konuya ancak birkaç sikke işaret etmektedir. Apollon'un bu şehirdeki varlığı Sinope efsanesiyle de bağıntılıdır [32].

Sinope, Sarapis ve Apollon'un dışında şehirde tapınım gören başka tanrılar'ın olduğu görülmüş, bunlar Zeus, Athena, Hermes, Ares, Poseidon, Artemis, Heistia, Demeter, Dionysos, Asklepius, Dioskurios, İsis ve Nemesis'dir [32].

Serapis Kültü: Mısır ve Grek kültürünün kaynaşmasını sağlamak için ortaya çıkarılan, tanrı Osiris ile Apis'in birleşimi olan Serapis kültü bütün Akdeniz dünyasına yayılmıştır. Serapis kültünün Ege Adalarına, Anadolu'ya, Yunanistan'a, İtalya ve Roma'ya kadar

yayılmıştır. Tanrı Serapis Grek tanrılarından Zeus, Asklepios, Dionysos, Hades ve Poseidon ile Mısır tanrısı Helios ile özdeşleşmiştir. Böylesine güçlü bir tanrının Anadolu topraklarına yayılması ve hemen hemen her bölgesinde tapınım görmesi kaçınılmaz olmaktadır. Serapis kültünün Anadolu'daki varlığı, arkeolojik bulgular, sikkeler ve epigrafik yazıtlarla ortaya çıkarılmıştır. Hıristiyanlığın benimsenmesine kadar tapınım gören son tanrılardan birisi olduğu görülmektedir. Bu yazıtlarda "şifa veren", "evrenin hakimi", "denizcilerin koruyucusu" gibi tanımlamalara rastlanmaktadır. Taşıdığı sıfatların etkisiyle Anadolu'nun pek çok şehrine Serapis kültü yayılmıştır [44].

Kaynaklarda Serapis kültünün Sinope'den Mısır'a götürülüşü konusu ilginç bir şekilde işlenmiştir. Genel olarak anlatılanlar, Ptolemaios I Sater (M.Ö. 304-285) zamanında Mısır'a getirildiği yönündedir. Buna göre Ptolemaios rüyasında bir tanrıyı görür. Bu tanrı ondan Karadeniz'deki heykelini getirmesini ister. Bunun üzerine Ptolemaios konuyu Mısır'lı rahiplere açar. Olayın devamını Tacitus şöyle anlatmaktadır; "Ama bu rahipler Karadeniz ülkelerini ve genellikle yabancı ülkeleri pek az tanıdıklarından, kral, Eumolpis'ler soyundan bir Atina'lı olan Eleusis'den getirtip Mısır'da rahiplik görevi yaptırdığı Timotheos'a Karadeniz'deki bu tapınımın ne tapınımı olduğunu, o tanrının hangi tanrı olduğunu sordu. Timotheos, Karadeniz'e gidip gelmiş kişileri bulup bu konuyu onlardan soruşturdu; öğrendi ki, orada Sinope kenti vardır, bunun yakınında çevre halk arasında çok ünlü bir tapınak, bulunmaktadır" [45].

2.3.1 Serapis Tapınağı

E. Akurgal ve L. Budde tarafından 1951 yılında yapılan kazılarıda şehir merkezindeki Şehitler Parkı içerisinde 15 m. uzunluğunda ve 8.6 m. genişliğinde olan tapınak kalıntılarına rastlanmıştır. Burada nicelik ve stil olarak tapınağa ait olduğu anlaşılan süs eşyaları bulunmuştur [47]. Budde bu tapınağın öncülerine arkaik ve klasik dönemlerde rastlandığını bildirmektedir. M.Ö. 2. yüzyıla tarihlendirilen Antik Sinop'un en önemli kültlerinden olan Serapis'e adanmış olduğu bilinen tapınak en eski kalıntılardan biridir [46].

Şu anda kalıntılar Sinop Müzesinin bahçesinde sergilenmektedir. Kentlerin kurulmasında önemli olan tanrılardan Serapis'in Sinop'ta Serapis Tapınağının yapılmasında etken olduğunu göstermektedir. Wycherley kitabında "bir yer bir kez

kutsal sayıldı mı, artık kutsallığına sıkıca sarınılırdı" ifadesini kullanmaktadır. Serapis Tapınağı kalıntıları bu bölgenin kutsal bir yer olduğunu kanıtlamaktadır. Sonraki dönemlerde yapılmış olduğu düşünülen Balatlar Yapı Topluluğu da kentin bir parçası olduğunu göstermektedir.

2.3.2 Sinop Kalesi

Sinop kalesinin tarihi Hitit devrine kadar uzanmaktadır. Fakat bugünkü kalenin kurucusu Pontus kralı Büyük Mitridat IV. dür. İnşa tarihi M.Ö. 72'dir. Ondan sonra kale, çeşitli istihaleler, ilaveler, tamirler görmüştür [38].

Sinop kalesi iç ve dış olmak üzere iki manzume halindedir. Doğusu 500, kuzeyi 880, batısı 270, güneyi 400 metre uzunluğunda olan surların yüksekliği 10-15 metre arasındadır. Burç ve kuleler ise 20-25 metre yüksekliğindedir. Surların taarruza müsait yerleri mazgallarla sağlamlaştırılmıştır. Kalenin doğu cephesindeki surların ve bazı kulelerin mazgalları eski halini korumaktadır. Limana bakan cephedeki sur ve burçlar eski vaziyeti muhafaza etmektedir. Kalenin doğu,kuzey ve güney kısımlarında Türk'lere ait kitabelere daha çok rastlanmaktadır. M.1200-1500 arasındaki tarihlere denk gelen Keykavus bin Keyhusrev, İsfendiyar oğlu Beyazid, İbrahim oğlu İsmail bey zamanına ait kitabeler bulunmaktadır. Kalenin kara kısmı, geniş bir müdafaa hendeğiyle takviye edilmiştir. Güneydeki iç kalede meşhur Sinop Hapishanesi, kuzeydekinde de depolar, cephanelik ve harap bir cami vardır. Kuzeydeki iç kaleye evvelce bir asma köprü ile geçilirmiş. Kalenin vakti ile dört kapısı vardır. Güneyde Karakapısı, doğuda İskelekapısı, kuzeyde, kale ile deniz arasındaki düzlüğe açılan Ovakapısı yine denize bakan batısı bulunuyordu. Bu kapı denize bakmakla beraber liman tarafında değildi [38].

Sinop'un kale himayesinde bir tersanesi vardı. Selçuk devletinin Karadeniz'de deniz hakimiyetini temin için kuvvetli bir donanma inşasına karar verdiği zaman yapılmıştır [38]. Sinop şehri anakara ile Boztepe yarımadasının birleştiği kıstak (bir yarımadayı karaya bağlayan, iki yanı su, dar kara parçası) üzerinde kurulmuş ve tarih boyunca güçlü kalesi ve doğal limanı ile dikkat çekmiştir. Sinop'ta Karadeniz'e hâkim olmak isteyen bütün uygarlıkların izlerini bulmak mümkündür. Şehir sırasıyla Romalıların, Bizanslıların, Selçukluların ve Osmanlıların hâkimiyetinde kalmıştır. Selçuklular döneminde şehre büyük önem verilmiş, bu dönemde Sinop Kalesi güçlendirilerek bir

bölümü dönemin en önemli tersanelerinden biri haline getirilmiştir. Osmanlılar döneminde de varlığını sürdüren tersane, 1887'den itibaren hapishane olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sinop hapishanesi coğrafi konumu ve yüksek duvarlarla çevrili bir kaleden meydana gelmesi nedeniyle buradan kaçmanın imkânsızlığı yüzünden mahkûmların korkulu rüyası olmuş, Sinop şehri de hapishanesi ile anılmaya başlamıştır. 1997'de mahkûmlar yeni cezaevine taşınmış, Tarihi Sinop hapishanesi günümüzde müze olarak kullanılmaya başlanmıştır [48].

Şekil 2. 6 Sinop Kalesi surları [49]

Sinop Cezaevi: İç Kale adi verilen hapishanenin bulunduğu alan ise 03 Ekim 1214 yılında Sinop'u zapteden Selçuklu Sultani İzzeddin Keykavus tarafindan, ana kalenin kuzeyden güneye inen dik bir surla kesilmesi ile meydana getirilmiştir. Enine ikinci bir duvar ile iki bölüme ayrılan iç kalenin güneyde kalan kısmı 9500 m2.' lik alanı kapsamaktadır. Sinop Hapishanesi bu alanda kurulmuştur. Cezaevi iç kalenin içinde ve eski tersane alanındadır. 1877 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Etrafı yüksek kale bedenleri ile çevrilmiştir. Bu özelliğinden ötürü mahkûmların kaçışını imkânsız kılmıştır. Surlar ve kalenin yapım şekli buranın hapishane zindan olarak kullanıldığına ilişkin kanıtlar vermektedir [50].

Şekil 2. 7 Sinop Cezaevi [50]

2.3.3 Balatlar Yapı Topluluğu

Sinop Merkez'de bulunan yapı kalıntıları bilimsel yayınlarda ve halk arasında 'Balatlar Kilisesi' ya da 'Mitridates Sarayı' olarak bilinen yapı topluluğudur. Haç planlı iki büyük mekan ile dikdörtgen planlı büyük bir salona sahiptir. Yaklaşık 5-6 m yüksekliğinde duvarları sağlam olarak günümüze ulaşabilmiştir ve birbiriyle bağlantılı mekanlardan oluşmaktadır.

1985 yılında A. Bryer ve D. Winfield, 2006 yılında Claire Barat ve 2010 yılında Gülgün Köroğlu tarafından yapılan çalışmalarda burada bulunan kalıntıların Geç Roma-Erken Bizans dönemlerine ait olduğu anlatılmaktadır.

Şekil 2. 8 Balatlar Yapı Topluluğu 2011

Roma çağında hamam-gymnasium olarak kullanıldığı düşünülen bu yapı, 17. yy.da Bizanslılar tarafından da kilise olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kilise olarak kullanılan mekanın iç kısmındaki değerli fresklerin bir bölümü durmaktadır. Bakanlıkça kamulaştırılan kilise 2003 yılında Valilikçe yapılan çevre düzenlemesi ile Turizm hizmetine kazandırılmıştır.

Antik çağlarda gymnasionların nerede yapılacağının saptanmasına çeşitli etmenler yardım etmektedir. Dinsel kurumlar güçlüydü ve ilk gymnasionlar kendine uygun kimi tanrıların ya da kimi yerel kahramanların kutsal alanına değişmeden bağlı kalmaktadır. Gymnasiona çoğunlukla ya bir tanrı ya da bir heros adını verilmektedir. Kültün göz önüne alınmasının yanısıra, eğitiminde barışcıl, hoş ve sağlıklı geçeceği, korunmalı bir yer yeğlenmektedir. Gölge yapan ağaçların altı aranmakta; suyun bol olması da önemliydi; bulunan doğal bir pınardan yararlanılırdı; pınar yoksa su kanallarla getirilmektedir. Hellen kent planlamacılığında kentler planlanırken tiyatro, stadion, gymnasion ve benzeri yapılar ustalıkla plana uydurulmaktadır. Bazı tapınak ve kamusal yapılar belirli yerlere oturtulmuştur. Yerleşmenin tepesindeki tiyatro, gymnasion ile

aşağıdan bağlantılı olan stadion arasında denge sağlamaktadır” [41].

Roma Çağı’nda ise spora ayrılmış yapılar, eski tipleri de sürdürülmekle birlikte, tümüyle daha lüks yapılmaktadır. Özellikle, görkemli sıcak hamamlar yapılmaya başlanmıştır. Hamamlar gerçekte egemen birer öge olma eğilimindeydi [41].

Üçüncü bölümde çalışma alanı ve tez konusu olan Balatlar Yapı Topluluğu detaylı olarak anlatılmaktadır.

2.3.4 Sinop Paşa Tabyaları

7. yüzyılda Osmanlı-Rus savaşları sırasında denizden gelen tehlikeleri önlemek amacıyla yapılmıştır. Sinop yarımadası'nın güney doğusunda yer alır bu yapı. Yarı ay şeklindedir. 11 top yatağı, cephanelik ve mahzenlerden oluşmaktadır. Bugün Paşa Tabyası yeme içme tesisi olarak hizmete açılmıştır ve Sinop turizimine hizmet vermektedir. Diğer bir tabya özel bir şahsın mülkiyetidir. Bu Tabya'nın adı Korucuk Tabyası'dır [51].

2.3.5 Aslan Torun Konağı (Etnografya Müzesi)

18.yy. Osmanlı konut mimarisinin tüm özelliklerini taşıyan konak zeminle birlikte üç katlıdır.

Yurdumuzun en eski müzecilik faaliyetlerinden biri de 1921 yılında Sinop'ta başlamıştır. Önceleri Mekteb-idadi'de muhafazaya alınan eserler ile zamanla şehrin muhtelif yerlerinden çıkan buluntular, 1932 yılında Süleyman Müinüddin Pervane Medresesi'nde toplanarak bir müze çekirdeği oluşturulmuştur.1941 yılında ziyarete açılan müze 1945'te memurluk; 1947'de müdürlük olmuş, 1970'te inşa edilen binasına taşınmıştır. Kültür varlıkları modern müze salonlarında oluşturulan seksiyonlarda teshire sunulmaktadır. Bu konak Sinop evlerine örnek teşkil etmesi amacı ile 1981 yılında Bakanlıkça kamulaştırılmıştır. Aslına uygun olarak onarım ve restorasyonuna 1985 yılında başlanmış ve 1996 yılında bitirilmiştir. Etrafındaki bina ve arsalar kamulaştırılarak çevre düzenlemesi yapılmıştır. Sinop Valiliğince koruma ve güvenliği sağlanan konak 2003 yılında Etnografya Müzesi olarak ziyarete açılmıştır [51].

Şekil 2. 9 Aslan Torun Konağı [50]

2.3.6 Mekteb-i İdadi

Bina, 1299 (M.1883) tarihinde II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde Vali Nardeli Veysel Pasa zamanında Mekteb-i idadi (Lise) olarak yapımına başlanmış olup yine aynı hükümdar döneminde Vali Ömer Sefki Pasa zamanında yapımı tamamlanarak, H.1315(M.1899) yılında hizmete açılmıştır. Ön cephesinde Kitabe-i Mekteb-i idadi 1315 yazılıdır. Açılısından sonra Ortaokul (Rüstiye) Ortaokul -Lise (Rüstiye -idadi) ve Necati Bey Köy Yatılı Okulu olarak kısa dönem öğretime devam etmiş, daha sonra Ortaokul - Lise olarak 1972 yılına kadar hizmetini sürdürmüştür [50].

Şekil 2. 10 Mekteb-i İdadi [50]

Şekil 2.11 Mekteb-i İdadi (Nisan 2011)

Bu önemli yapıların dışında Sinop'ta yer alan diğer önemli yapılar şunlardır:

1. Camiler; Alaeddin Cami, Kefevi Cami, Meydan Kapı Cami, …

2. Türbeler; Seyit Bilal Türbesi, , Çeçe Sultan Türbesi,…

3. Çesmeler; Kefevi Çesmesi, Okulaltı Çesmesi, Şehitler Çesmesi, Reci Çeşmesi,

Balat Çeşmesi, Aslan Çesmesi…

Şekil 2. 12 Sinop’a ait hava fotoğrafı [50]

Helesa Geleneği (Sellim)

Sinop’ta heryıl Ramazan ayının 15’inden sonra Helesa töreni yapılmaktadır. Helesaya çıkan gençler, taşıdıkları maket kayıkla "sellim"e çıkmaktadırlar. İftar sonrası birkaç kişinin taşıdığı ve özenle süslenmiş kayıklar eşliğinde ellerinde fener ve mumlarla mahalleler dolaşılarak bahşiş toplanmaktadır. Kayığı, gidilen evin önüne koyan gençler evlerin kapılarına giderek mani söyleyip bahşiş istimektedir. Bahşişler ise bir mendile sarılarak ve düştüğü yer görülsün diye de mendilin ucu yakılarak helesacılara atılmaktadır. Sellime çıkanlar içinde sesi güzel olanlardan biri helesa şiirinden bölümler okumaktadır [42].

Aşağı hamamın yokuşu
Söküldü mestin dikişi
İlle de kocakarıların cümbüşü (söylenen şiirden bir bölüm).

Helesa geleneğinin ortaya çıkışıyla ilgili söylence ise şöyledir: "Çok eski devirlerde, gemiler yelken ile çalıştığı zamanlarda Karadeniz'de sığınacak üç liman varmış. Bunlar

Temmuz, Ağustos ve Sinop'muş. Yani Karadeniz sadece Temmuz ve Ağustos aylarında fırtınasız olur, diğer zamanlarda da gemiler ancak Sinop limanında barınabilirmiş. Yine böyle bir kış mevsiminde, bir yelkenli gemi Sinop limanına sığınmış. Haftalarca burada mahsur kalındığından kumanyaları tükenmiş. Açlık baş göstermiş. Dilenme istemediklerinden kimseden bir şey isteyememişler. Bir gün kaptanın aklına feneri alıp ev ev dolaşarak mani söyleyip yardım istemek gelmiş. Filikayla şehre çıkıp gece feneri de yakarak ev ev dolaşıp, mani söyleyerek yiyecek toplamışlar. Bundan sonra Sinop'ta bu olay gelenek haline gelmiş ve her Ramazan ayının 15'inden itibaren helesaya çıkılır, bahşiş toplanır olmuş [42].

Helesa ismini kaynaklardan araştırdığımız zaman antik çağda Yunanistan'ın eski isminin "Hellas" ve Tunç Devri'nde Yunanistan yarımadasındaki Yunanistan'ın eski adı Hellas'a dayanılarak Hellas uygarlığı diye adlandırılmakta olduğu görülmektedir. Ayrıca Kızılırmak antik çağda Halys adıyla anılmaktadır. Bu araştırmalar sonucunda bu geleneğin antik çağ geleneklerinden olduğunu düşünmekteyiz.

Wycherley antik kentlerin nasıl kurulduğunu anlatan kitabında "Pausanias, M.S. 2. yüzyılda çıktığı Hellas Gezisi'nin sonuna yaklaşırken Phokis'te Panopeus adında küçük bir yere geldi. Buraya kent (polis) demeye dili varmadı. Çünkü "ne resmi kurumu, ne gymnasionu, ne tiyatrosu, ne agorası, ne de çeşmeye ulaşan suyolu vardı" diye Hellas'ı anlatmaktadır.

BÖLÜM 3

BİR ROMA YAPI KOMPLEKSİ: BALATLAR YAPI TOPLULUĞU ARKEOLOJİK ALANININ İNCELENMESİ

3.1 Balatlar Yapı Topluluğu Tarihsel Gelişimi

Sinop; deniz yoluyla Ege'den taşınan malların, Rus steplerinden getirilen tahılın depolandığı, Anadolu'da içlerinden kervanlarla getirilen gemi yapımında kullanılan kereste ve *miltos* denilen kırmızı aşı boyası gibi hammaddelerin, deniz ürünleri ve Sinop damgalı amforalar içinde ihraç edilen zeytinyağı ve şarap gibi her türlü ürünün gemilere yüklenip ihraç edildiği farklı hava koşullarında kullanılabilen iki limanı ve bir de tersanesi olan ve bu ticaret sayesinde zenginleşen bir kenttir ve gösterişli, anıtsal yapılara sahip olmaması mümkün değildir [46].

İlk yerleşim buluntularının tarihlendirildiği M.Ö ki tarihlerden günümüze değin geçen sürede Sinop katmanlaşarak gelişen bir yer olmaktadır. Balatlar Yapı Topluluğu ise yapılan çalışmalar sonucunda IV-VI yüzyıllar arasında inşa edildiği düşünülen bir yapıdır. Ayrıca bu yapı topluluğu ile ilişkili olduğu düşünülen beşik tonoz ile örtülü dikdörtgen planlı birbirine bitişik dört bölümden oluşan sarnıç kalıntısı, çevredeki evlerin altında kalmış mekânlara ait duvar kalıntıları ve toprak üzerinde de bulunan diğer kalıntılar yapı topluluğunun dışında yakın çevrede bulunmaktadır.

Yapıyla ilgili en ayrıntılı çalışma A. Bryer ve D. Winfield'in Bizans'ın Karadeniz kıyısındaki yapılarını inceleyen (*The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos,* 1985) yayınlarında yer almaktadır. Sinop'un tarihi geçmişi, surlar üzerindeki Bizans yazıtları ve

Saray olarak adlandırdıkları Balatlar Yapı Topluluğu'nun işlevinin ne olacağı konusunda farklı fikirler tartışılmaktadır. Birde Claire Barat tarafından 2006 yılında yazılmış olan doktora tezinde (Sinope Dans Son Environment Pontique) 1804, J.C. Escalon, Fourcade, Archives Diplomatiques adlı kaynaktan alınmış Balatlar Yapı Topluluğu ve sarnıç yapısına ait çizimler yer almaktadır.

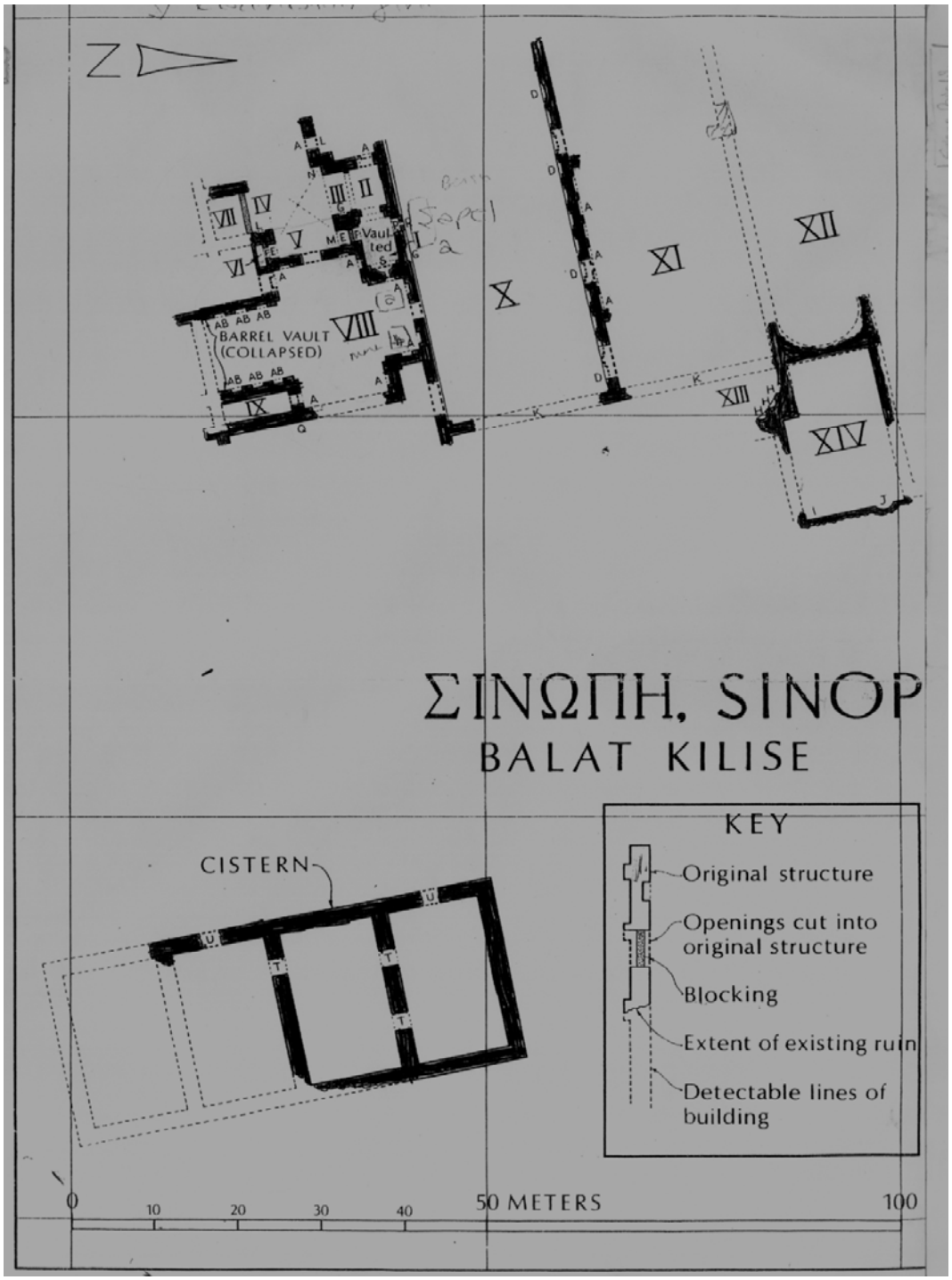
Curtis "Şehir surlarının yaklaşık 300 m güneydoğusunda yerel olarak Balat Kilise ya da Mithridates'in Sarayı olarak bilinen bir dizi harabe"nin yer aldığını belirtmektedir [52]. Balat kelimesi Sinop'un efsanevi kahraman kralı Mitridates'in sarayının burada olduğuna inanılmasından dolayıdır. Latince olan ***Palatium*** kelimesi ise zamanla Balat'a dönüşmüştür. Bu isimlendirmedeki en önemli etken, yapı topluluğunun merkezini oluşturan, Osmanlı döneminde yerli Hıristiyan halk tarafından kullanılan duvarları resimlerle süslü kilisedir [46]. Bu harabeler zeminin yükselerek Boz Tepe'yi oluşturmasından önceki son düzlük arazi parçası üzerinde bulunmaktadır. Bu harabelerin işgal ettiği alan günümüzde bahçe olarak kullanılmaktadır ve günümüzdeki zemin seviyesi orijinal zeminden 1,5 metreden daha fazla yukarısında yer almaktadır – ki bu yükselti farklılığı harabelerin merkezinde yer alan kilisede kolaylıkla görülebilir. Harabeler yaklaşık 10.000 m2'lik alana yayılmaktadır [53].

Şekil 3. 1 Balatlar Yapı Topluluğu'na ait 2011 yılı fotoğrafı (2011)

Strabon şehri şöyle tasvir eder “Sinop hem doğayla hem de insanın sağduyusuyla, yarımadanın gerdanında bulunan, limanlarıyla, liman ağızlarıyla ve muhteşem orkinos balıkçılığıyla en güzel şekilde donanmıştır. Dahası yarımada onun içinde çukur açan kıyılarıyla çevrelenmiş ve korunuyordur. Şehrin üst kısmında topraklar verimli, çeşitli pazar ürünleriyle kaplıdır. Şehrin kendisi o kadar güzel çevrelenmiştir ve ayrıca jimnastik salonları, pazar alanları ve saçaklarıyla donanmıştır” [1].

Bryer Strabon’un verdiği bilgiyi şöyle yorumlamaktadır: “Sinop’un Strabon tarafından adlandırılan kayıp anıtları arasında: agora, stoa ve spor salonu sayılmalı ve Pliny’nin su kemeri ve birkaç kilisedir. Katedral ya Aziz Phokas’a ya da Panagia’ya (Meryem) ithaf edilmişti ve ikisine ithaf edilen kiliseler 11. yy. sonunda zarara uğratılmış ve yıkılmıştır. 13. yy. da ise kiliseler camilere dönüştürüldü [7].

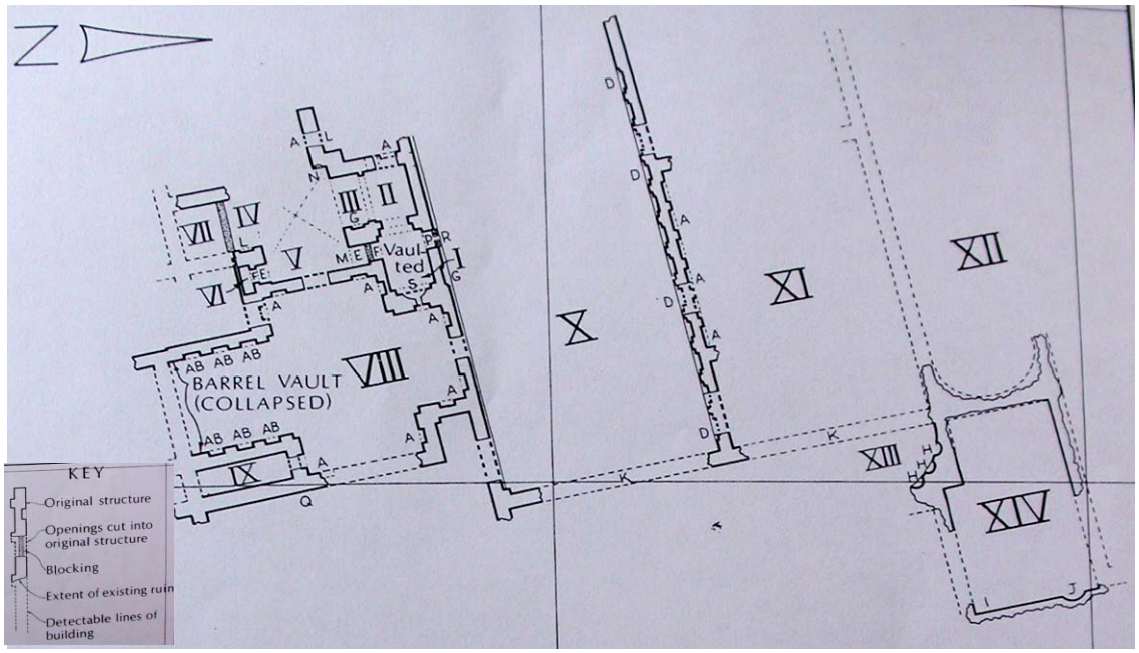

Şekil 3. 2 1980'lerde Bryer veWinfield Sinop'taki gezilerinde Balatlar Yapı Topluluğu'nun rölövesini alarak hazırlamıştır. Yapının doğusunda bulunan sarnıç bu çalışmada görülmektedir [7]

Bu eserlerin tarihlendirilmesi zordur. Bir dönem "Saray" olarak adlandırılan Balatlar Yapı Topluluğu'nun büyük kısmının inşasında kullanılmış olan şeritli tuğla ve taş işçiliği tipi şehir surlarının C tipine bir ölçüde benzemektedir (Surlar IV. Mitridat zamanında yapılmıştır). Mithridatic döneme ait olamayacağı için bu kalıntılarla Pontik krallar

arasında yaygın olarak kurulan bağlantıyı seçenekler arasından elenebilmektedir. Bununla birlikte, en azından 17. yy. da Makarios döneminden bu yana bu kalıntılar "saray" –Balat– olarak tanımlanmaktadır. Eğer bu bir saray olsaydı, göründüğü kadarıyla 11. yy.ın başlarında Sinope'de İmparatorluk hazinesinin bir şubesinin yer aldığının da hatırda tutulması gerekmesine rağmen yine de Roma ya da Erken Bizans dönemlerinde Sinope'ye bir vali ya da resmi yetkili atfetmek zordur. Bizanslılar tarafından **Palatia** ve Türkler tarafından **Balat** olarak adlandırılan Miletos'la bir benzetme yapılması da pek sonuç verecek bir yaklaşım gibi görünmemektedir, çünkü o da göründüğü kadarıyla adını gerçek bir saraydan değil de şehrin baskın bir özelliği olan devasa klasik tiyatrodan (ki daha sonraları bir Bizans kalesine dönüştürülmüştür) almıştı [7].

İkinci bir açıklama da bu yapı topluluğunun bir gymnasium ve hamam kompleksi olduğu şeklindedir [7]. Çünkü Strabon "Kent surlarla güzel bir şekilde çevrili olup, ayrıca gymnasion, agora ve direkli caddelerle gösterişli bir şekilde süslenmiştir" şeklinde bu yapı kalıntılarını anlatıyor olmalıdır [1]. Haç şekilli salon, (eğer Palladio'nun planı doğru ise) Titus'un hamamlarında üç tarafı yarı dairesel kubbelerle kaplanmış ve kesişme bölgesinde de kesişmeli kubbe olarak birleşen bir şekilde görülmektedir [54]. Bu yapıya frigidarium (soğuk alan) adı verilmekteydi; T- şekilli bir yapı olan tepideriumda frigidarium'un güneyinde yer almaktadır. Lepcis Magna'daki büyük Hadrianic hamamlar da aynı özelliklere sahiptir. Sinope'de "saray" alanı olan VIII numaralı alan muhtemelen birbiriyle kesişen yarı-dairesel kubbelerle kapatılmış haç şekilli bir salondur. II' den V'e kadar olan daha küçük alan ve bu alanın batısında kalan VII numaralı alan da haç şeklindedir. Bu alanlar frigidarium ve tepidarium'a karşılık geliyor olabilir, bu alanların bitişiğindeki, X, XII ve XIII numaralı dikdörtgensel büyük alanlar ise ya bir xystus (kapalı spor salonu) ya da jimnastik odaları olabilirler [7]. Şeritli taş işi duvarların tarihi M.S. üçüncü ya da dördüncü yüzyıl olabilir. Ephesos'taki altıncı yüzyıla ait Bizans hamamları (hamam mimarisi bölümünde planı yer almaktadır) çok sayıdaki yarım kubbeleriyle hemen hemen aynı plana sahiptirler fakat ölçek olarak daha mütevazı olup inşalarında bu denli çok taş kullanılmamıştır [55].

Şekil 3. 3 1980'ler Balatlar Yapı Topluluğu rölövesi [7]

Eğer kalıntılar Sinope'nin muazzam büyüklükteki 'Bedesten' ya da Amastris (Amasra) gymnasiumlarında [56] olduğu gibi surlarla çevrili şehrin dışında bulunan hamamlarına ve gymnasiumlarına aitse, bu durumda hamamlar için ideal bir biçimde yerleştirilmiş olan "sarnıç"lar da onlarla bağlantılı olabilir. Şeritli tuğla –taş duvarların Strabo'nun bahsettiği gymnasiuma ait olma ihtimali oldukça düşüktür ve "sarnıç"ların şu anda durmakta olan harabelerden daha önceki döneme ait bir banyo kompleksinden kalmış olması da mümkündür. Bununla birlikte, sarnıç"ların taş işçiliği daha erken bir dönemden ziyade daha geç bir döneme işaret etmektedir [7].

Teall'laya göre harabelerin ikincil kullanımları ancak kazılar sonucunda belirlenebilir, fakat duvarlardaki kesiklerin büyük boyutları ve düzenli oluşları daha erken bir dönemde, Jüstinyenik ya da Orta Bizans dönemlerinde yapılmış olabileceklerine işaret etmektedir. Yapılmış olan değişimler için muhtemel bir açıklama bulunmaktadır. 7. yüzyılın başlarına kadar, Konstantinopolis halkına tahıl tedariki yapılması imparatorluk tarafından zorunlu kılınmıştı ve bu tarihten sonra da imparatorluk için bir endişe kaynağı haline dönüştü. Mısır'ın kaybedilmesinden sonra, İmparatorluk tahıl gereksiniminin büyük kısmının sağlanması için başka bölgelere, özellikle de Euxine' e (Karadeniz) yöneldi. Antik dönemlerde ve daha sonraları Kırım limanlarının Ceneviz'in tahıl ambarları haline dönüştüğü (aynı Girit'in Venedik'in bir tahıl ambarı haline dönüştüğü gibi) 14. yy. da olduğunun aksine, Orta Bizans döneminde tahıl ihraç

edilmiyor tam tersine güney Karadeniz limanlarından (örneğin Amisos gibi) ithal ediliyordu. Euxine'in (Karadeniz) doğu ucunda ve Balkan kıyılarında tahıl fazlalığı söz konusuydu. Eğer "saray" kompleksi yedinci yüzyıl başlarında imparatorluk politikasının bir parçası olarak Konstantinapolis için başkentteki hırsızlardan ve yağmadan korunan bir tahıl ambarı olarak değiştirildiyse, bu sınırlı işlevinin 618 ve 626 tarihlerinde sona ermesinden sonra daha ticari bir tahıl ambarı olarak kullanılmaya devam edilmiş olabilir [57]. Bu öneri, kompleksin ilk işlevi bir gymnasium-hamam yapısı olarak inşa edilmiş olduğu şeklindeki tezimize kıyasla daha varsayımsaldır, fakat yine de değerlendirilmelidir.

2010 ve 2011 yılında Prof. Dr. Gülgün Köroğlu tarafından yapılan kazılar ve öncesinde yapılmış olan çalışma değerlendirmeleri sonucunda yapının gymnasium-hamam işlevi ile inşa edilmiş olası ihtimalini güçlendirmektedir. Yapı ile ilgili bilginin elde edilebileceği en eski kaynaklardan biri olan Strabon'un Anadolu Coğrafyası kitabı bu ihtimalin ortaya çıkmasında oldukça etkilidir. Sinop Balatlar Kilisesi 2010-2011 yılı kazısı araştırmanın ilk iki yılı olduğu için elde edilen veriler şimdilik spor salonu olma ihtimalini desteklemekte ancak hamam birimi ile ilgili ipuçlarına henüz ulaşılamamıştır. Fakat kazı sürecinde İstanbul Üniversitesi Jeodozi Müh. Fethi Ahmet Yüksel tarafından yapılan toprak altı malzeme saptama ölçümlerinde hamama ait birimlerin bulunduğunu destekleyecek elektronik ortam yardımıyla elde edilen tablolar bulunmaktadır.

İki yıldır devam eden kazılar neticesinde elde edilen veriler birçok dönemi ve kullanıcıyı göstermektedir. En üst tabakada 18. yy. sonu- 20. yy. ilk çeyreğine kadar tarihlenen mezarlar bulunmaktadır. Mübadeleden kısa bir süre sonra en üst seviyede yer alan mezarlığın taşları sökülerek zemin tarım yapılmasına uygun hale getirilmiştir. 2010 yılına kadar geçen sürede alana meyve ağaçları dikilmiş, kilise ve ek mekanları tütün kurutmak için kullanılmıştır. Bu dönemde Roma yapısının duvarları kesilerek çok sayıda yeni girişler açılmıştır. Osmanlı imparatorluğu döneminde (15-16.yüzyıl) Balatlar Yapı Topluluğunun bazı bölümleri Ortodoks manastırına dönüştürülmüş, Meryem'in Uykusu/Ölümü (Koimesis) ve Başmelek Mikail'e adanmıştır. Haç planlı yapının kuzeydoğu odası manastırın kilisesi olarak işlev görmüş, tonoz ve duvarları ile batısındaki ek mekanların nişleri Geç Bizans üslubunda İncil ve Tevrat'tan alınmış

konuları içeren resimlerle süslenmiştir. Kilisenin yakınında ayazma ve güneyinde de kemiklik olarak adlandırılan bir mekan vardır. Burada Tanrı Anası Meryem'e adanmış büyük bir Panaghia Manastırı'nın kurulduğu anlaşılmaktadır. Meryem ve Başmelek Mikhail'in birlikte anıldığı Yunanca yazılmış kitaplarda belirtilmektedir. Haç planlı yapılardan birinin, tonozu sağlam durumda olan kuzeydoğu köşe odası ve batısındaki mekan kiliseye dönüştürülmüştür [46].

2011 yılındaki kazılarda VIII nolu salonun güneybatısında -3.25 m derinleşilerek zemininde Geç Osmanlı dönemi mezarlığının altına inilmiştir ve iki mezar yapısı bulunmuştur. Burada kireç taşından yapılmış tonoz yıkıntısına ait kalıntı bir tabaka yer almkatadır. Bu iki mezar buradaki manastırın daha erken bir dönemdeki kullanım dönemi olan ikinci yapı katına aittir. Mezarların üzeri büyük yassı taşlarla örtülmüştür. Mezar çukurları dikdörtgen planlı, mezarların yan kenarları düzenli olarak aralarında sıva olan tuğla dizilerinden örülmüştür [46].

Karışık toprakta 12-14. yüzyıllar arasına ait Doğu Akdeniz, Kıbrıs, Ege ve Konstantinopolis'ten farklı tekniklerde bezenmiş ithal sırlı seramikler ile literatürde Milet işi olarak adlandırılan 15-16.yüzyıllara ait şeffaf sır altına boya bezemeli seramik parçaları da ele geçmektedir [46].

Kilisenin ve güneybatısındaki ek mekanda bulunan resimlerle ilgili tespit ve belgelemeye yönelik ikonografik bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışma kapsamında 1641 yılında restore edilen Bizans üslubunda Ortodoks Hıristiyan inancıyla ilişkili resimler fotoğraflanıp, çizimleri yapılmıştır [46].

Kazılarda yapının ilk işlevi olarak düşünülen Geç Roma dönemine ait hamam olduğunu belirten mimari kalıntılar ortaya çıkmaya başlamıştır. IX numaralı mekan ve X numaralı salonda açılan sondaj açmasında (Xd) 4 m derinlikte Erken Helenistik ve Erken Roma dönemine ait seramik parçaları bulunmuştur. Bu durum, bu yapıdan önce aynı alanın daha eski bir kullanım dönemine ait olduğunu ya da başka bir yerden toprak getirilerek doldurulmuş olması ihtimalini akla getirmektedir. Ancak arkeolojik kazıların devam etmesiyle bu konuda doğru bilgilere ulaşılabilecektir. Yine 2011 yılında yapılan kazı çalışmalarında IX nolu mekanda Roma dönemi hamamına ait iki bölümlü bir sıcak su havuzu ile su kanalı ortaya çıkarılmıştır Bu alanın güneydoğusuna daha geç bir

dönemde (4-5.yüzyıl?) bir kiremit fırını kurulduğu görülmüştür. Hatalı fırınlandığı için şekli bozulmuş kiremit ve tuğla cürufları fırın çevresinde ele geçmiştir [46].

Şekil 3. 4 Hypocaust olduğu düşünülen tuğlalar (2011)

Ahmet Yaraş'ın "Antik çağ'da eğitim ve Anadolu gymnasionları" adlı tezinde bulunan tabloda Anadolu Gymnasionlarının coğrafi dağılımı: Pontus Gymnasionları; Sebastorolis (Sulusaray - Tokat), Sinope (Sinop) geçmektedir. Sinope hakkında 1- Tespit edilemeyen yapı 2- Antik eserlerde gymnasion olarak geçen yapı 3-Yazıtlarda gymnasion olarak geçen yapı 4- M.Ö. I. yy. yazmaktadır ve bilgiler bulunmaktadır [58].

Şehrin Sokak Planı

Sakarya Caddesi "Cardo"dur. 29-30 kulelerinin kapısından kuzeye açılan paralel bir cadde, büyük ihtimalle bunun kuzeyinde bir ya da iki paralel cadde daha vardır. 6. ve 8. caddenin arasındaki sokaklar ana merkezde sağ açıdan çakışmaktadır. Ama oluşturulan çaplar öyle her yerde karşılaşabileceğimiz türden değil ancak yeteri sayıda diyebiliriz. Sinop'un ilk akropoli 30, 37 ve 40 hisar kulelerinin kuzey kısmı olduğu açıktır. Ayrıca hisarın kendisi 30'dan 43'e kadar kuleleri takip etmektedir. Görünüşe göre doğudaki duvarlar, 12 den 20 ye kadar olan kuleler 9 şu anki yerinde değillerdir. Sinop'un eski akropolü ve hisarı Bizans ve Selçuklular döneminde bu işlevlerine dönüşmüştür [7].

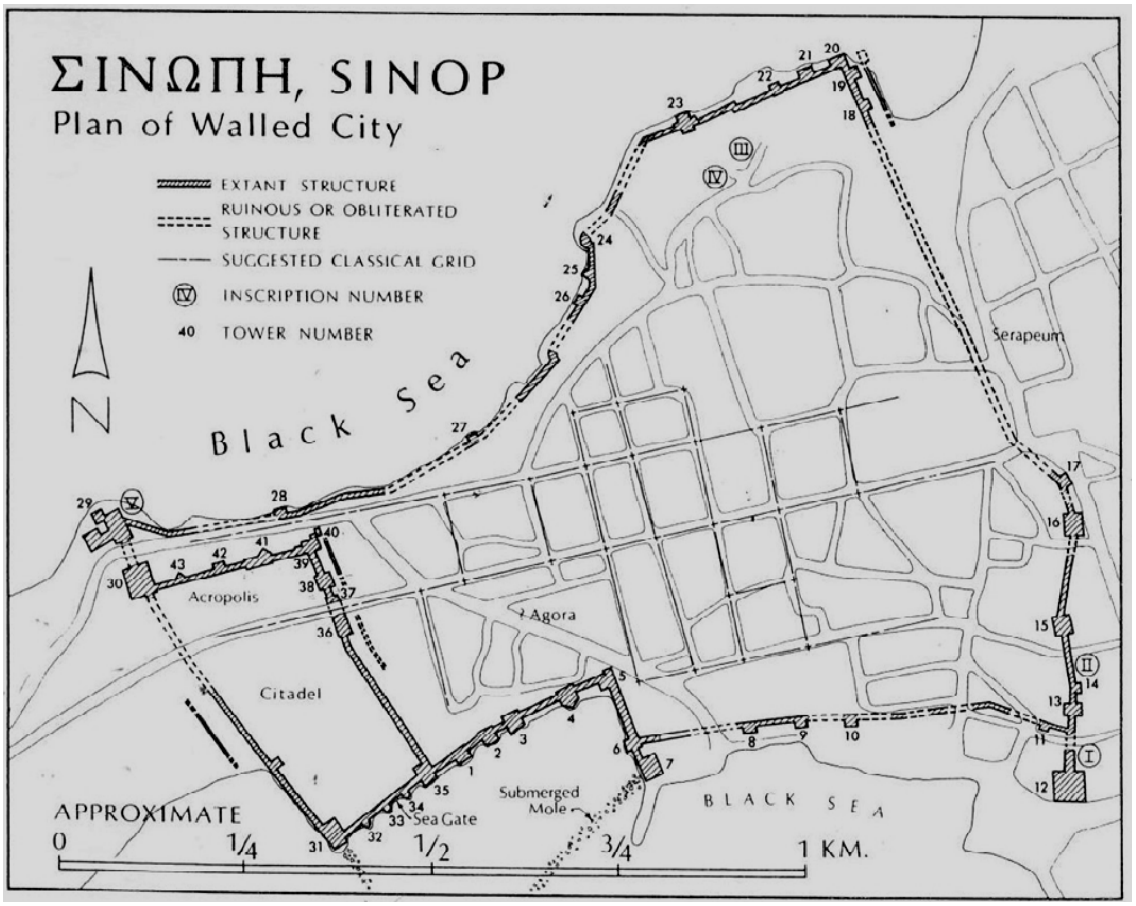
Balatlar Yapı Topluluğu, mevcut haliyle ve yapılmış olan araştırma sonuçlarıyla Geç Antik Çağ-Erken Bizans Dönemi ve devamı olan dönemler hakkında bize bilgi vermektedir. Roma mimarisi, gymnasion, roma hamamı konuları yapının mekan analizlerini en doğru şekilde yapabilmesi için araştırılmıştır. Bizans kentlerinde bu dönemde gerileme yaşanmıştır.

M.S. 300-800 yılları arsasındaki dönem Geç Antik ve Erken Bizans dönemi olarak tanımlanmaktadır. Büyük Helen ve Latin klasik çağlarının sonlanmasıyla başlamaktadır. Bu dönemde Hristiyanlık inancı güçlü bir şekilde kendini hissettirmiştir. Anadolu'da Roma kültürü ve yaşam şekli 1000 yıl daha devam etmiştir. Erkan Bizans olarak adlandırılan dönem sadece yeni devletten dolayı bu adı almıştır. Ancak Geç Antik Çağ'ın devamıdır.

Şekil 3. 5 Sinop'un ada ile olan bağlantısında surlar yer almaktadır [59]

*Cardo: Roma şehrinde bir kuzey-güney istikametinde sokak- Roma şehirlerinde kuzey-güney yönde cadde.
*akropol: Yunanca akropolis "yukarıda bulunan şehir"
*citadel: kale, hisar

Şekil 3. 6 Şehir surları planı ve cardo (Sakarya Caddesi) [60]

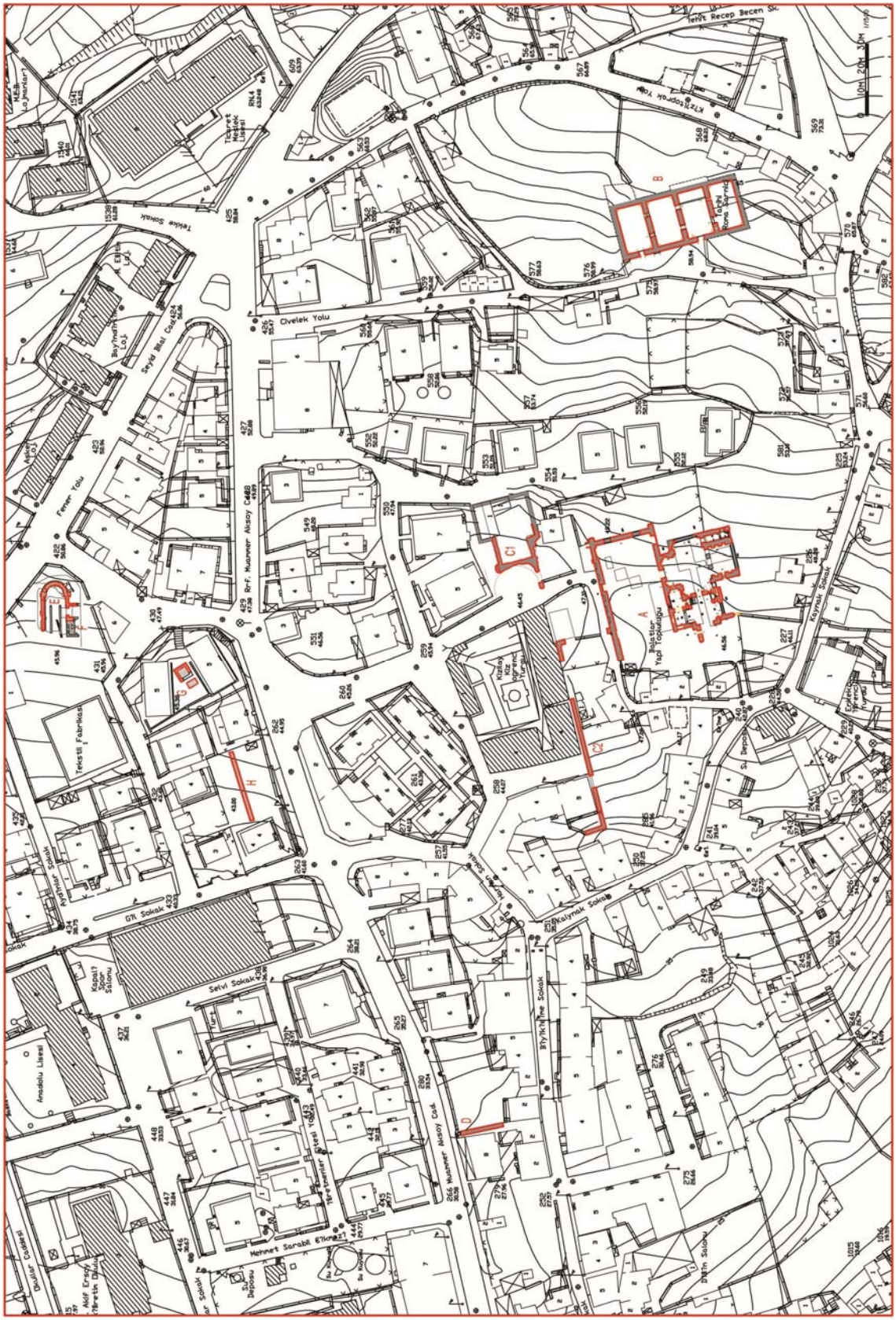
Şekil 3. 7 2010 sur planı ve cardo google earth görüntüsü [59]

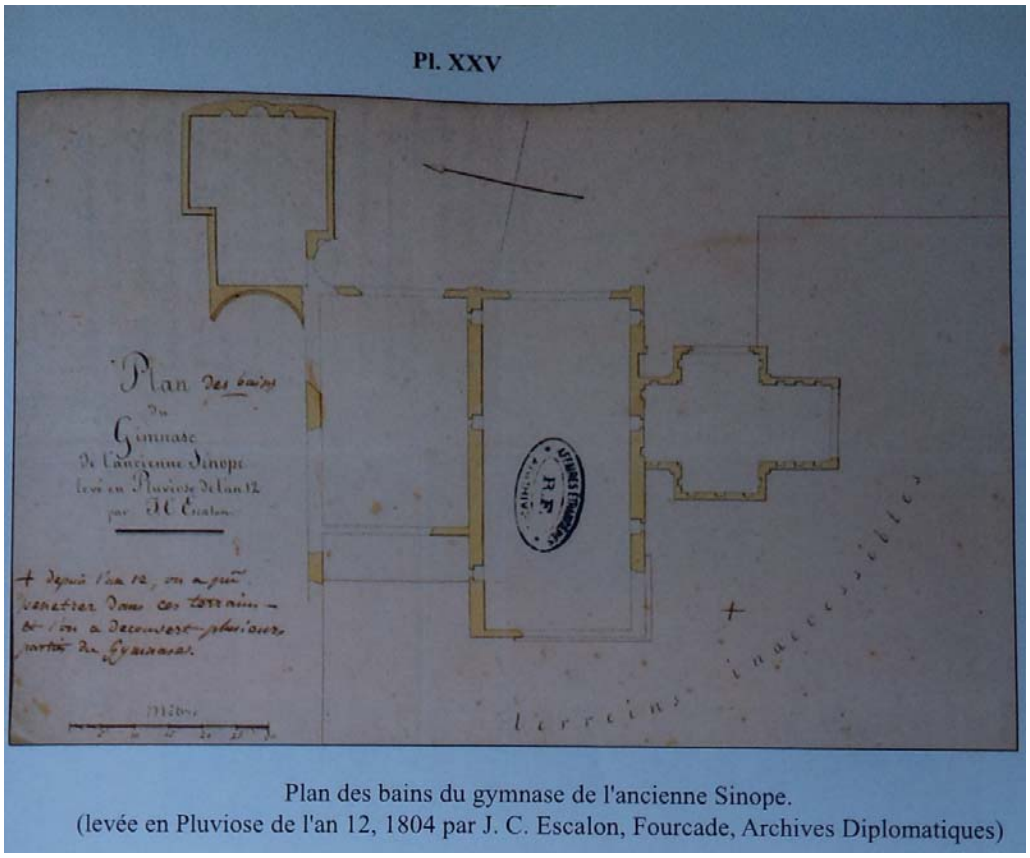
Şekil 3. 8 Surlar, Balatlar Yapı Topluluğu ve yakın çevresindeki kalıntılar [59]

Şekil 3. 9 Balatlar Yapı Topluluğu ve yakın çevresindeki kalıntılar A, B, C1, C2, D, E, F, G, H [59]

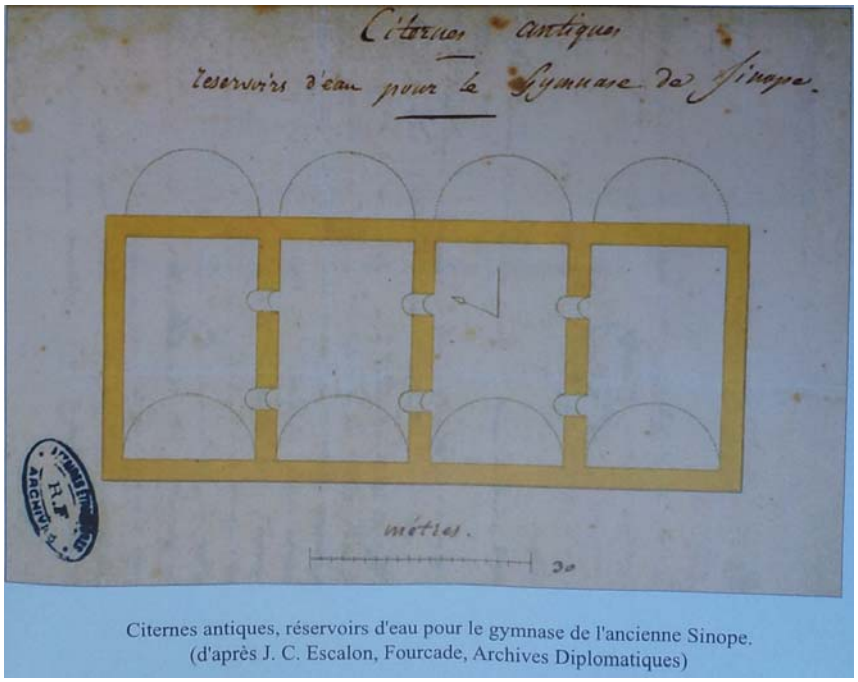

Şekil 3. 10 Balatlar Yapı Topluluğu ve yakın çevresindeki kalıntılar A, B, C1, C2, D, E, F, G, H

Plan des bains du gymnase de l'ancienne Sinope.
(levée en Pluviose de l'an 12, 1804 par J. C. Escalon, Fourcade, Archives Diplomatiques)

Şekil 3. 11 “Sinop hamam-gymnasium planı” (plan des bains du gymnase de l'ancienne Sİnope) [61]

Citernes antiques, réservoirs d'eau pour le gymnase de l'ancienne Sinope.
(d'après J. C. Escalon, Fourcade, Archives Diplomatiques)

Şekil 3. 12 “Sinop hamam-gymnasiuma hizmet eden antik döneme ait sarnıçlar” (citernes antiques, reservoirs d'eu pour le gymnase de l'ancienne Sinope) [61]

3.2 Yapılar Topluluğunun Özgün Fonksiyonuna Dair

3.2.1 Hamam Fonksiyonu

Arapça "ısınmak; sıcak olmak" anlamındaki hamm (hamem) kökünden türeyen hamam (hammâm) kelimesinin sözlük anlamı "ısıtılan yer" demektir "yıkanma yeri" manasında insanların temizlenme ve yıkanma ihtiyaçlarını karşılayan yapıların genel adı olarak kullanılmaktadır [62].

Antik çağlardan beri kent yaşamının vazgeçilmez parçası olan hamamlar, başta Yunan, Roma, Türk hamamları olarak; şiirin, sanatın, edebiyatın konuşulduğu yerler ve eğlence mekânları, yani kamusal alanlar olarak öne çıkarlar [63].

3.2.1.1 İlk Hamamlar

Pek çok dinde Tanrı huzuruna temizlenmeden, temiz kıyafetler giyilmeden çıkılamayacağı hükmedilmiş, ruh temizliği için beden temizliği şart koşulmuştur. Hintliler Ganj ve kollarını, Asurlular Fırat ve kollarını, Eski Mısırlılar Nil ve kollarını kutsal saymışlardır. Sağlık ve inanç gereksinimleri suyla olan ilişkinin düzenli bir temizlik alışkanlığına dönüşmesini sağlamış ve insanlar yıkanmak için yapılar inşa etme ihtiyacını hissetmişlerdir. Yıkanmak için yapılan ilk kapalı mekânların izlerine Hindistan, Eski Mısır, Antik Ege ve Yunan uygarlıklarında rastlanmaktadır [64].

Viranşehir dolaylarında, Tell Halaf'ta, M.Ö 3000 yılına ait, eski şehir kalıntılarında, zemine pişmiş tuğla veya sıkıştırılmış mıcır üzerine asfalt benzeri malzeme serilmiş yıkanma odaları bulunmuştur. Toprak künkler ile su getirilmiştir. Pis sular için ise zeminde kanalizasyon tertibatı oluşturulmuştur [65].

M.Ö. 2800'de firavunun sarayında en azından su dökülmeye yarayan bir salon ve bu salonda dikdörtgen biçimde derin olmayan bir küvet ve kirli suların akmasını sağlayan bir kanalizasyon sistemi bulunmaktadır [66].

Mezopotamya için en önemli ve en eski yıkanma salonu Suriye'nin Tell Harri şehrinde Mari Sarayında bulunandır. M.Ö. 1800'e tarihlenen bu sarayda, yıkanma yeri olarak kullanılan salonun taş zemini zift ile sıvanarak su sızdırmayacak hale getirilmiş ve bir de kanalizasyon sistemi yapılmıştır [67].

Antik kaynaklardan anlaşıldığına göre M.Ö. 5. yy'da Atina'da halka açık bağımsız hamamların yapımı da başlamıştır. Erken Yunan hamamı, uzun yıllar bu tür mimarinin temel öğesi olarak kalacak daire planlı bir odayla yanındaki dikdörtgen odalardan oluşuyordu. Ağır koşullara karşın hamamların sayısı artmış, ısıtma sistemleri gelişmiştir. Olympia'daki hamamın ilk evresinde (M.Ö. 5. yy sonu), soba ile ısıtılan bir sistem, 4. evresinde ise (M.Ö 2. yy sonu/ 1.yy başı), hypocaust sistemi bulunmuştur [68] .

Yunanlılar Helenistik Dönem'e suya ve yıkanmaya düşkün olarak giriyorlardı. Gymnasiumlardaki terleme ve yıkanma odalarının yapılmasıyla yıkanma merakı daha da artmış ve böylece gençler spor yaptıktan hemen sonra yıkanmaya başlamışlardır. Çok fazla önem kazanmalarına rağmen Yunan dünyasında bağımsız hamam binasına geçilmemiştir [67].

Bu nedenle gymnsaiumların genel olarak akarsu kenarlarına inşa edilmesi uygun görülürdü [69].

Mısırlıların ise Roma Dönemi'nden önce müstakil hamamlara sahip olmadığı bilinmektedir.

Yegül'e göre "bazı hamamların belli ilgi alanlarına veya meslek gruplarına hizmet ettiği ve bugün de olduğu gibi belirli ortak zevklere, ilgilere sahip kişilerin bir araya geldiği kulüpler gibi sosyal merkezler durumunda olduğu düşünülmektedir. Örneğin duvarlarında vahşi hayvanların betimlerinin yer aldığı Leptis Magna'daki Avcılar Hamamı'nın avcılara ya da amfitiyatro ya da circuslardaki çeşitli gösteriler için canlı hayvan satan tüccarlara özel bir hamam kuruluşu olduğu, Paris'teki Cluny Hamamı'nın bazı konsollarının Seine nehrindeki tekneler biçiminde olması nedeniyle Seine gemicileriyle bağlantılı olduğu görüşleri hâkimdir" [70].

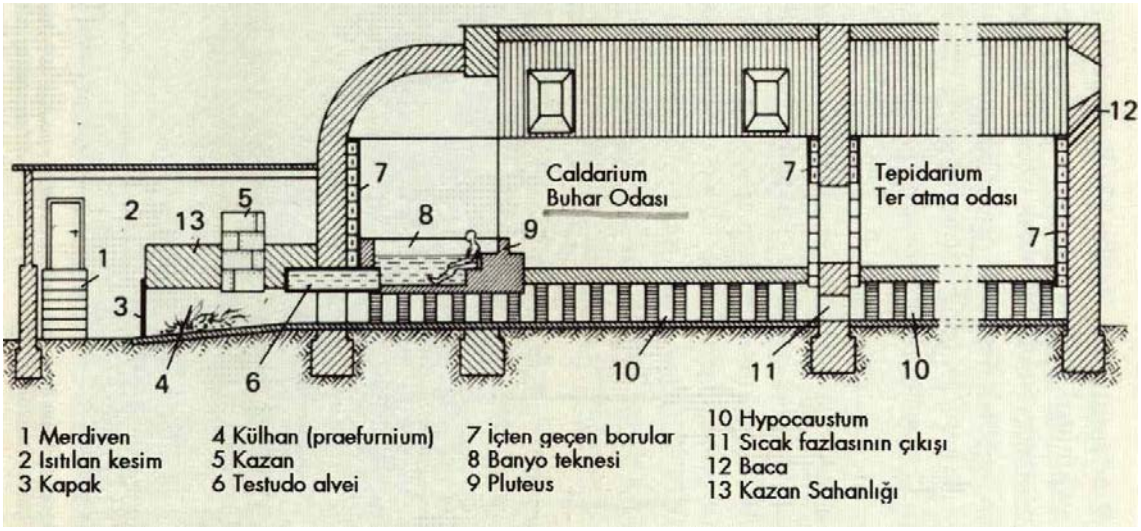
3.2.2 Gymnasium- Roma Hamamı

3.2.2.1 Gymnasium

Latince gymnasium, Gr. Gymnos: çıplak anlamından türemiştir. Antik Yunan ve Roma mimarisinde, gençlerin bedensel ve zihinsel eğitim gördüğü, spor etkinliklerinin gerçekleştirildiği yapı grubudur. İlk gymnasion'lar kent dışında, koruluklarda ve özellikle

ırmak kıyılarında spor karşılaşmalarının ve askeri eğitimlerin yapıldığı geniş alanlardı. M.Ö. 4.yy'da belli bir plana oturan, yapılaşmış, palaistralı gymnasion tipi gelişmiştir. Bu tipin merkezi olan dörtgen ya da kare alanlı palaistra, bir portik, bunun gerisindeki çeşitli işlevlere ayrılmış mekânlar ve ephebion adlı dersliklerle çevrilidir. Ayrıca üstü kısmen ya da tamamen kapatılınca xystus (kapalı spor salonu) adını alan dromos da (koşu pisti) gymnasion'un temel öğelerindendir [71].

Romalılar önceleri, ilkel ısıtma ve yıkanma şartları içinde mutfak yakınında latrina denilen yerde haftada bir kez yıkanırlardı. Daha sonra Yunanlılar gibi banyo yapmaya başlamışlardır [67].

Şekil 3. 13 III. Teknik dönem denilen döneme ait, İ.S. I.yüzyıldan sonra yapılmış bir Roma ev hamamının şeması [72]

M.S. II. yüzyılda yaşayan Mysialı Aelius Aristeides (M.S. 117/129/-189), Küçük Asya'da, imparatorluğa bağlı olduğunu bildiği şehirlerdeki yapıları (gymnasionlar, nypheumlar, propylonlar, tapınaklar, sanatçı dükkânları ve okullar) sıralarken, gymnasionları liste başında ifade ettiği görülmektedir [58].

Romalılar, gelenek ve görenekleri nedeniyle, gymnasionu pek benimsememişlerdi. Çünkü gymnasion, Romalılar için askeri eğitimden yoksun tembellik ve ahlaksızlığın aşılandığı yerdir [58].

Romalılar Grek jimnastiğine ve atletizmine duydukları antipati nedeniyle jimnastik tesisleri ancak Cumhuriyetin son zamanlarında Roma'ya girebilmiştir. Antik kaynaklardan edindiğimiz bilgilerle Roma'daki gymnasionun yalnızca jimnastik

çalışmalarına yarayan bir yapı olduğunu ve Grek kentlerindeki gibi büyük bir anlam taşımadığını görüyoruz [58].

Gymnasion terimi zamanla anlamını yitirmiş, thermae veya balnea ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Grek gymnasionlarına thermallerin girmesinin başlıca iki sebebi vardır: Birincisi, eğitim felsefesindeki değişim ve bedensel eğitimden zihinsel eğitime dönüşüm; ikincisi ise, sıcak su banyosunun artan popülaritesi ve ona olan ilginin sonucu ile tedavinin tanınmasıdır [70].

M.S. III. yüzyılda Roma kültürünün çökmesi ve Hristiyanlığın zaferinden sonra, gymnasionlar, Grek kültürünün savunucuları tarafından bir süre korunmuş, onarımlarla ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Gymnasionun çöküşü Hristiyanlıkla birlikte daha çok kendini hissettirmeye başlamıştır. Hristiyanlık dininin yaygınlaşması ile gymnasion yapıları hemen hemen yok olmaya yüz tutmuştur. Sebepleri şöyle sıralanabilir. Gymansionlar başlangıçtan itibaren, tanrı ve kahramanlar kültü ile ilgili yapılar olarak, hafızalara kazınmıştır. Hristiyan dininde ise, tek tanrıcılık bu düşünceye ters düşüyordu. Bir diğer neden ise, Roma Çağı'ndan itibaren, hatta çok sayıda Roma bilgini tarafından da gymnasionların oğlancılığın yuvalandığı yerler olarak değerlendirilmesinin, Hristiyanlık çağında da devam etmesiydi. Bunlardan da önemlisi; Antik Grek eğitim felsefesindeki, sağlıklı vücut yapısı ile zihinsel doyumun oluşturduğu armonik birlik ideali, Hristiyanlığın çileci anlayışıyla, yani keşişlik anlayışıyla pek uyuşmuyordu [58].

Tapınaklarda olduğu gibi, gymnasionlarda da Hristiyanlık Çağı dini yapılarının inşa edildiğini görüyoruz. Bunların en iyi örneklerini yine Anadolu'da bulunmaktadır. Assos ve Nysa gymnasionları üzerinde kilise yapılarının, Sardes Gymnasionu'nda ise, Sinagog yapısının olduğunu, geçen yüzyılda yapılmış olan araştırma sonuçları doğrultusunda söylemek mümkündür [58].

Hamamların duvarlarında malzeme olarak kullanılan ilk malzeme taştır. Taş işçiliği bölgesel biçimlere ve çeşitliliğe sahiptir. Genelde yüzeyi düzgün olmayan veya düzeltilmemiş duvar yüzeylerinin stucco sıva ya da mermer levhalarla kaplandığını anlamaktayız [70].

3.2.2.2 Hamam- Gymnasium

Hamam-gymnasium kompleksi, İmparatorluk Dönemi'nde (İ.Ö. 27- İ.S. 476 arası) Anadolu'da ortaya çıkan, Yunan gymnasium geleneği ile Roma hamamını birleştiren yeni bir mimari biçimdir. Bu tipin özelliği, Roma hamamına özgü yüksek, güçlü, taş duvarlı tonozlu salonlarla Yunan mimarisine özgü gymnasiumlarda görülen palaestrayı birleştirmesidir. Palaestranın bu komplekse adapte olurken geçirdiği tek değişim, peristylosunun bir bölümünün imparatorluk kültüne ayrılan bir mekân olarak düzenlenmesidir. Bu sebeple bu kompleksler bir sentez olarak değil, ancak iki farklı zaman dilimine ait iki ayrı mimari biçimin yapay olarak birleşmesi olarak değerlendirilmiştir [70].

Genellikle Anadolu'da bulunan hamamlar da Roma hamamlarının benzeri olmalarına rağmen, yerel malzeme, bölgesel teknik farklılıklar, bölgenin sosyal ihtiyaçları ve kapladıkları alanlar bakımından farklılıklar da göstermektedir. Hellenistik gymnasium geleneğinin güçlü olduğu Batı Anadolu'da hamam gymnasium kompleksleri ortaya çıkarken, Anadolu'nun diğer bölgeleri de bundan etkilenmişlerdir [73].

Roma dönemine gelindiğinde eğitsel ağırlığını yitiren gymnasion yapısı, hamamla bütünleşerek Helenistik Dönem'in görkemini yansıtan zengin yapılar kompleksine dönüşmüş; hatta gymnasium ve therma (hamam) eşanlamlı sözcükler olarak kullanılmaya başlamış; genellikle bu yapı komplekleri için hamam sözcüğü yeğlenmiştir. Roma hamamı daha çok varlıklı kentlilerin buluştuğu sosyal ve kültürel bir yapı olarak önemli bir kentsel öğe durumundadır [71].

M.Ö. 332' te Roma'da 170 genel hamam bulunduğu bilinmektedir. Bunlardan yaralanmak için ödenen giriş ücretinin (balneaticum) Agrippa tarafından kaldırılması, Roma'da gerek toplumsal gerek mimari gelişmelerin başlangıcı olmuştur. Tesisler gelişmiş, özellikle Augustus döneminde (M.Ö. 27-M.S. 14) Yunan tipi gymnasion yerine, yıkanmanın spor ve eğitimin önüne geçtiği, "Roma Hamamı" denecek yeni bir tip belirmiştir. Gene de pek çok yapıyı hamam ya da gymnasion biçiminde ayırt etmek olanaksızdır; üstelik Helenistik gymnasion 'un özellikle yaygın olduğu bölgelerde,

*palaestra: Eski Yunan'da spor salonu
*peristylos: iç avluyu çevreleyen sıra sütunlar

örneğin Anadolu'da bu yapılar çift işlevli yapılmaya başlanmıştır. İmparatorluk Dönemi başlarında ortaya çıkan yeni tip, büyük ve çok işlevli hamamlar, M.Ö. 1. yy.'dan itibaren Roma ve eyaletlerde sayıca artarak yayılmıştır [68].

Bu büyük yapılar Grek geleneğinden gelen *gymnasion* ve *palaestra* yapılarını da içlerine alarak bir başka hamam tipi olan *Therma/Thermos*'ları oluşturmuşlardır [81]. Böylece bu devirde hem mimaride hem de yapıyı tanımlayan sözcükte gelişme ve değişiklik olmuştur [67].

Varro'ya göre Roma'daki ilk halk hamamları, erkek ve kadınlara ayrı olmak üzere iki binadan oluşurdu. Vitruvius'un anlattığı Pompeii'deki Stabian ve Forum Hamamları bu türe örnektir. Bu iki hamam Cumhuriyet Döneminde kurulmuş olup erkekler ve kadınlar için girişler iki ayrı kapıdan sağlanmakta; ancak kadınlar ve erkekler aynı egzersiz salonu, servis ve ısınma birimlerinden yararlanmaktaydılar. Bütün imparatorluk arazisi içinde birbirinden bağımsız birimlere sahip olan hamamlara çok nadir rastlanmıştır. Ortak mekânların kullanımında sabah vakitleri kadınlara, öğleden sonraları ise erkeklere tahsis edilmiştir. Bunun dışında yazıtlarda bazı hamamlar erkekler için Balneum Virile (erkek hamamları) adıyla, bazıları ise kadınlar için Balneum Muliebre (kadın hamamları) adıyla geçmektedir. Kadın ve erkeklerin birlikte kullandığı karışık hamamlar da Roma döneminde mevcuttu. Daha sonraları Hadrian Döneminde skandalların artmasından dolayı bu karışık hamamlar kapatılmıştır [74].

3.2.2.3 Roma Hamamlarında Sosyal Yaşam

Roma İmparatorluğu'nda yıkanma erken dönemlere nazaran daha çok dünyevi bir aktivite olarak görülmüş; hamamlarda mistik ya da dinsel törenler yapılmamıştır. Hamamların giriş çıkışlarında bulunan ve duyguları anlatan yazıtlarda bile dinsel öğeler kullanılmamıştır. Onun yerine girişteki yazıtlarda "iyi yıkan", çıkıştaki yazıtlarda ise "iyi yıkandın" cümleleri yer almaktadır. Roma döneminde Hamamlar, sosyal kulüp, halk kütüphanesi, toplantı yeri ve çeşitli eğlencelerin düzenlendiği yapılar olarak hizmet veriyorlardı. Halk hamamları ortak salonları, palaestrası, bahçeleri ve hazır bulunan izleyici kitlesiyle hokkabazlar, jimnastikçiler, müzisyenler ve sihirbazlar için ideal gösteri mekanları olmuştur [74].

3.2.3 Roma Hamamlarının Mimari Özellikleri

3.2.3.1 Kent İçindeki Konumu

Hamamların kent içindeki konumu ve planlamasının çok önemli olduğunu örneklerden ve kaynaklardan anlamaktayız. Vitruvius "Hamamlar için ilk olarak, mümkün olan en sıcak konum seçilmeli yani, kuzey ve kuzeydoğu yönleri dışında bir yön yeğlenmelidir. Sıcak ve ılık hamamlar güneybatıdan ışık almalı veya konum buna elverişli değilse her koşulda ışık güneyden gelmelidir; çünkü genellikle yıkanma zamanı gün ortasından akşama kadardır" [75]. Elverişli büyüklükte bir alanın mevcudiyeti ve buranın antik çağın su taşımacılığına uygun seviyede olması diğer bir etmendir. Bunun yanı sıra bir hamam için zorunlu olan yakacak sağlanmasındaki kolaylıklar da düşünülebilir. Orman içinde yer alan bir kentte bu bir sorun değildir, fakat şu da bir gerçektir ki esir kullanımının en üst düzeyde olduğu bir dönem için yakacağa yakın olmak yer seçimini etkilemediği düşünülebilir. Diğer bir etkende estetik kaygıdır. Antik dönemde de şehir yöneticilerinin veya kent halkının, şehirlerini güzel ve düzenli göstermek çabasında oldukları muhakkaktır [76].

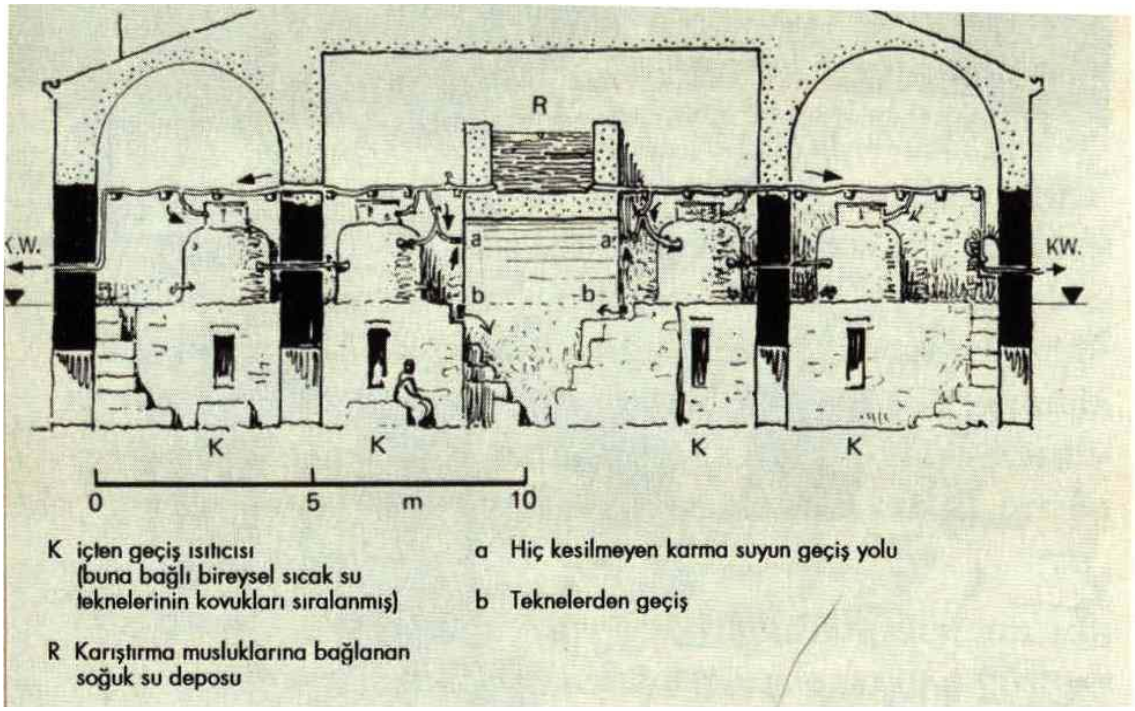
Hamamların büyüklüğü nüfusa bağlı olmalıdır. Odaların oranları şu şekilde ayarlanmalıdır: genişlikleri, kurnalar ve banyo küvetleri için nişler dışında, uzunluklarının üçte biri olmalıdır. Kurnalar her zaman bir pencerenin altına yerleştirilmelidir ki etraflarında duranların gölgeleri ışığı engellemesin. Kurnaları barındıran nişler, ilk gelenler yerlerini aldıktan sonra, bekleyenlerin rahat bekleyecekleri kadar geniş olmalıdır. Bu mesafenin iki ayak kadar uzunluğu alt basamağa ve "yastık"a (baş yaslama yeri –Ç.N.) ayrılır [75].

Romalıların geliştirdikleri gelişmiş yerden ısıtmaya dayanan "hypocaust" sistemi (Roma hamamlarında ısıtma bölümünde anlatılmaktadır), hamamlar ile ilgili olarak bir devrim niteliği taşımakta olup, hamam yapılarının sosyal hayatta büyük bir öneme sahip olmalarını sağlamıştır. Ancak, bu yapıların anıtsal bir karaktere ve gösterişli bir mekâna dönüşmesi, şüphesiz Roma mimarisinin geliştirmiş olduğu, açıklıkları kubbe ve tonozlarla kapamaya dayalı "kagir" sistemi ile birlikte betonun yapılarda uygulanmaya başlamasının bir sonucudur [74].

3.2.3.2 Isıtma

M.Ö.2.yy. sonlarına tarihlenen Pompeii'deki Stabia Hamamları ve M.Ö.100'lere tarihlenen Olympia'daki Yunan hamamlarında görülen ısıtma sistemiyle ilgili düzenlemeler, "hypokaust" olarak tanınan döşeme-panel ısıtma sisteminin M.Ö.1.yy başlarında Romalı Sergius Orata'nın mucidi olduğu yönündeki genel kanıyla çelişmektedir [70]. İtalya'da bilinen en erken halka açık hamam yapısı olan, M.Ö.4.yy. sonu–3.yy. başlarına tarihlenen Gela Hamamı'nda da primitif bir tabandan ısıtma sistemine rastlanmıştır. Roma hamamlarının kökenlerini, Orta İtalya'daki çiftlik evlerinde yer alan, daha çok soğuk algınlığı gibi hastalıkların tedavisinde kullanılan, caldarium, tepidarium ve frigidariumdan oluşan, kendi içinde bir yıkanma düzeni olan hamamlara bağlayan görüşler de vardır [77].

Roma hamamlarındaki ısıtma sistemlerinin gelişimi, bunların planlamalarında doğrudan ilişkili mekânların organizasyon ve düzeni için temel oluşturur. Romalılar hamamlarının akılcı planlarından dolayı hak ettikleri saygı ve takdiri kazanırlar. Bu planlarda esas olan, hizmet alan ve veren mekânların birbirinden kesin ayırımı ve ısıtma elemanlarının bir yerde yoğunlaşmasını sağlamıştır [70].

Şekil 3.14 Lambaesis'te (Kuzey Afrika) ordu hamamının ısınma sistemi (İ.S. 150 yılı dolayları) III. Yüzyıl sonuna kadar kullanılmıştır [72]

Hypocaust ve Tabandan Isıtma Sistemleri

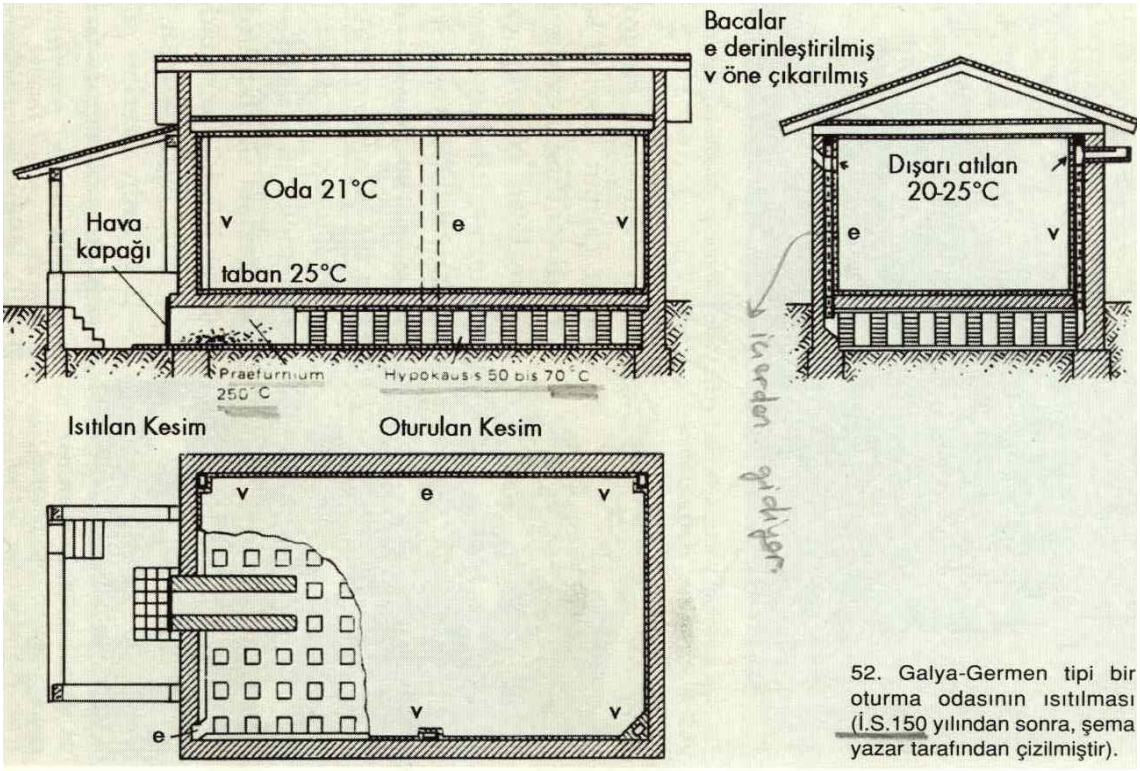
Hypocaust sözcük anlamı “aşağıdan ısıtan fırın” dır [70].

Roma Hamamları’nda en dikkat çekici unsur, gelişmiş ısıtma sistemleridir. Hypocaust’umda yanan ateşin kızgın dumanı ve bu ateş üzerinde kaynayan suyun buharı, döşemelerin altında (hypocaustum) ve duvarlarda, toprak künkler yardımıyla, dolaştırılarak merkezi ısıtma sağlanmıştır (Resim 2.2). Vitruvius bu sistemi M.Ö. 1. yy’da Sergius Orata’nın bulduğunu ileri sürmüşse de, arkeolojik buluntular Helenistik dönemden bu yana kullanıldığını kanıtlamıştır [68].

Klasik dünyadaki gerçek hypocaust ile ilgili en erken ve en kesin veriler, Pompeii’deki Stabia Hamamları’ndan (IV. Dönem, M.Ö. 2. Yüzyılın sonu) ve Olimpia’daki Yunan Hamamları’ndan (IV. Dönem, yaklaşık M.Ö. 100) gelir [70]. Vitruvius teknik açıklamalarla bunu onaylamaktadır: “Küvetleri içeren tonozlu salonlar (tepidarium ve caldarium) aynı ocaktan ısıtılmalıdırlar. Sıcak banyo odalarının asma zeminleri aşağıdaki gibi inşa edilmelidir. Önce zeminin yüzeyi, ocağa doğru eğimlendirilmiş bir buçuk ayak kare ölçüsünde kiremitlerle kaplanmalıdır; bu eğim içeriye bir top atıldığında topun ortada durmadan kendiliğinden külhana geri yuvarlanmasını sağlayacak düzeyde olmalıdır. Böylelikle, ocağın ısısı asma zeminin altına daha çabuk yayılabilecektir. Bunların üzerine, sekiz inçlik tuğlalardan oluşan direkler inşa edilerek, birbirinden, iki ayaklık kiremitlerle kapatılabilecekleri aralıklarla yerleştirilirler. Bu direkler iki ayak yüksekliğinde olmalı ve kılla karıştırılmış kille döşenerek üzerleri zemini taşıyan iki ayaklık kiremitlerle örtülmelidir [75].

Hypocaust sisteminde hiçbir zaman alevler tabanı taşıyan küçük sütunların yer aldığı döşeme altı tabanına ulaşmaz. Taban ancak ocaktan çıkan sıcak hava ve gazların dolaşımı ile ısıtılır. İlkel biçimlerini koruyan az sayıdaki yapı bir yana bırakılacak olursa, sıcak gazların hamamın odalarına girmesine izin verilmez. Sıcak gazların etkin dolaşımını sağlamak için baca gereklidir. Duvarın içine yerleştirilmiş birkaç pişmiş toprak boru (kare veya yuvarlak kesitli) gerekli çekmeyi oluşturmak için yeterlidir. Roma ocak ve fırınları ızgaralara sahip değildir. Tonozların dışarıdan tam açılma hizalarında (kimi hamamlarda daha aşağıda) yer alan kare veya üçgen açıklıklar “bacaların” ya da sıcak, atık gazların çıkmasına yarayan tahliye çıkışlarının varlığını

yansıtır [70].

Şekil 3.15 Galya-Germen tipi bir oturma odasının ısıtılması (İ.S. 150 yılından sonra, şema yazar tarafından çizilmiştir) [72]

Hypocaust'un tabanı, kısa ve birbirine yakın yerleştirilmiş sütunlar tarafından taşınır. Merkezlerinde yaklaşık 0.60-0.80 m olan sütunlar bir tür asma kat yaratırlar ve eski İtalyan kaynaklarında suspensura olarak geçerler ve yine aynı özelliklerinden dolayı *balnae pensiles* (asma hamamlar) terimi ortaya çıkar. Asma tabanın kendisi, 0.20-0.40 m kalınlıkta, bir beton/harç ile karışık kırık tuğla ve çakıldan oluşan bir tabakadır. Üzerinde ince bir tabaka halinde kireç harcı bulunmakta ve bu mermer levha veya mozaik döşemenin içine oturacağı yuvayı oluşturmaktadır. Bu kalınca taban, bir kenarı 0.60 metre olan kare tuğlaların yarattığı düzgün bir yüzeyin üzerinde yer almaktadır. Bazen tuğla yerine ince taş levhalar da kullanılmaktadır. Bazı durumlarda, Fransa'daki Poitiers Roma hamamlarında olduğu gibi paralel duvar parçaları birbirine küçük kemer ve tonozlarla birleşir [70].

Tubuli Sistemi

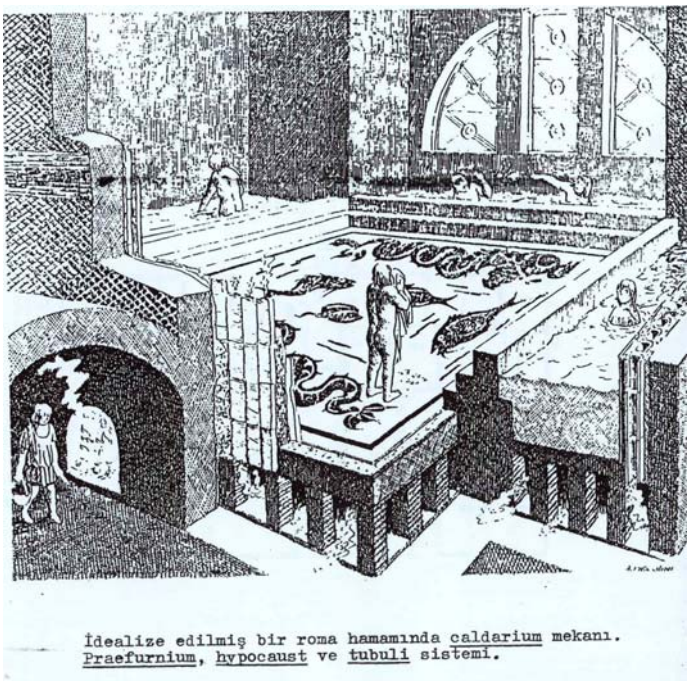
M.Ö. 1.yy. da Pompei'deki Stabia Hamamları ile Forum Hamamları'nda yapılan

restorasyon sırasında “içi boş duvarlar” ilk kez uygulanır. Duvardan da ısıtma elemanı olarak yararlanılması etkili bir ısıtma ile birlikte hypocaust’un sıcak gazlarının daha etkili bir kullanımını sağlar. İçi boş duvar birçok yöntemle yapılabilir [70].

Hamamların duvardan ısıtılması, duvar ile kaplama plakaları arasına yerleştirilmiş *tubuli* denilen pişmiş toprak tuğlalar aracılığıyla sağlanmıştır. Tubuli’nin icadı M.S. 1. yüzyıldır ve yerleştirilmesi zor olan bu yöntem genellikle İmparatorluk dönemi hamamlarda kullanılmıştır. Bu tuğlalar duvara metal kenetle veya harç ile, ya da her ikisi de kullanılarak tutturulmakta [78] ve tubulilerin üzeri harç, alçı (stuco) ve mermer ile kapatılmaktadır. Ağızları alttan hypokaust sistemine, üstten bacalara açıldığından hypokausttan yükselen ve soğuğa doğru akım gösteren sıcak hava veya buhar bu üst üste ve yan yana yerleştirilmiş tubuliler içinde dolaşarak mekânı yandan ısıtmaktadır. Hamamlarda ısı kontrolü bacanın ağızlarının açılıp kapatılmasıyla kolaylıkla gerçekleştirilmektedir [79].

Tegula mammatae, tubuli sisteminden daha ucuz ve kolay olan diğer bir duvardan ısıtma yöntemidir. Geniş, kare ya da dikdörtgen pişmiş toprak kaplamalar kullanılmaktadır ve duvar yüzeyinin önüne yerleştirilirler. “T” şeklindeki kelepçelerle, çivilerle, pişmiş toprak silindir şeklindeki dikmelerle duvar örülürken sivri kısmıyla harç ya da taş arasına sokularak kaplamalar tutturulurdu [74].

Duvardan ısıtmanın kullanımının başlaması Roma hamam teknolojisi ve mimarisinin en önemli buluşlarındadır. Duvar yüzeyinde ısıtılan alanları farklılaştırarak, bu sistem oldukça hassas bir ısı ve nem kontrolünü de olası kılar ve yapay olarak yarattığı banyo ikliminin belli bir sıra izler biçiminde ayarlanabilmesini sağlar. Isıtılan duvarlar kuru kalır; odanın içindeki hava buharlı bile olsa nemlenmez ve bunlara dokunmak veya yaslanmak zevklidir [70].

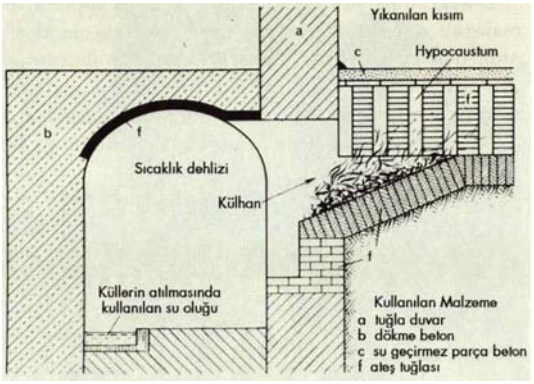

Şekil 3. 16 İdealize edilmiş bir Roma hamamında caldarium mekanı: praefurnium, hypocaust ve tubuli sistemi [80]

Praefurnium

Roma hamamlarındaki tüm ısıtma sistemlerinin en önemli noktası olan praefurnium, yapıya ısıyı sağlayan ocak kısmı olarak da tanımlayabileceğimiz kısımdır. Alçak tuğla ya da taş kemer kullanarak oluşturulan bir açıklık sayesinde, doğrudan ısıtılacak olan bölümlerin zemin ve duvarları arasındaki boşluklara açılarak yapıyı ısıtmaya gerekli sıcaklığı sağlar. Burada yakacak olarak odun, nadiren kömür ve çürümüş bitkiler kullanılmakta ve praefurnium' daki ateş hiç söndürülmemektedir. Praefurnium' lar hypocaust sisteminin ısıtılmasını sağladığı gibi, sıcak su kazanlarının ısıtılmasında da kullanılmışlardır [81]. Eğer binanın boyutları çok büyük ise bazen hamamda birden fazla praefurnium kullanılabilmektedir [74]. Taşıdığı öneme karşın, oldukça basit bir alettir. Caldarium'a hizmet veren ocakların çoğu hypocaust'u ısıtmanın yanında kazan olarak da ısıtarak ikili işleve sahiptir. Bu kazanlar bitişik oda /odalara ve havuzlara sıcak su sağlarlar [70].

Anadolu hamamlarında caldarium genellikle yapının genel kütlesinden çıkıntı yapmaz; caldarium'ların büyük dış payelerinin içi boştur ve buralarda doğrudan payeler arasında bulunan havuzlara hizmet eden ocaklar ve kazanlar yer almaktadır.

Şekil 3. 17 Trier'deki Barbara hamamının küllerini akıtma düzeneği (II. yüzyıl başları) [72]

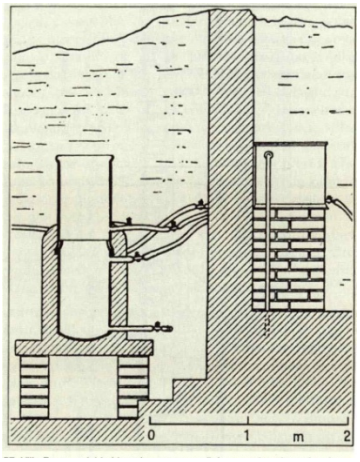
Şekil 3. 18 Hypocaustum yöntemiyle ısıtılan bir yerin külhanı (praefurnium). Saalburg, (İ.S. 2. yüzyıl) [72]

Suyun Isıtılması

Vitruvius kitabında hamamları anlatırken kazan sistemi ve ısıtılmasından da bahsetmiştir: "Ocak üzerine, birisi sıcak, diğeri ılık, üçüncüsü de soğuk su için olmak üzere üç kazan yerleştirilmeli ve bunların konumları, sıcak su kazanından akan su miktarının ılık su kazanından, ılık su kazanındaki suyun da soğuk su kazanından tamamlanması için elverişli olmalıdır. Bu düzen aynı zamanda hamam küvetlerindeki (suyu ısıtmaya yarayan) yarım-silindir şeklindeki kazanların da aynı ocaktan ısıtılmasını sağlayacaktır" [75]. Vitruvius burada bağlantılı üç adet depo-kazan birleşiminden ve bunların musluklara, çeşmelere, havuzlara su sağladığından bahsetmektedir. Bir de *testudines alveolorum* denilen sistem havuzlardaki suyu ısıtmaya ve sıcak tutmaya yaramaktadır [70].

Antik dünyada güneş enerjisinin etkin kullanımı hamamların ısıtılmasının yanı sıra konut mimarisinde de kullanılmıştır. Güneş enerjisinden en çok yararlanmanın diğer yolu güney ve batı yönde açılan büyük pencereler açılmasıdır. Böylece güneş

enerjisinden güneş banyosu olarak da yararlanılmaktadır. Bu amaçla özel oda niteliğinde *heliocaminus* (güneş fırını) adlı Roma hamamlarında mekânlar da bulunmaktadır [70].

Şekil 3.19 Villa Boscoreale'de bir ev hamamının soğuk ve sıcak su kazanları, boruları ve karıştırma muslukları [72]

Roma hamamlarındaki buhar banyosu için Vitruvius'un kitabında laconicum'u ayrıntılı olarak anlatan bilgi bulunmaktadır:" Laconicum ve diğer terleme banyoları (halvetler-Ç.N.) ılık odanın (tepidarium) yanında yer almalı ve kavisli kubbenin altına kadar olan yükseklikleri, genişliklerine eşit olmalıdır. Kubbenin ortasında, zincirle aslı tunç bir disk bulunan bir delik bırakınız. Diskin yükseltilerek indirilmesiyle halvetin sıcaklığı kontrol edilebilir. Anlaşıldığı gibi, odanın kendisi, ateşin gücünün ve ısısının merkezden çevrenin her tarafına eşit olarak yayılabilmesi için daire şeklinde olmalıdır" [75]. Bu sistem gelişmiş ısıtma yöntemlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte önemini yitirir [70].

3.2.3.3 Su Tesisat Sistemleri

Su hamamların işlevini yerine getirmelerinde en önemli unsurdur. Hamamın büyüklüğüne göre çeşitli boyutlarda oluşturulmuş kuyular ve sarnıçlar erken örneklerdendir [81]. Roma'da su işlerinin yönetimi, en yüksek devlet görevlilerine verilirdi. Su kemeri suyu kentin en yüksek noktasında suyun dağıtılacağı su kulesine ya da makseme verir [72]. Roma hamamlarında *aquaeductus*'lar (su kemerleri) yaygın hale gelene kadar kuyular, sarnıçlar ve çatı depoları kullanılmaktadır. Kentlere yeni yapılan *aquaeductuslar* ile bol su sağlanmaktadır. Su, Roma hamamlarında sadece yıkanma amaçlı kullanılmamakta ayrıca mahalle çeşmeleri, mermer küvetler, yüzme

havuzları, görkemli *nymphaeum*'lar (anıtsal çeşme binaları) gibi çeşitli su gösterilerinde de kullanılmaktadır [70].

Tek başlarına sadece hamamlara hizmet veren büyük boyutlu aquaductus'lerin varlığı bilinmektedir. Şehirlere getirilen sulardan ise en fazla yararlanan kamu yapıları daima hamamlardır. Hamamlarda kullanılan suyun tüm evrelerinde gelişmiş sistemler yapılmıştır. Hamamlar kanallar ve drenaj sistemleriyle donatılmıştır. Çoğunlukla yapı içerisinde zeminin alt seviyelerinde kanallar yer alır ve döşemelerle kapatılarak kullanılmaktadır [82].

Hem yazılı kaynakların hem de arkeolojik verilere göre Geç Roma ve Erken Bizans hamamlarının birçoğunda su ihtiyacı tekrar kuyu ve sarnıçlardan sağlanmaya başlanmıştır [81]. Dönemin sosyal ve ekonomik dengesizlikleri buna sebep olarak gösterilebilir. Birçok *aquaeductus* bu dönemde saldırılar ya da savaşlar sonrası yıkılmış ve ekonomik durumu kötü olan kentlerin tekrar onaramamaları, bakımsız bırakmaları sonucu yok olmuştur. Bu olumsuzluk zamanla hamamların gerek boyut gerekse işlev olarak küçülmelerine neden olmuştur. Artık suyun harcanabilirliği sınırlanmış ve doğal olarak bu da hamamların yapımında belirgin bir azalmaya neden olmuştur [82].

Yapılara gelen sular hamamlarda bulunan depo mekanlarında saklanır ve ısıtılmak için borular vasıtasıyla yanan ocağın üzerindeki kazanlara, oradan da hamama dağıtılırdı.

3.2.4 Roma Hamamları ve Gymnasiumlarda Mekân Özellikleri ve Tipoloji

Hamam mimarisinde her mekânın işlevini belirlemek güç, hatta kimi zaman olanaksızdır. Birçok kez yapının uzun yaşamı boyunca bu işlevlerde değişiklikler de olmaktadır [70].

Bir hamam yapısını oluşturan ana birimler soğuk, ılık ve sıcak bölümler ile bunlara hizmet eden ve bağlı olan bağımlı mekânlardır.

3.2.4.1 Hamam Mimarisi Mekânsal İşlevleri (Gymnasium-Hamamda Bulunan Bölümler)

Caldarium C: Sıcak oda

Frigidarium F: Soğukluk ve ya havuzu bulunan soğuk bölümdür

Tepidarium T: Ilık bölüm

Apodyterium A: Giysi değişme,soyunma odası; bazen aynı zamanda da dinlenme odası= ambulacrum

Palaestra P ve ya Pa: Spor yapılan bölüm

Laconicum L: terleme odası, halvet

Natatio N: büyük yüzme havuzu, üstü açık soğuk sulu yüzme havuzu

S : Servis salonları

Ocaklar- Külhan (Praefumium) f

Latrinalar L ya da La: Genel tuvalet

Vestibulum V: Giriş mekanı ve ya mekanları

B ve ya s: Bazilika (Basilica thermarum)

Thermae: Hamam [70].

Yegül kitabında genellikle frigidarium ile caldarium arasında ısıtılan odalar 1, 2, 3 vb. numaralarla göstermiştir. Bunlardan başka, batıdaki ya da doğudaki birçok hamamda değişik işlevlere ve farklı mimari görünümlere sahip büyük salonlar, galeriler olduğunu ifade etmektedir. Bunların kiminin bir kapalı atletizm salonu (veya kapalı *palaestra*) işlevi gördüğünü düşünmekte ya da bazılarının bir tür bazilika (*basilica thermarum*) olmaları gerektiğini söylemektedir [70].

Abbasoğlu, hamam mekânlarını şöyle incelemektedir.

Apodyterium

Apodyterium A: hamamın giriş ve soyunma salonudur. Aşağı yukarı hamamların en büyük mekanı olup 1/3’ ü kadardır. Duvarlarda nişler ve hücreler bulunur. Müşteri hücrelerde soyunup yıkanmaya hazırlanır, kıymetli eşya ve elbiselerini Capsarius’a (emanetçi) verirdi [67]. Genellikle beşik tonoz örtü ile kapatılırlar. Büyüklüklerine göre çeşitli işlevleri yerine getiren dikdörtgen formdaki bu salonlar, hamamın ısıtılan mekanları ile palaestra veya giriş bölümü arasındaki bağı kurarlar [70].

Frigidarium

Frigidarium F: hamamın soğuk banyo salonudur. Ekseriye dikdörtgen planlıdır. Pencereleri büyüktür. Salonun ortasında ve uzun duvarların kenarında büyük soğuk su havuzu bulunur. Frigidariumların bir kısmının önleri açıktır, güneş ile direkt temasta olanları vardır [67]. Hamamların ısıtılmamış mekânlarındandır ve palaestra ile sıcaklık arasında yer alırlar. Genelde dikdörtgen bir yapıya sahip olan bu mekanlar, beşik tonozla örtülüdürler. Duvarlarda çıkıntı yapan payandalara pek rastlanmamaktadır ancak yüzeylerde derin nişler bulunmaktadır. Bu nişlerde genellikle çeşmeler, kurnalar ve heykeller yer alır [70].

Mekan analizleri yapılan hamam örneklerine bakıldığında frigidarium birimlerinin içerisinde soğuk su havuzu olarak adlandırılan natatio (büyük yüzme havuzu) bulunmaktadır. Soğukluk mekanlarındaki natatioların yerine bakıldığında çoğunlukla simetrik imparatorluk hamam yapılarında mekanın tam ortasında, bazı hamamlarda mekanın bir kenarına yaslanmış şekilde, bazılarında ise ayrı bir oda olarak tasarlanmış ve yerleştirilmişlerdir. Ayrıca incelenen örneklerin hepsinde frigidarium mekanı bulunmaktadır. Balatlar Yapı Topluluğu çalışmaları değerlendirildiğinde ise çalışma alanının kuzeyinde bulunan III nolu mekanın güneybatısında bir kenara yaslanmış şekilde bir natatio olduğu düşünülmektedir.

Yapılan araştırmalarda, Anadolu hamamlarının diğer bölgelerde bulunan hamamlara oranla soğukluk alanının, hamamın daha az önemli bir hacmi olduğu anlaşılmaktadır [83].

Tepidarium

Tepidarium T: ılık salondur, direk veya indirek ısıtılır. Genellikle altta hypokaust vardır. Burada deri bir strigilia (uzun saplı hamam kaşığı) ile kazınır, bir keten parçasıyla ovulur ve yağ ile yağlanırdı [67]. Genelde soğukluk ve sıcaklık birimleri arasında yer alırlar ve bu mekanlardan daha küçük tasarlanırlar [82]. Hamam yapılarının bir çoğunda ılıklık birimi bulunmaktadır ancak bununla birlikte bazı hamamlarda sıcaklığa bağlı yan odaların da bu maksatla kullanıldıkları tahmin edilmektedir [70].

Caldarium

Caldarium C: hamamın en önemli ve sıcak salonudur. Genellikle dikdörtgen veya 3 apsislidir. Hem alttan, hem de duvarlar vasıtasıyla ısıtılır. Soğuk havalarda ısıtmak çok

zordur. Zira, dışarıda -5^0 C ısı olduğu zaman, caldarium 25^0C ısı elde etmek için suyun 100^0C üzerinde ısıtılması icap eder. Bunun için büyük hamamlarda, soğuk havalarda kullanılmak üzere, esas caldariumların yanına yardımcı olarak küçükleri de yapılırdı [67]. Üst örtü sistemleri genellikle kubbe ya da tonozlarla kapatılmıştır.

Caldariumların niş ve apsis düzeni, yapıların iç mimarisini etkileyen en önemli unsurdur. Mekan içinde yer alan nişler ve apsisli çıkıntılarda, sıcak su havuzları, küvetler, kurnalar, gibi mimari ögeler bulunur [70]. İncelenen örneklerin büyük bir çoğunluğunda bir sıcaklık mekanı bulunurken; Laodekia Güney Hamam, Ephesus Varius Hamam ve Epidauros Kuzey Doğu Hamam gibi bazı yapılarda ise iki sıcaklık caldarium olduğu tespit ediliyor.

Laconicum (Terleme odası)

Laconicum L (sudatorium): hamamın en sıcak salonudur. Caldariumda suni olarak ısıtılan veya tabii olarak fışkıran sıcak suya girilirdi. Laconicumda ise tonozlu bir banyo salonundaki banklara çıplak olarak oturulur ve zeminden çıkan su buharı ile terlenir. Mekan genellikle tepidarium yanına yapılırdı. Rudolf Hermann laconicumun Lakonya'ya ait Lakedaemon tarzında ter banyosu olduğunu söyler. Bernando Lugari ise Lakonya'da böyle ısıtma tertibatının bulunmadığını iddia eder. Fakat genel kanaat Hermann'ın iddialarını doğrulamaktadır. Laconicum'un orta kısmında sıcak havanın çıktığı bir yer bulunur [67].

Palaestra :

Palaestra : I, üstü açık, revaklı avlu olup, bir kenarında yüzme havuzu vardır. Palaestralarda sporlar, yarışmalar, açık hava eğlenceleri yapılırdı [84]. Hellenistik dönemden beri önemli bir yapı bölümü olan gymnasiumların hamamlarla birleşmesi sonucunda Anadolu'da yeni mimari alan olan palaestra oluşmuştur [70].

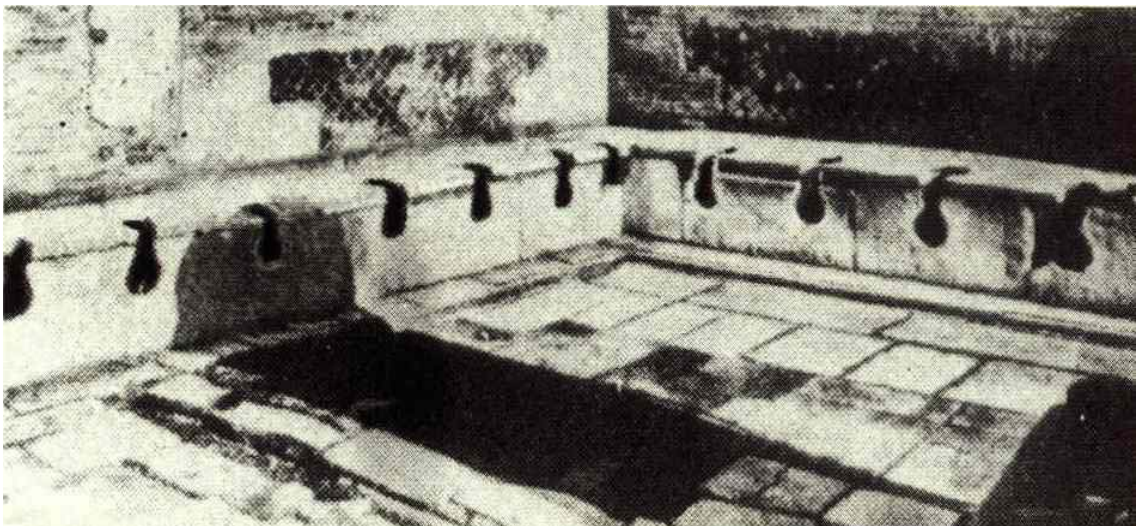
Anadolu'nun M.S. 3. yy. dan sonra sosyo-ekonomik ve kültürel değerlerinin değişmesiyle, hamam ile palaestra/gymnasium arasındaki ilişki farklılaşmaya başlamıştır. Hristiyanlığın etkisiyle yeni yapılan hamamlarda palaestra alanları yapılmaz ve mevcuttakiler başka fonksiyonel amaçlarla kullanılır ve ya tamamen gözden çıkartılmışlardır [70]. Mekan analiz örnekleri yapılmış olan hamamlarda da bazılarında palaestra bulunmakta bazılarında ise bulunmamaktadır.

Praefurnium (külhan) :

Roma Hamamlarında Isıtma bölümünde bu mekan anlatılmaktadır.

Latrina (Tuvalet)

Pek çok hamam yapısında, girişe yakın yerde konumlanmışlardır [82]. Tuvalet alanlarının olduğu mekanlarda drenaj ve kanal sistemlerinin olması gerekmektedir. Çünkü Roma döneminin mimarisine bakıldığında kanal sistemi bulunmaktadır.

Şekil 3. 20 Ostia'da bir sokak latrinası [72]

Su deposu

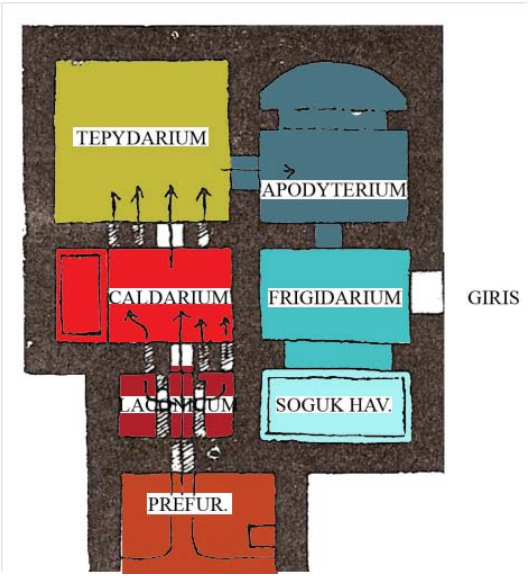
Roma Hamamlarında Su Tesisat Sistemleri bölümünde bu mekan anlatılmaktadır.

3.2.4.2 Roma Hamamlarının Sınıflandırılması

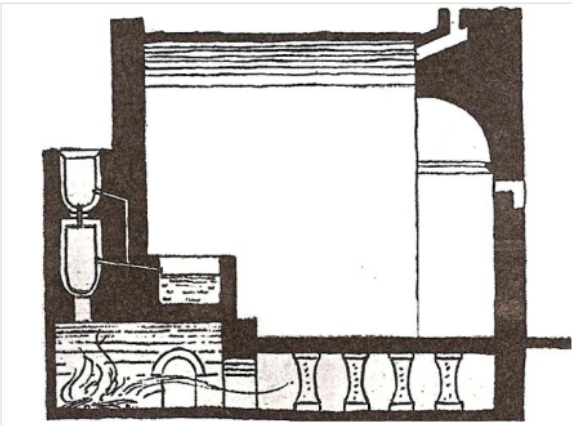
Roma devri hamamları planı belirli bir program dâhilinde bir araya getirilebilir. Yıkanmanın çeşitli evreleriyle açıklanabilecek olan program; soyunma, terleme, temizlenme, sıcak banyo, masaj, sıralanması yanı sıra soyunma odasından gelenlere açık havada soğuk su banyosu alıp, palaestrada idman yapabilme imkanları verir [84].

Roma Hamamı'nın girişi frigidarium kapısından sağlanmaktadır. Genellikle, sağında Apodyterium, solunda soğuk su dolu Pisin (sporcuların yüzdükleri ve yarıştıkları yüzme havuzları) bulunmaktadır. Apodyterium'u Tepydarium ve Caldarium takip eder. Buradan Laconicum'a geçilir. Laconicum bir kapı ile Hypocaust'tan ayrılır. Ocağın sıcak havası sırasıyla Laconicum, Caldarium, Tepidarium ve Apodyterium'u ısıtır.

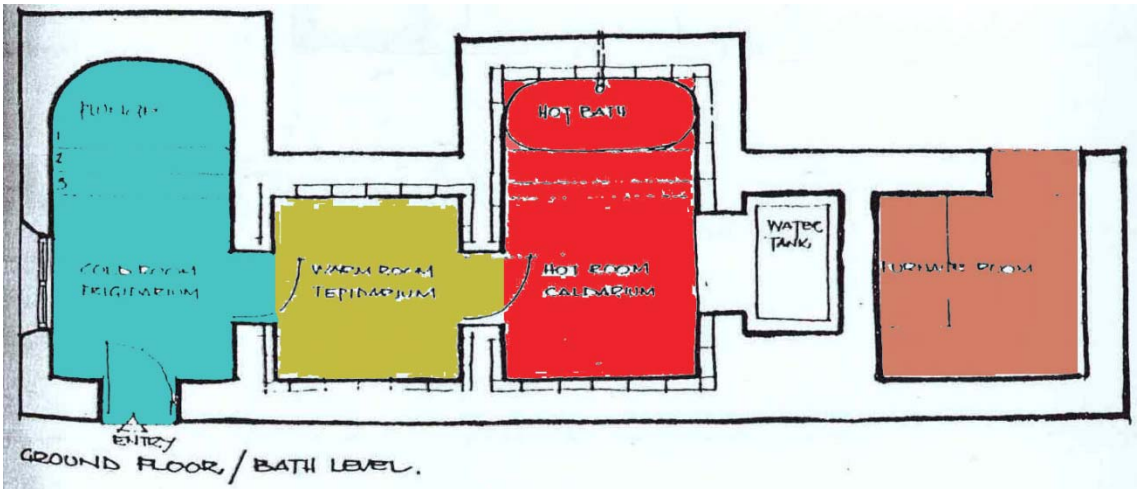
Tepydarium; Apodyterium veya Frigidarium'da soyunulmadığı hallerde, içinde soyunulan, terlenilen, hatta keselenilen ilk odadır. Buradan geçilen Caldarium'un içinde sıcak su dolu havuz vardır. Havuzun etrafı, banyodan sonra oturmak için yapılmış sıralar ile çevrilidir. Ardından Frigidarium' a geçilir. Burada bir veya iki basit soğuk su havuzu mevcuttur. Soğuk suya dayanamayanlar için, Palaestra'da, açık havada pisinler bulunmaktadır. Laconicum, Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde İmparator Agrippa tarafından oluşturulmuş buhar banyosudur. Kür, hazım ve yemeğin verdiği rehaveti atmak için kullanılan bir hacimdir [85].

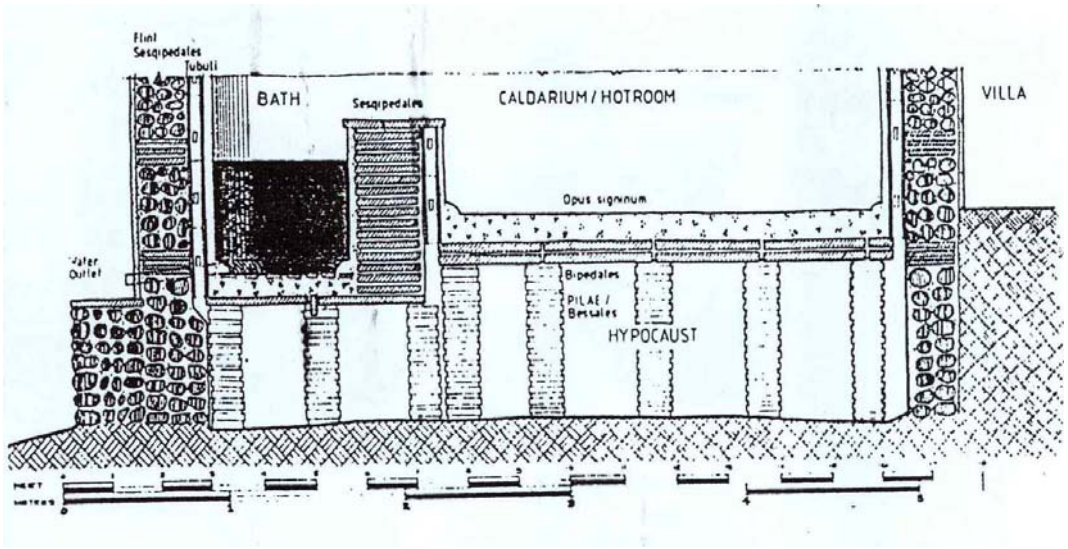
Şekil 3. 21 Roma Hamamı Şeması [85]

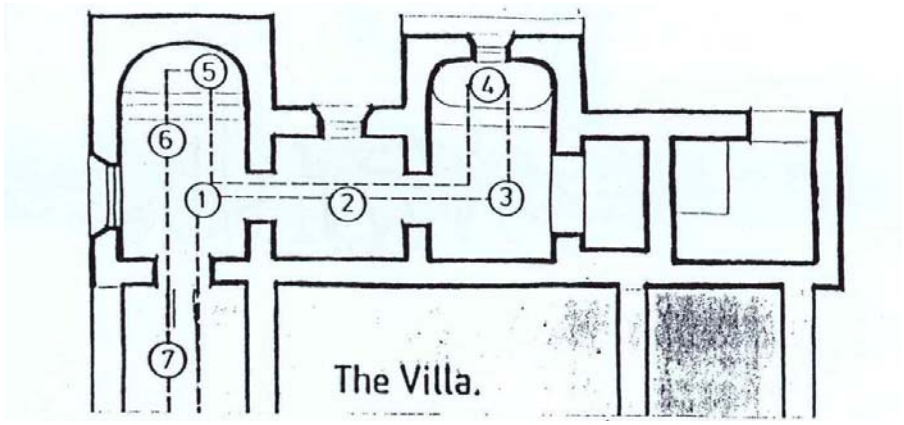
Şekil 3. 22 Roma'da Bir Ev Hamamı [85]

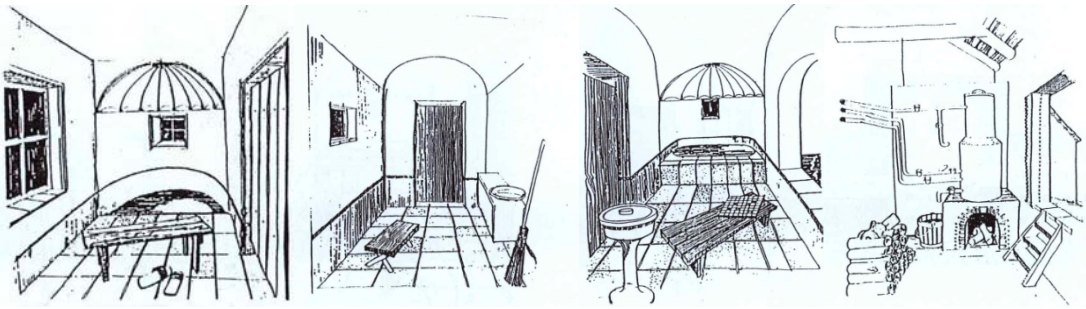
Şekil 3. 23 Welwyn Roma hamamı zemin kat planı [79]

Şekil 3. 24 Welwyn Roma hamamı, kesit [79]

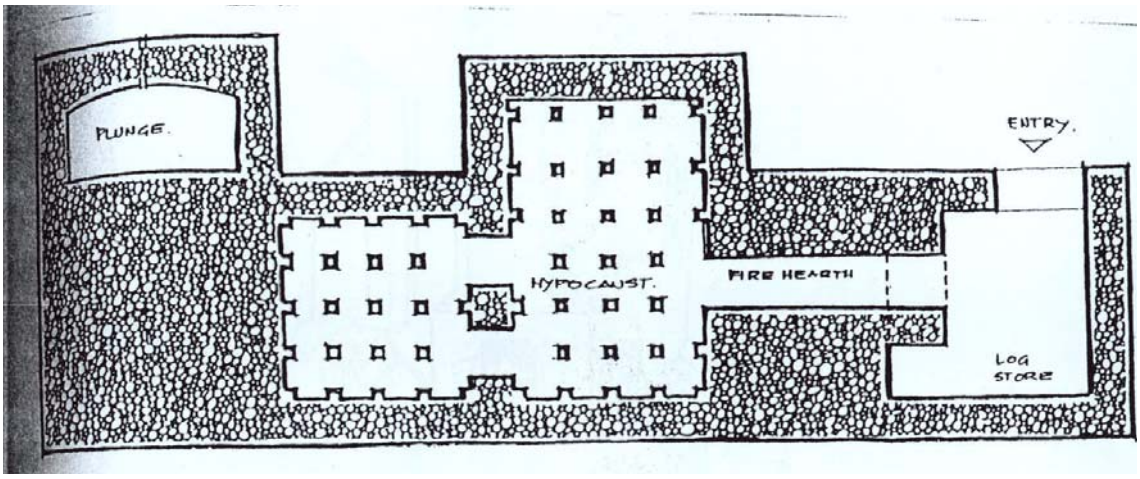
Şekil 3. 25 Hamamın mekan kullanım sırası: 1-soyunma, 2-yağlanma ve ısınma, 3-terleme ve vücudun ovulması, 4-sıcak su banyosu, 5-soğuk su banyosu, 6- giyinme, 7-konuta dönüş [79]

Şekil 3. 26 Hamamın sırasıyla mekan perspektifleri: frigidarium, tepidarium, caldarium, praefurnium'dır [79]

Welwyn Roma hamamında kullanım şeması en sade şekilde görülmektedir. Konutla bağlantılı olan roma hamamında önce girişten soyunma birimine oradan yağlanma ve ısınma, sonra terleme ve vücudun ovulması ardından sıcak su banyosu ve tekrar geri

dönülür soğuk su banyosuna girilir daha sonra giyinilir ve konuta dönülür.

Şekil 3. 27 Welwyn Roma Hamamı-Cehennemlik katı planı [79]

Hamamlara ait plan tipolojisini oluşturmak amacıyla çeşitli gruplama çalışmaları yapılmıştır.

Hamama gelenler zamanlarının büyük bir kısmını hamamın frigidarium ve caldarium bölümlerinde geçirmektedir. Bu odalarda özellikle frigidariumda sosyal, sportif ve gösteriler gibi eğlence aktiviteleri de yapılmaktadır [74].

Stabia Hamamları doğu kanadının tasarımı hamam planlamasında belirgin bir dönem noktasıdır. İşlevleri birbirini takip eden ***"tek eksenli dizi tipi"*** olarak adlandırılan üç odanın; apodyterium, tepidarium ve caldariumun düz bir hat üzerinde, kullanım sırasına uygun olarak düzenlenmesi biçimindedir. Geç Antik ve Erken Bizans Dönemleri'ne kadar bu tip ve bu tipin çeşitli varyantları doğuda ve batıda kullanılmıştır [70].

İkinci bir tipi ise tek eksenli dizi tipin hemen ardından yapılmaya başlanan, ***"sıra tipi"*** olarak adlandırılan, yıkanma odalarının simetrik bir düzen içerisinde yer aldığı, bazen de aynı aks üzerinde bir palaestranın bulunduğu mimari düzendir. Bu simetrik tasarımın en erken uygulamaları kuzeybatı eyaletlerindeki askeri hamamlar ve belediye hamamlarında görülmektedir. Bunlar M.S. 1.yy. ortalarına, Claudius Dönemi'ne tarihlenen Vindonissa Garnizon Hamamı, M.S. 60-65'e tarihlenen Exeter Askeri Hamamı, Flaviuslar Dönemi'nin başlarına tarihlenen Aventicum Colonia Hamamı [81] ve Isca Askeri Garnizon Hamamıdır [70]. Sıra tipi hamamlarda mekânlar yan yana sırasıyla apodyterium–frigidarium–tepidarium-caldarium olarak düzenlenmektedir. Bu

düzenlemede hamama gelen kişi ilk apodyteriuma girmekte ve yıkanma işleminden sonra gittiği yönden tekrar geri dönerek yine apodyteriumdan hamamı terk etmektedir. Özellikle bu tip hamamlar Pompei tipi olarak da adlandırılmaktadır [74].

Küçük kent hamamları (balneae) birçok ufak ya da orta boy hamam kuruluşu tarafından temsil edilen bir tiptir. Bunlar, İtalya'da ve eyaletlerde son derece yaygındır [70].

"*Yarı aksidal karma* tip"te halka tiple sıra tipin karışımı görülür [80].

Romalıların "Büyük Hamamları" (thermae) yıkanmaya ayrılan çok çeşitli mekânların yanında ikincil nitelikteki etkinlikler; söz gelimi, konferans salonları, kütüphaneler, kült odaları, revaklar, yürüyüş yolları, bahçeler, palaestra ile atletik çalışma ve oyunlar için yapılan pistler için ayrılan bölümleri de içine alan dev kuruluşlardır [70]. İmparatorluk dönemi hamamlarının günümüze ulaşan en önemli örnekleri Roma'da Titus, Caracalla ve Diocletianus Hamamları'dır. Bu hamamlar heykellerle dolu bahçeler içerindedir ve etraflarında dükkânlar, bahçeler, beden eğitimi avluları, kütüphaneler, ders salonları ve okuma odaları vardır [86].

Daniel Krencker tarafından adı konulan "*imparatorluk tipi*", diğerlerinden çok daha resmi ve görkemli yaklaşımıyla ayrılır. Karakteristik özelliklerinin başında güçlü bir iki taraflı simetriye sahip olması gelir. Bu özellik, frigidarium, tepidarium, caldarium dizisinin oluşturduğu ana eksenin iki tarafında gelişen simetrik yapılanmadan oluşur. Frigidarium ve onun önünde üzeri açık yüzme havuzu (natito) Roma'daki Traianus Hamamı'nda olduğu gibi ana eksen üzerindeki en göze çarpan mekan niteliğindedir. Yanlarda ise, iç avlular, paleastralar bulunur. Palaestra'lar genellikle giriş tarafında apodyterium adı verilen bir dizi giyinme soyunma odasıyla bağlantılıdır. Yapı içindeki dolaşım tek, merkezi caldarium'a yönelik iki benzer ring ile başlamakta; ana eksen üzerinden tepidarium ve frigidarium yoluyla geri dönülmektedir. Caldarium, genellikle yapının ana kütlesinden çıkıntı yapar ve bir dizi sıcak salonla çevrilidir. Bu mekan dizisi güneye ve güneybatıya bakmakta; böylece öğleden sonra güneşinden olabildiğince çok yararlanılmaktadır. Terleme, masaj, özel banyo gibi ikincil işlevlere sahip birçok daha küçük boyutlu mekân, genel düzenleme içinde, bina içi trafiğin akışı üzerine yer alır [70].

Büyük hamamlarla ilgili olarak Krencker'in yaptığı sınıflamada çok açık olmayan ve güç

anlaşılır nitelikte olmakla birlikte, “küçük imparatorluk tipi” ve “büyük imparatorluk tipi” olarak iki gruba ayrılır. Buradaki fark hamam bloğu ile palaestra arasındaki ilişkiden kaynaklanır. Küçük imparatorluk tipi grubunda Kuzey Afrika ve Anadolu hamamları da vardır ve palaestra hamam bloğunun dışında ondan bağımsız ancak, bağlantısı bulunan bir elemandır. Bu bağlantı genellikle apodyterium aracılığıyla ve kimi zaman da geniş bazilikal planlı salonlarla sağlanır. Büyük imparatorluk tipi hamamlar ise, başkent Roma’ya özgüdür [70].

M.S. 2.yy.dan itibaren doktorlar da palaestralarda çalışmaya başlamış, hastalarını gözlemlemiş ve hangi egzersizleri yapmalarının uygun olduğu, nasıl yağlanmaları, masaj yaptırmaları gerektiği gibi konularda tavsiyeler vermişlerdir. Bunların dışında *mancipia* denen, adi işleri yapan köleler de vardı [81].

Roma hamamında yıkanırken birbirine açılan çok sayıda farklı sıcaklıktaki mekânlardan geçilir ve genellikle ılıktan sıcağa ve en son soğuğa doğru bir sıralama takip edilirdi. Laconicumlarda terlemek de hamama gelen birçok kişinin yaptığı faydalı bir eylemdi. Yağlanmak da sırası kesin olmasa da önemli bir işlemdi, spordan önce veya sonra yağlanılır, hamamdan ayrılmadan öncede hoş kokulu parfüm yağlarıyla vücut ovulurdu [70].

Hamamlar ayrıntılı şekilde incelendiğinde tarihi gelişimlerini sınıflandırmak çok zordur. Krencker bu hususu göz önünde tutarak hamamları sekiz bölüme ayırmıştır [67]. İnge Nielsen ise 2 gruba ayırmıştır. Krencker’in plan şemalarında mekanların sıcaklığına bağlı olarak kullanım sıralarına göre sınıflandırmıştır [80].

D.Krencker’in 1929 yılındaki plan tiplemesi:

1-Sıra tipi

2-Halka tipi

3-Çift tesisler (erkek ve kadın daireler ayrı),kadın ve erkekler aynı zamanda kullandıkları

4-Bazı mekânları çift olanlar (iki caldarium’lu plan şemaları)

5-Yolu iç kısımda çatallananlar (ortak apodyterium’lu ve caldarium’lu ancak diğer birimleri simetrik tekrarlanan plan şema çeşitleri)

6-İmparatorluk küçük hamamları

7-İmparatorluk büyük hamamları

8-Yarı aksidal karışık tipler

Bütün bu sınıflandırmaya rağmen, hiçbir gruba dâhil edilemeyen hamamlar da mevcuttur [67]. Krencker hamamları “dolaşım modeli ve kullanım şeması” durumunu dikkate alarak oluşturmuştur. Krencker’a göre Antik dönem hamamlarında işlev şeması soğuktan, ılık ve sıcak mekanlara doğru ilerlemeyi ve tekrar soğuk bölüme dönmeyi gerektirir [70]. Bu sıralama tüm hamamların genel işlev şemasını oluşturmuştur.

İnge Nielsen 1990 yılında, D.Krencker’in söz konusu olan sekiz grubu 1- sıra tipi 2- halka tipi olarak iki ana gruba ayrılmıştır. Birinci grupta, belli bir aks üzerinde, açısal ve paralel sıralar oluşturan ve aksiyal simetri, yarı aksiyal simetri ve çifte simetri ile sıralar oluşturan plan şemaları yer alır. İkinci bölümde ise basit, yarı aksiyal ve imparatorluk tipi şeklinde halka oluşturan plan şemaları yer alır [80].

D.Krencker’in 1929 yılındaki plan tiplemelerini ve İnge Nielsen’ın 1990 yılındaki plan tiplemelerinin, mekanları işlevlerine göre farklı renklerle analiz edilerek mekanların bir

araya gelişleri ve büyüklüklerini şematik bir dille ifade etmeyi amaçlamış

bulunmaktayım. Ayrıca sonraki bölümde “Dünyadaki Roma hamamı, hamam gymnasium örneklerinin mekansal-işlevsel analizleri” bölümünde gerçekleştirilen çalışma aynı lejandı kullanarak konu bütünlüğü sağlanmaktadır ve sonraki bölümlerde yapılacak olan restitüsyon denemesi çalışmasına ön hazırlık oluşturacaktır.

D.Krencker’in 1929 yılındaki plan tiplemeleri

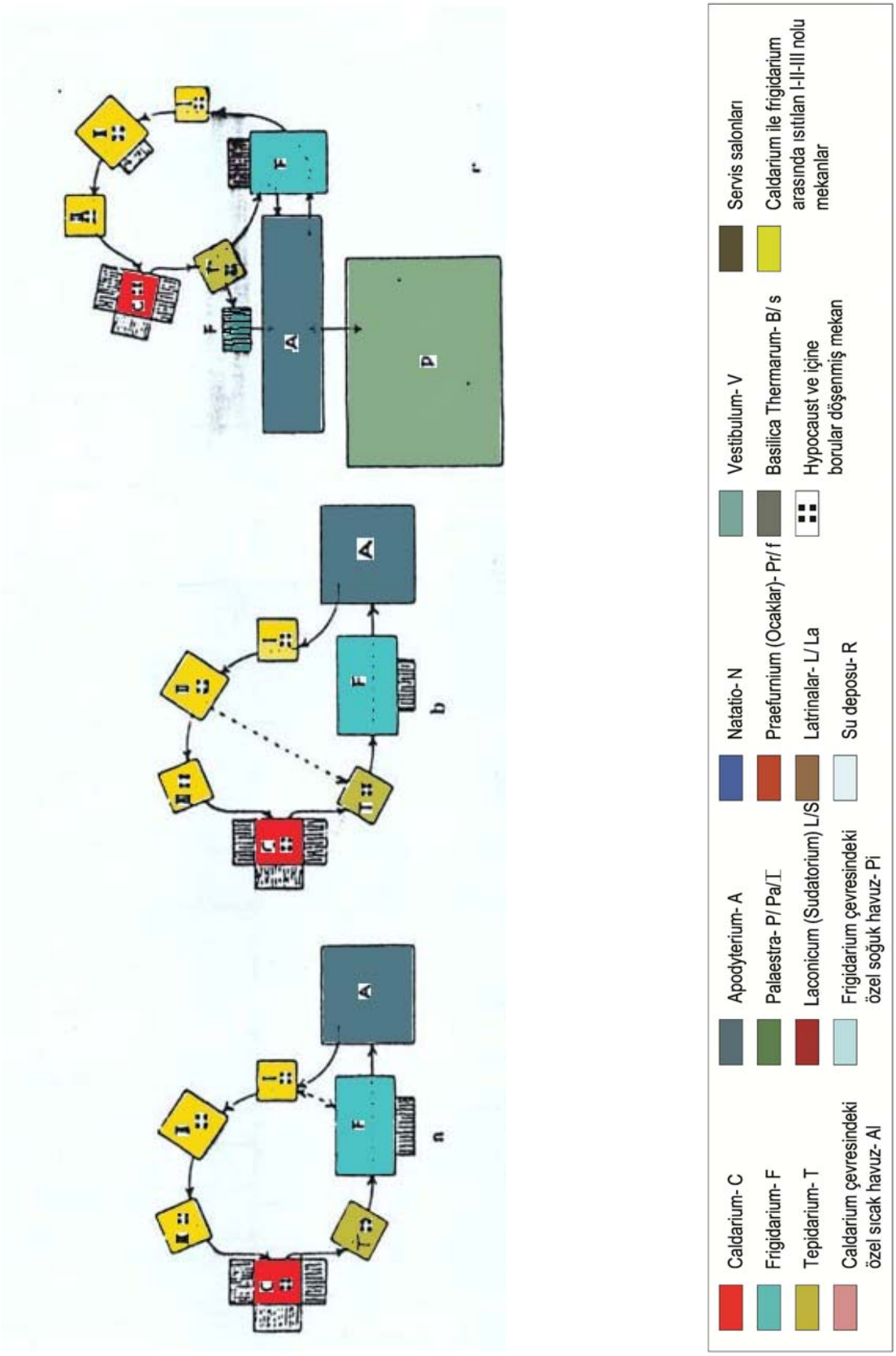
1-Sıra tipi plan şeması

*Pisin: sporcuların yüzdükleri ve yarıştıkları yüzme havuzları

*Dromos : koşu yolu

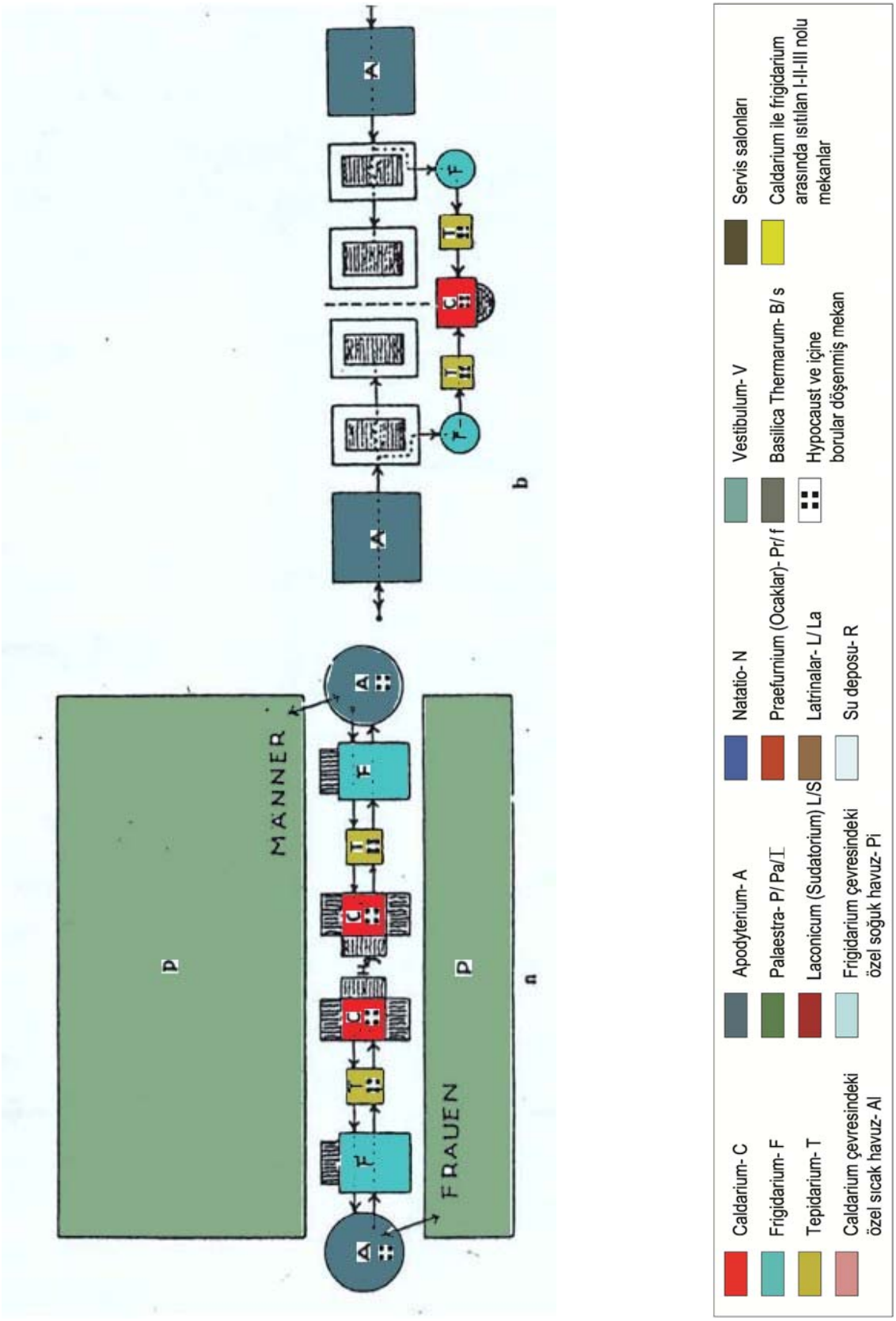
Şekil 3. 28 Sıra tipi plan şeması

2-Halka tipi plan şeması

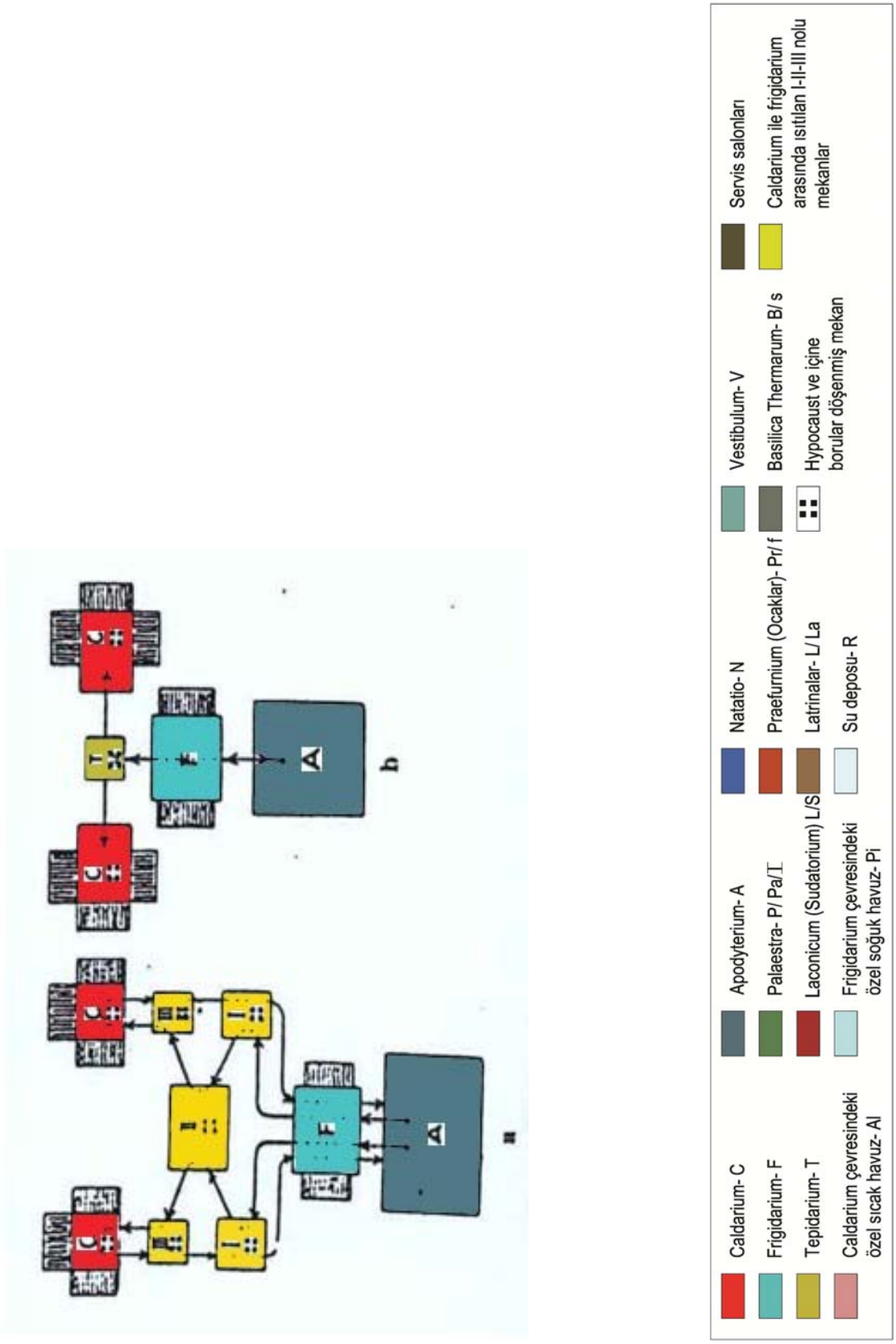
Şekil 3. 29 Halka tipi plan şeması

3-Kadın ve erkeklerin aynı anda kullandıkları "Çifte hamam" tipi plan

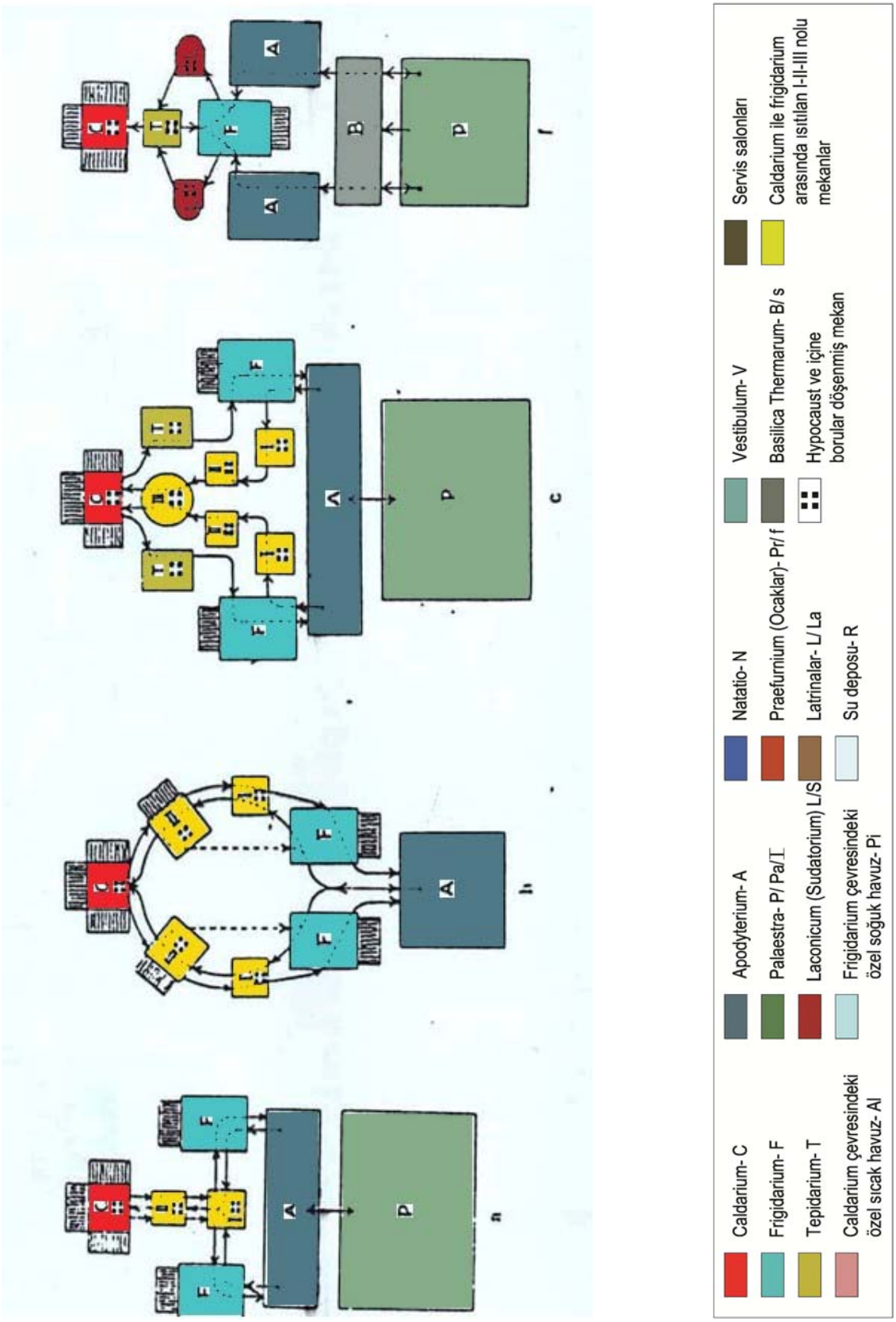
Şekil 3. 30 Çifte hamam tipi plan şeması

4- İki caldariumlu plan şeması

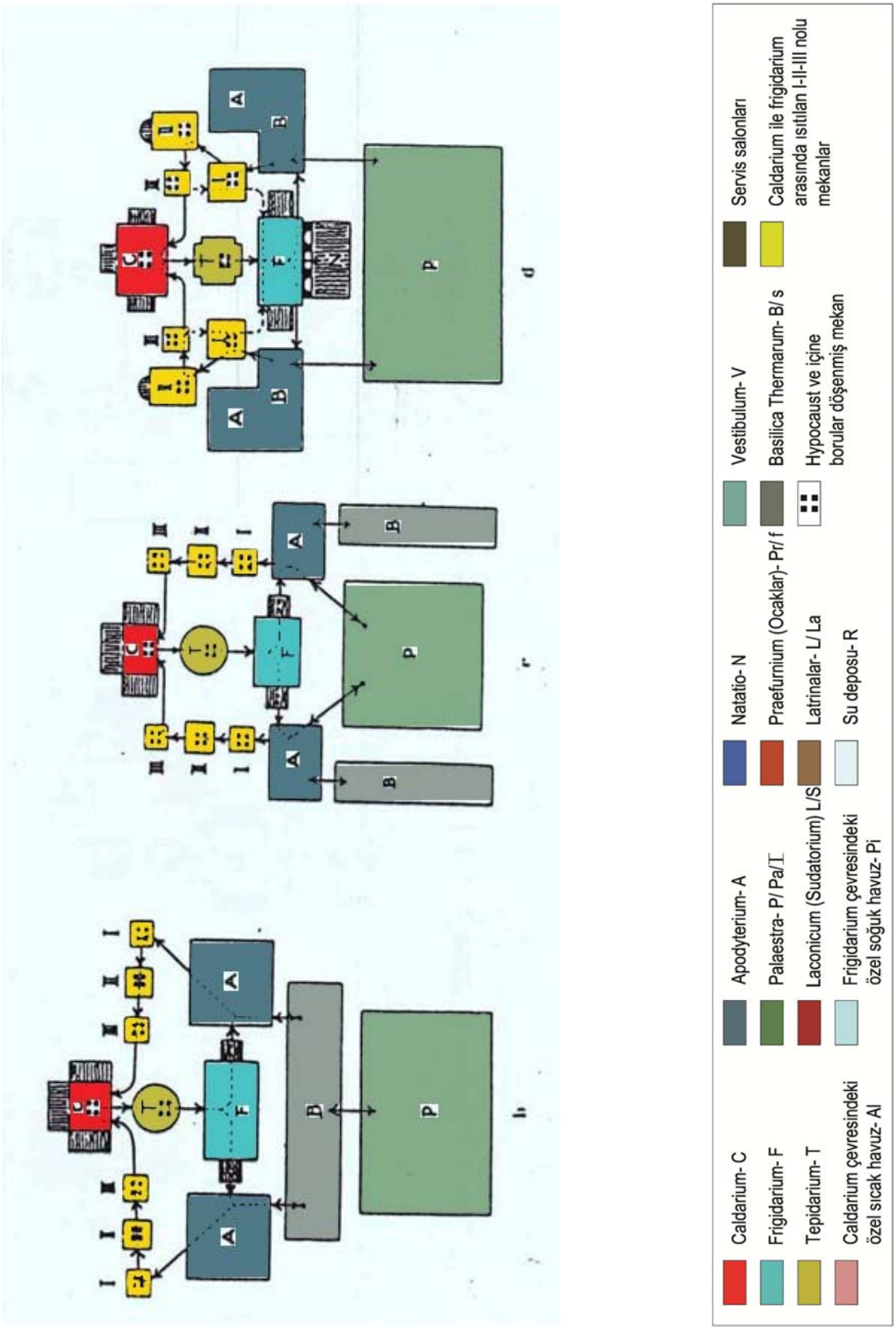
Şekil 3. 31 İki caldariumlu plan şeması

5- Yolu iç kısımdan- Ortak apodyterium ve caldariumlu plan şeması çeşitleri

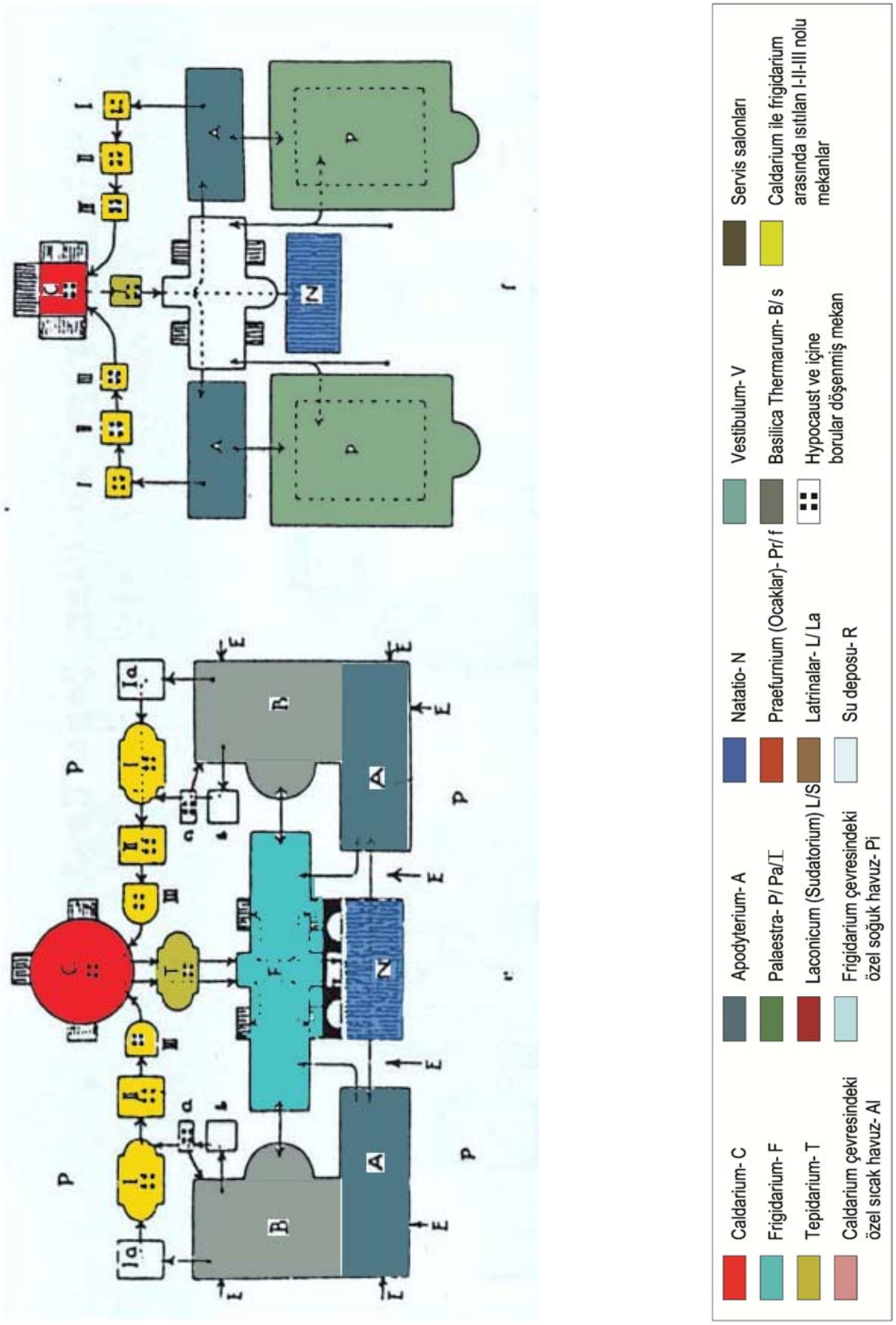
Şekil 3. 32 Ortak apodyterium ve caldariumlu plan şeması

6- Küçük imparatorluk tipi plan şemaları

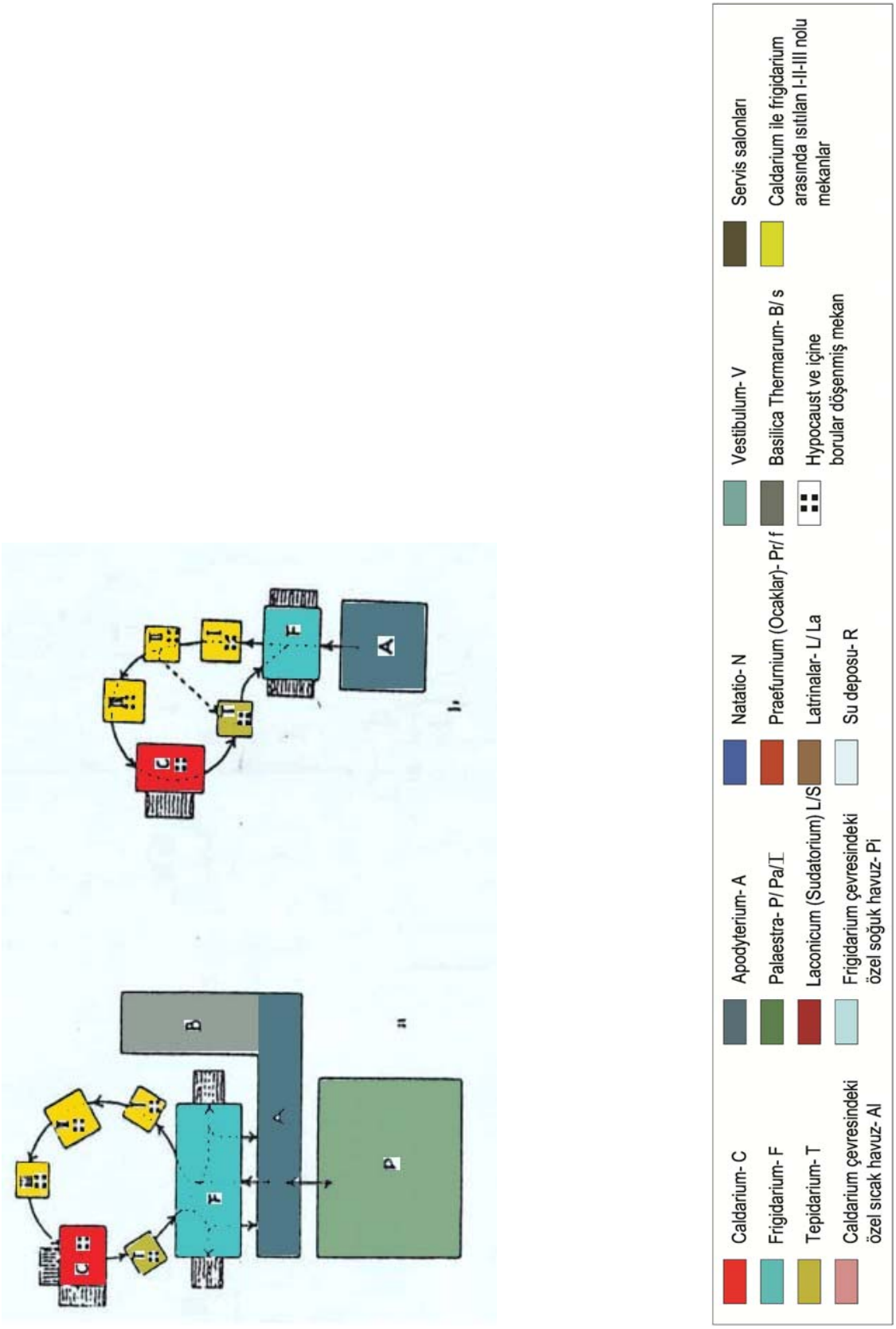
Şekil 3. 33 Küçük imparatorluk tipi plan şemaları

7- Büyük imparatorluk tipi plan şemaları

Şekil 3. 34 Büyük imparatorluk tipi plan şemaları

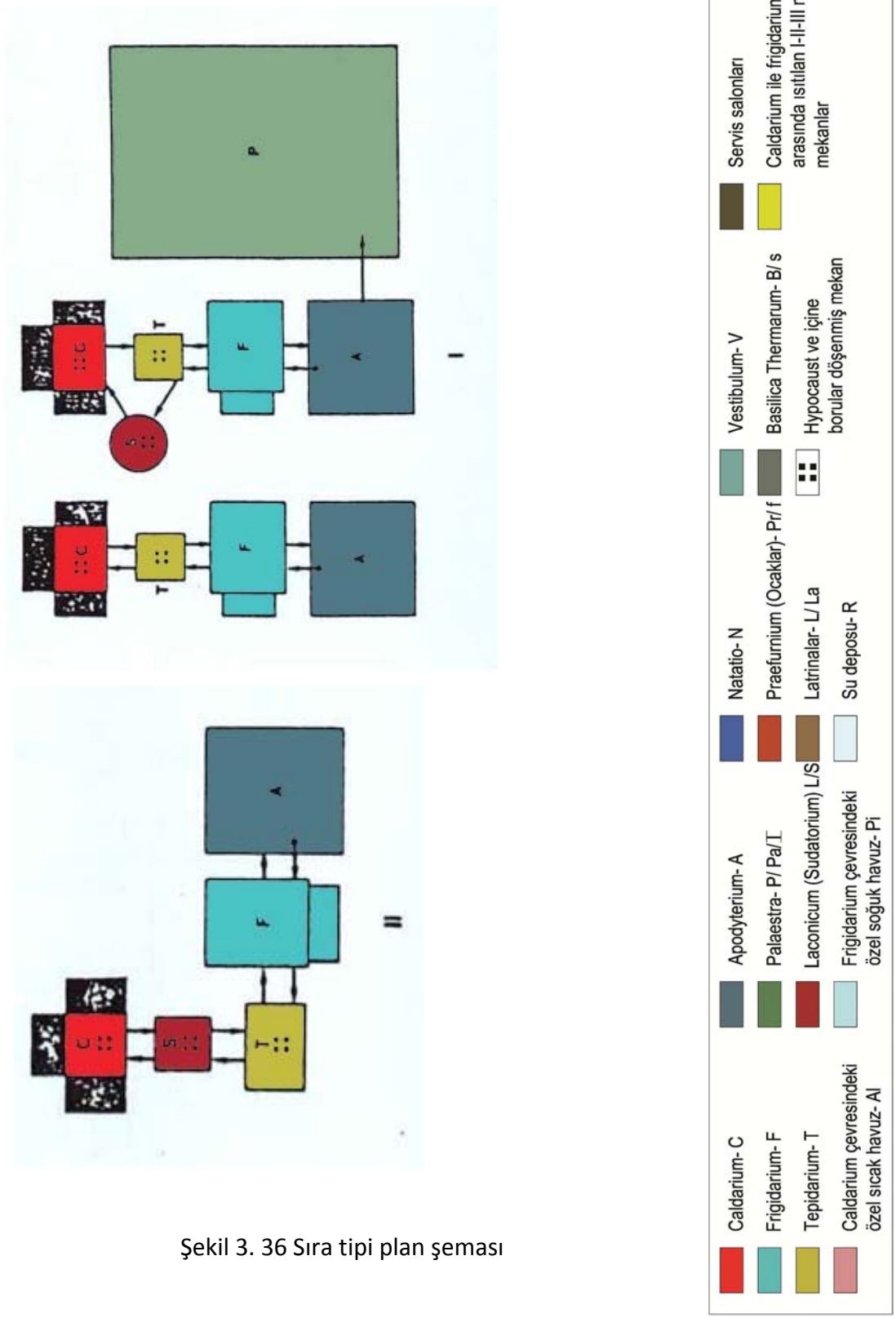
8- Yarı aksiyal karma plan şema çeşitleri

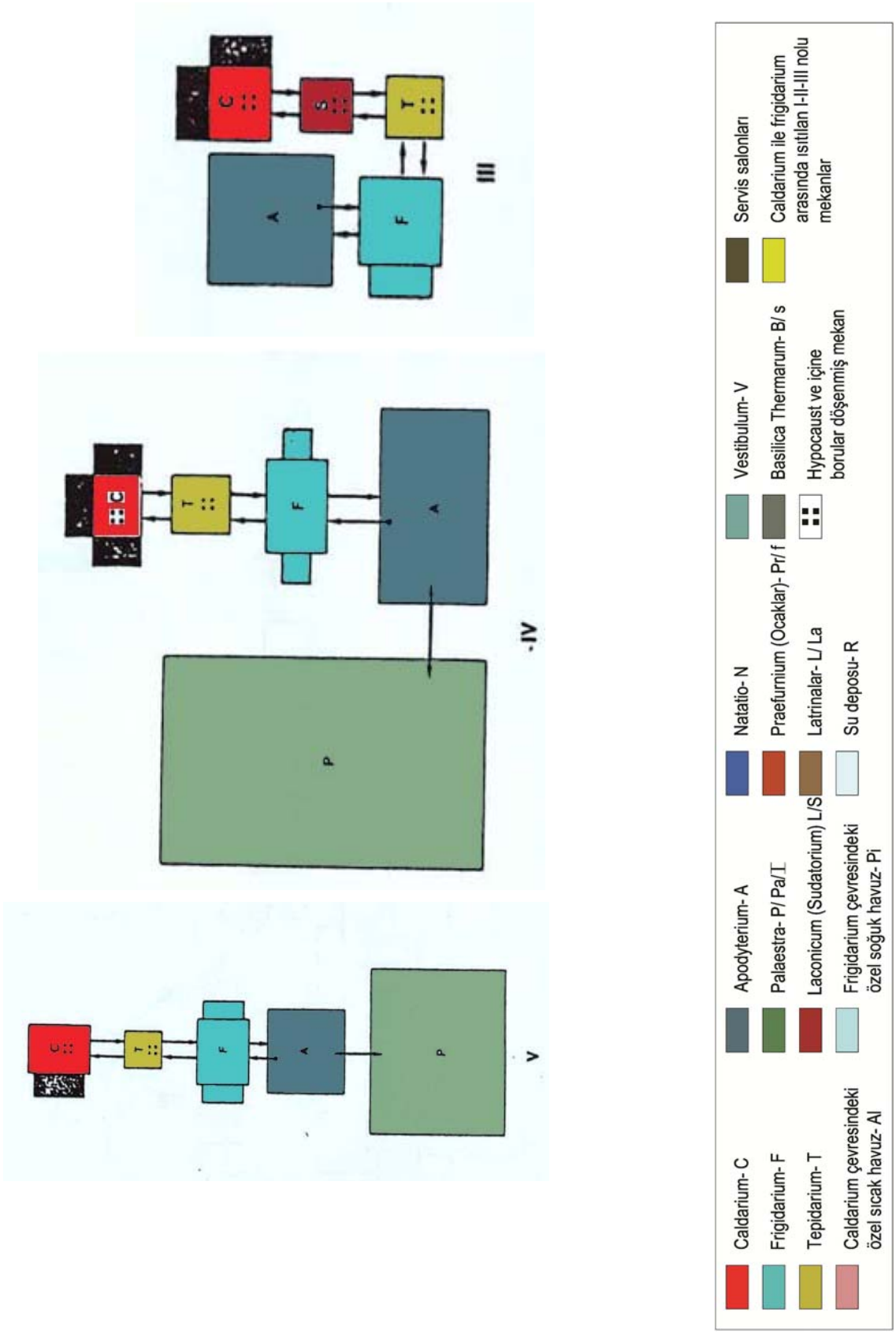
Şekil 3. 35 Yarı aksiyal karma plan şema çeşitleri [80]

İnge Nielsen'ın 1990 yılındaki plan tiplemesi

1- "Sıra" tipi plan şema çeşitleri

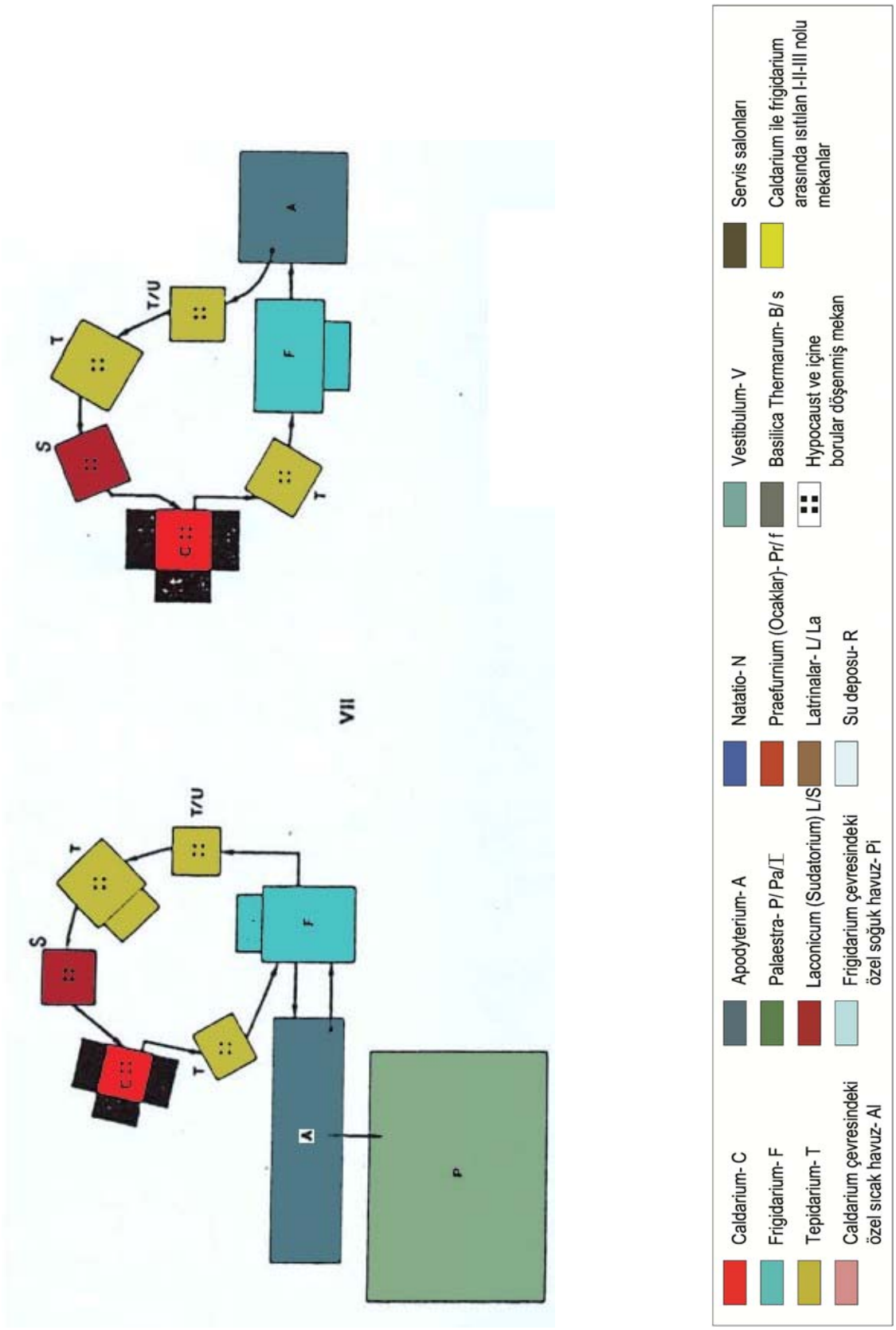
Şekil 3. 36 Sıra tipi plan şeması

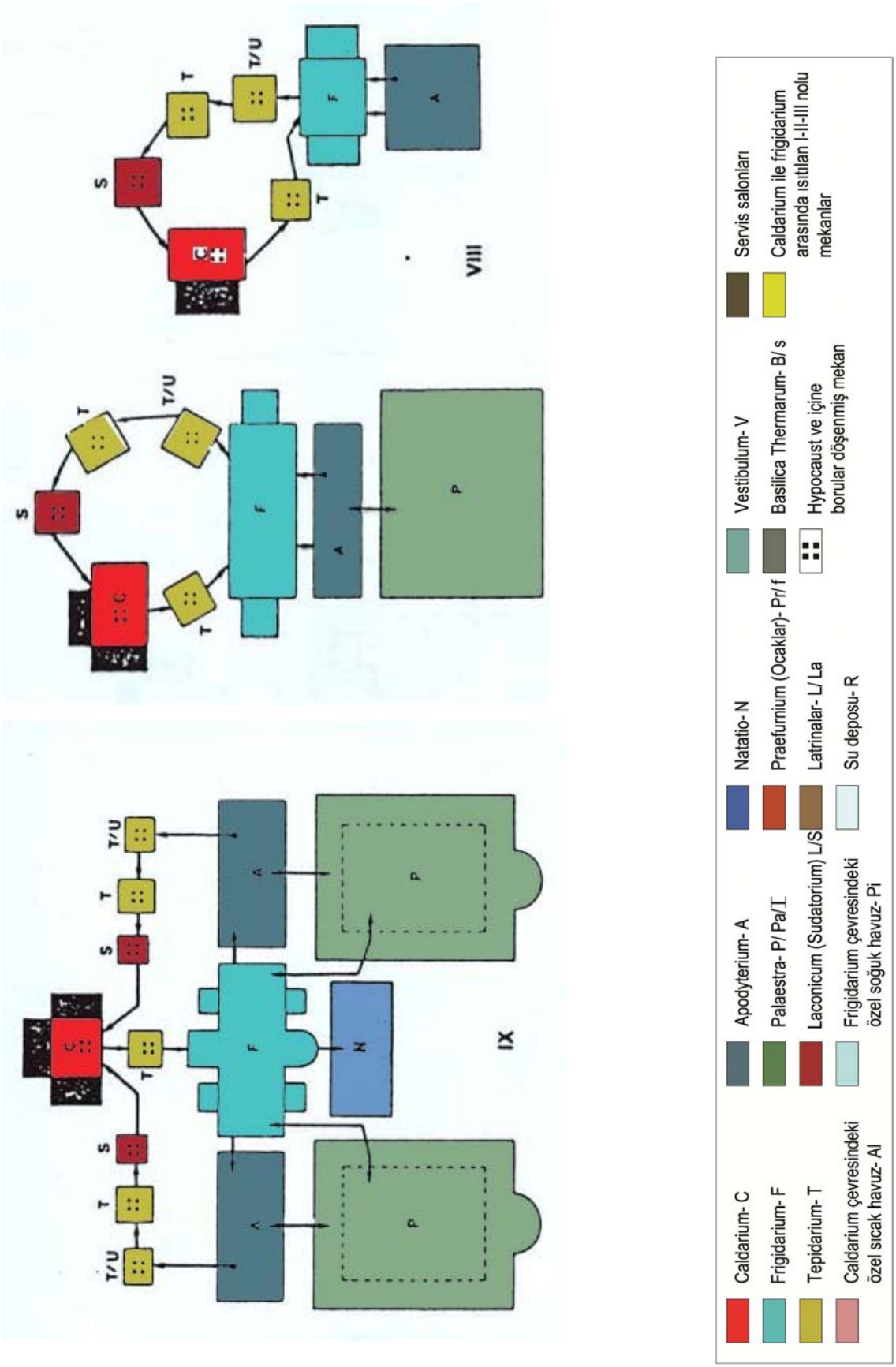
Şekil 3. 37 Sıra tipi plan şeması

Şekil 3. 38 Sıra tipi plan şeması

2- "Halka" tipi plan şema çeşitleri

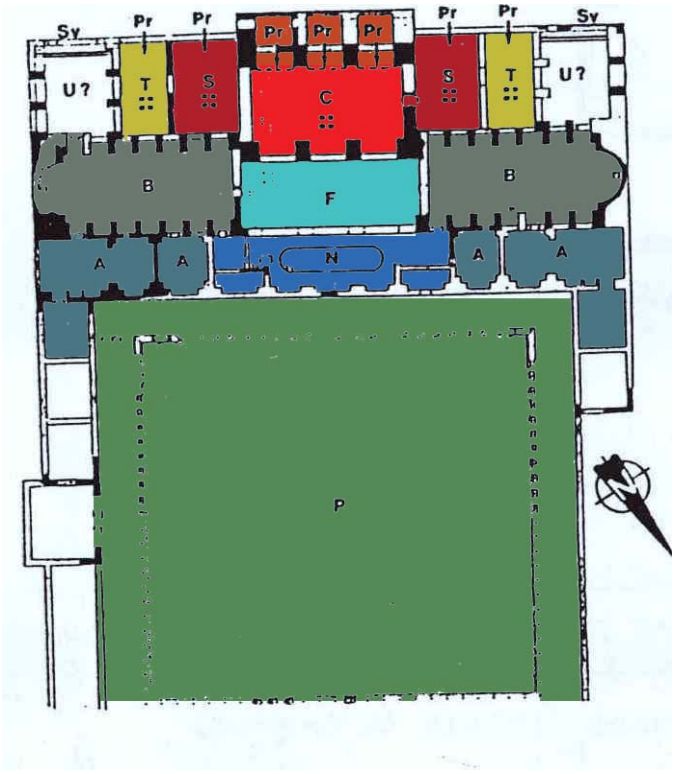
Şekil 3. 39 Halka tipi plan şeması

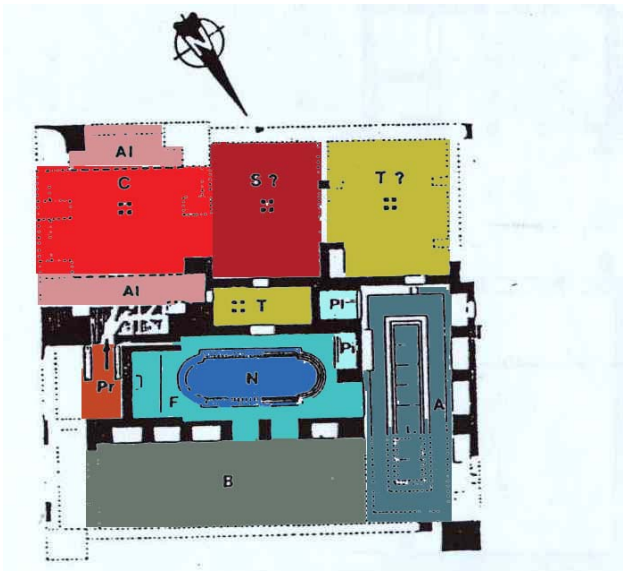
Şekil 3. 40 Halka tipi plan şeması

Şekil 3. 41 Halka tipi plan şeması [80]

3.2.4.3 Roma Hamamı, Hamam-Gymnasium Örneklerinin Mekansal-İşlevsel Analizleri

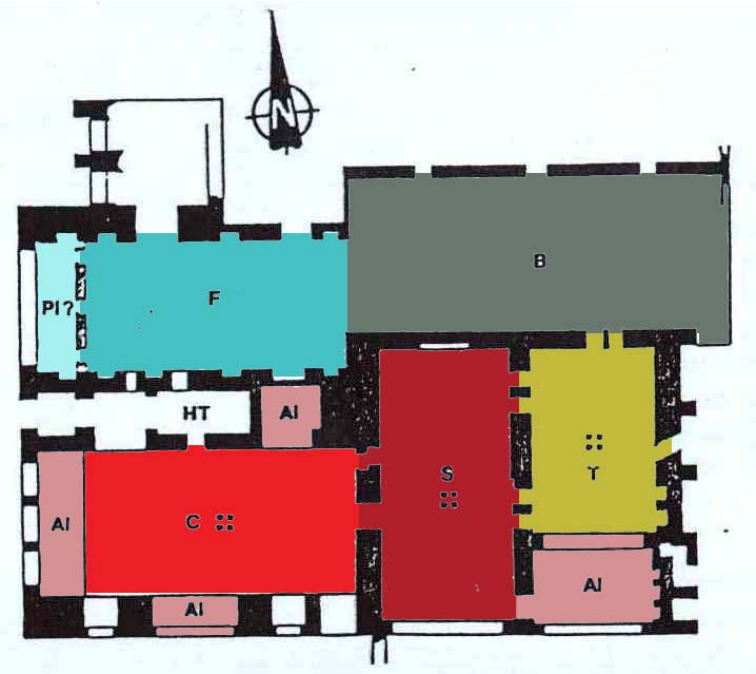

Şekil 3. 42 Aizanoi (Kütahya) - Hamam Gymnasium

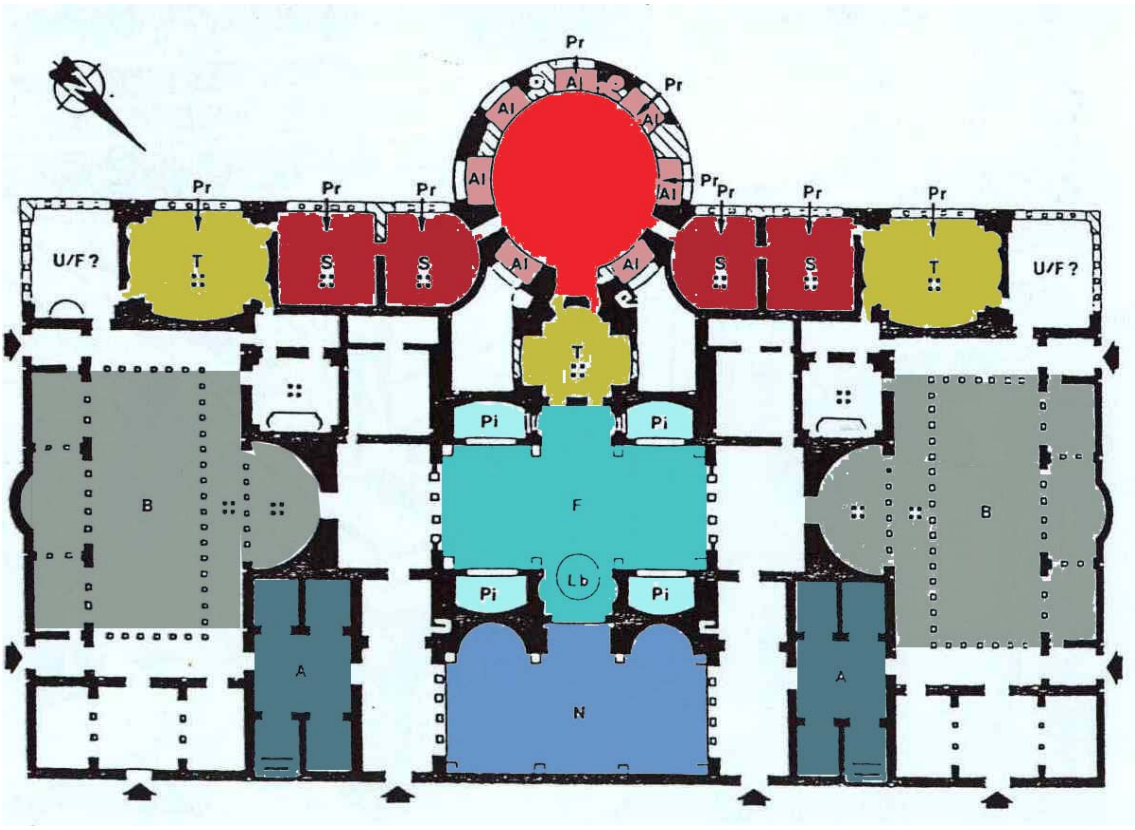

Şekil 3. 43 Aizanoi (Kütahya) - Meydan Kıran Hamamı

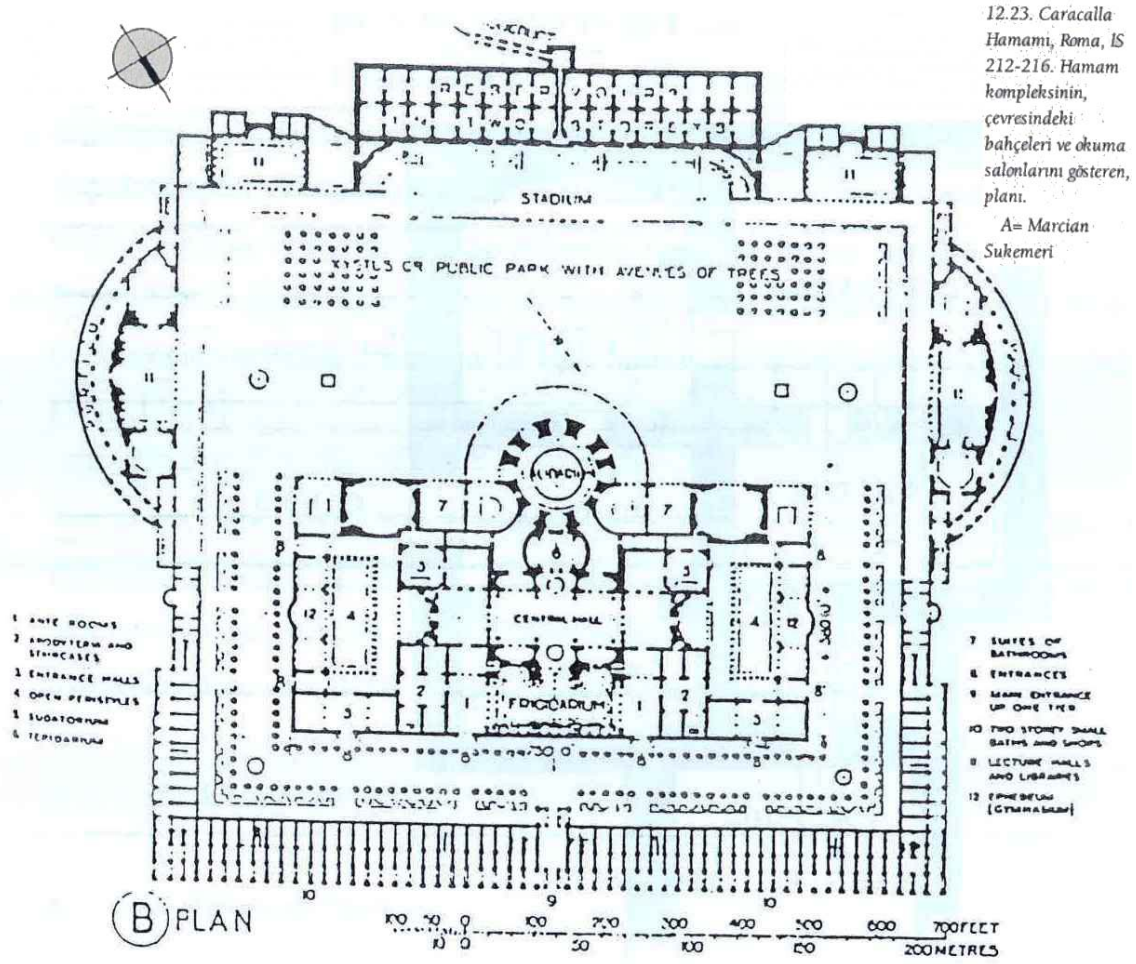

Şekil 3. 44 Aspendos (Antalya) -Büyük Hamam

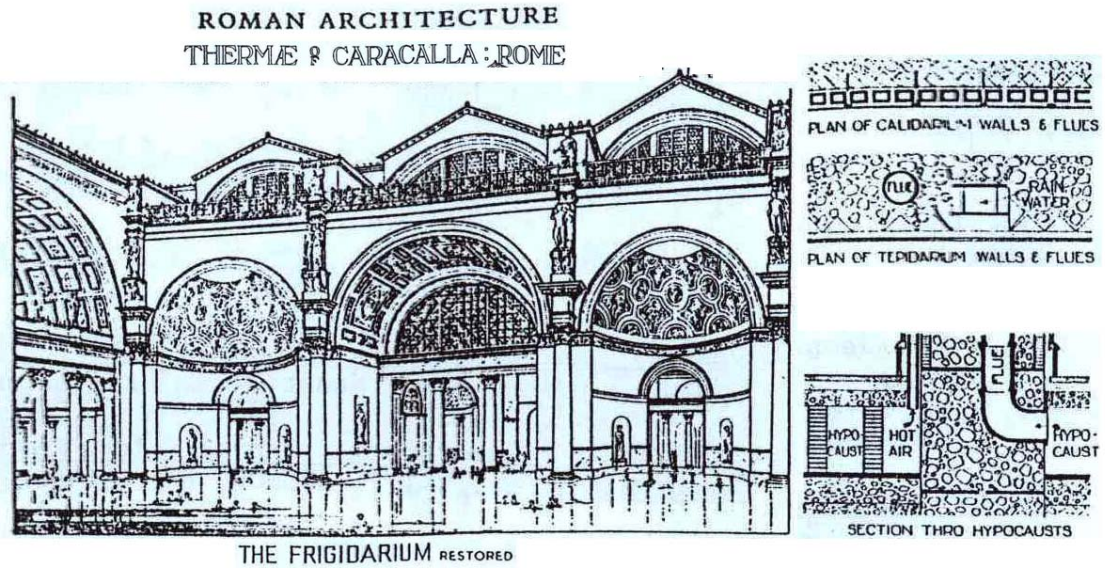

Şekil 3.45 Roma-Caracalla Hamamı

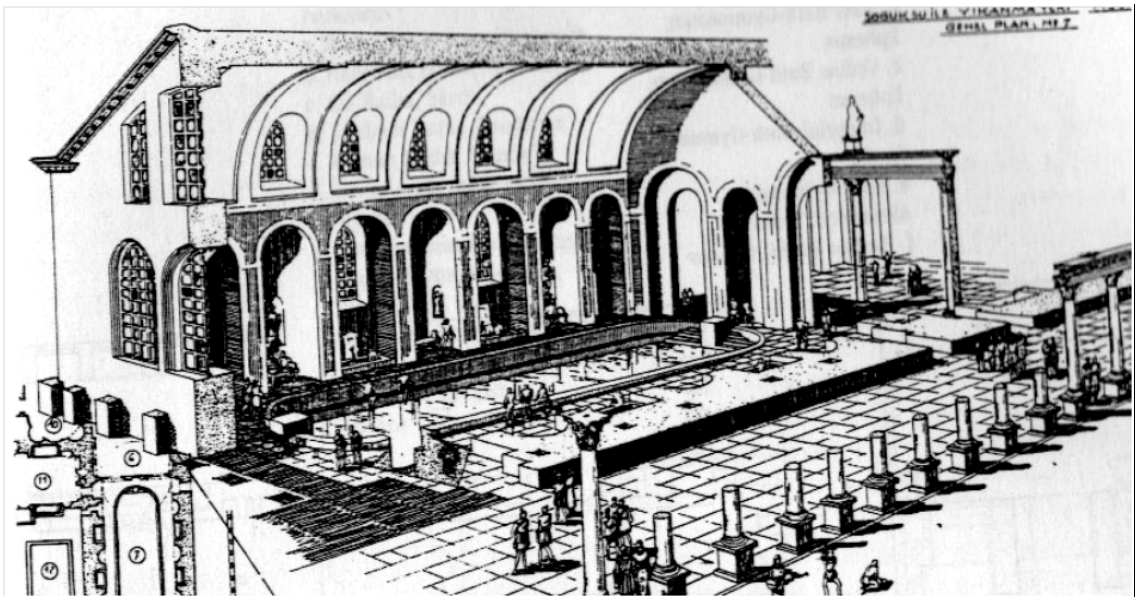
Şekil 3. 46 Roma-Caracalla Hamamı Hamam kompleksinin, çevresindeki bahçeleri ve okuma salonlarını gösteren plan

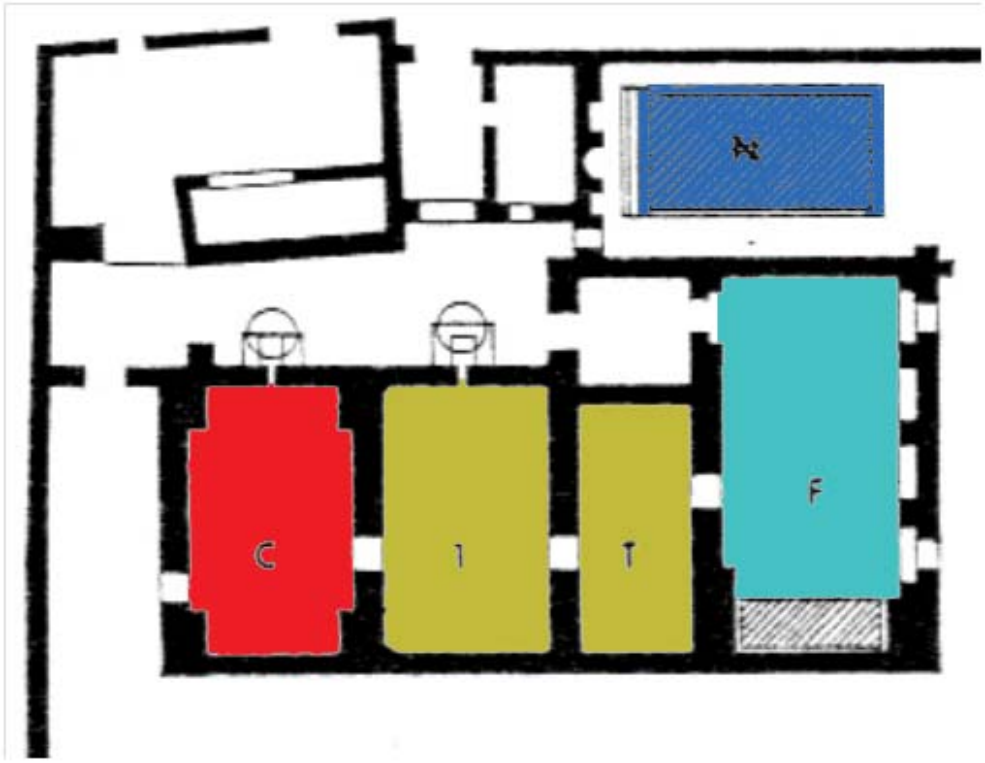
Şekil 3. 47 Roma-Caracalla frigidarium [80]

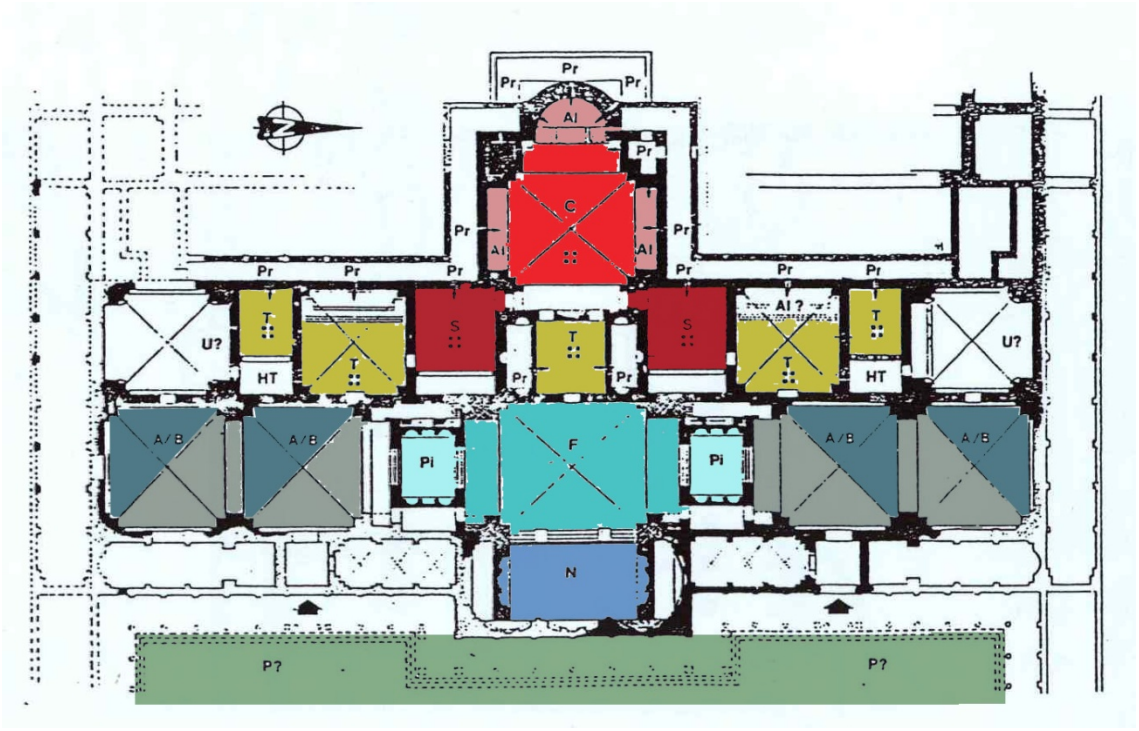
Şekil 3. 48 Roma Caracalla Hamamı 3 boyutlu çizimi

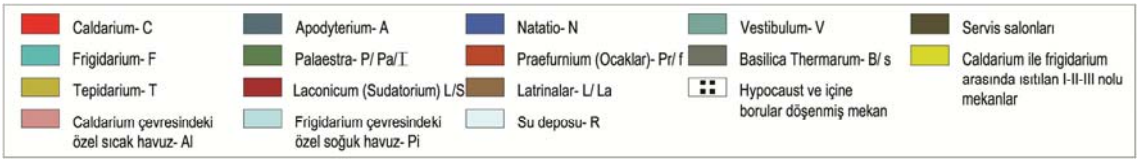
Şekil 3. 49 Ankara Caracalla hamamı frigidarium [80]

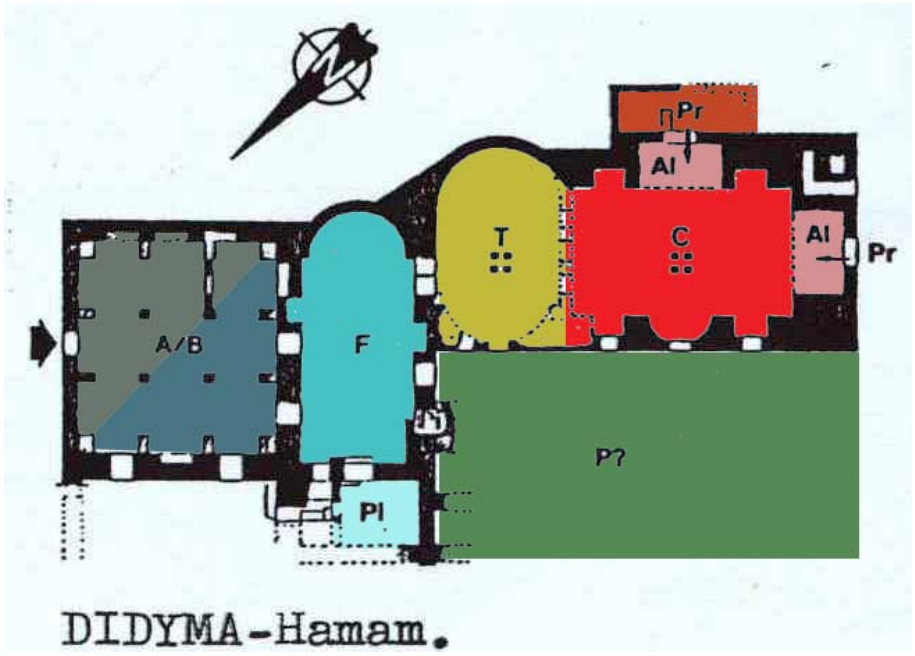

Şekil 3. 50 Cemeneluem Cimiez Doğu Hamamı

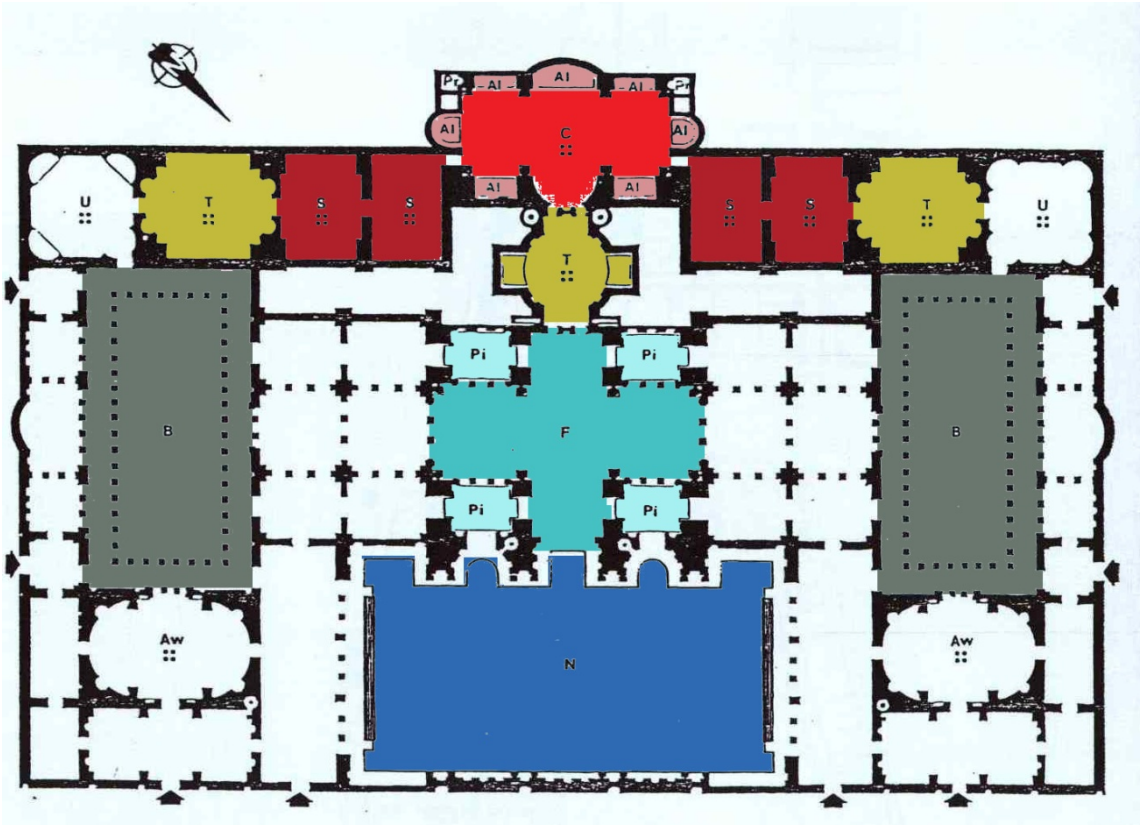

Şekil 3. 51 Colonia Claudia Caesera (Cherchel)- Büyük Batı Hamamı

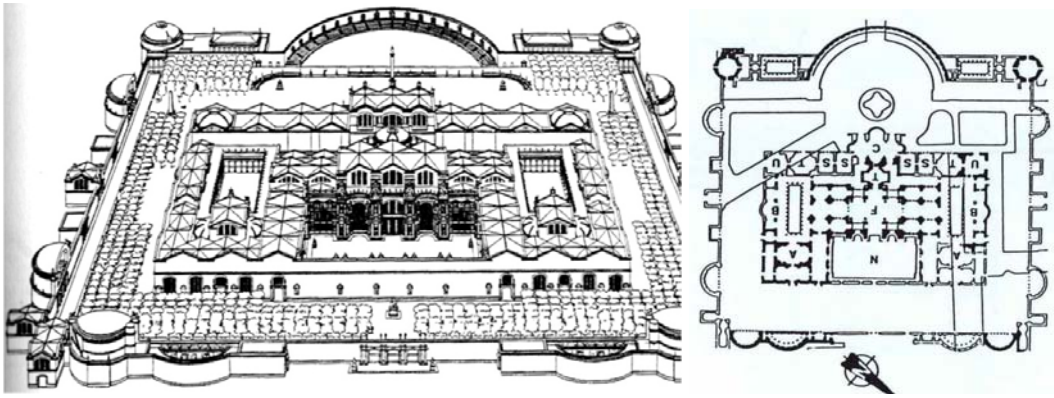

Şekil 3. 52 Didyma (Aydın) - hamam

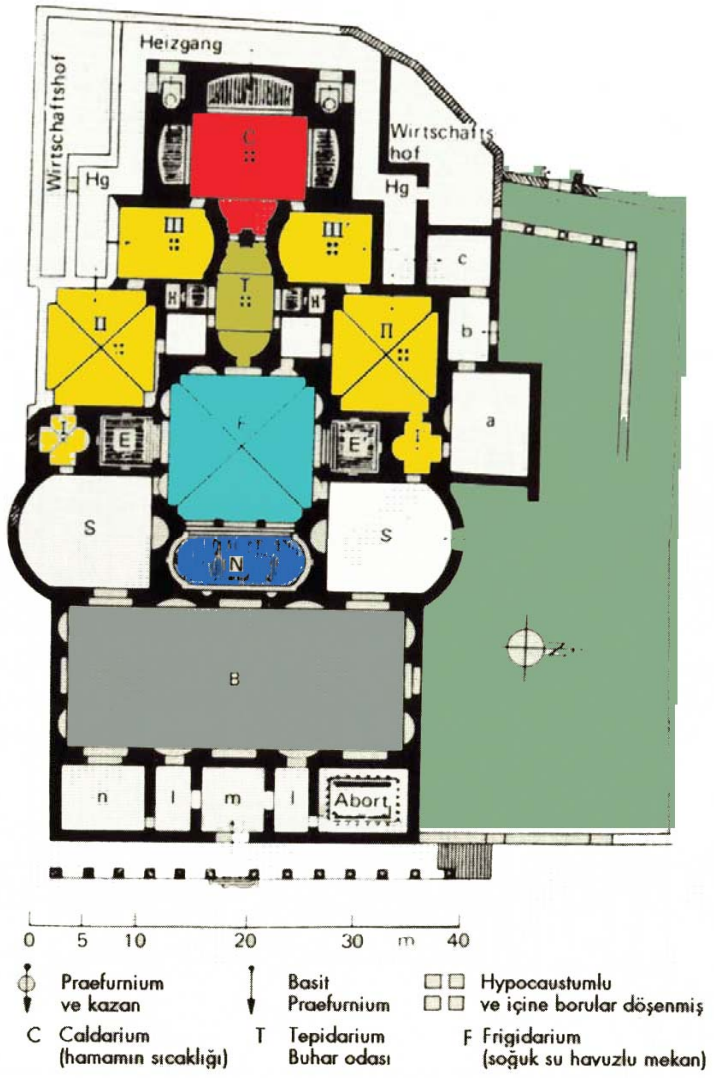

Şekil 3. 53 Roma- Diocletian Hamamı

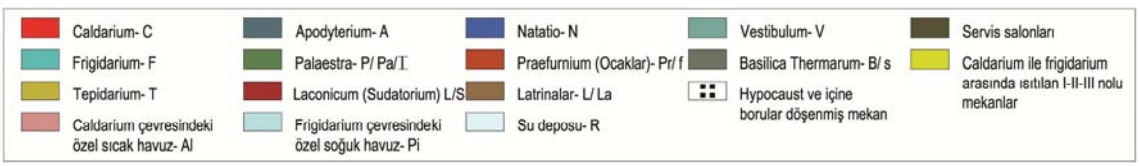

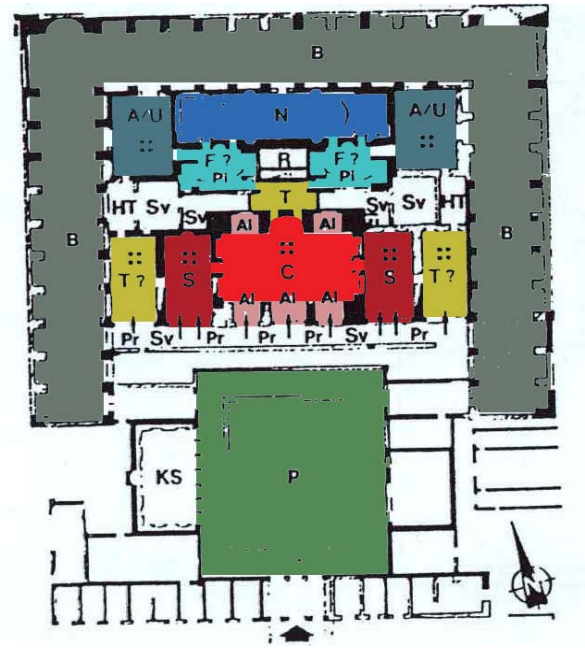

Şekil 3. 54 Roma- Diocletian Hamamı

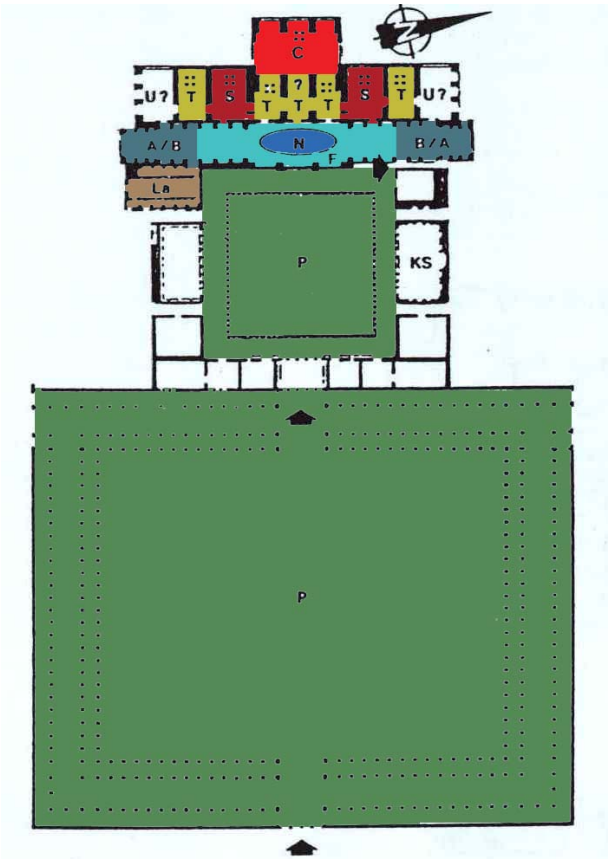

Şekil 3. 55 Djemila (Cezayir) kentindeki büyük hamamın planı

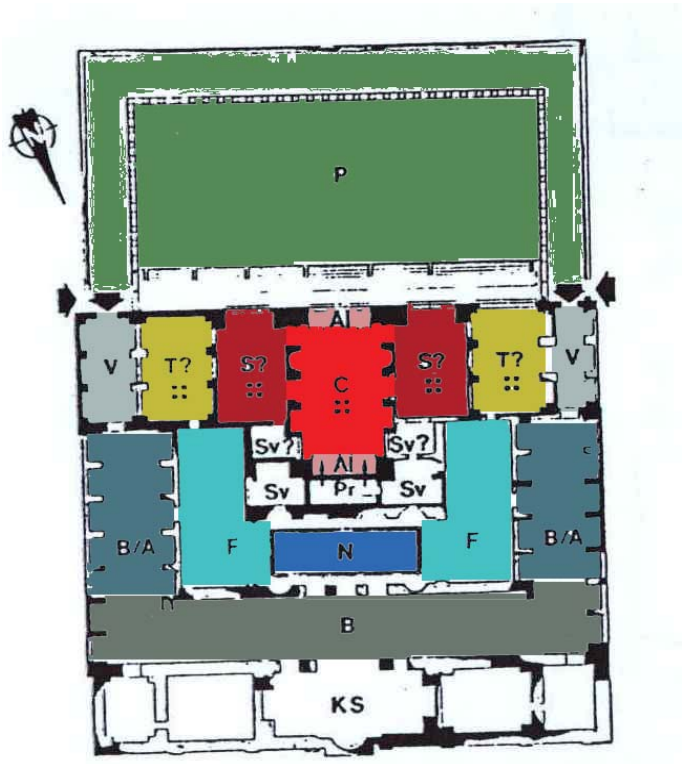

Şekil 3. 56 Ephesus (İzmir) - Doğu Hamam Gymnasium

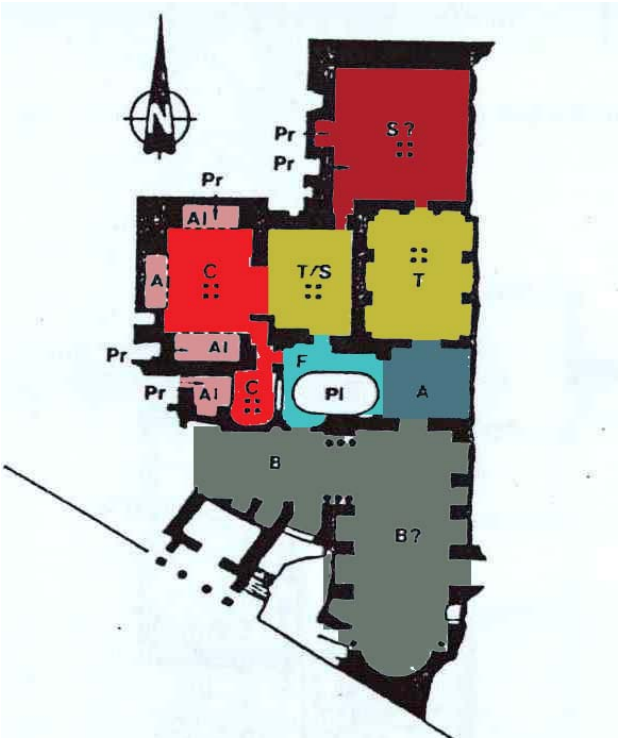

Şekil 3. 57 Ephesus (İzmir) - Liman Hamam Gymnasium

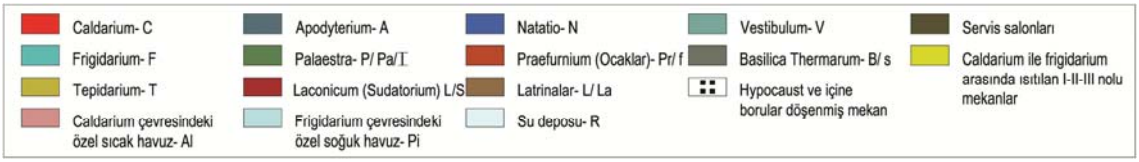

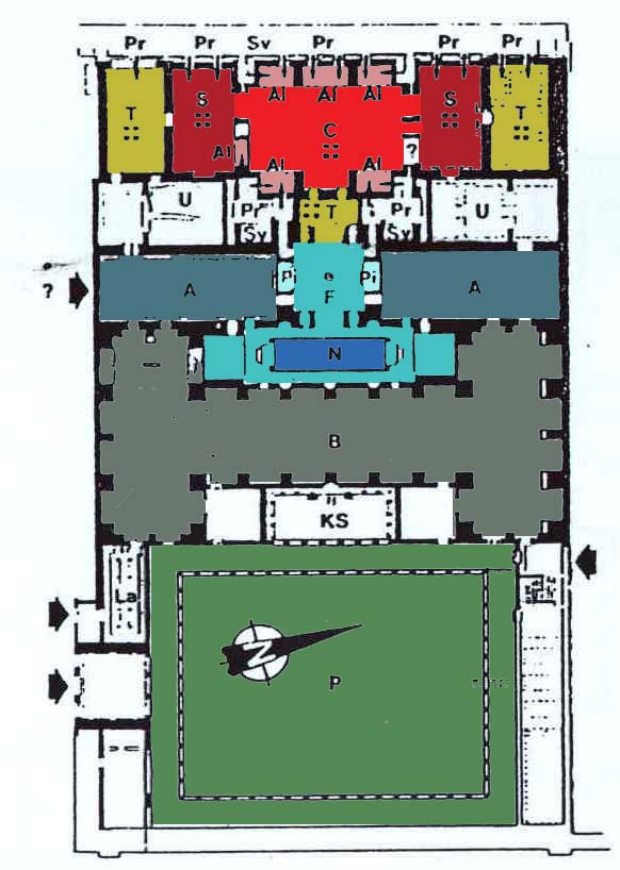

Şekil 3. 58 Ephesus (İzmir) - Tiyatro Hamam Gymnasium

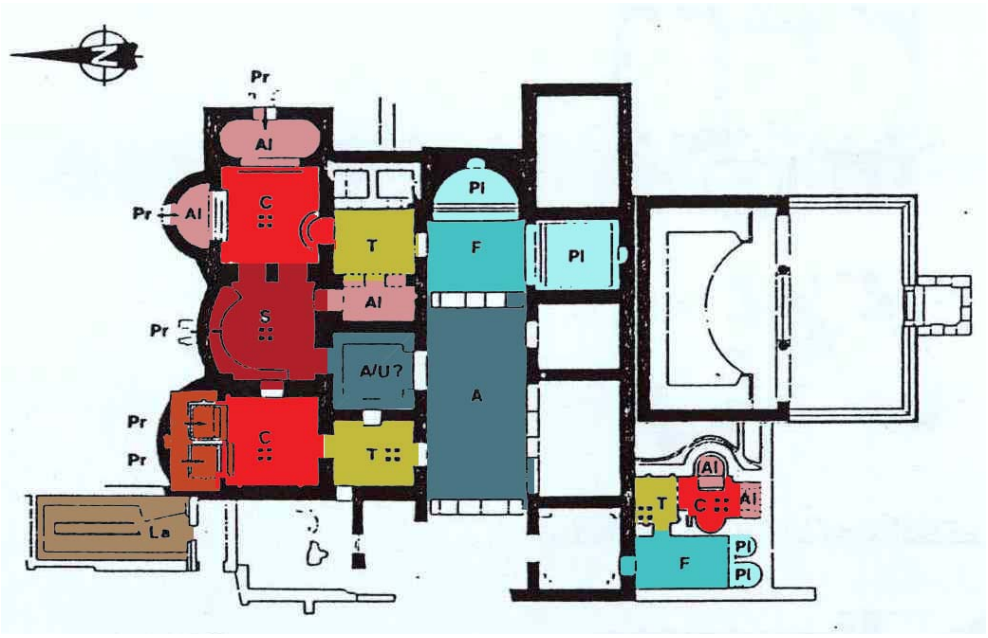

Şekil 3. 59 Ephesus (İzmir) - Varius Hamamı

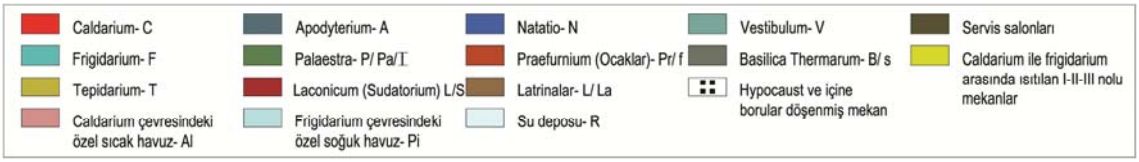

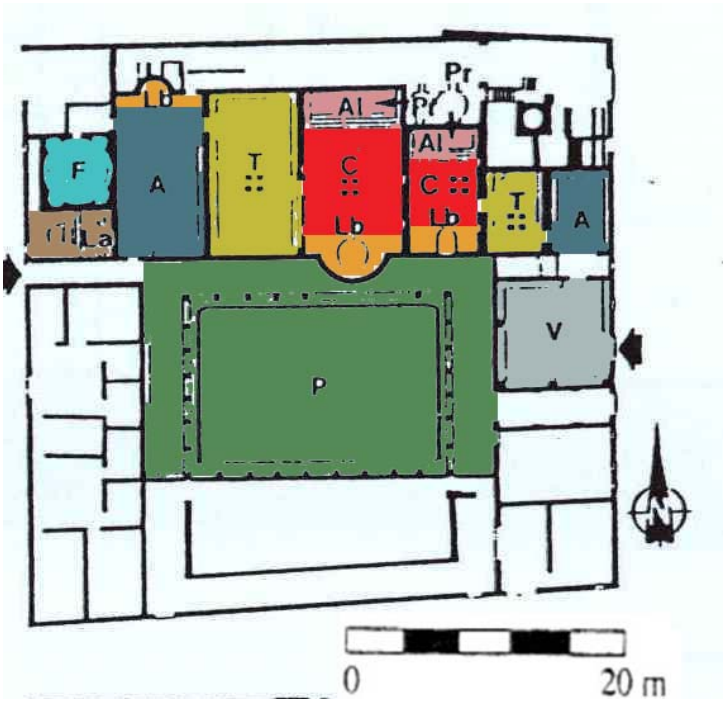

Şekil 3. 60 Ephesus (İzmir) - Vedius Hamam Gymnasium

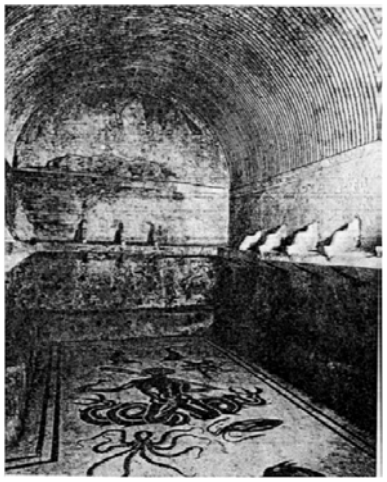

Şekil 3. 61 Epidauros (Yunanistan) - Kuzey Doğu Hamamı

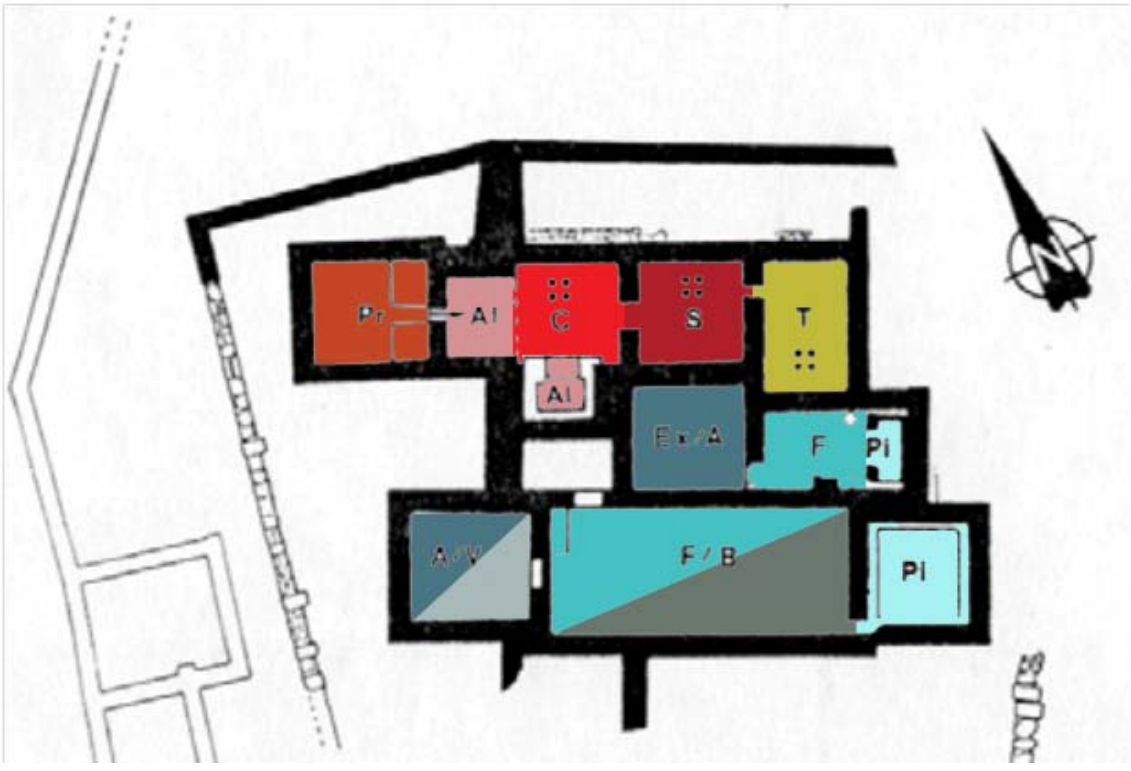

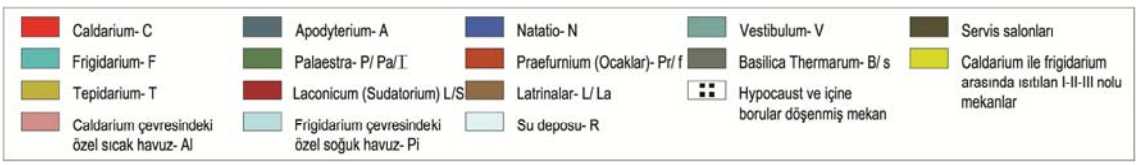
Şekil 3. 62 Herculaneum (İtalya)- Forum Hamamı Apodyterium

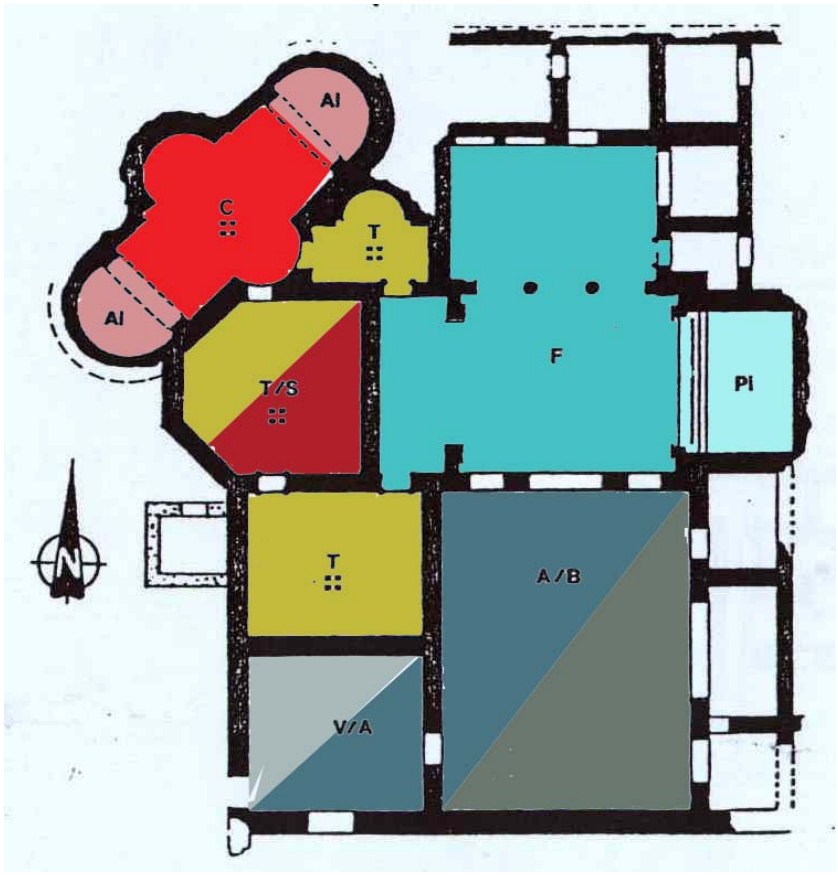

Şekil 3. 63 Herculaneum- F.

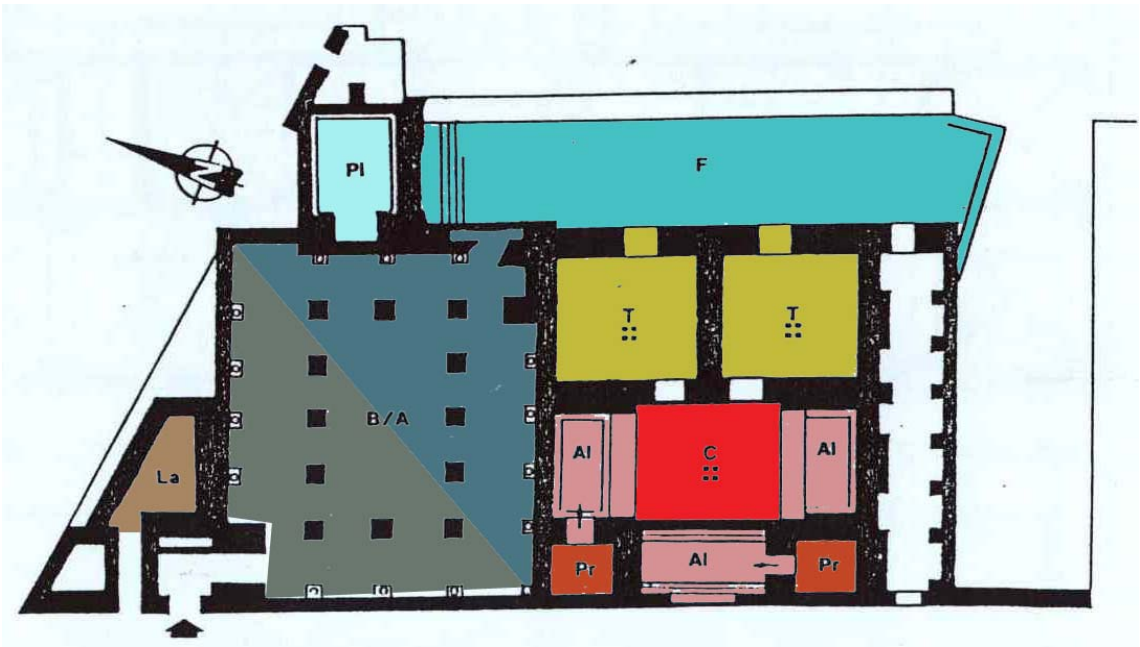

Şekil 3. 64 Kourion (Kıbrıs) Hamamı

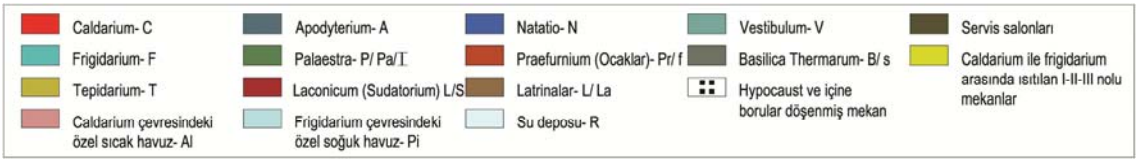

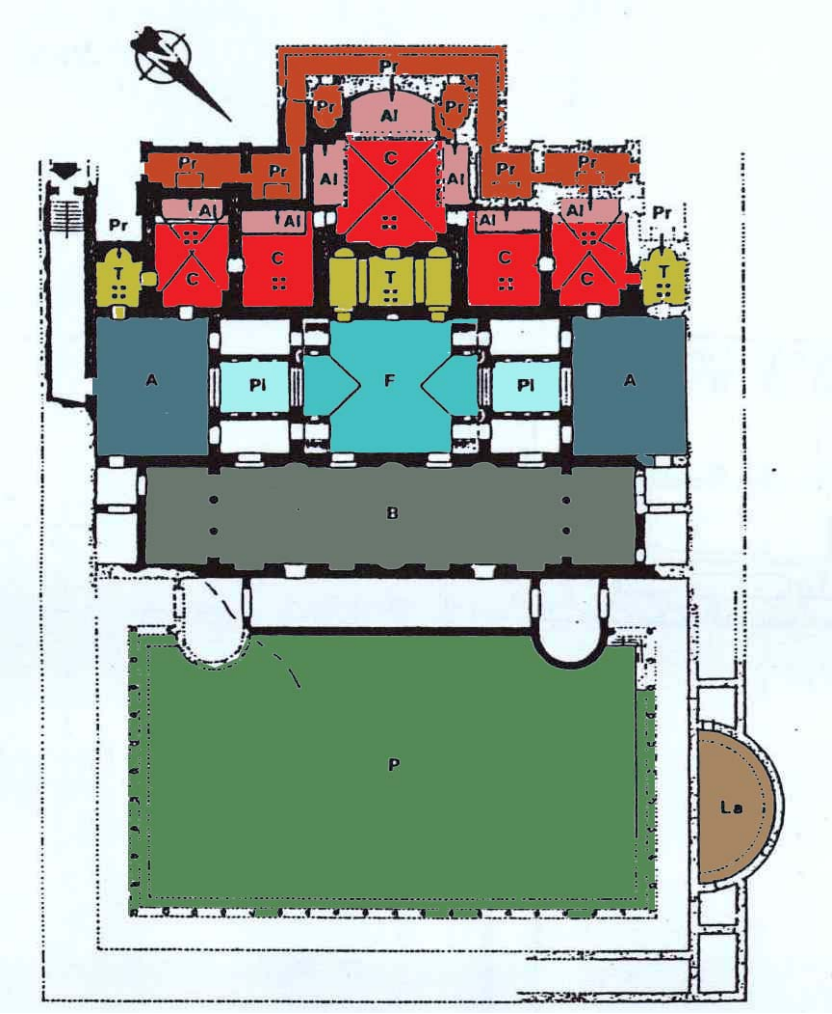

Şekil 3. 65 Lambaesis (Cezayir) - Avcı Hamamı

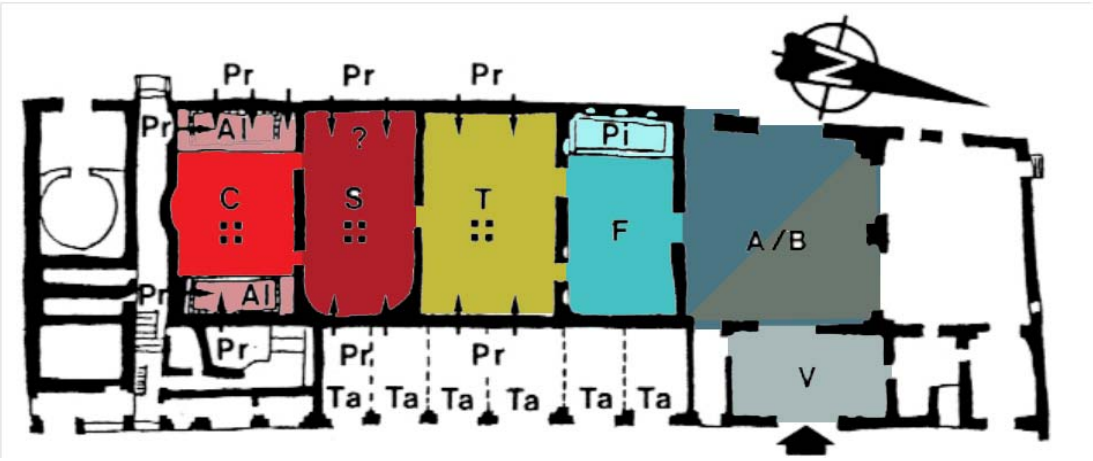

Şekil 3. 66 Leptis Magna (Libya) -Erken Dönem Hamamı

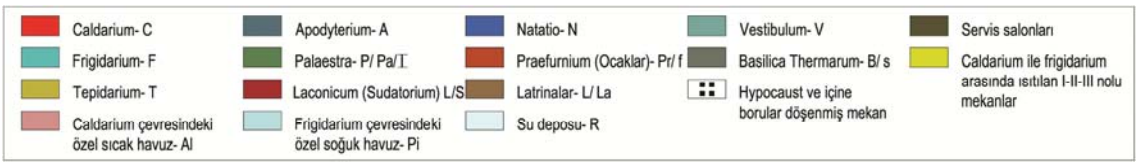

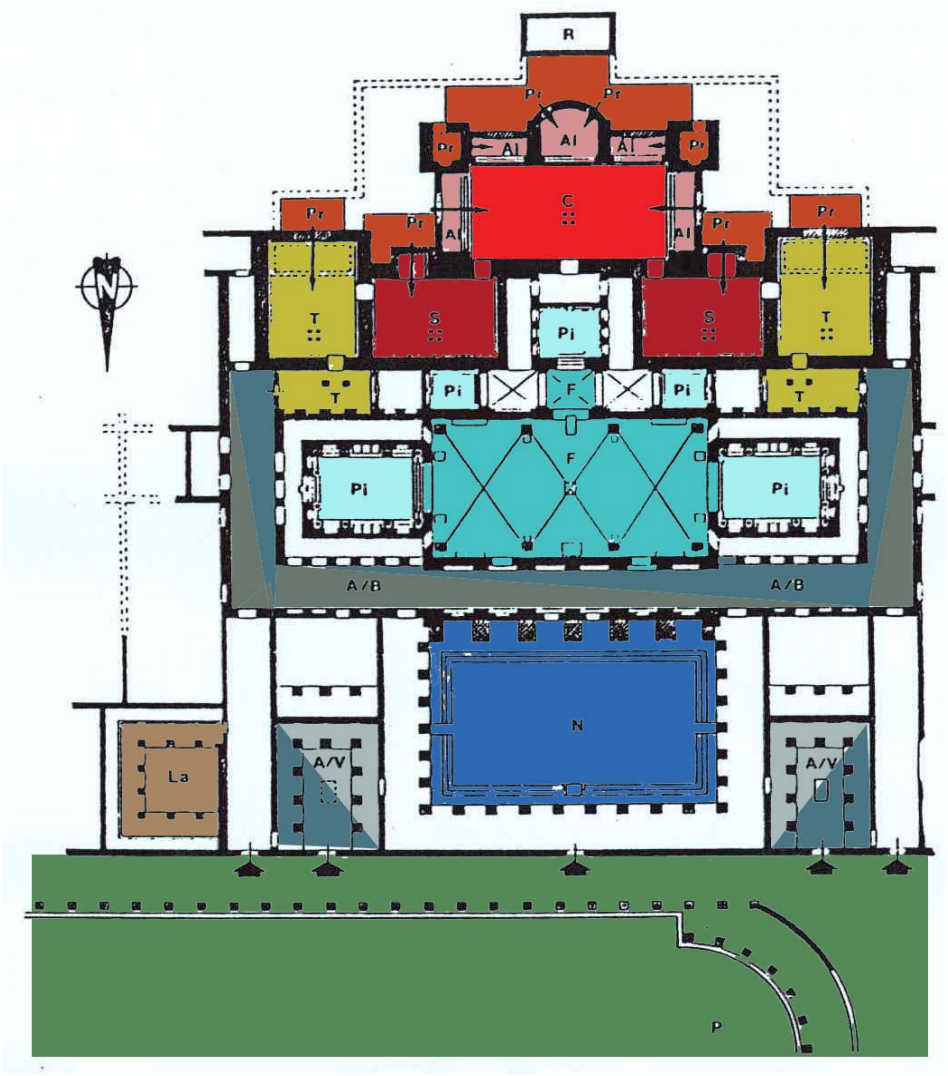

Şekil 3. 67 Lambaesis (Cezayir) - Büyük Hamam (Palais du Legat)

Şekil 3.68 Ostia Mitra hamamı

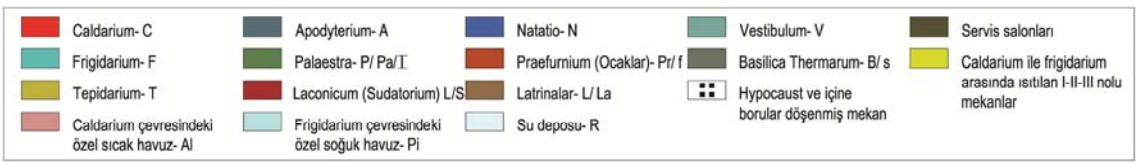

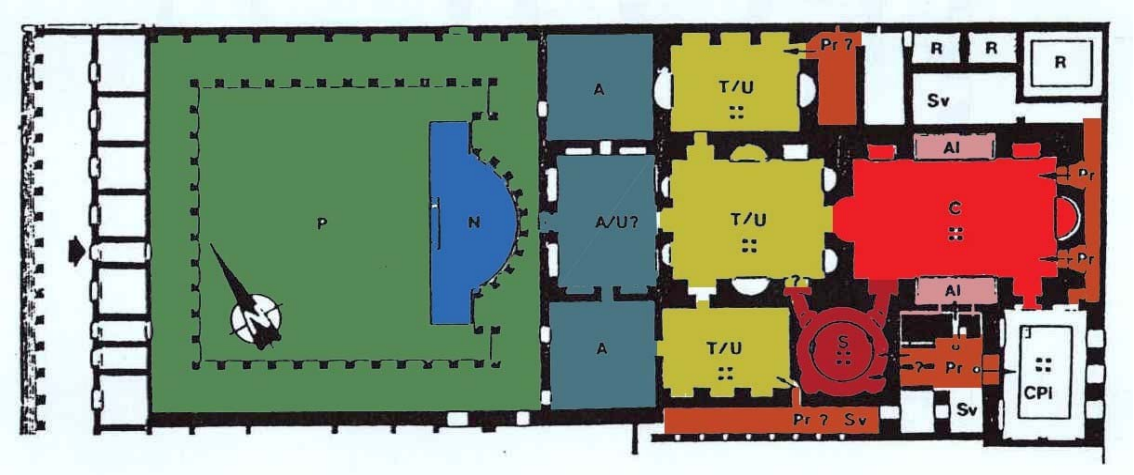

Şekil 3. 69 Leptis Magna (Libya) - Hadrian hamamı

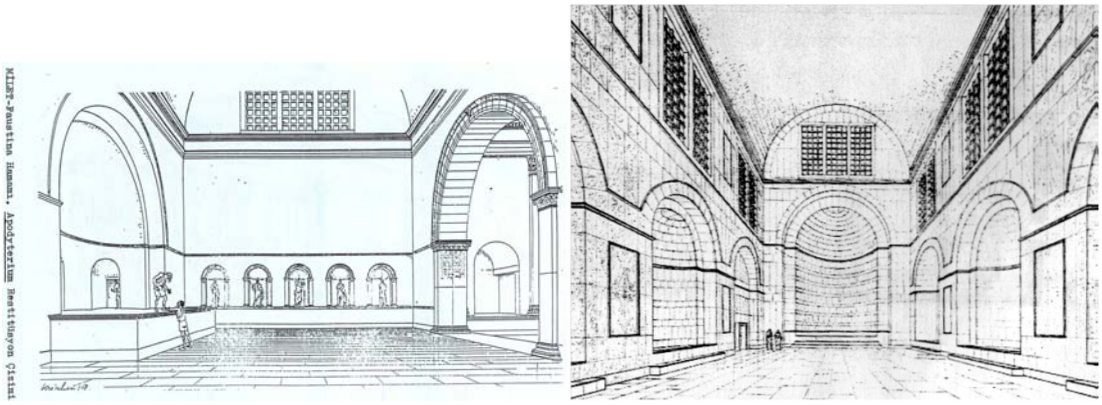

Şekil 3. 70 Leptis Magna'daki (Kuzey Afrika) Büyük hamamda küçük bir soğuk su havuzu (İ.S. 120 yılı dolayları) [72]

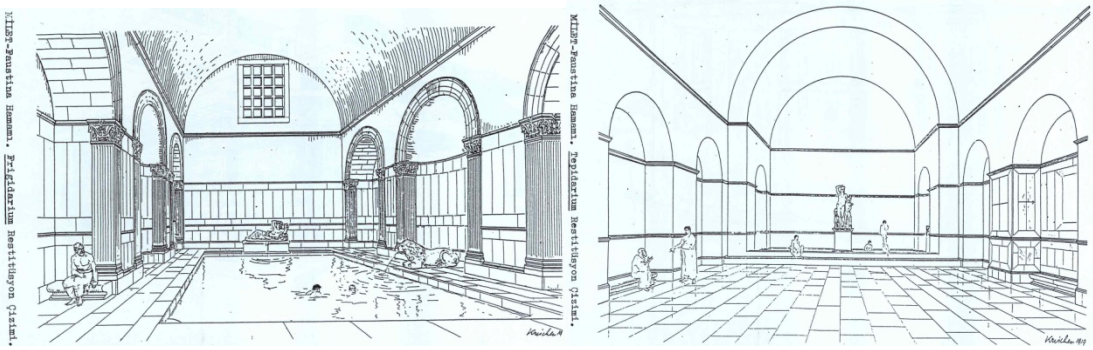

Şekil 3. 71 Miletus (Aydın) - Capito hamamı

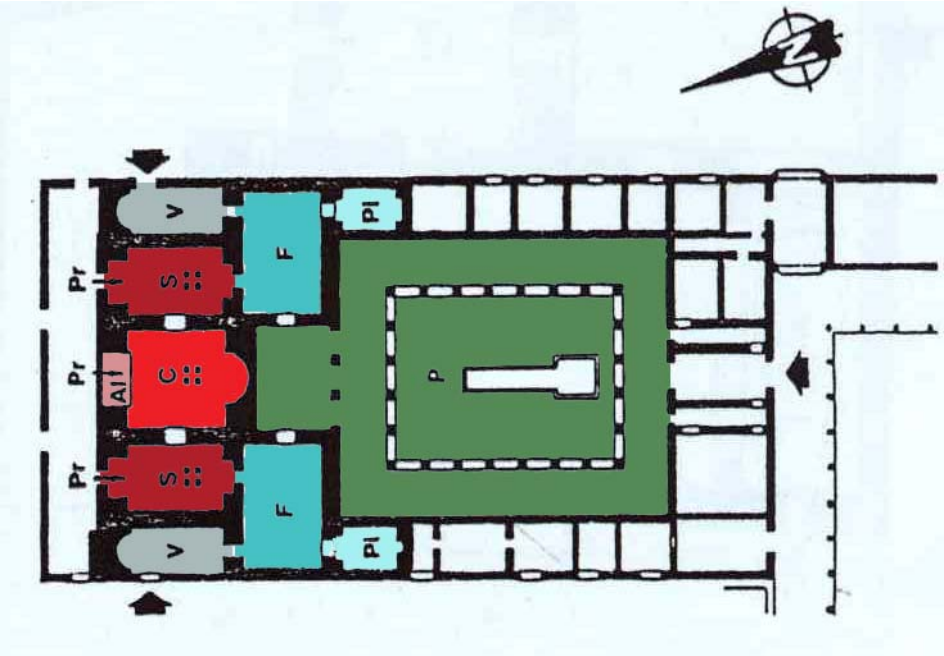

Şekil 3. 72 Miletus (Aydın)- Faustina Hamamı, apodyterium ve caldarium restitüsyon çizimi [80]

Şekil 3. 73 Miletus (Aydın) - Faustina Hamamı, frigidarium ve tepidarium restitüsyon çizimi [80]

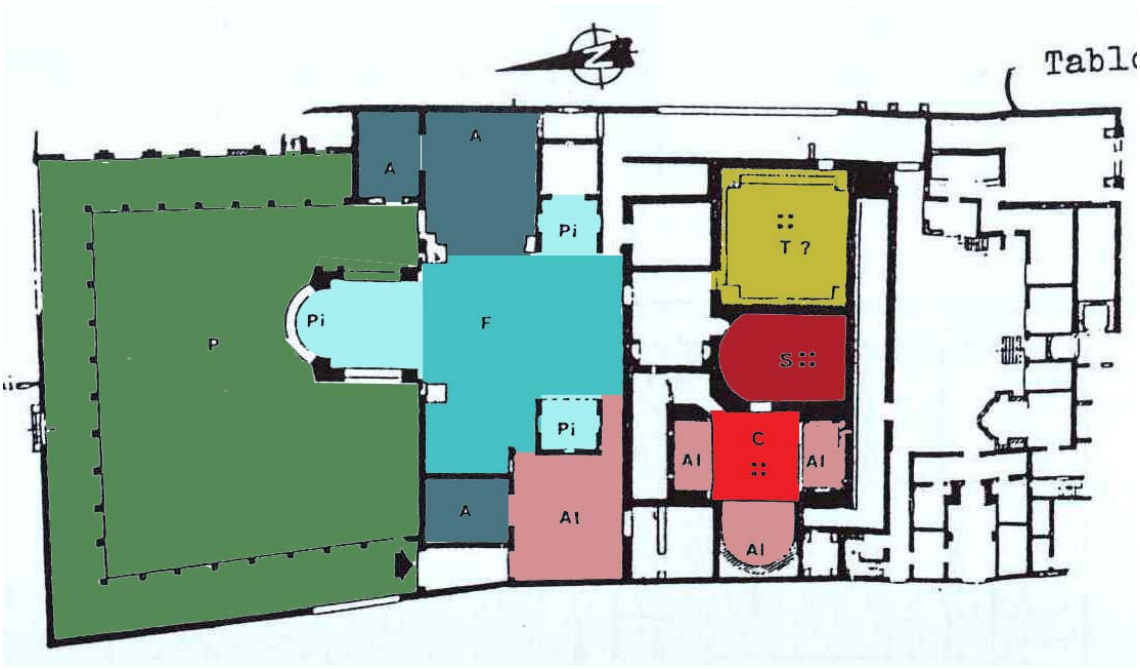

Şekil 3. 74 Miletus (Aydın) - Hümaitepe hamamı

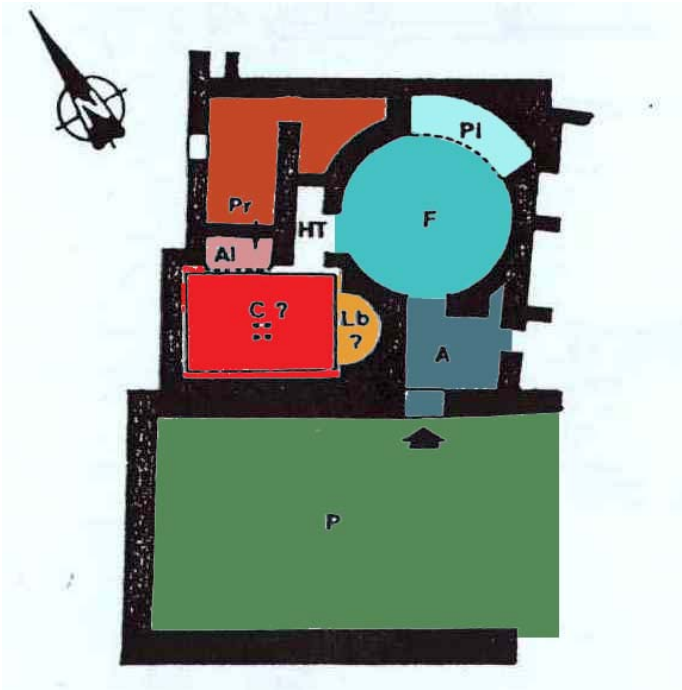

Şekil 3. 75 Ostia- Nettuno hamamı

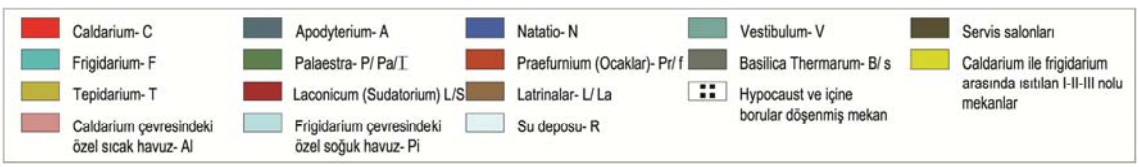

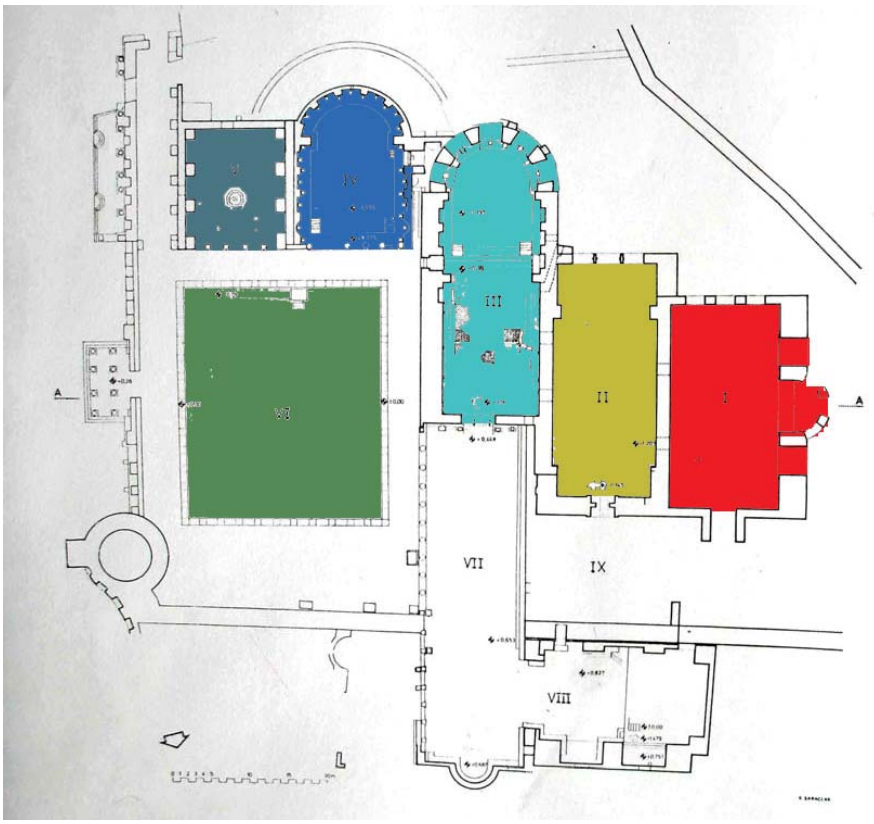

Şekil 3. 76 Ostia- Porta Marina hamamı

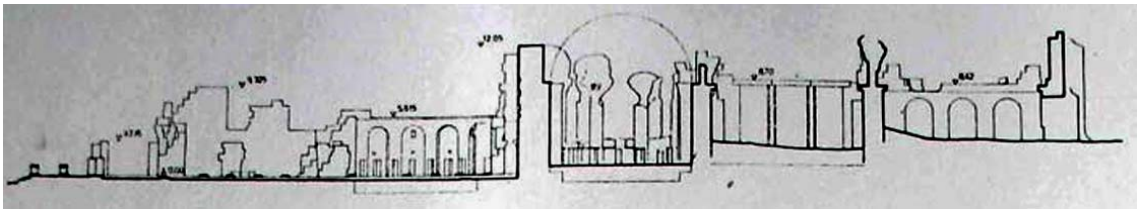

Şekil 3. 77 Pergamon (İzmir) - Küçük Hamam

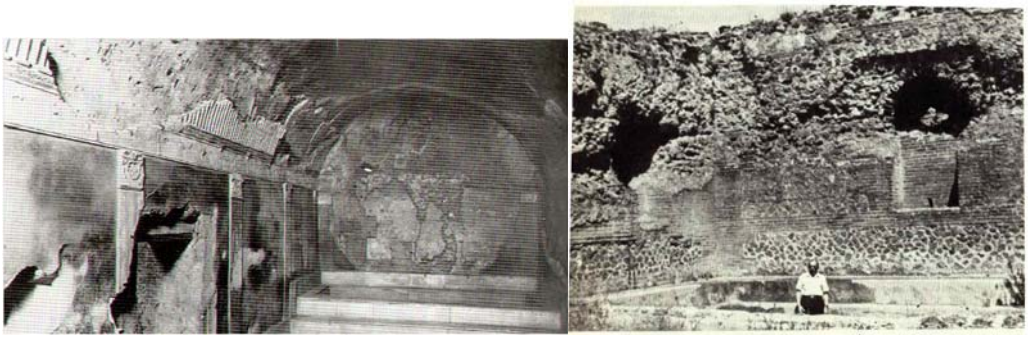

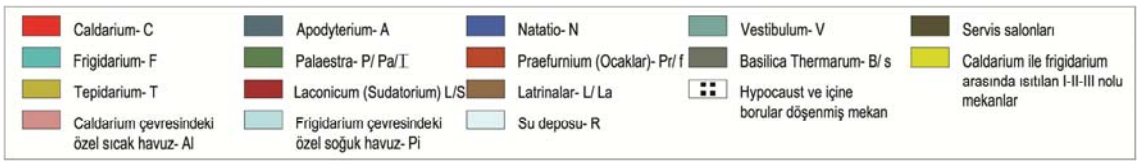
Şekil 3. 78 Perge (Antalya) Güney hamamı

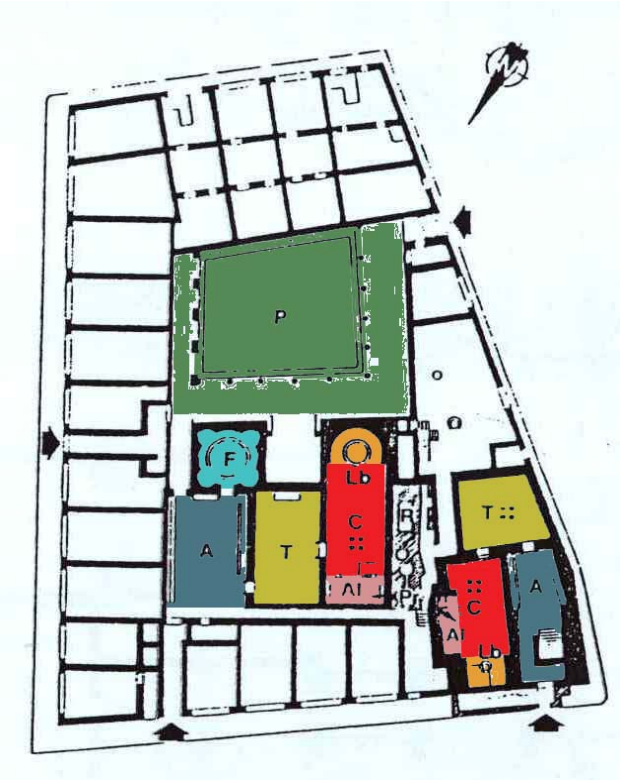

Şekil 3. 79 Perge (Antalya) Güney hamamı kesiti

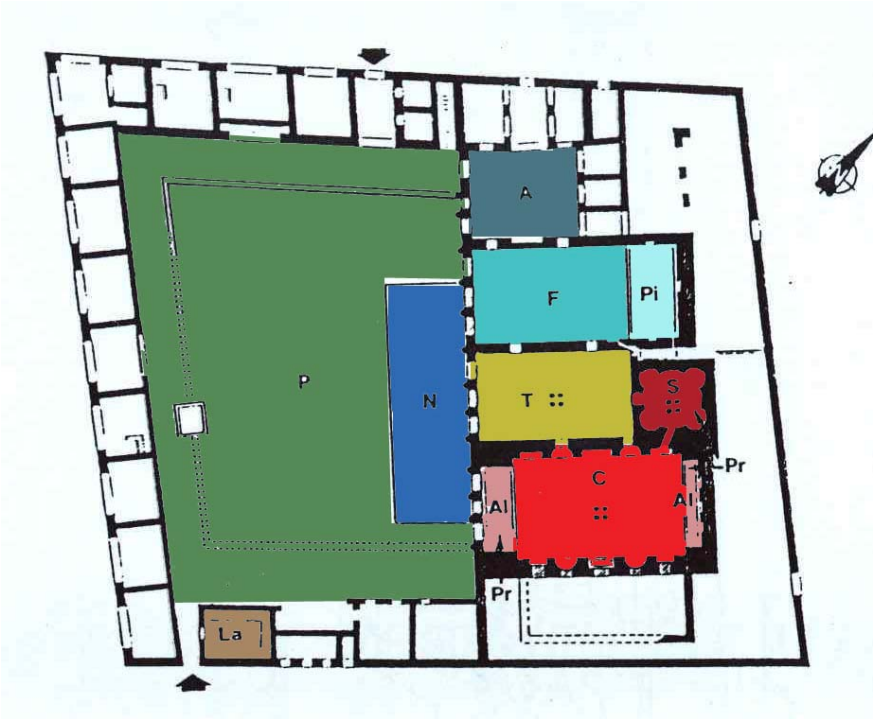

Şekil 3. 80 Pompei (İtalya) - Stabian bayanlar caldarium ve Pompei'de yarım kalmış sıcak su havuzu [72]

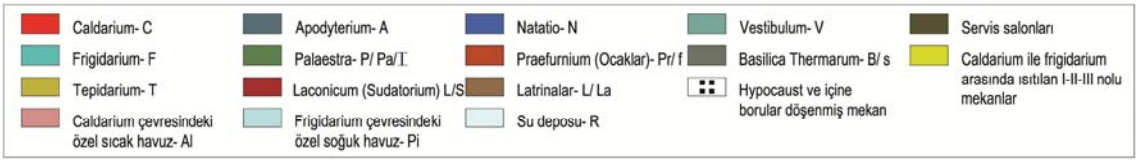

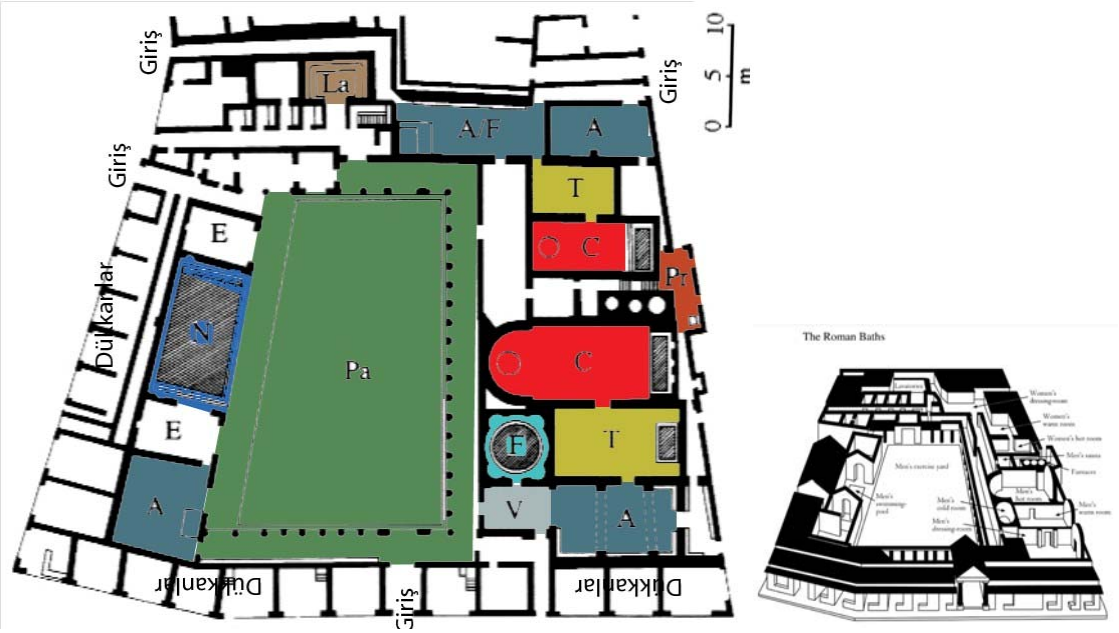

Şekil 3. 81 Pompei (İtalya) - Forum Hamamı

Şekil 3. 82 Pompei (İtalya) - Merkez Hamam

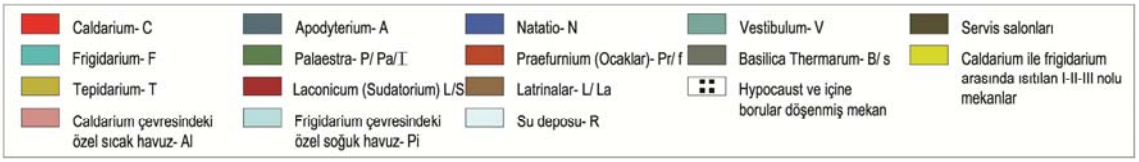
Şekil 3. 83 Pompei (İtalya) - Stabian Hamam

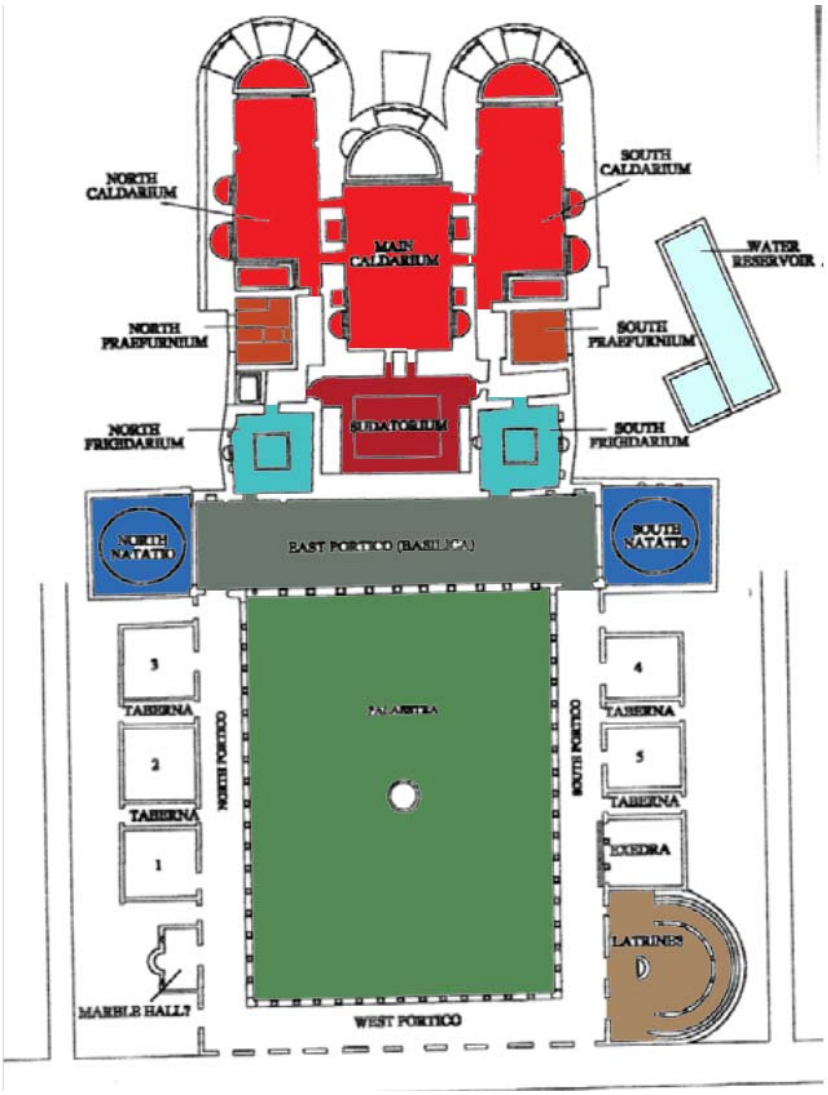

Şekil 3. 84 Pompei (İtalya) - Stabian hamamı bayan apodyteriumu

Şekil 3. 85 Pompei (İtalya) - Forum Hamamı caldarium

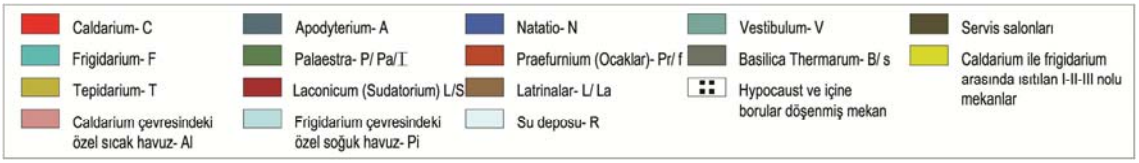

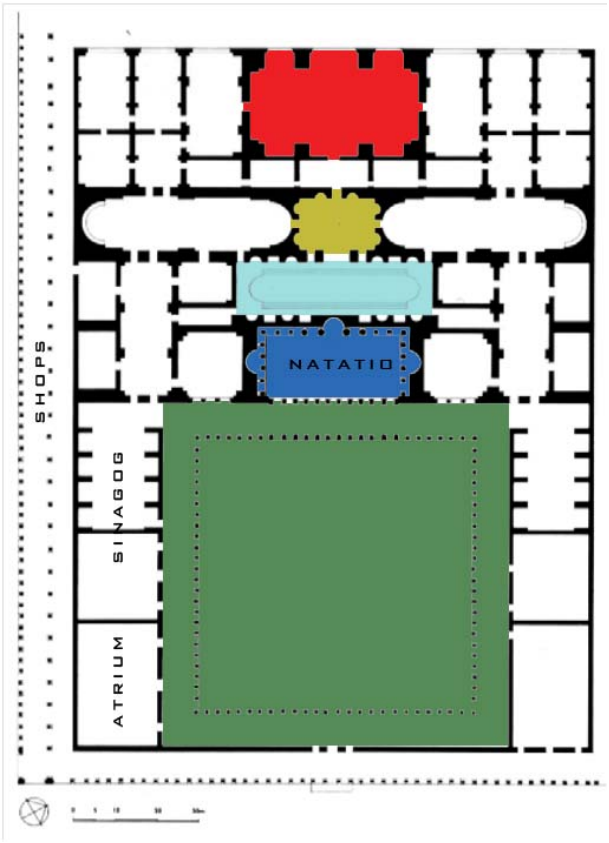

Şekil 3. 86 Salamis (Kıbrıs) - Gymnasium

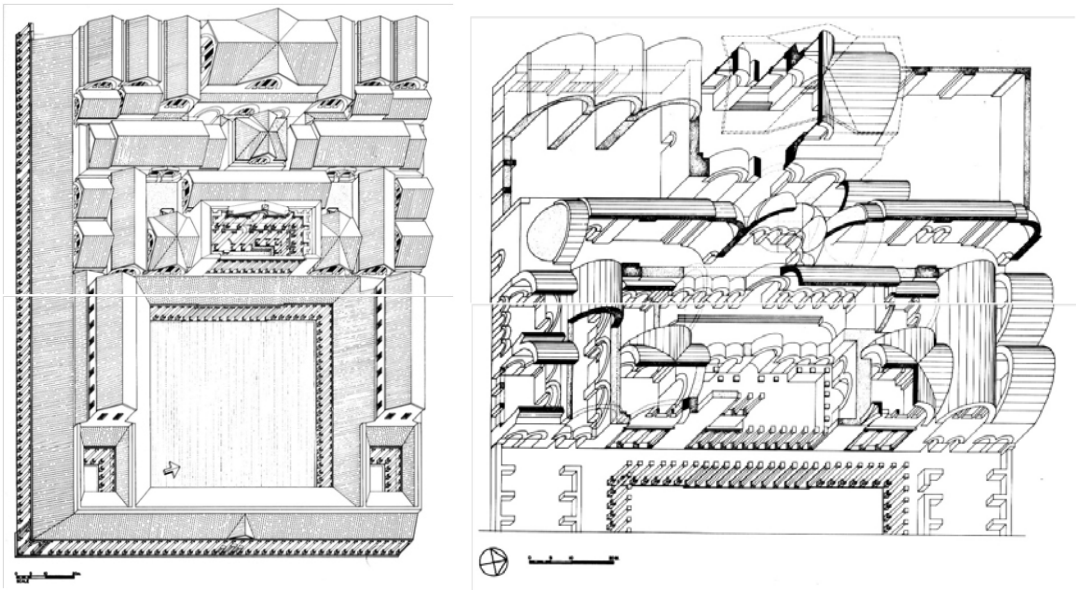

Şekil 3. 87 Salamis (Kıbrıs) - Gymnasium

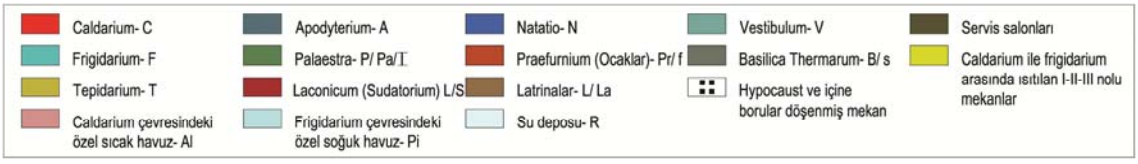

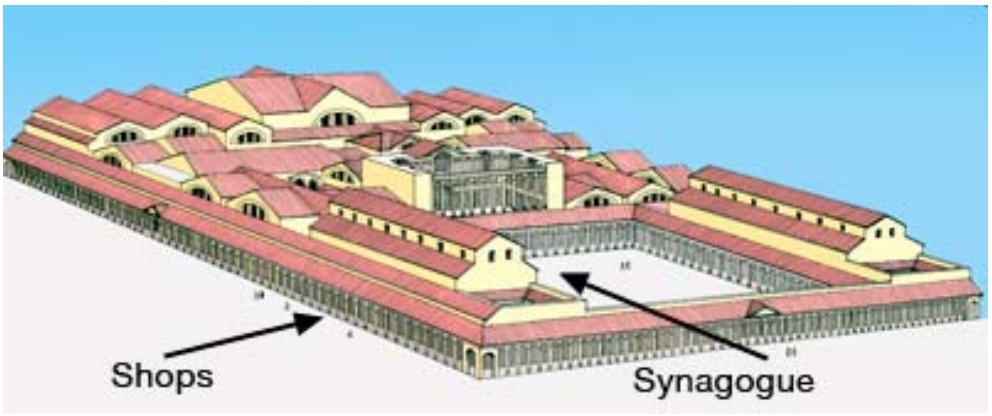

Şekil 3. 88 Sardes (Manisa) - Gymnasium Hamamı

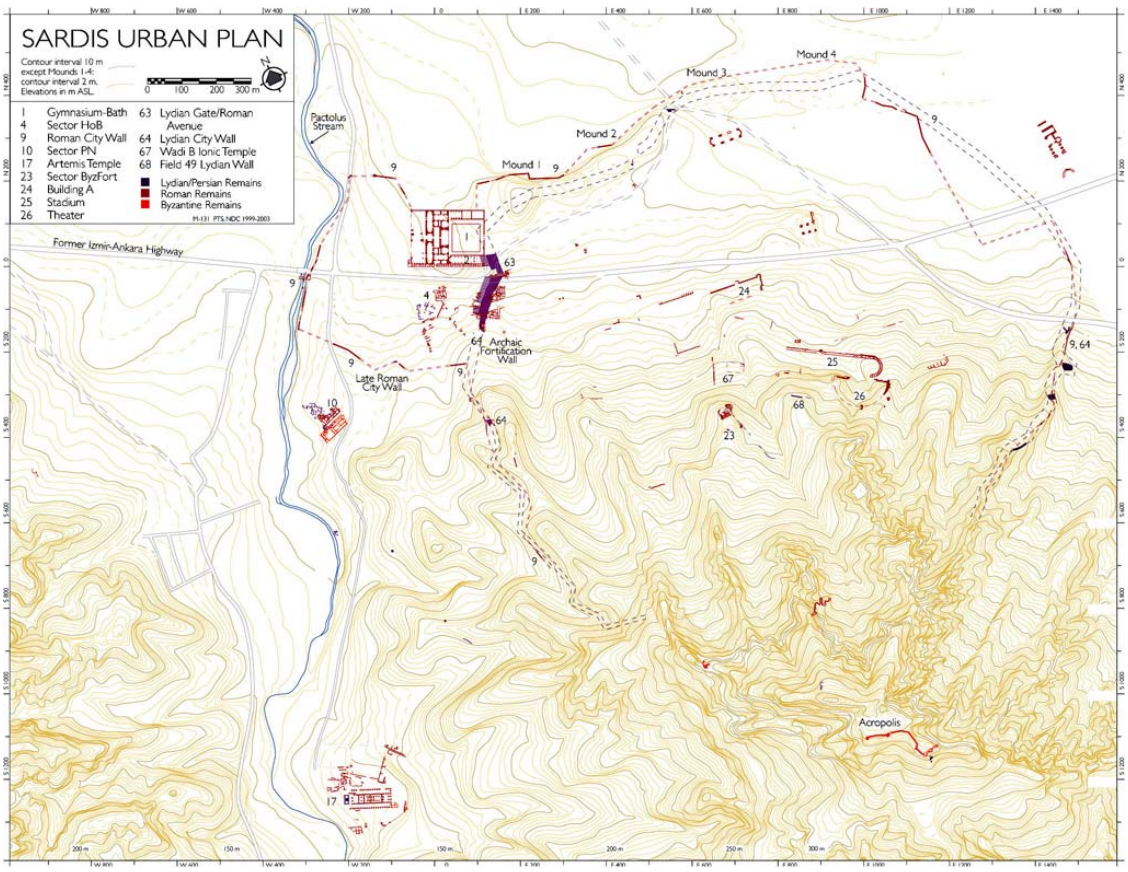

Şekil 3. 89 Sardes (Manisa) - Gymnasium Hamamı

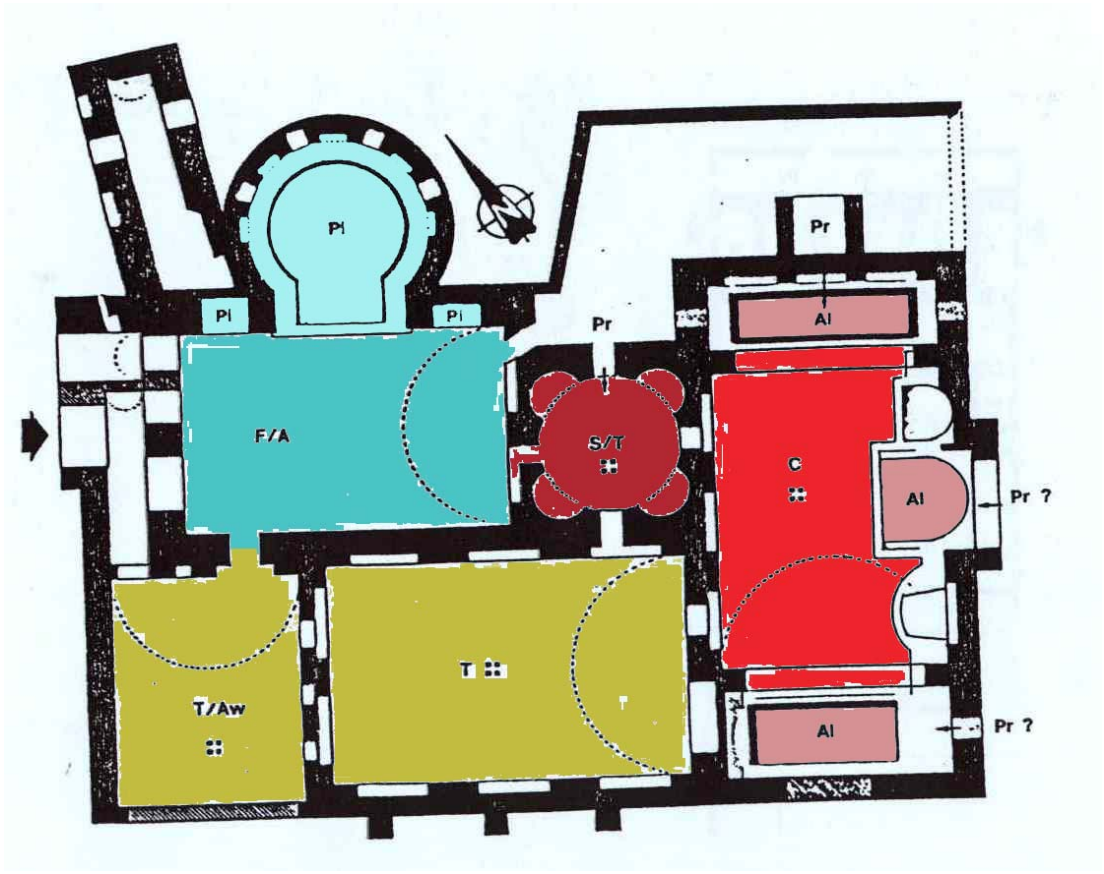

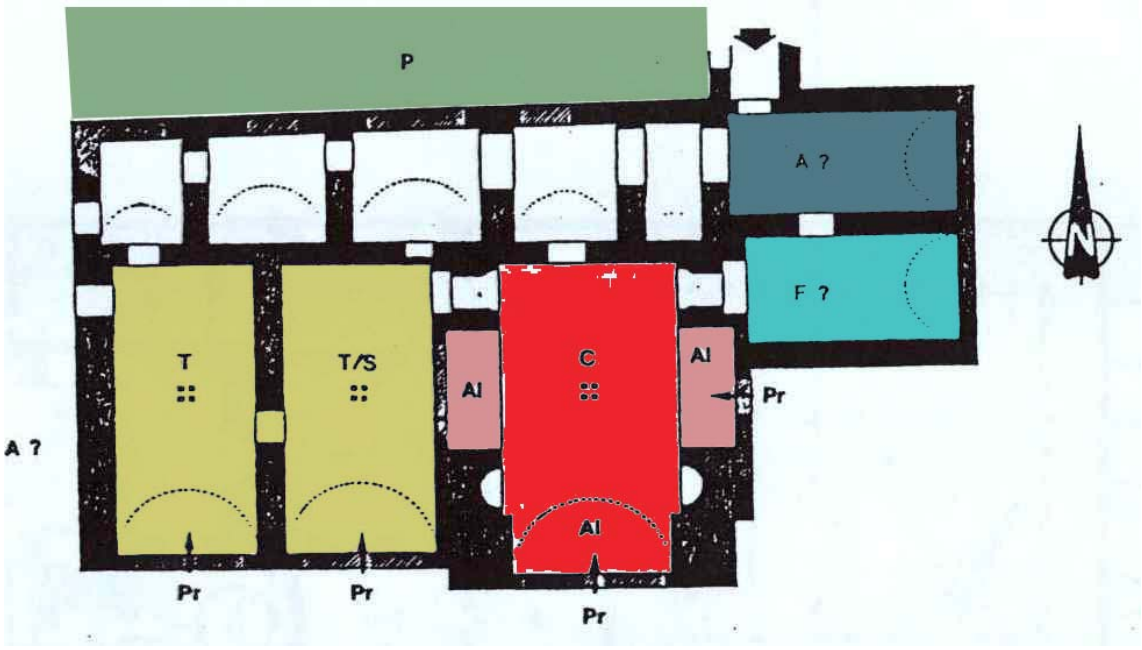
Şekil 3. 90 Sardes (Manisa) - Gymnasium Hamamı

Şekil 3. 91 Sardes (Manisa) şehir planı

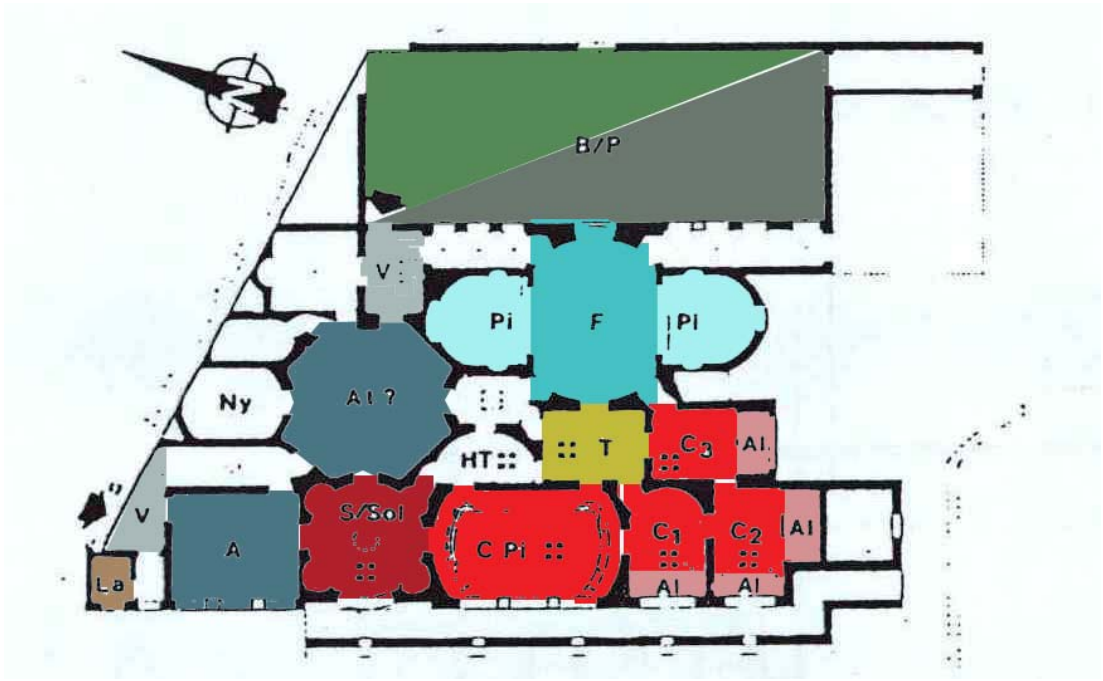

Şekil 3. 92 Side (Antalya) - Agora Hamamı

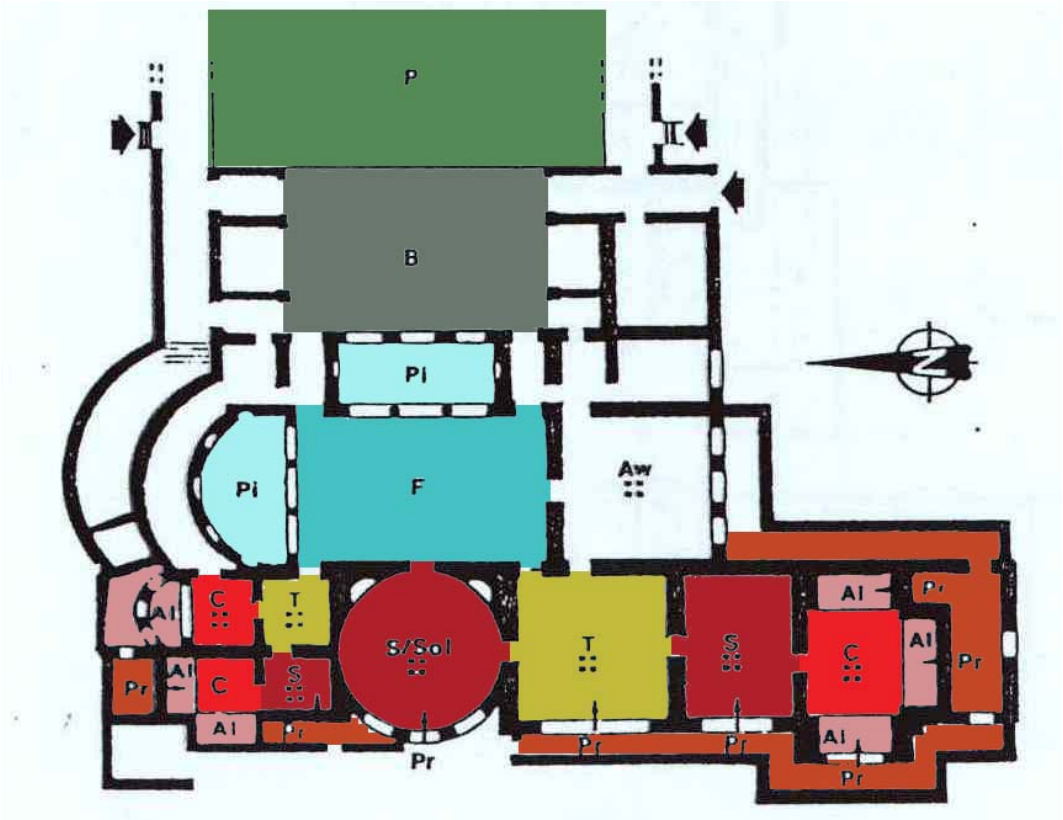

Şekil 3. 93 Side (Antalya) - Liman Hamamı

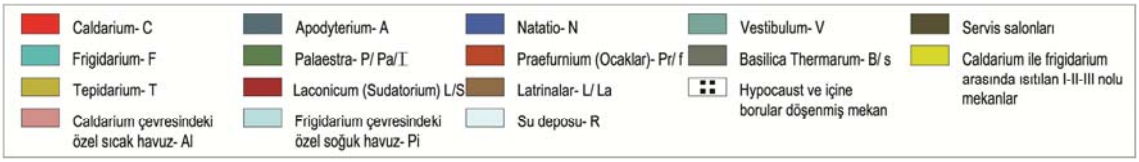

Şekil 3. 94 Tibur -Villa Hadriana (Roma), Küçük hamam

Şekil 3. 95 Tibur- Villa Hadriana (Roma), Büyük hamam

3.3 Balatlar Yapı Topluluğu Mevcut Durumunun Değerlendirilmesi

3.3.1 Konumu ve Plan Özellikleri

Sinop, Milet kenti kolonisi olarak kurulduğu M.Ö. 7. yüzyıldan, en parlak günlerini yaşadığı Helenistik ve Roma İmparatorluk dönemlerinden günümüze kadar birçok farklı uygarlığa ev sahipliği yapmıştır ve bu yüzden kentin farklı uygarlıklara ait dokusunu anlamak kolay olmamaktadır [35].

Sinop il merkezinde, Ada Mahallesi, 24 pafta, 251 ada, 2 parselde yer alan bilimsel yayınlarda ve bölgede 'Balatlar Kilisesi' ya da 'Mitridates Sarayı' olarak bilinen Geç Roma-Erken Bizans dönemlerine tarihlenen "Balatlar Yapı Topluluğu" kent içinde yer alan en önemli kalıntılardan biridir. Oldukça geniş bir alana yayılan bu kompleks yer yer bugünkü yeni yerleşim içinde kalmış dolayısıyla bütünlüğü bozulmuştur.

Balatlar Yapı Topluluğu'nun günümüze kadar gelmiş olan toprak üzerindeki bölümlerinde, birbiriyle bağlantılı haç planlı iki büyük mekân ile dikdörtgen planlı çok büyük bir salonu bulunmaktadır. Yapı çevresinde yapı ile benzer duvar örgü tekniklerine sahip yapı kalıntıları da yer almakta olup yapının çevresinin yoğun bir yapılaşmaya maruz kaldığı göz önüne alınacak olursa kompleksin özgün halinde şu an kapladığı alandan çok daha büyük olduğu düşünülmektedir.

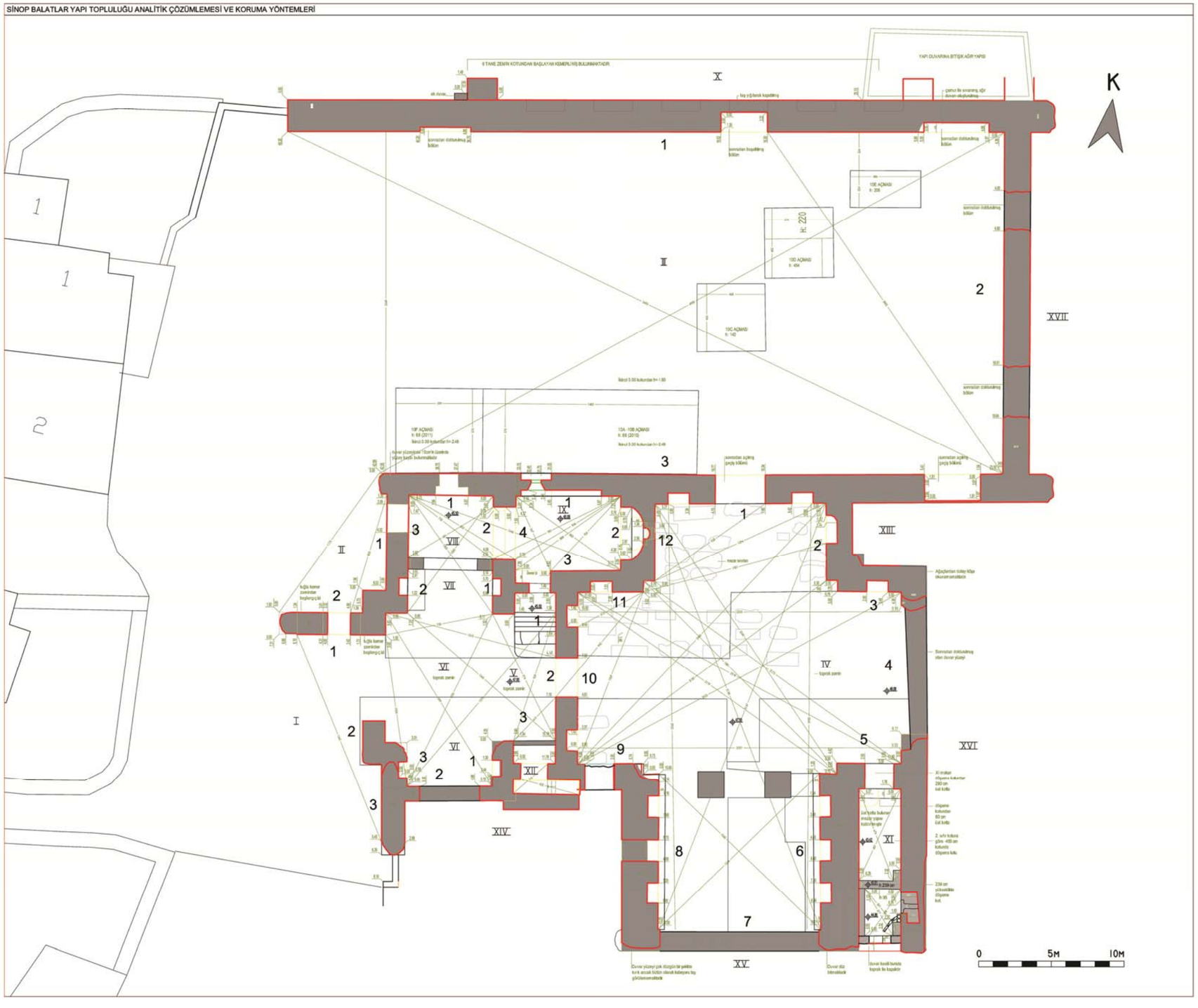
Şekil 3. 96 1950'li yıllara ait Balatlar'ın fotoğrafı [7]

Şekil 3. 97 Balatlar Yapı Topluluğu (2011)

Şekil 3. 98 Balatlar Yapı Topluluğu ve yakın çevresindeki kent dokusu (2011)

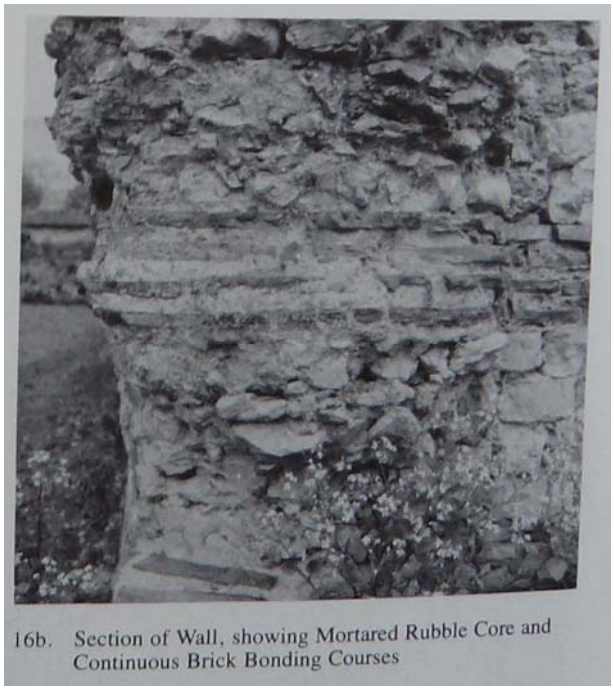

Şekil 3. 99 Balatlar Yapı Topluluğu planı analitik rölövesi (2011)

3.3.2 Mimari Özellikleri

3.3.2.1 Malzeme Kullanımı

Yapı duvarlarında kaba yonu taş, moloz taş ve tuğla kullanılmıştır. Yapıda yer yer özgün sıvalar ve dökülen sıvaların izleri de bulunmaktadır. Ancak yapının tarihlendirilmesine göre Roma Hamamı-gymnasium olma ihtimalleri göz önüne alındığında ve duvar üzerindeki izler takip edildiğinde bu duvarların bir bölümünün mermer kaplı, bir bölümünün ise sıvalı olduğu düşünülmektedir. Kilise olarak kullanılan bölümde ise geç dönemde duvarlar sıvanarak üzerlerine freskler işlenmiştir. Günümüzde kontrol edilemeyen doğa şartlarına maruz kalan freskler kötü durumdadırlar. Kazının yeni başlaması nedeniyle döşeme malzemesine ilişkin verilere henüz ulaşılamamıştır. Ancak iki mekanda özgün döşemeye ulaşıldığı düşünülmektedir. Bunlardan biri 2010 yılı 5x5 m sondaj kesiti (10d açması) çalışması diğeri ise 2011 yılı açılan XI nolu mekandır ve harç türünde bir taban malzemesi ile kaplanmışlardır.

16b. Section of Wall, showing Mortared Rubble Core and Continuous Brick Bonding Courses

Şekil 3. 100 1950'li yıllara ait duvar kesiti fotoğrafı [7]

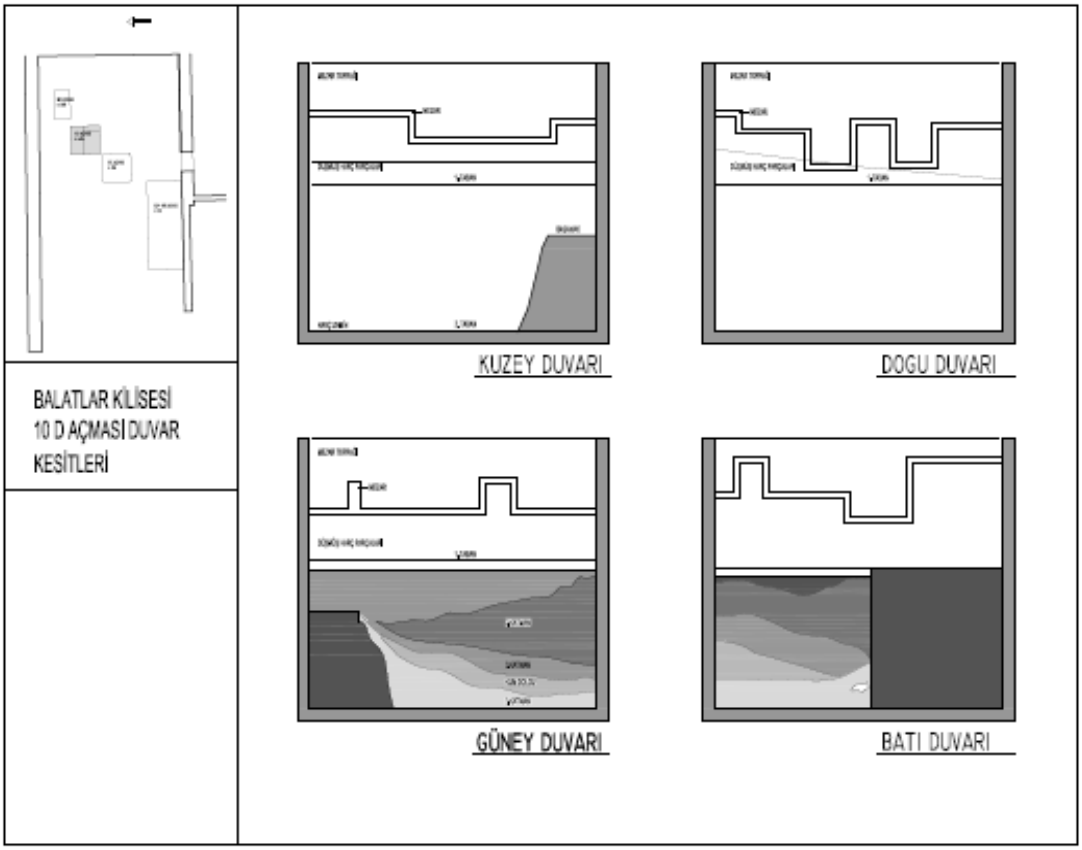

Şekil 3. 101 Mermer kaplamaları tutmak için oluşturulmuş delik izleri bulunan duvar (2010)

Şekil 3. 102 Kilise mekanı sıvalı duvar yüzeyi (2010)

Şekil 3. 103 5x5 m sondaj kesiti (10d açması)

Şekil 3. 104 5x5 m sondaj kesiti (10d açması) taban malzemesi (2010)

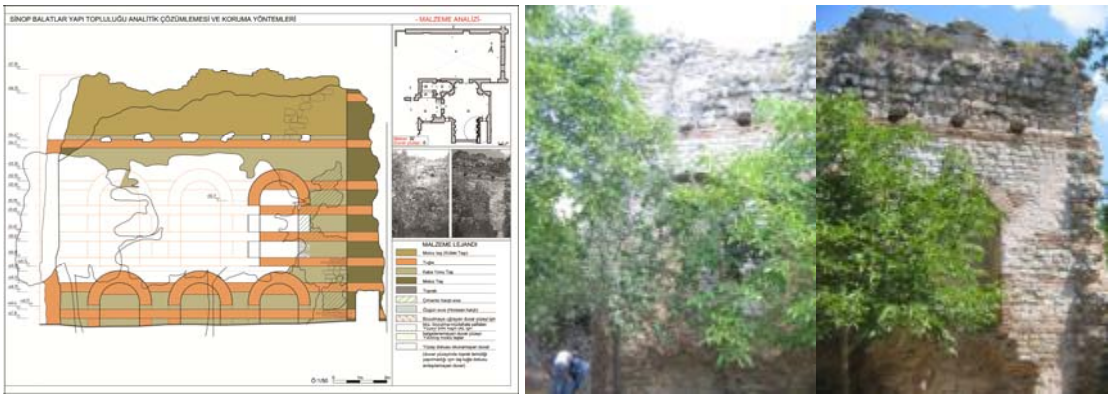
Şekil 3. 105 2011 yılı açılan XI nolu mekan döşemesi (2011)

3.3.2.2 Yapım Sistemi

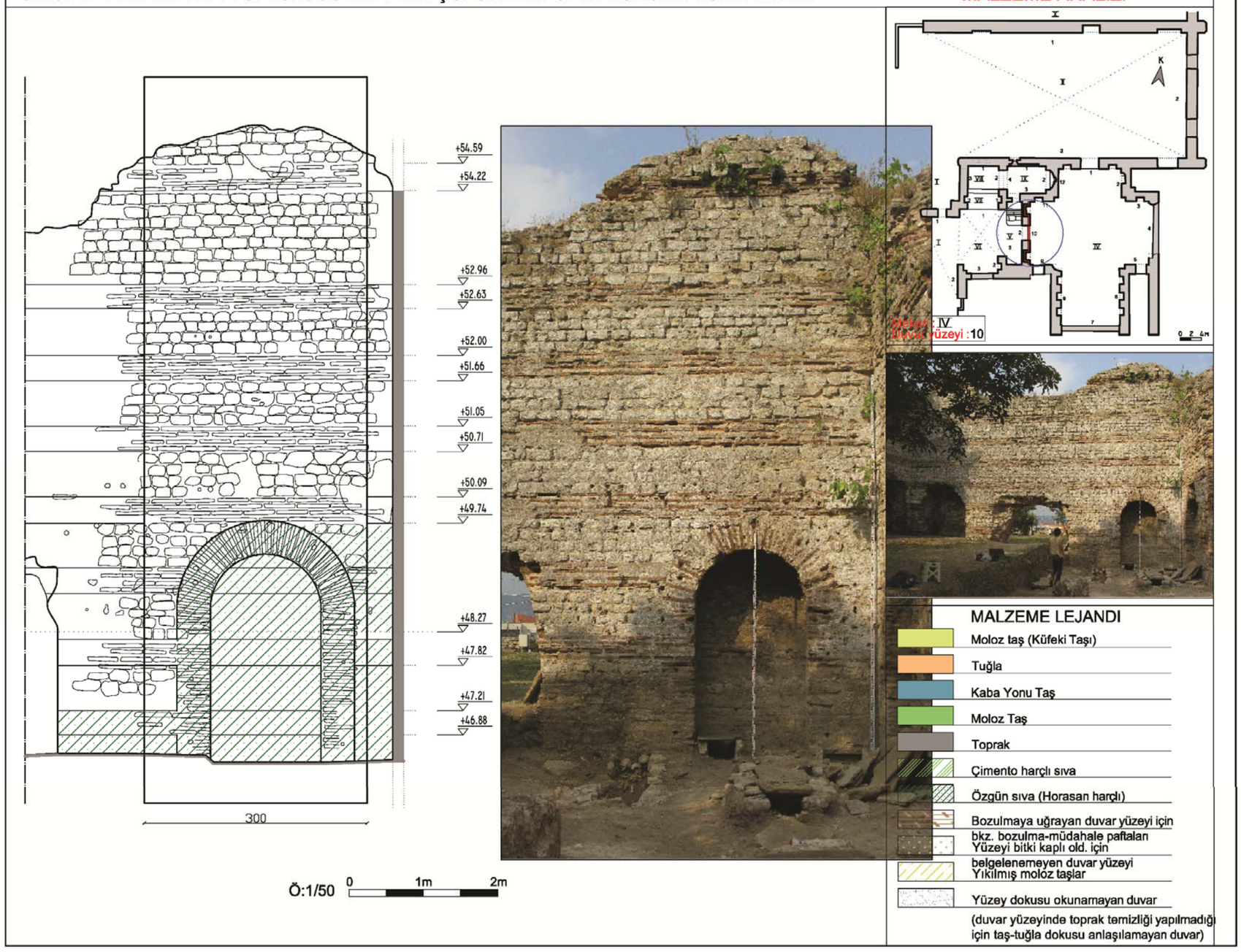
Yapı duvarlarında duvar kaplaması bulunmadığı için duvar örgü sistemi açıkça görülmektedir. Dört sıra kaba yonu taş (60-65 cm), dört sıra tuğla (32-35 cm) dizisi yapı genelinde yer almaktadır.

Yapı topluluğunda duvar üst kotu yaklaşık olarak +54.20 kotunu geçen duvarlar; IV nolu mekan 5, 6, 10, 11, 12 nolu duvar yüzeyleri ve V nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyidir. Çalışma alanı genelinde 2010 yılı kazısında duvarların toprak kotu yaklaşık +46.50 m.den başlamaktadır. Bu yüzden yapı genelinde duvar tekniklerinden biri +52.93 kotuna kadar 4 sıra tuğla, 4 sıra taş dizilimi görülmektedir. Bu kottan sonra ise yaklaşık +54.20 kotuna kadar 8 sıra taş dizilimi görülmektedir. Tekrardan 4 sıra tuğla ve birkaç sıra taş dizilimleri ile duvarlar sonlanmaktadır. Ancak duvar üst kotlarının tam olarak nasıl bittiği bilinememektedir. Bir diğer duvar tekniği ise III nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyinin duvar tekniği: yaklaşık olarak toprak kotu +46.50 m.den başlayan duvar düzlemi en üst kota kadar 10 sıra taş- 4 sıra tuğla dizilimindedir. Duvar üst kotu +54.57 m. kotlarında sonlanmaktadır ve bitişinin nasıl olacağı konusunda fikir yürütememekteyiz. Ayrıca çalışma alanı dışındaki dış duvarlarda da bu durum gözlemlenmektedir. Diğer duvar tekniği ile karşılaştırdığımız zaman 4 sıra taş- 4 sıra tuğla dizilimindeki tuğla sıraları kaldırılarak 10 sıra taş-4 sıra tuğla dizilimi sağlanmış olduğu görülmektedir. Bu duvar dizilimlerinden 1.sinin 3 m.lik aksta 1/50 detay çizimi yapılabilmiş ancak 2.dizilimin olduğu duvar yüzeylerinde 3. derece yüzey kayıpları çok fazla bulunmaktadır. Bu duvar dizilimi fotoğraflarla desteklenmiştir.

IV nolu mekan 6 nolu duvar yüzeyinde 10 sıra taş diziliminden sonra tuğla ve sonra yapıda bulunan izler sayesinde eğrisel olduğu düşünülen örtü sistemine geçilmektedir.

Şekil 3. 106 IV no lu mekân, 6 no lu duvar malzeme analizi ve fotoğrafı (2011)

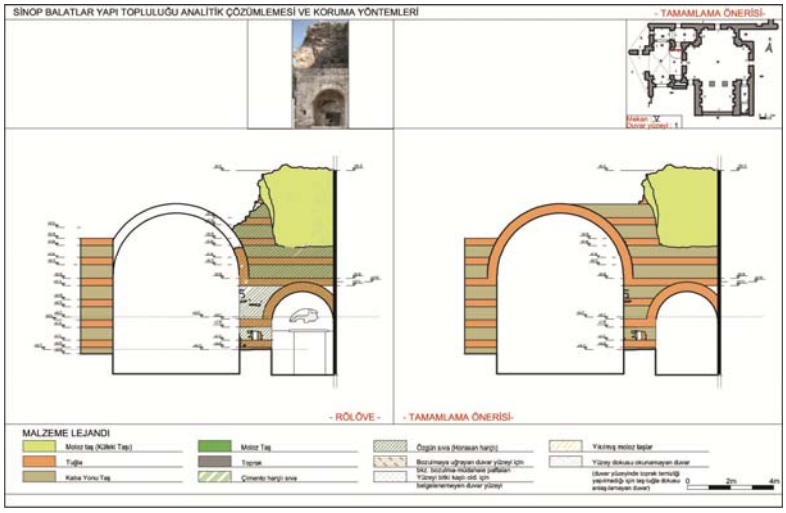
Şekil 3. 107 IV nolu mekan 10 nolu duvar yüzeyi duvar tekniği detaylı çizimi

3.3.2.3 Yapı Üst Örtüsü

17 yy. dan itibaren kilise olarak kullanılmakta olan IX no lu mekanda üst örtü bulunmaktadır. İç mekanda tonoz, dış mekanda sundurma çatı görünümlü olarak günümüze ulaşmıştır. Ancak çatı bölümünde zamanla bazı onarımların gerçekleştiği düşünülmektedir. V no lu ve IV no lu mekan güney biriminde yapı üzerindeki izler üst örtünün kurgusunun tonoz olduğunu göstermektedir. IV nolu ve VI nolu mekanın orta bölümlerinin üst örtüsü çapraz tonozla geçilmiş olmalıdır. Ayrıca 2011 yılı kazısında içerisi temizlenmiş XII nolu mekanında üst örtüsü bulunmaktadır. Kilise biriminin hemen karşısında yer almaktadır.

Şekil 3. 108 Kilise olarak kullanılan bölüm (2011)

Şekil 3. 109 Rölöve- Restitüsyon Denemesi restitüsyon denemesi paftası, İzler doğrultusunda tamamlanmış tonoz çizimi (2011)

Şekil 3. 110 XII nolu mekân dış ve iç görünümü

3.4 Kalıntı Duvar Yüzeylerine İlişkin Analitik Çözümlemeler

2010 Ağustos ayında başlamış olan kazı henüz 2 yıldır devam etmektedir. Bu yüzden yapı ve yapı topluluğunun konumu, genel planlaması, bölümlerin planlaması üzerine İtalya, Yunanistan, Anadolu ve Roma hâkimiyetindeki diğer bölgelerde yer alan hamamlarla karşılaştırılamamaktadır. Ancak bu bölgelerdeki hamam yapılarının mekân organizasyon ve birliktelikleri analiz edilmiş ve araştırılmıştır. Böylece Balatlar Yapı Topluluğu'nda şimdiye kadar kazılarla elde edilmiş verilerle birlikte bu analizlerden alınan referans bilgiler paralelinde yapının mekan organizasyonu oluşturulmaya çalışılacaktır. Ayrıca hamam-gymnasium yapısının yapı malzemesi, duvar tekniği, müdahaleler-bozulmalar ve üst örtüleri incelenmiştir.

2010 yılındaki kazı çalışmalarında alınan izinler doğrultusunda çalışma alanı olarak belirlenen bölge I-II-III-IV-V-VI-VII-VIII-IX ve XI-XII nolu mekanlardır. Bu mekanlardaki tüm duvarların malzeme ve müdahale-bozulma analizleri 1/50 ölçekte renklendirilerek ifade edilmiştir. Restitüsyon denemesi analizleri çizimi ise 1/100 ölçekte çizilmiş ve tüm duvarların restitüsyon denemesi çizimlerinden 3 boyutlu bir modelleme çalışması ile de ifade edilmişlerdir. X-XIII-XIV-XV-XVI-XVII nolu mekanlar ise çalışma alanının sınırlarını

oluşturan duvarların arka yüzlerinin bulunduğu bölümlerdir. Bu duvarların analizleri yapılmamıştır ancak fotoğraflarla belgelenmişlerdir. Ayrıca Roma Dönemi'nde yapılmış olduğu düşünülen ve yapı yakınında bulunan sarnıcında plan-kesit bazında çizimi yapılarak anlatılmaya çalışılmıştır. Bunun dışında yakın çevrede çalışma alanında bulunan duvarlarla benzer özellikleri gösteren kalıntı duvarlarda bulunmaktadır. Tüm bu alanlar plan düzleminde analitik rölöve çizimlerine aktarılmıştır.

Yapıda ilk sıfır kotu IX nolu kilise mekanında oluşturulmuştur ve +46.77 m. kotuna denk gelmektedir. Bu mekandaki zeminden yaklaşık 1.70 m. yukarıdadır. Kilise mekanından dış mekanlara çıkıldığında ise toprak seviyesi yükseldiği için ikinci sıfır kotu (2. 0 kotu) +48.27 m. de birincisinden 1.50 m. üst kottan belirlenmiştir.

Öncelikle yapı topluluğunun plan olarak analitik rölövesi hazırlanmış ve sonrasında müdahale analizi yapılmıştır. Ardından her mekan ve her mekandaki duvar düzlemleri tek tek numaralandırılarak malzeme ve müdahale-bozulma analizi paftaları hazırlanmıştır. Bundan sonra ise bu duvar düzlemleri üzerinde restitüsyon denemesi duvar çizimleri oluşturulmuştur. Duvarların var olan en üst kot yüksekliği referans alınarak her bir duvarın duvar yüzeyi restitüsyon önerisi çizilmiştir. Burada öncelikle analitik rölöve raporu her mekan ve duvar için anlatılmaktadır. Konu bütünlüğünü ve anlamayı kolaylaştırmak adına bu anlatımın peşi sıra restitüsyon denemeleri çizilen duvar düzlemlerinin de hangi izler ve değerlendirmeler sonucunda elde edildiği de belirtilmektedir.

Şekil 3. 111 Balatlar Yapı Topluluğu planı dönem analizi

3.4.1 I Nolu Mekan

Sinop Balatlar Kilisesi kazı alanı girişi çalışma alanının batı yönündedir. Alana ilk girildiğinde I nolu mekan ile karşılaşılmaktadır.3 duvar yüzeyi bulunmakta ve bu duvar yüzeylerinin bulunduğu alanlar 2010 ve 2011 yılı kazı çalışmalarında kazılmamıştır. Ancak V ve VI nolu mekanların olduğu alanların bir bölümü açıldığı için 2 nolu duvar yüzeyinin kuzey köşesi bölümü açılmıştır (Foto 2011). Böylece 1 nolu duvar yüzeyine paralel bir duvarın devam ettiği görülmektedir.

1 nolu duvar yüzeyi

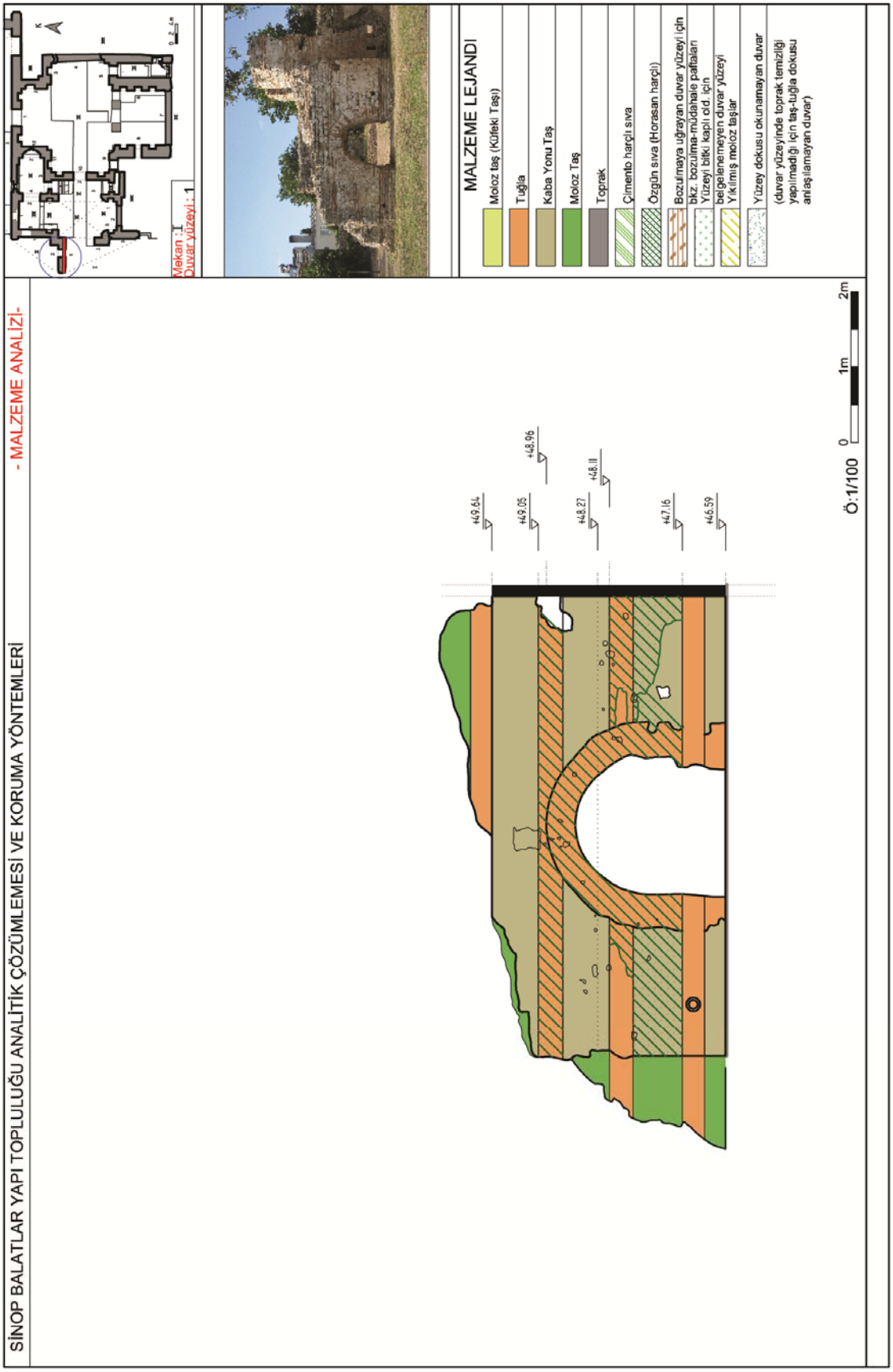
Duvar genişliği yaklaşık 7.30 m'dir. 1 ve 3 nolu duvar yüzeyinin en üst kotu yaklaşık +50.00 m ve toprak seviyesi +46.60 m kotlarında, duvar yükseklikleri ise yaklaşık 3.50 m'dir.

1 nolu duvar yüzeyinde kemerli bir duvar boşluğu vardır. Ancak duvarın diğer yüzüne bakıldığında (2 nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi) kemer izi bulunmamaktadır. Bu yüzden 1 nolu duvardaki kemerli bir niştir. Buradaki boşluk sonradan açılmıştır. Restitüsyon denemesi çizimlerinde bu durumlar ifade edilmiştir.

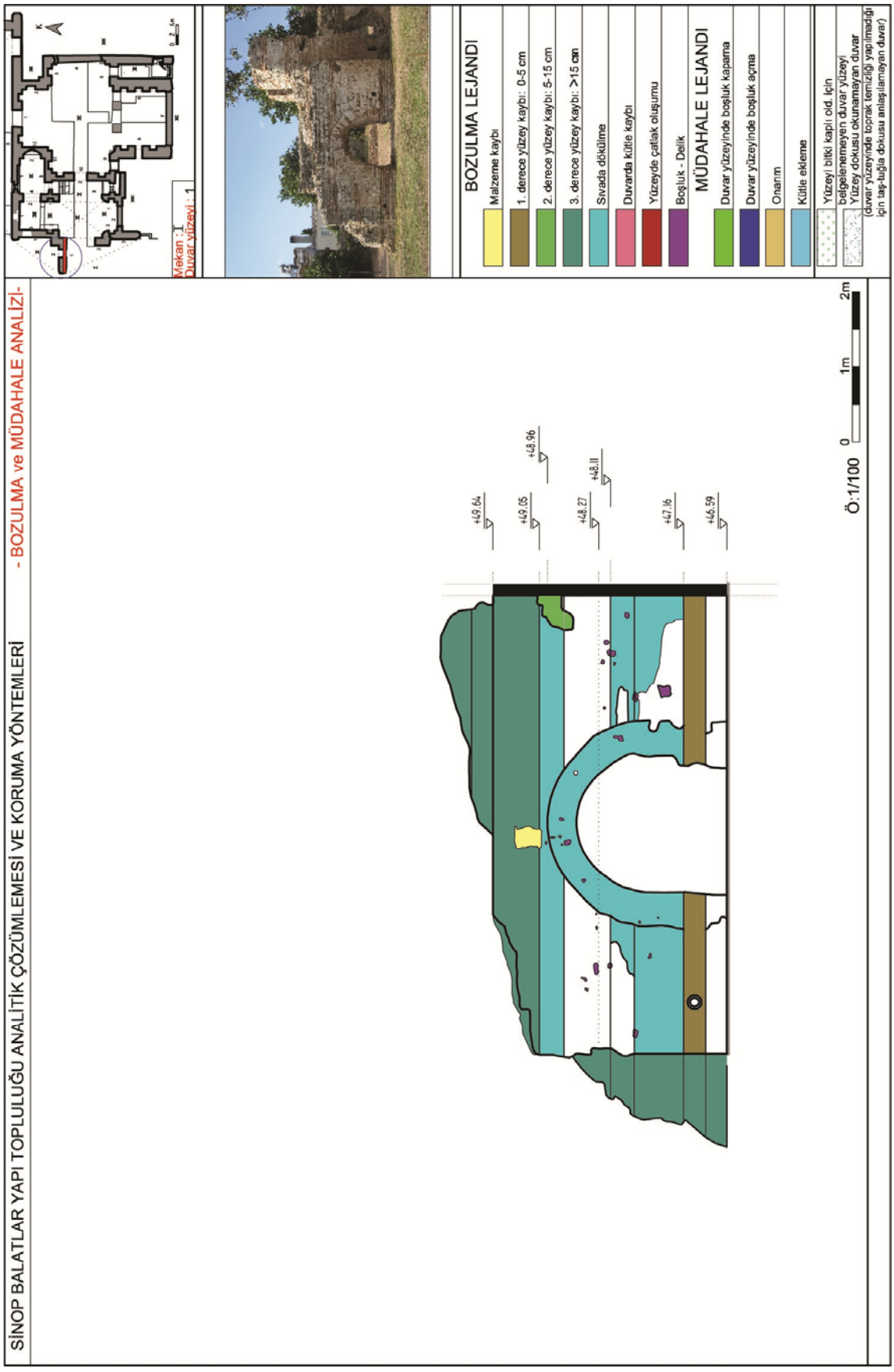
Duvarda yer yer özgün sıva (horasan harçlı) görülmekte ve duvarda yüzey kaybı çok az bulunmakta ve sadece duvar üst kısmında bir yıkılma görülmektedir. Duvarda +47.00 kotunda bir künk deliği mevcuttur.

3 nolu duvar yüzeyi

Duvar düzleminin hem kuzey ucu hem de güney ucu kırılmış durumda ve duvarda hiçbir açıklık bulunmamaktadır. Duvarın bir bölümünde özgün sıva izleri görülmektedir. Duvar düzlemine çok yakın ağaçlar vardır.

Şekil 3. 112 I nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

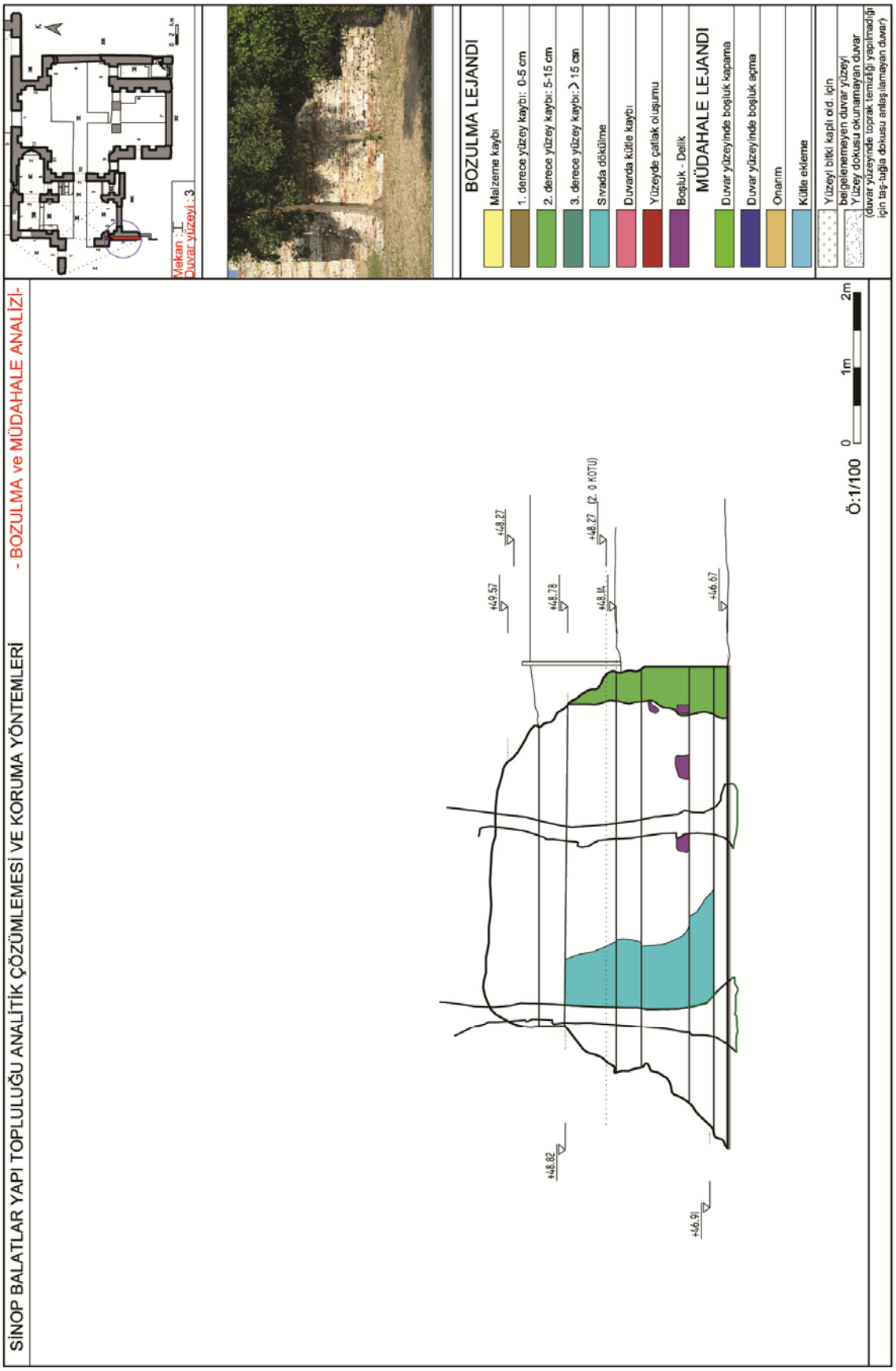

Şekil 3. 113 I nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

Şekil 3. 114 I nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

Şekil 3. 115 I nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

Şekil 3. 116 I nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

Şekil 3. 117 I nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

3.4.2 II Nolu Mekan

II nolu mekânda doğu ve güney olmak üzere 2 duvar yüzeyi bulunmaktadır. Bu mekânda 2010 ve 2011 yılı kazılarında açma yapılmamıştır.

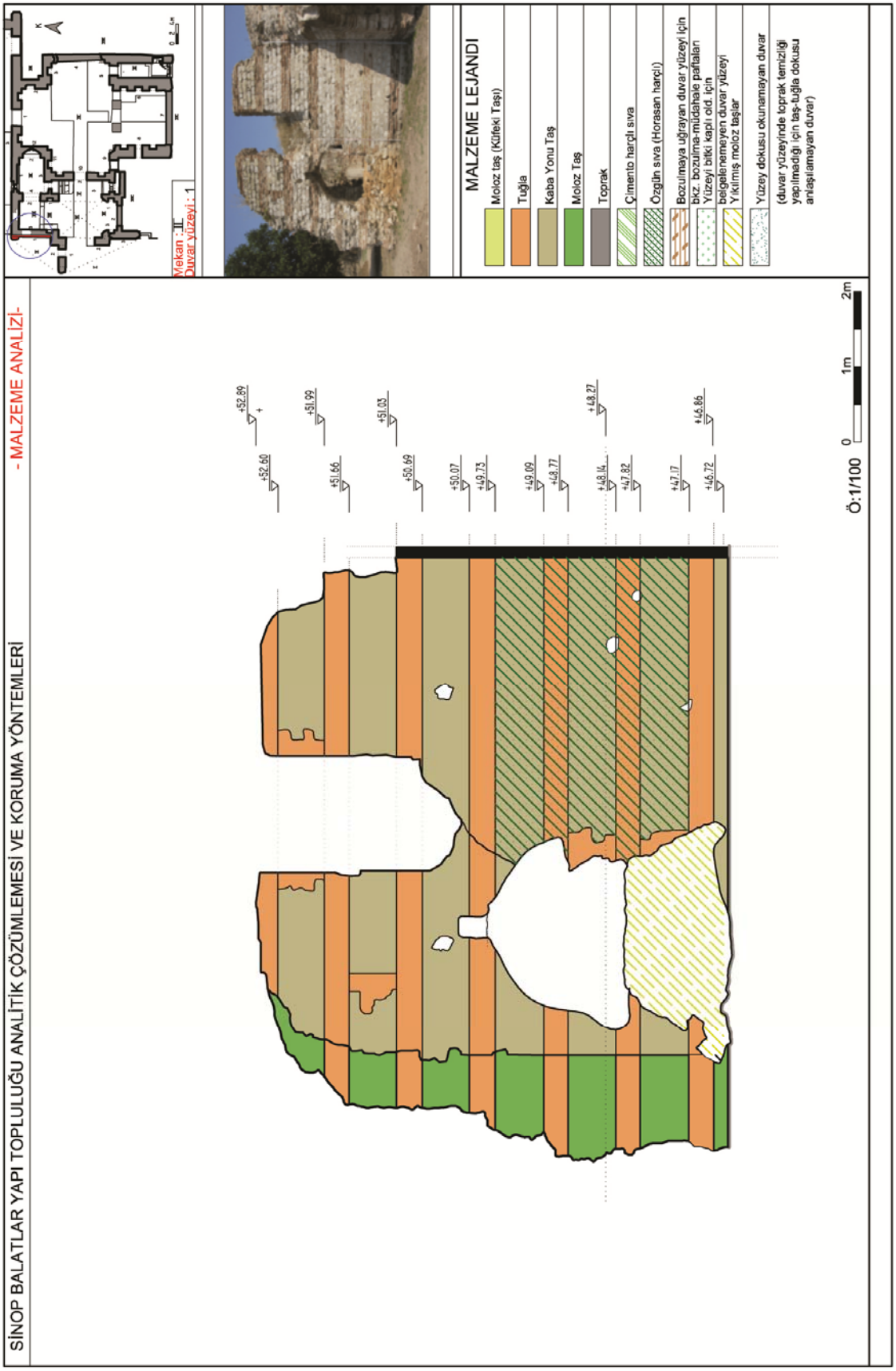
1 nolu duvar yüzeyi

Duvar yüksekliği 6.20 m'dir. Duvar en üst kotu +52.89 m, toprak kotu yaklaşık +46.72 m'dir duvar genişliği ise 8.00 m'dir.

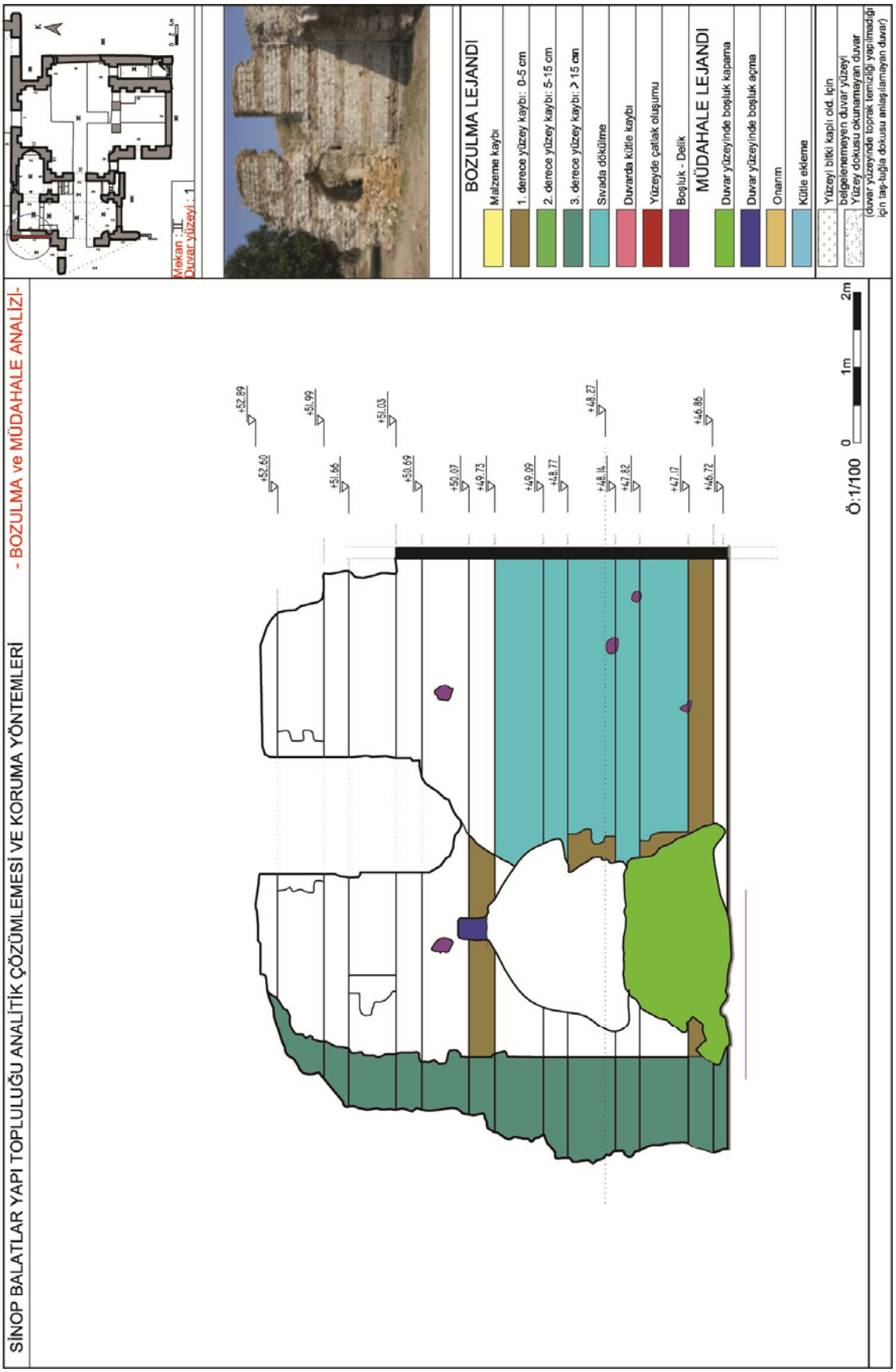
Duvar yüzeyinde üst kotu +49.73 m.den başlayan bir boşluk vardır ve toprak seviyesine kadar bu boşluğun alt kısmı moloz taşlarla doldurulmuştur. Duvar boşluğunun boyutlarına ve duvardaki izlere bakıldığında III nolu mekandaki 1 ve 3 nolu duvar yüzeylerinin üst kotlarında bulunan nişlerle ölçüleri birbirini tutmaktadır. Ayrıca bu duvarın doğusunda bulunan VIII nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyinde bulunan boşluk ile boşluklar çakışmaktadır. Bu düzlemde de duvar boşluğunun çevresinde izler bulunmakta ayrıca daha alt kotunda tuğlarla oluşturulmuş bir kemer varlığı anlaşılmaktadır. Ancak toprak seviyesi yapı en alt kotu olmadığı için devamı görülmemektedir. Bu yüzden II nolu mekan 1 nolu duvar düzlemindeki boşluğun bir niş olduğunu göstermektedir.

Duvar düzleminin orta bölümüne yakın +50.17 m alt kotundan en üst kota kadar çıkan 1.50 m genişliğinde bir boşluk daha bulunmaktadır. Ancak bu bölümün ne amaçla boşaltıldığı ya da özgün durumdayken ne amaçla bir açıklık olduğuna dair bir iz görülmemektedir.

Duvar yüzeyinin büyük bir bölümünde özgün sıva izi vardır. Duvarın kuzey uç bölümünde bir duvarın devam ettiği fakat yıkılmış olduğu görülmektedir. Ayrıca duvarda hiç yüzey kaybı söz konusu değildir, sadece yaklaşık 20 cm çapında delikler bulunmaktadır.

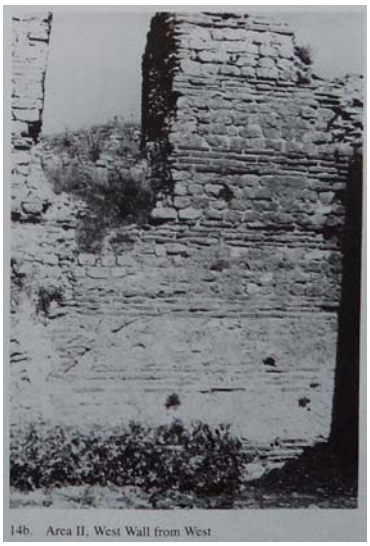

Şekil 3. 118 II nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

Şekil 3. 119 II nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

Şekil 3. 120 II nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

Şekil 3. 121 II nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi [7]

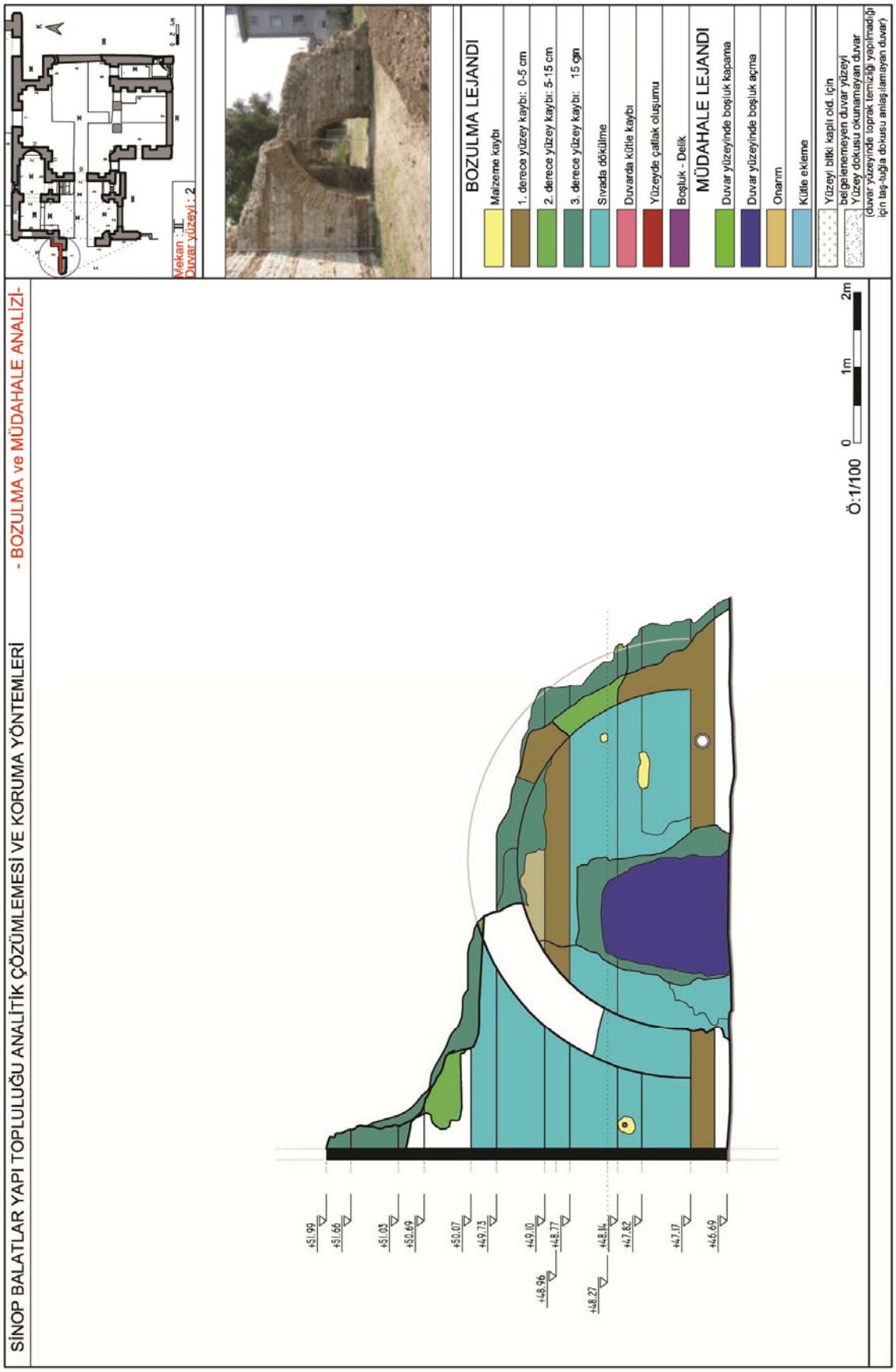
2 nolu duvar yüzeyi

Duvar genişiliği 7.15 m, duvar yüksekliği 1 nolu duvar yüzeyi ile birleştiği bölümde yaklaşık +52.00 m kotuna kadar çıkmaktadır ve toprak kotu +46.65 m seviyesine kadar eğimli bir şekilde inmektedir. Duvar düzleminin batı ucu kırılmış durumdadır. Duvarın devamının olduğu veya nasıl sonlandığı hakkında izlerden bilgi edinememekteyiz.

Kemer boşluğu 4.50 m, derinliği 1.58 m olan tonozumsu bir nişin yaklaşık yarısı kadar olan bölümü bulunmaktadır. En üst kotu +50.00 m.dir. Tonoz izi takip edilerek restitüsyon denemesi çizimleri tamamlanmıştır. Ancak bu nişin arkasındaki duvarda son dönemde kırılma ile geçişi sağlamak amacıyla bir boşluk açılmıştır. Duvardaki tuğla izlerine bakıldığında burada da bir niş olduğunu düşünmekteyiz ve restitüsyon denemesi çizimlerinde ifade edilmiştir.

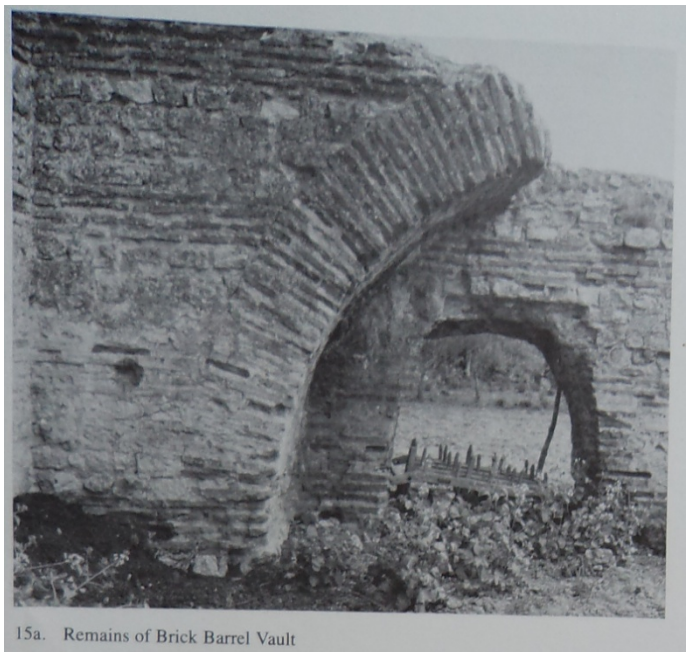
Duvar yüzeyinin neredeyse tümünde özgün sıva (Horasan harçlı) bulunmaktadır. Duvar yüzey kayıpları ise sadece 1. derece (0-5 cm) olarak çok az bir bölümde vardır.

Şekil 3. 122 II nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

Şekil 3. 123 II nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

Şekil 3. 124 II nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

Şekil 3. 125 II nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi [7]

3.4.3 III Nolu Mekan

Yapı kalıntılarının kuzeyinde bulunan büyük salon mekânıdır. 3 duvar yüzeyi vardır. En uzun olan 1 nolu duvar yüzeyi kuzeyde ve 49.30 m'dir. Duvarın köşe bitişi olduğu okunmakta ve izlerden duvar sonu anlaşılmaktadır. Karşısındaki 3 nolu duvar yüzeyi ise 42.55 m'dir. 3 nolu duvarın batı bölümündeki bitişine bakıldığında kırılma izlerinden devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum göz önüne alınarak restitüsyon denemesi çizimlerinde 3 nolu duvar 1 nolu duvar referans alınarak daha uzun çizilmiştir. 2 nolu duvar yüzeyi ise 23.50 m'dir.

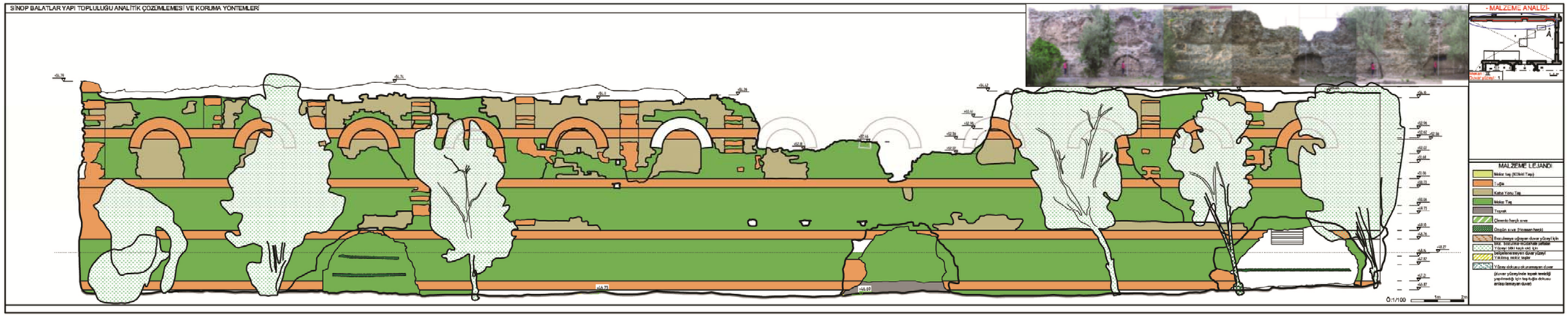
2010 yılında bu mekan da 4 ayrı açma kazılmıştır. 10A-10B-10C-10D-10E açmalarıdır. 10A-10B (5*10m) açmaları bitişik tek olarak çalışılmıştır. 2010 yılında toprak zeminden yaklaşık 0.85 m lik alt kota kadar kazılmıştır ve mezar yapıları bulunmuştur. 2011 yılı kazılarında da bu açmalarda çalışmaya devam edilmiştir. 10C açması (5*5m) toprak seviyesinden 1.40 m'lik bir alt kota kadar kazılmıştır. Duvarlarda mezar kesitleri görülmektedir. 10D açmasında (5*5m) ise özgün döşemeye inildiği düşünülmektedir. (FOTO EKLE). 10E açmasının olduğu alanda toprak seviyesi yaklaşık +46.87 m kotundadır. 2.05 m kazılarak yaklaşık +44.82 m kotuna inilmiştir.

1 nolu duvar yüzeyi

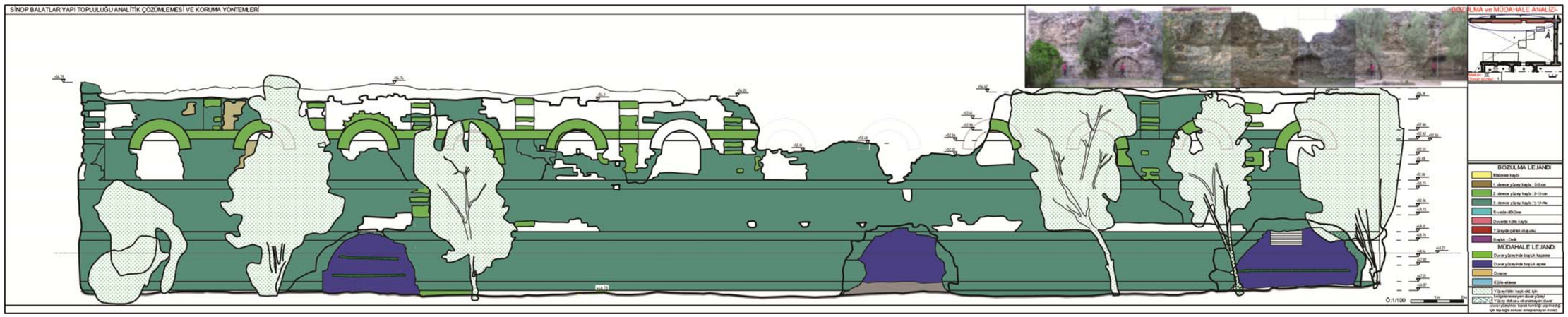
1 nolu duvar III nolu mekanın kuzeyinde bulunmaktadır. Duvar kalınlığı yaklaşık 2.20 m, duvar genişliği 49.30 m'dir. Duvar en üst kotu yaklaşık +54.74 m, toprak seviyesi kotu ise yaklaşık +46.70 m'dir. Duvar yüzeyine bakıldığında +46.69 ile +49.30 m kotları arasında 3 ayrı niş boşluğu olabilecek girintiler bulunmaktadır. Duvarın arka yüzeyi X nolu mekan tarafındaki duvara bakıldığında duvarın özgün bir şekilde kapalı olduğu görülmektedir (foto ekle) ve bu yüzden 1 nolu duvardaki boşlukların birer niş olduğunu anlamaktayız. Sadece duvarın en doğusundaki boşluğun arka tarafında yapı duvarına bitişik ağır yapısı bulunduğu için durumu net olarak bilinememektedir. Bu duvar boşluklarında kemer izi bulunmamaktadır ancak boyutları yapı genelinde var olan III nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyindeki IX nolu kilise mekanına açılan nişe çok yakındır. Bu yüzden boşlukların kemerli nişler olduğunu restitüsyon denemesi duvar analiz paftalarında tek tek ifade edilmiş durumdadır.

+49.73 ile +53.41 m kotları arasında ise duvar yüzeyi boyunca 8 tane niş bulunmaktadır. Nişlerin hepsinin arasında tuğladan yaklaşık 0.80 m genişliğinde pilastır şeridler şeklinde duvar yüzeyinden dışarıya çıkıntı yapan kalıntılar bulunmaktadır. +54.16 ile +49.10 m. kotları arasında bulunan bu bölümlerin III nolu mekanın revaklarını oluşturacak bölümler olabileceğini göstermektedir. Ancak ikinci sırada 12 tane niş olduğu okunmaktadır çünkü diğer nişlerin bulunduğu yerler bu mekandaki 3 nolu duvar yüzeyi referans alınarak belirlenmiştir. Restitüsyon denemesi çizimlerinde bu nişler tamamlanarak ifade edilmiştir. 3 nolu duvar yüzeyinde de bazı nişler bu duvardakiler referans alınarak tamamlanmıştır.

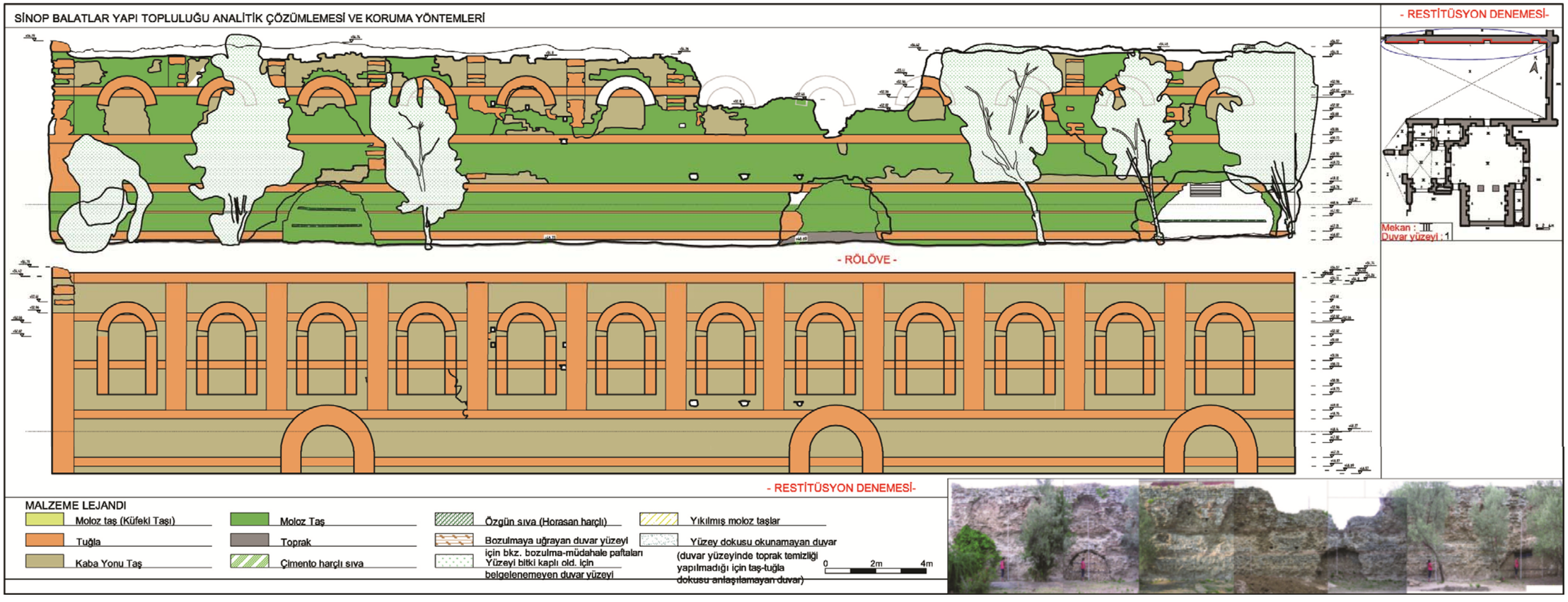
Duvar yüzeyinde bozulma durumu çok ve 3. derece yüzey kaybı (>15) oldukça fazladır. Duvar yüzeyinde kabayonu taş ve tuğla diziliminde sağlam malzeme çok azdır. Duvar yüzeyinin ön tarafında ağaçlar çok olduğundan yer yer malzemeler okunamamaktadır. Duvar düzleminin bozulmalardan dolayı doğu ve batı bitişlerine dikkatlice bakılarak tamamlanmışlardır. Duvarın batı köşesinde duvar bitişi üst kotlarda daha net okunmaktadır çünkü orada bozulma daha azdır. Ancak duvarın doğu köşesi, 1 ve 2 nolu duvarların birleşiminin nasıl olduğu; hem duvar köşesinde bozulmalar olduğundan hem de ağaçlar bu bölgeyi kapattığı için tam olarak anlaşılamamaktadır. Duvarın bitişi

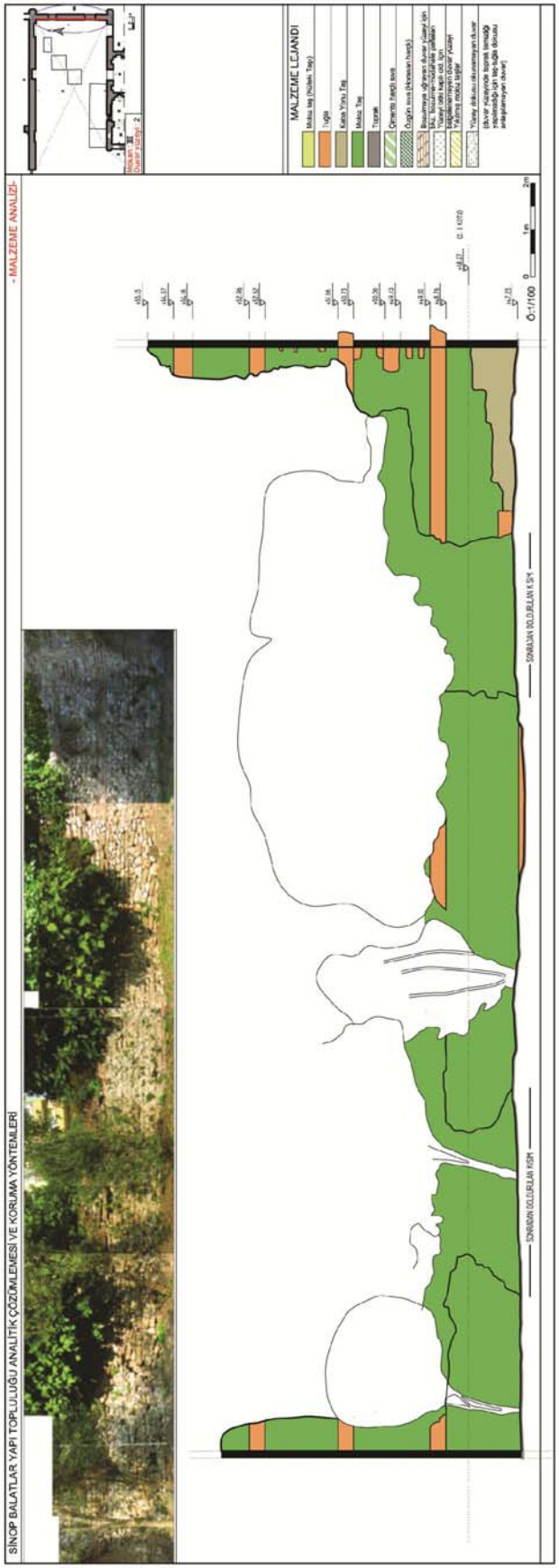
Şekil 3. 126 III nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

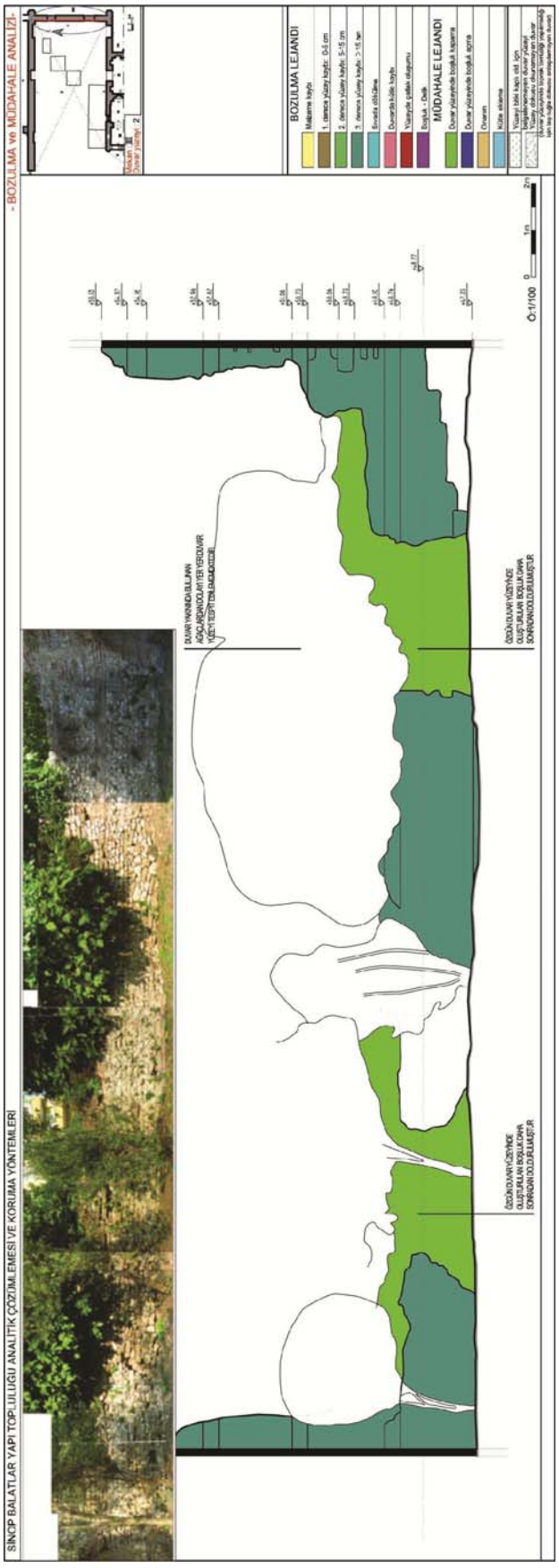
Şekil 3. 127 III nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

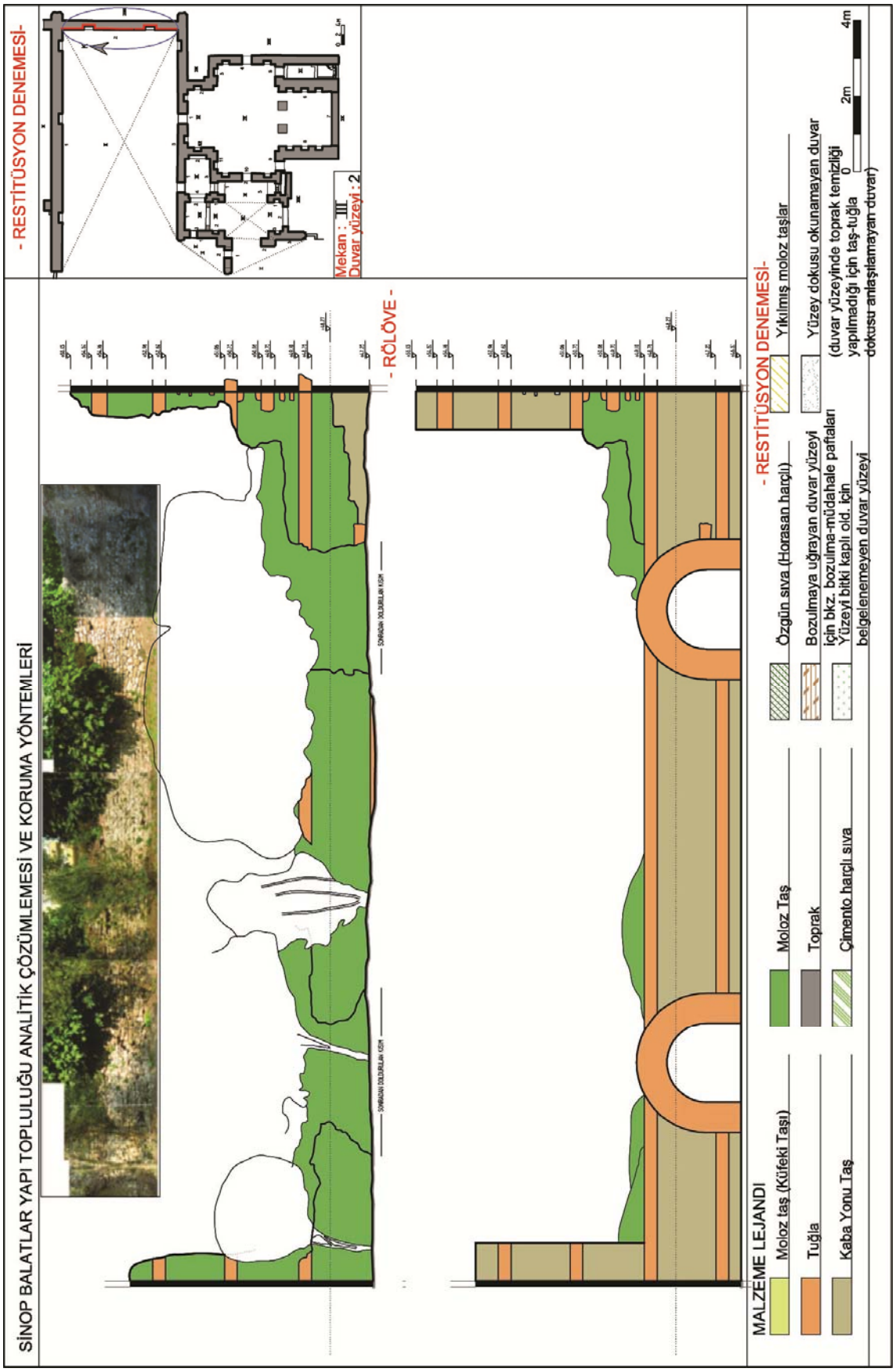
Şekil 3. 128 III nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

Şekil 3. 129 III nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

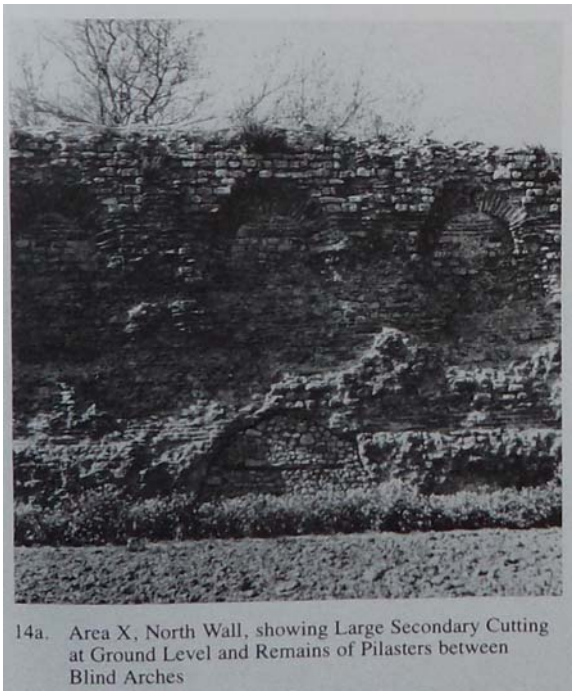
Şekil 3. 130 III nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

Şekil 3. 131 III nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

düz bir şekilde mi yoksa IV mekanındaki gibi girintili çıkıntılı bir duvar bitişi mi olduğunu bilememekteyiz ve restitüsyon denemesi çizimlerinde bu yüzden düz olarak tamamlanmıştır.

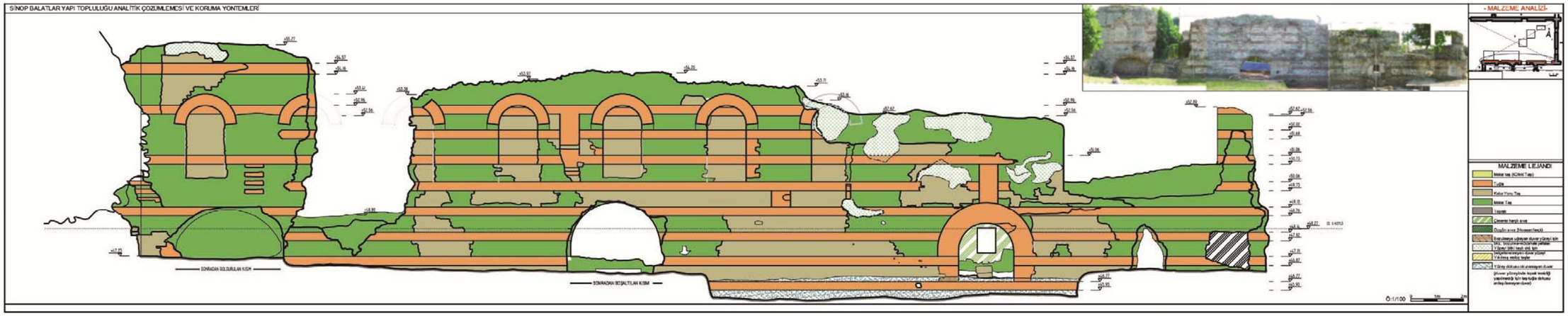

Şekil 3. 132 III nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi [7] Şekil 3. 133 III nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi detay [7]

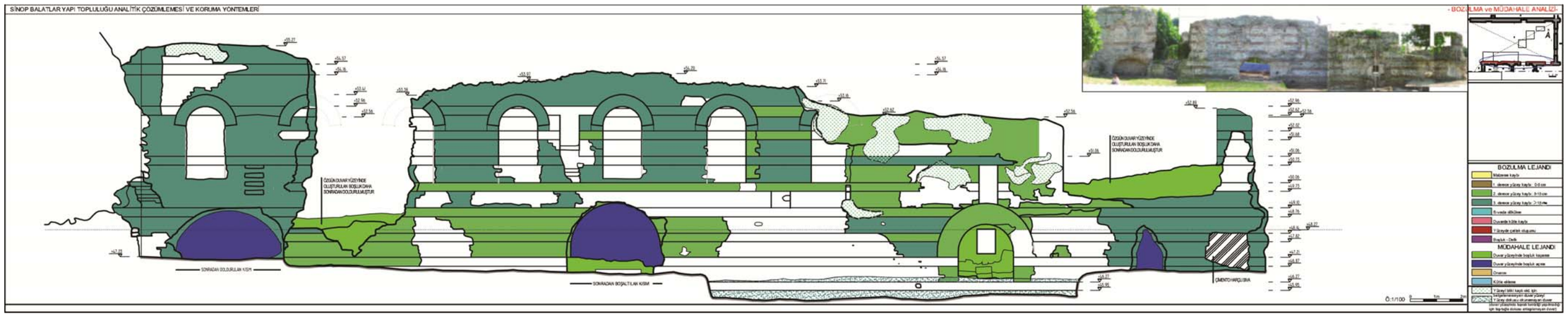
2 nolu duvar yüzeyi

Duvar yüksekliği 1 nolu duvar yüzeyinden 4.50 m daha alçaktır ve yaklaşık +50.02 kotunda, duvar yüksekliği 2.8 m'dir. Duvar genişliği yaklaşık 23.5 m'dir. Duvar yüzeyi moloz taş ve tuğladan oluşmaktadır. Duvarda özgün olmayan malzemenin bulunduğu bölümler de vardır. Bu duvar düzleminde açılmış olan boşluklar özgün olmayan malzeme ile geç dönemde doldurulmuşlardır. Duvar düzleminin doğu tarafı (arka bahçe alanı) toprakla dolu olduğu için 2 nolu duvar en üst kotu ile arka duvarın en üst kotunun toprak seviyesine denk gelmektedir. Bu yüzden bu boşlukların niş mi yoksa açıklık mı olduğu anlaşılmamaktadır. Ancak bu duvar bölümlerinin genişliğine, 3 nolu duvar yüzeyindeki geçiş-açıklık ile yakın boyutlar ve duvar yüzeyindeki tuğla izlerine bakıldığında kemerli 2 ayrı niş olduğunu düşünerek restitüsyon denemesi çizimleri yapılmıştır.

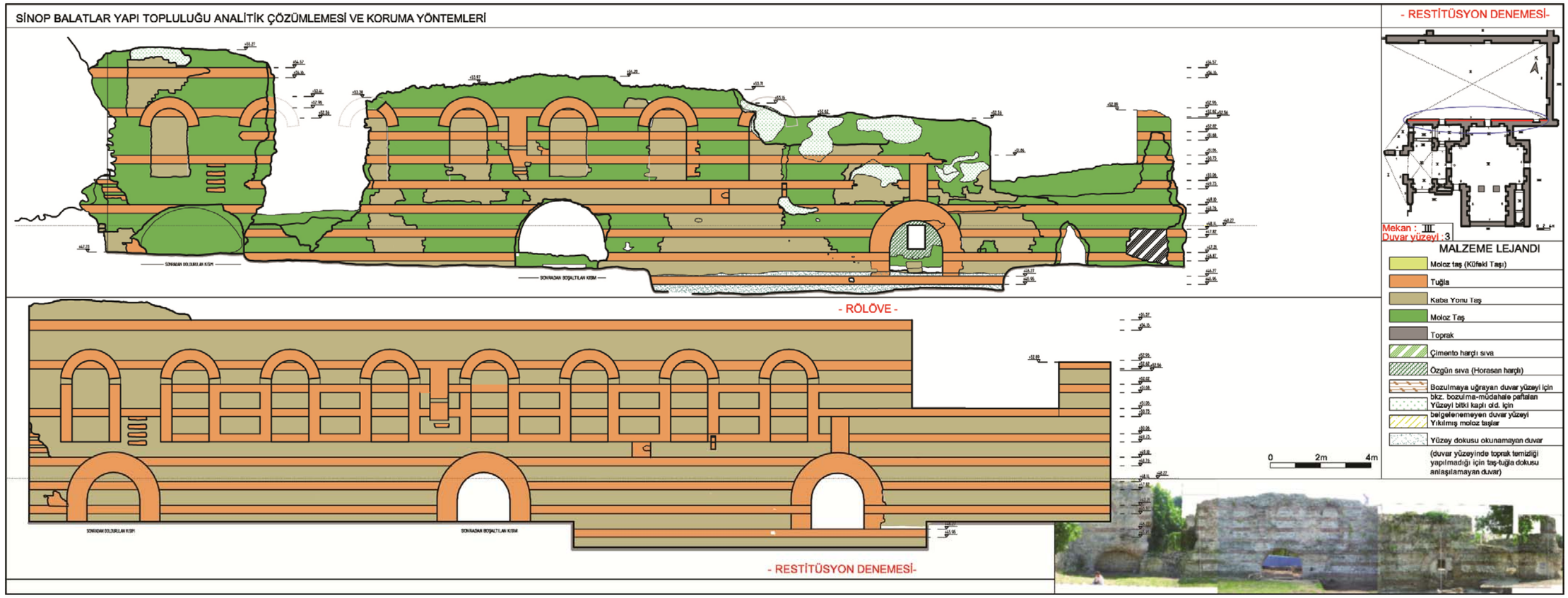
Duvarda 3. derece yüzey kaybı oldukça fazladır.

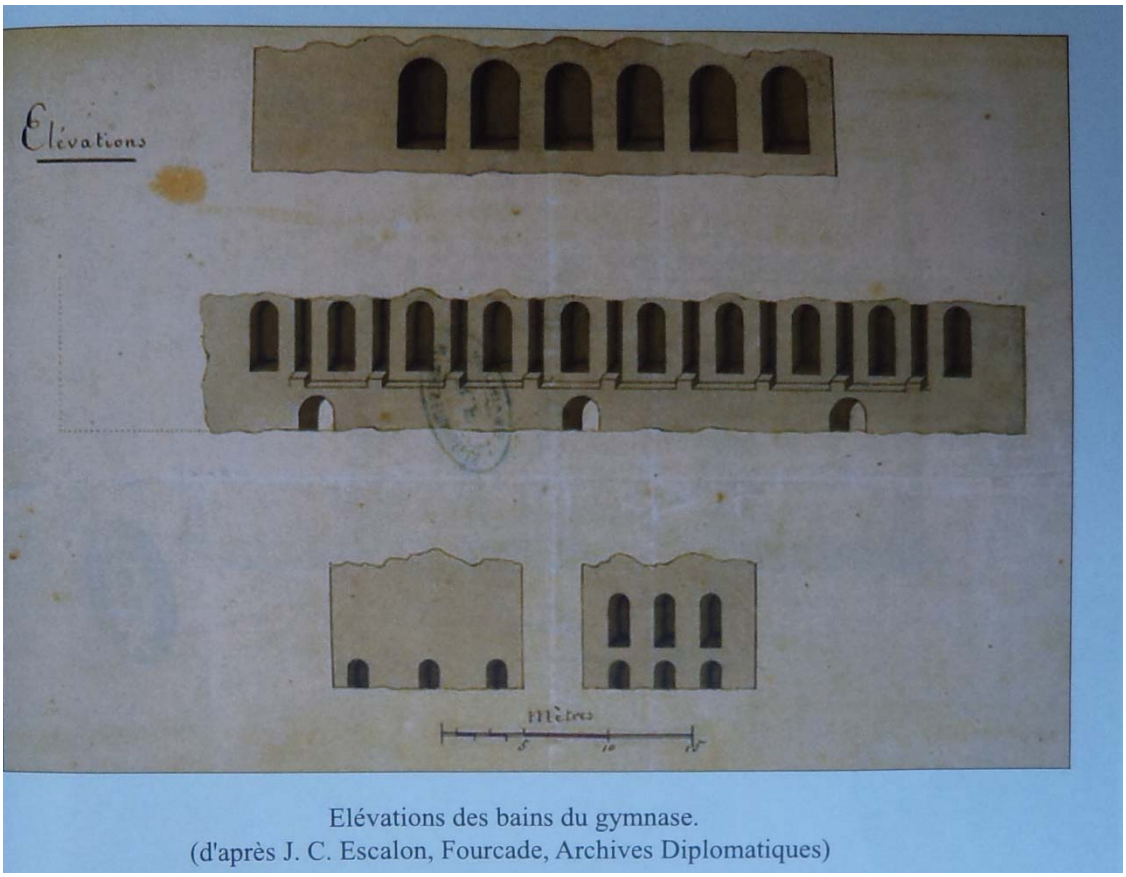
Şekil 3. 134 III nolu meakn 3 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

Şekil 3. 135 III nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

Şekil 3. 136 III nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

Elévations des bains du gymnase.
(d'après J. C. Escalon, Fourcade, Archives Diplomatiques)

Şekil 3. 137 Gymnasiuma ait cephe çizimleri- III nolu mekan 1 nolu duvar çizimleri [61]

3 nolu duvar yüzeyi

3 nolu duvar III nolu mekanın güneyinde bulunmaktadır. Duvar kalınlığı yaklaşık 1.50-2.00 m arasında mekanlara göre farklı boyutlarda, duvar genişliği 42.55 m'dir. Duvar en üst kotu yaklaşık +55.27 m.ye kadar çıkmakta, toprak seviyesi kotu ise yer yer değişmektedir ancak genelde +46.65 m.dir, duvar yüksekliği yaklaşık 7.74 m ile 8.00 m arası değişmektedir.Bu duvarın arka yüzeyi 4-8-9 ve 13 nolu mekânlarının da duvarlarının kuzey yüzlerini oluşturmaktadır.

Duvar yüzeyinin doğu bölümünde 13 nolu mekanında kuzey duvarının olduğu alanda kesinti bulunmaktadır. Duvar üst kotu bu bölümde +48.80 m kotundadır ve ayrıca 13 nolu mekanın en alt kotu ile aynı seviyededir. Duvar yüzeyinin batı bölümünde de 8 nolu mekan ile kesiştiği duvar alanında da kesinti bulunmaktadır. +49.30 m kotuna kadar özgün duvar bulunmakta ve +50.73 m en üst kota kadar ise sonraki dönemlerde moloz taşlarla doldurulmuştur. Ayrıca bu bölümde toprak seviyesinden başlayan 140*160 cm boyutlarında duvar kırılarak açılmış bir boşluk bulunmaktadır.

Duvar yüzeyine bakıldığında toprak seviyesinden +49.30 m kotuna kadar 3 ayrı açıklık bulunmaktadır. Duvarın doğu bölümünde 2 nolu duvar düzlemine yakın olan boşluğun yüzeyi düzensiz bir şekilde kırılmış durumdadır. Ancak boşluğun yükseklik ve genişliğine bakıldığında ise 3 nolu mekanın 3 nolu duvar yüzeyinin 9 nolu kilise mekanına açılan duvar boşluğuyla ölçüleri uymaktadır. Doğu bölümündeki açıklığında kemerli bir niş veya açıklık olduğu düşünülmektedir ve restitüsyon denemesi çizimlerinde çalışmalarında tamamlanmıştır.(ek…). Duvarın ortasında 4 nolu mekana açılan duvar boşluğu da 2 mekan arasındaki geçişi sağlamaktadır. Bu boşluğun yüzeyi çok düzgün bir şekilde kırılmıştır ve kemer eğriliği çok nettir. Yine bu boşlukta kilise mekanının açıklığı ile paralel ölçülerde olduğu için buna göre restitüsyon çizimleri tamamlanmıştır. Duvar düzleminin en batısındaki kilise mekânına açılan 3. açıklık ise günümüzde kapatılmış ve içerisine pencere yapılmış durumdadır. Ancak malzeme ve izlere bakıldığında buranın bir niş değil kapı olduğu anlaşılmaktadır.

1 numaralı duvar yüzeyindeki gibi bu duvar yüzeyinde de +49.73 ile +53.41 kotları arasında 8 tane niş bulunmaktadır. İzlere göre restitüsyon deneme çizimlerine tamamlanmışlardır.

Duvar yüzeyindeki 3. derece yüzey kaybı (>15) oldukça fazladır.

İkinci sırada bulunan 8 nişin hepsindeki dizilim aynı değildir ve en doğudakinde farklılaşma olduğu görülmektedir. Buradaki kemerli nişte ve duvarda tuğla-taş diziliminde bu durum okunmaktadır. 4 sıra taş- 4sıra tuğla dizilimi burada yerini 10 sıra taş ve sonra yine tuğlaya bırakmıştır.

Duvarın en batı ucunun bitişine bakıldığında kırılmalar olduğu net bir bitiş olmadığı ve buradan da duvarın devam ettiği anlaşılmaktadır. Duvar düzleminin bu bölümünün hemen önünde 10A-10B açması bulunmaktadır. Buradaki jeofizik ölçüm sonuçlarına bakıldığında bir soğuk havuz bölümü olabileceği düşünülmektedi

3.4.4 IV Nolu Mekan

Bu mekanda 12 duvar yüzeyi bulunmaktadır. Tüm duvarların analiz çizimleri ekte bulunmaktadır. Bu bölümdeki kazılar 2010 ve 2011 yılında bölge bölge devam etmiştir. Haç planlı bir mekandır. 6-7 ve 8 nolu duvar yüzeylerinin olduğu alan en büyük koludur. Diğer 3 kolun bulunduğu mekanların genişliği 11.80 m.dir. IV nolu bu mekanda orta mekanı oluşturan duvarların köşeleri 0.76-1.05 -1.20 m. olan farklı ölçülerle girintili ve çıkıntılı şekilde tasarlanmıştır.

6-7 ve 8 nolu duvar yüzeylerinin bulunduğu en güneydeki mekanın duvar genişlikleri ise sıra ile 10.71-11.05-10.65 m.dir. Karemsi bir alandır. 7 nolu duvar yüzeyi sonradan örülmüş bir duvardır. 1.10 m yüksekliğindedir. Ancak 6 ve 8 nolu duvarların kalınlığı yapı topluluğunda başka duvarlardan daha kalın şekilde 2.55-2.65 m. enindedir.

2010 yılında öncelikle 9 nolu kilise mekanının doğusunda bulunan 11-12 ve 1 nolu duvar yüzeylerinin oluşturduğu alanın toprak seviyesi kazılmıştır. Birçok mezar yapısı ve 12 nolu duvar yüzeyinin olduğu bölgede ise 2 tane papaz mezarı bulunmuştur. 2011 yılında ise bu alanda ve tüm IV nolu mekanda seviye seviye kazılar gerçekleşmiştir. Tüm mekanda mezar yapıları olduğu görülmüştür.

1 nolu duvar yüzeyi

Duvar genişliği 11.80 m., duvar en üst kot +54.24 m., toprak seviyesi +46.53 m ve duvar yüksekliği yaklaşık 7.70 m.dir. Duvar yüzeyini orta kısımlarında bir duvar boşluğu bulunmaktadır ve III ile IV nolu mekan arasında geçişi sağlamaktadır. Boşluk yüzeyi çok düzgün bir şekildedir. Boşluk yüzeyi çok düzgündür ve kemer eğriliği çok nettir (III nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyinde bilgi verilmiştir). 9 nolu kilise mekanında bulunan 3 nolu mekana geçişi sağlayan kemerli duavr boşluğu referans alınarak boyutlar ve izlerin paralelinde restitüsyon demesi çizimlerinde ifade edilmiştir.

Duvar yüzeyinin doğu ve batı bölümlerinde ise kemerli niş bulunmaktadır.bu kemerlerin en üst kotu +49.75 m., genişliği 1.50 m. ve derinliği ise 0.75 m.dir. Buradaki niş boyutları daha önce anlattığımız III nolu mekanda 1 ve 3 nolu duvar yüzeylerindeki üst kotta bulunan 2. sıradaki nişlerle aynı boyuttadır.

Duvar yüzeyine genel olarak bakıldığında özgün sıva izleri bulunmaktadır. Üst kotlara doğru ise çok fazla duvar yüzünde bitkiler bulunmaktadır.

Duvarın doğu bölümünün alt kotlarında 3 derece yüzey kayıpları görülmektedir. Duvar düzleminin orta bölümünde bulunan duvar boşluğunun alt kotları moloz taşlarla doldurulmuştur. Yine duvar yüzeyinde çok sayıda çapı en fazla 8 cm.yi geçmeyecek şekilde delikler bulunmaktadır.

Balatlar Yapı Topluluğu'nun tezin ilk bölümlerinde de değinildiği gibi ilk yapılış amacının gymnasium- roma hamamı olması göz önüne alındığında bazı bölümlerde duvarların mermer kaplı olduğu düşünülmektedir ve bu deliklerin bu malzemeleri taşımak için açılmış olan boşluklar olduğu izlenimini vermektedir.

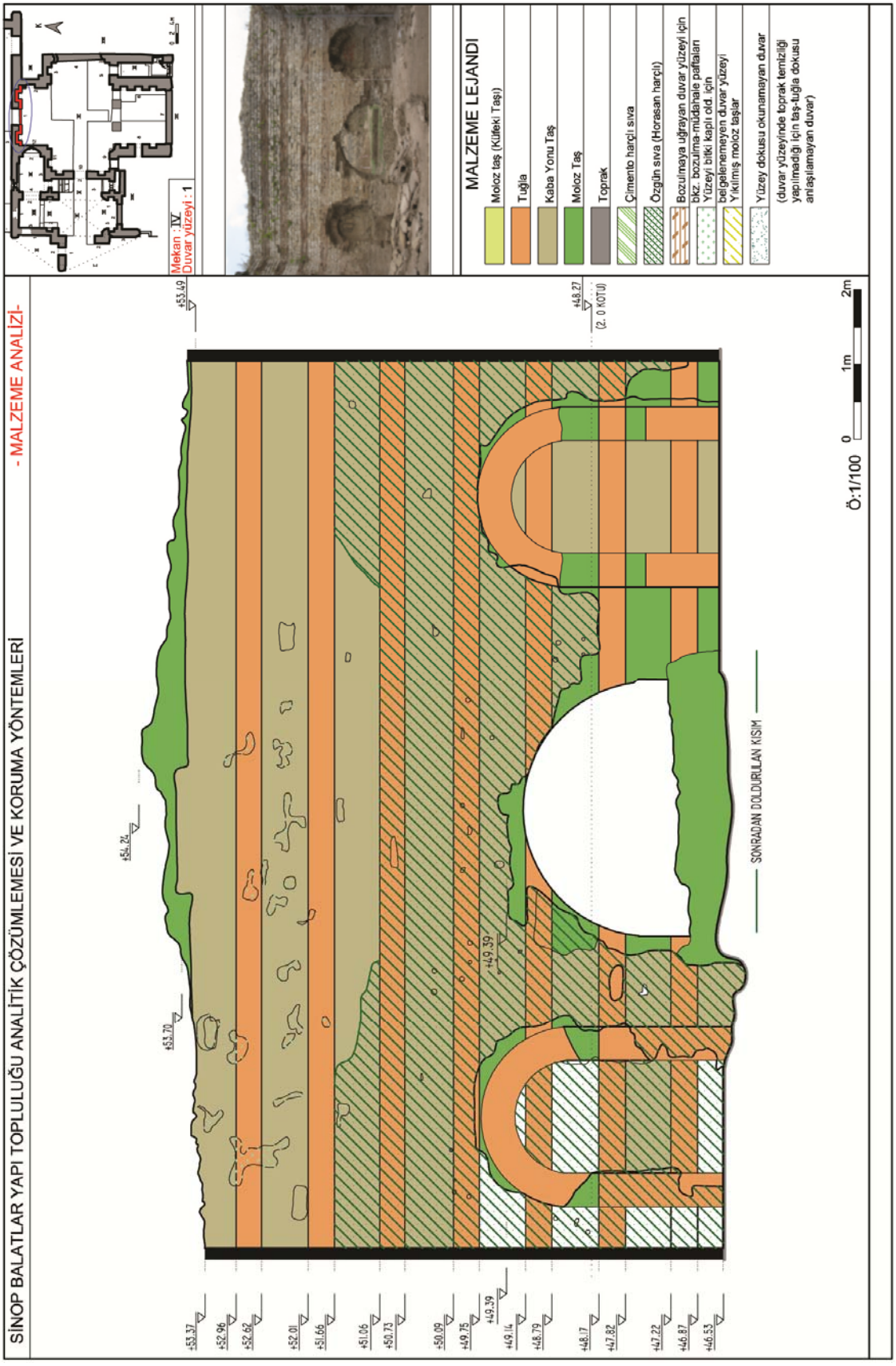
Yapının genelinde duvarlar 4 sıra taş, 4 sıra tuğla dizilimindedir ancak yapının duvarlarının bir bölümünde ise belirli bir üst kottan sonra 4 sıra taş dizilimi yerini daha çok sıraya bırakmaktadır. Burada IV nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyinde fotoğrafta görüldüğü üzere ve analizlerden de anlaşılacağı gibi duvarın en üst bölümünde 5 sıra taş dizilimi görülmektedir. Duvarın üst kotu bulunmadığı için tam olarak kaç sıra taş olması gerektiği buradan anlaşılmamaktadır.

2 nolu duvar yüzeyi

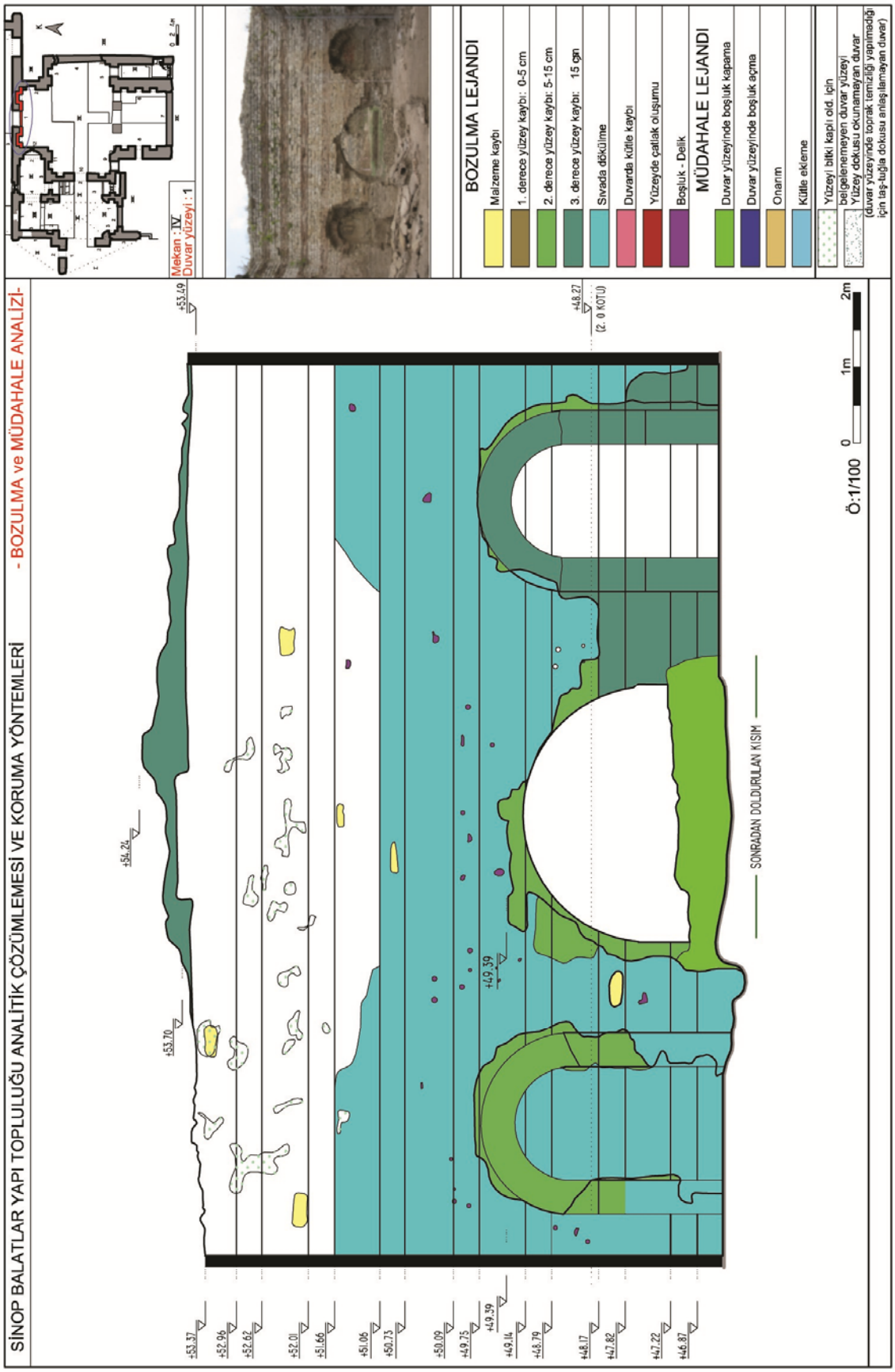
Duvar genişliği 5.30 m., duvar en üst kot seviyesi +53.37 m., toprak seviyesi kotu +46.75 m. ve duvar yüksekliği yaklaşık 6.62 m.dir. Duvar yüzeyinde bir tane kemerli niş bulunmaktadır. Nişin boyutları 1 nolu duvar yüzeyindekilerle aynıdır. Nişin en üst kotu +49.75 m.dir. Duvarın güney yönündeki köşesinde 0.76 m doğu yönünde 0.76 m güney yönünde bir girinti çıkıntı bulunmaktadır.

Duvar yüzeyinde özgün sıva izleri, nişin çevresinde ise 3. derece kayıpları ve çok sayıda küçük çapta delikler bulunmaktadır. Duvarın güney köşesinde ve üst bitiş bölümünde çok fazla kırılma mevcuttur.

Güney köşe bitişi girinti takibinden ve 2011 yılında toprak katmanının birkaç seviye daha kazılarak alt kota inmesi ile sağlam duvar yüzeyi üzerinden köşe boyutları tekrar ölçülerek düzeltilmiştir.

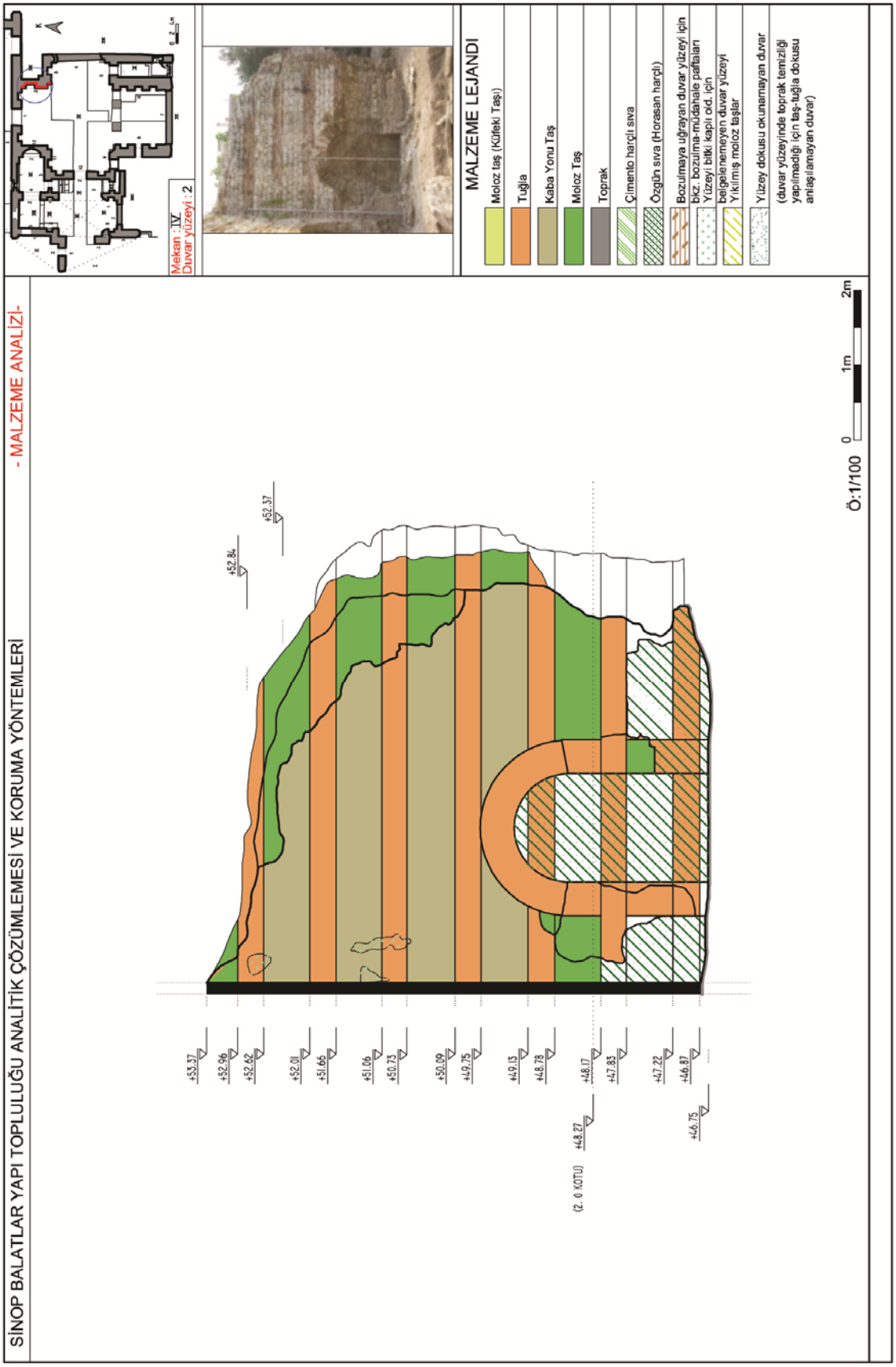

Şekil 3. 138 IV nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

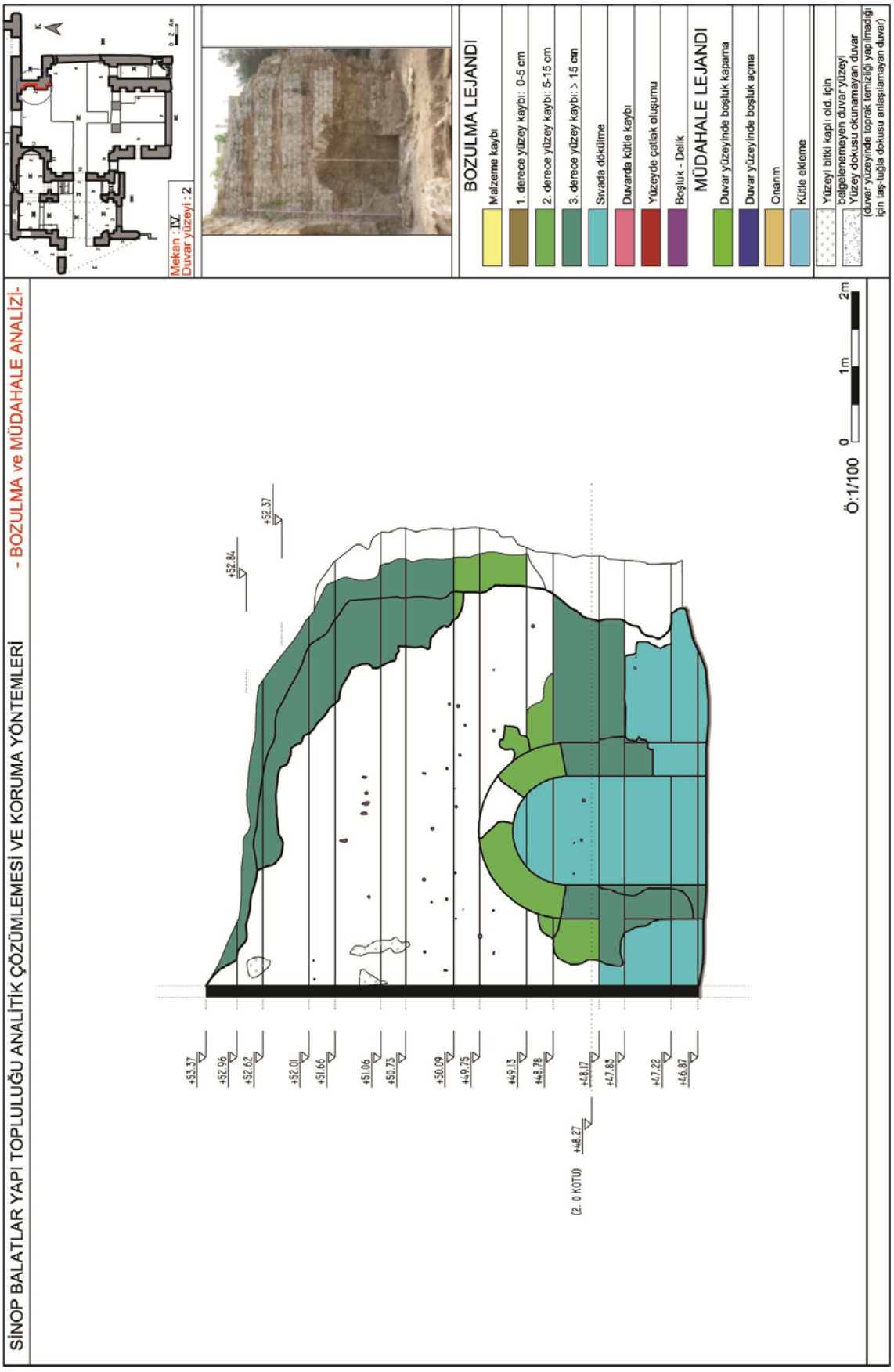

Şekil 3. 139 IV nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

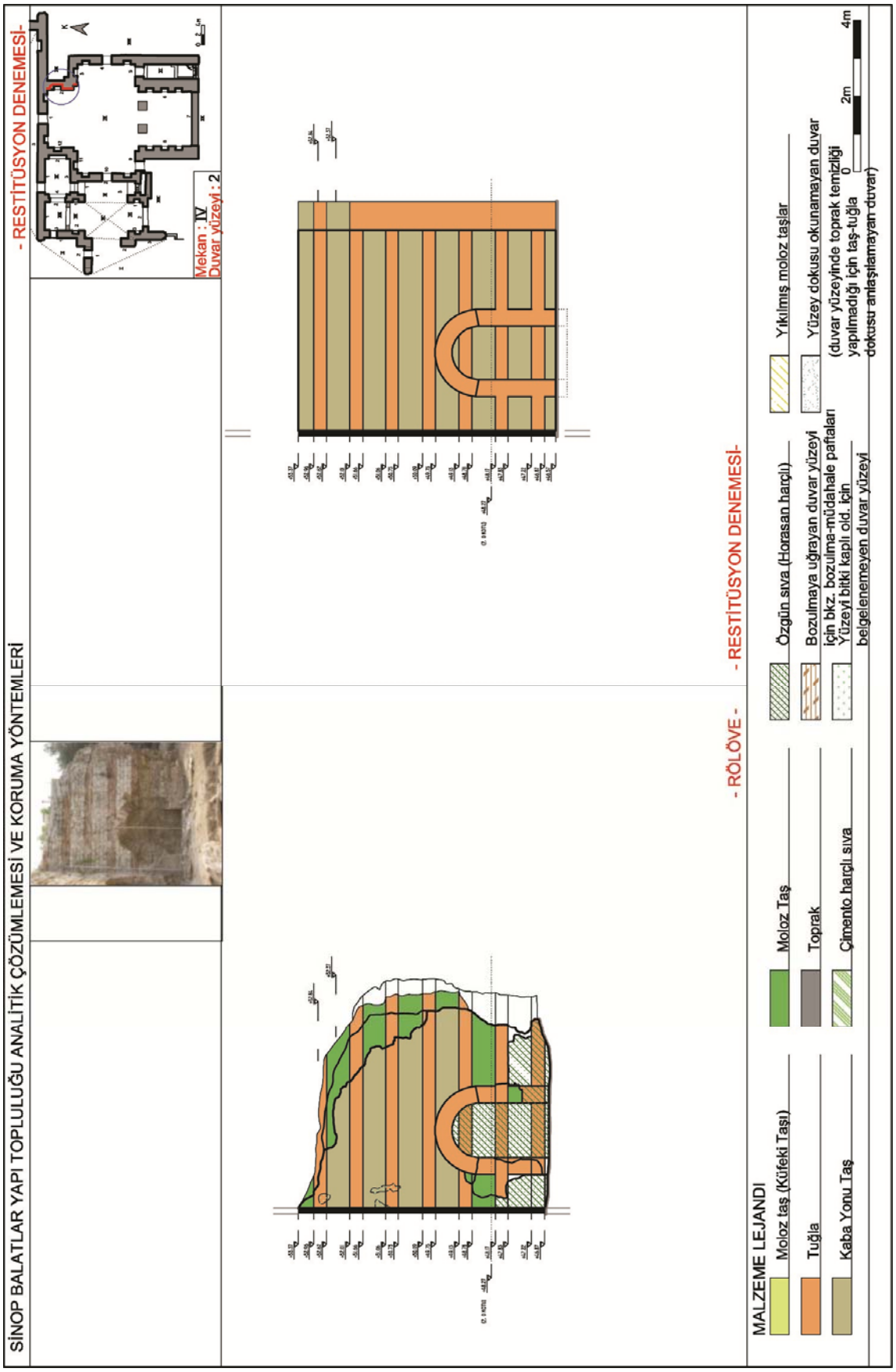
Şekil 3. 140 IV nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

Şekil 3. 141 IV nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

Şekil 3. 142 IV nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi müdahale ve bozulma analizi

Şekil 3. 143 IV nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

3 nolu duvar yüzeyi

Duvar genişliği 4.38 m., duvar en üst kot seviyesi yaklaşık +52.37 m., toprak seviyesi kotu +47.00 m. ve duvar yüksekliği yaklaşık 5.50 m.dir. Duvar yüzeyinde derinliği 0.75 m. olan kemerli bir niş bulunmaktadır. Nişin boyutları diğer duvardakilerle (1 ve 2 nolu duvar yüzeyi) aynıdır.

2 ve 3 nolu duvar yüzeyinin birleştiği köşede girinti bulunmaktadır. Ancak 3 ve 4 nolu duvar yüzeylerinin birleşimi farklıdır. Çünkü fotoğraf ve analizlere bakıldığında da anlaşılacağı gibi 4 nolu duvar yüzeyinin enine kesiti görülmektedir ve yaklaşık 1.75 m.dir.

Duvar yüzeyinde 3. derece yüzey kaybı çok fazladır. Ayrıca niş içerisindeki duvarda 0.7*0.7 m.lik boşluk açılarak duvar tamamen kırılmıştır. Duvar düzleminin büyük bir bölümünün toprak altında olduğu anlaşılmaktadır.

4 nolu duvar yüzeyi

Toprak seviyesi yaklaşık +47.83 m. kotundadır. Duvarın sadece kuzey köşesi ile güney köşesinde bir bölüm özgün duvar kalıntıları bulunmaktadır. Duvarın diğer orta kısmı sonradan doldurulmuştur.

3 ve 4 nolu duvar yüzeyinin birleştikleri kuzey yönünde bulunan duvar bölümü sadece 0.85 m.dir. 2011 yılı kazılarında toprak seviyesi 1 katman daha kazıldığı için bu köşeden başlayan tuğla malzeme olan bir niş veya açıklık izini görmekteyiz. Duvarın güney ucuna bakıldığı zamanda ise yarım kemerli şekilde bir niş bulunmaktadır. Bu mekandaki 1 ve 10 nolu duvar yüzeylerini takip ettiğimizde ve bu izleri işlediğimiz zaman bunları referans alarak kuzey ve güney yönünde genişliği 0.75 m., kemer üst kotu yaklaşık +49.75 m. olan 2 tane kemerli niş bulunmaktadır. Bu anlatım restitüsyon çizimlerine işlenmiştir. Duvarın orta kısmındaki bölüme gelindiğinde ise 1 ve 4 numaralı duvar yüzeylerinin genişlikleri (10.80 m.) aynıdır ve 1 nolu duvar yüzeyinde bir açıklık olduğu görülmektedir. Niş dizilimlerinin de aynı olabileceğini düşünürsek 5 nolu duvar yüzeyindeki niş boyutları uygun olabileceğini düşünmekteyiz. Çünkü 10 nolu duvar yüzeyi ve 4 nolu duvar yüzeyi ile karşılıklıdır, duvar ortasında boşluk bulunmaktadır. Bu boşluğun boyutlarına bakılığında 1 nolu duvar yüzeyinde ortada bulunan kemerli geçişin boyutlarına uymamakta ancak 5 nolu duvar yüzeyindeki duvar boşluğuna

uymaktadır. Bu yüzden bu 4 nolu duvar yüzeyindeki ile aynı boyutlarda bir kemerli boşluk veya niş olduğunu düşünerek restitüsyon çizimi tamamlanmıştır.

Duvar yüzeyinin güney bölümündeki duvar bölümü takip edildiğinde duvar en üst kotu +53.64 m.ye kadar ulaşmaktadır. 2. Sıra niş dizilimi bulunmamaktadır. Ayrıca en son taş dizilimi 5 sıra taş olarak bitmiştir.

5 nolu duvar yüzeyi

Duvar genişliği 4.42 m., duvar en üst kot seviyesi 4 nolu duvar ile birleştiği doğu yönündeki bölümü +53.64 m. kotunda,batı yönündeki bölümü ise bölgesel olarak yükselmiştir. En üst nokta tam olarak ölçülemese de en az 3 metre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır (foto ekle). Bu bölüm sıvalı bir yüzeydir. Fotoğraf detaylı bir şekilde incelendiğinde 3n üst bölümde 10 sıra tuğla görülmektedir.

Batı yönündeki duvar köşesinde bir girinti bulunmaktadır. 0.75*1.20 m. boyutlarındadır. Girintiyi oluşturan bölüm +52.96 kotuna kadar tuğla malzemeden oluşmuştur ve daha sonra tekrardan 8 sıra taş 4 sıra tuğla dizilimi görülmektedir.

Duvar yüzeyinde üst kotu +50.10 m., niş genişliği 2.00 m. olan kemerli duvar boşluğu bulunmaktadır. Kemerin üst kotları yıkık durumdadır ancak izlerin takibi ile restitüsyon çalışmaları tamamlanmıştır.

Duvar düzleminin batı yönündeki köşesinde kırıklar bulunmaktadır ce 3.derece yüzey kayıpları vardır. Ayrıca çapları küçük olan delikler bulunmaktadır.

6 nolu duvar yüzeyi

2010 yılında duvar düzlemi önünde bulunan ağaçlar 2011 yılında kesilmiştir. Ancak çizimler 2011 yılından önce tamamlandığı için ağaç arkasında bulunan bölümler daha hafif ve detaysız çizilmiştir.

Bu duvar yüzeyinin en üst kotu +57.10 m., duvar yüksekliği yaklaşık 9.60 m., duvar genişliği ise 10.71 m. ve toprak alt kotu yaklaşık +47.50 m.dir. Duvar kalınlığı ise burada yaklaşık 2.70 m.dir.

Duvar yüzeyinde III nolu mekan 1 ve 3 nolu duvar yüzeylerinde olduğu gibi 2 sıra üst üste 3'erli kemerli niş dizilimi bulunmaktadır. Niş genişliği 1.48 m.,derinliği ise 0.75

m.dir yaklaşık olarak.

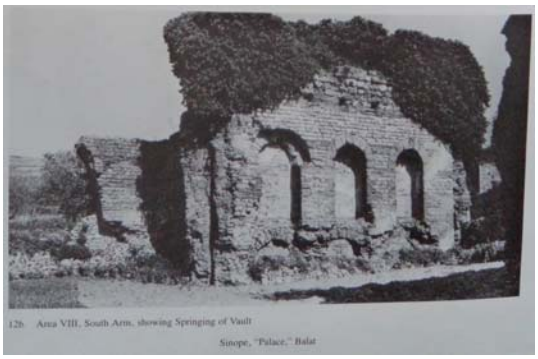
Duvar düzleminde +52.93 kotu tuğla ile bitmekte ve ardından 8 sıra taş dizilimi, tekrardan 4 sıra tuğla, 1 sıra kaba yonu taş ve buradan üst örtü malzemesi olduğunu düşündüğümüz ve formundan da anlaşılacağı gibi tonozlu yapıyı oluşturan yine moloz taş (küfeki taşı) olan ancak içerisi daha delikli bir malzeme gelmektedir.

+54.40 m. kotundan sonra 0.40*0.20 m. boyutlarına yakın 6 tane boşluk bulunmaktadır. Bunların ahşap kirişleri oturmak için açılmış olabileceğini tahmin etmekteyiz.

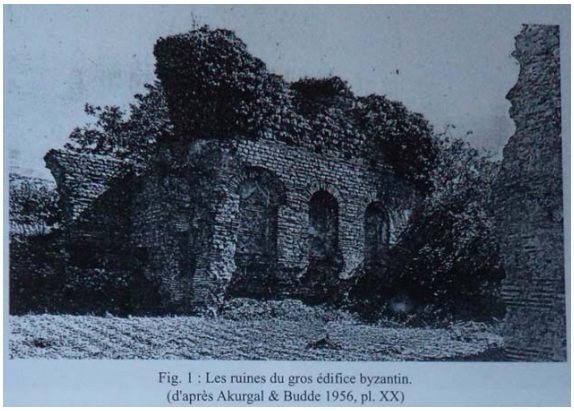
2011 yılı kazılarında toprak seviyesi daha alt kota kadar indirildiği için nişlerin durumu daha iyi şekilde ortaya çıkarılmıştır.

Duvar yüzeyine bakıldığında toprak seviyesine yakın kotlarda 3. derece yüzey kaybı oldukça fazladır ve yer yer özgün sıvalar görülmektedir. 2. sıradaki nişler ve üst kottaki moloz taşlar ise çok az hasar görmüş durumdadır. Ancak duvar düzleminin her iki köşesi de sınırları belirlenemeyecek kadar bozulmaya uğramış ve kırılmıştır.

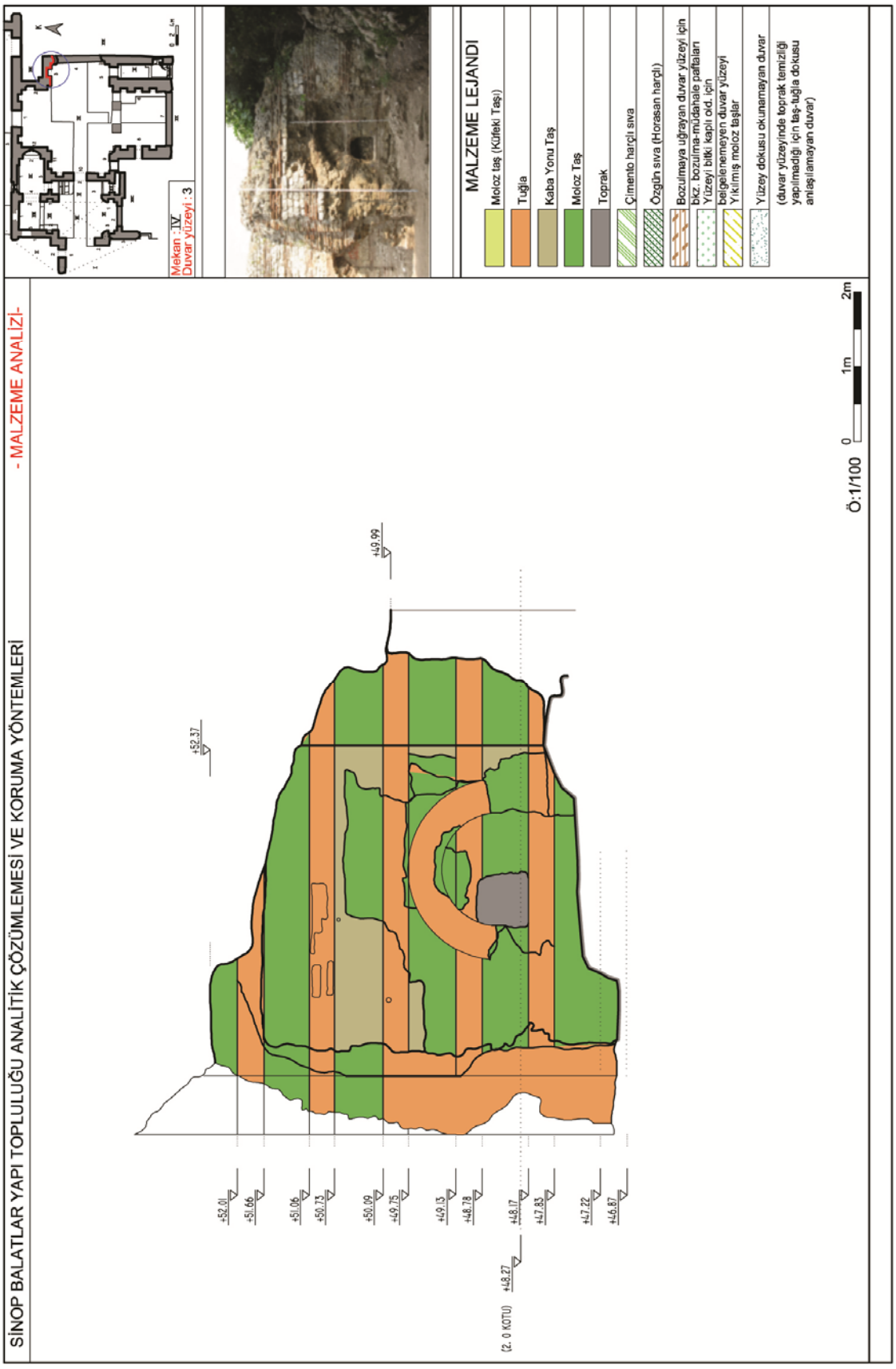
2011 yılında yapılan kazılarda toprak seviyesinden itibaren 6 ve 8 numaralı duvarların paralelinde yaklaşık 1.50 m. eninde bir şerit açılmıştır. Burada ise +45.57 kotundan başlayan 0.45 m. eninde bir duvar çıkıntısı başladığı görülmektedir.

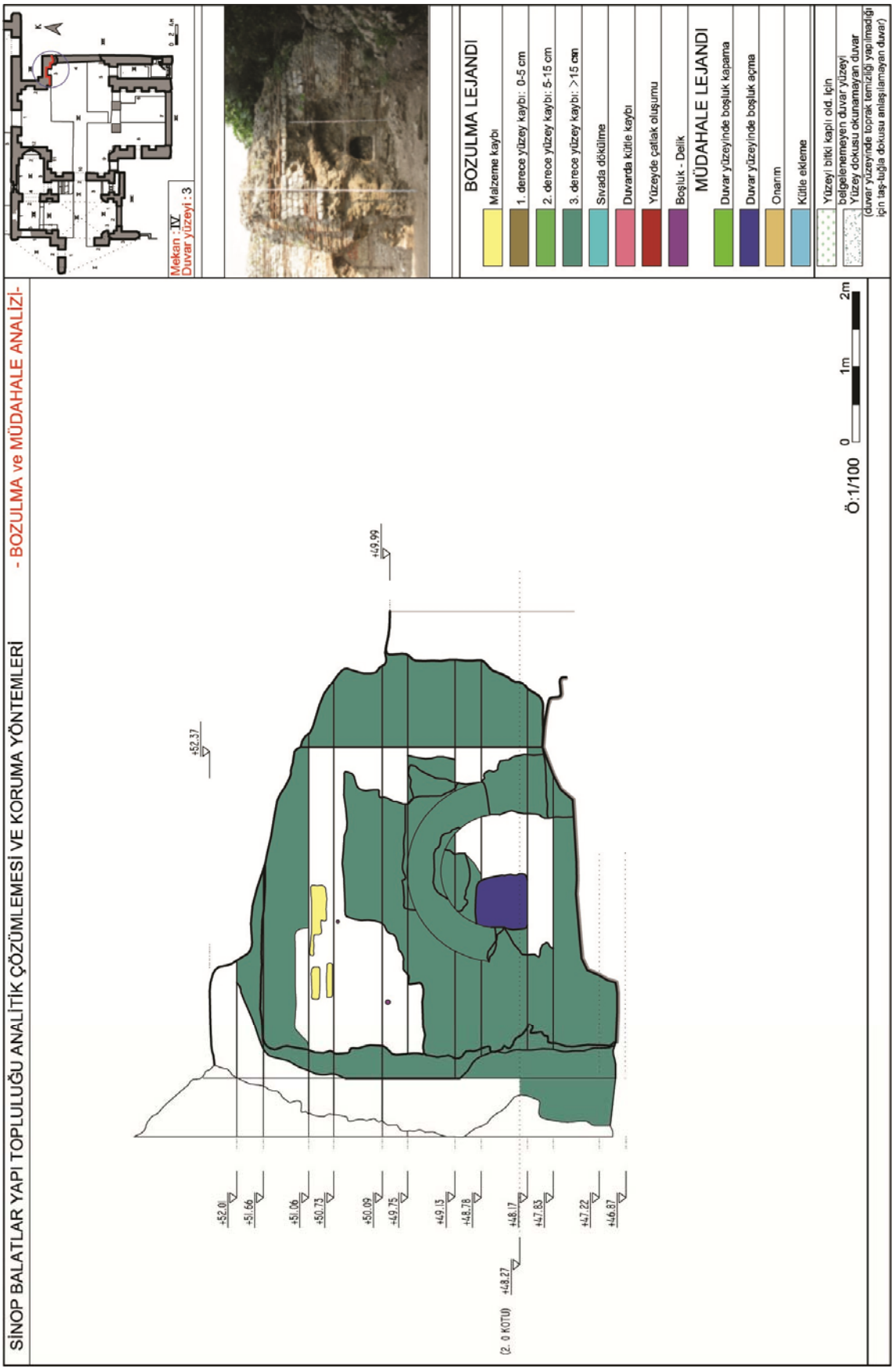
Şekil 3. 144 1980'lere ait fotoğraf [7]

Şekil 3. 145 IV nolu mekan 6 nolu duvar yüzeyi [61]

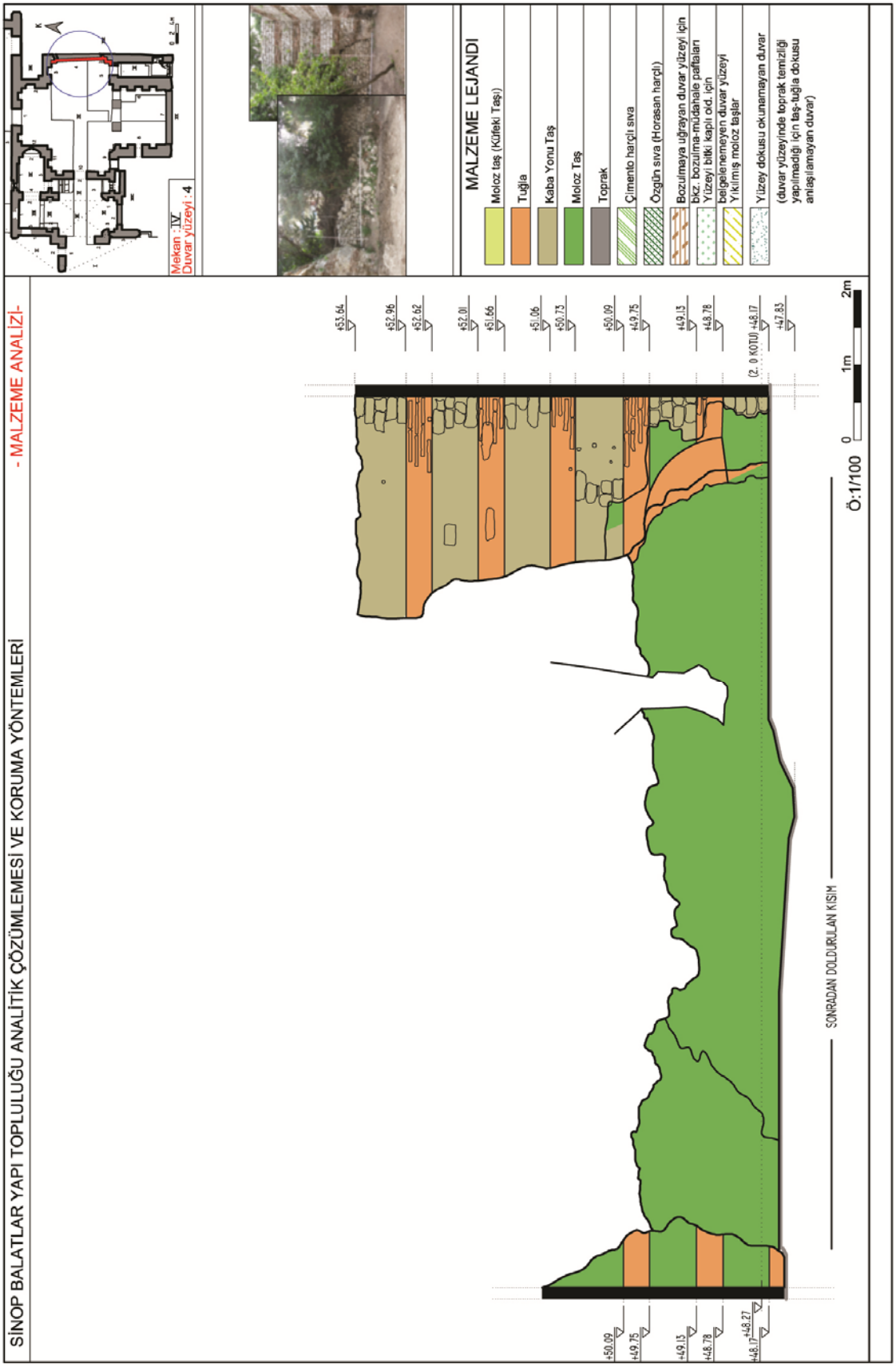

Şekil 3. 146 IV nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

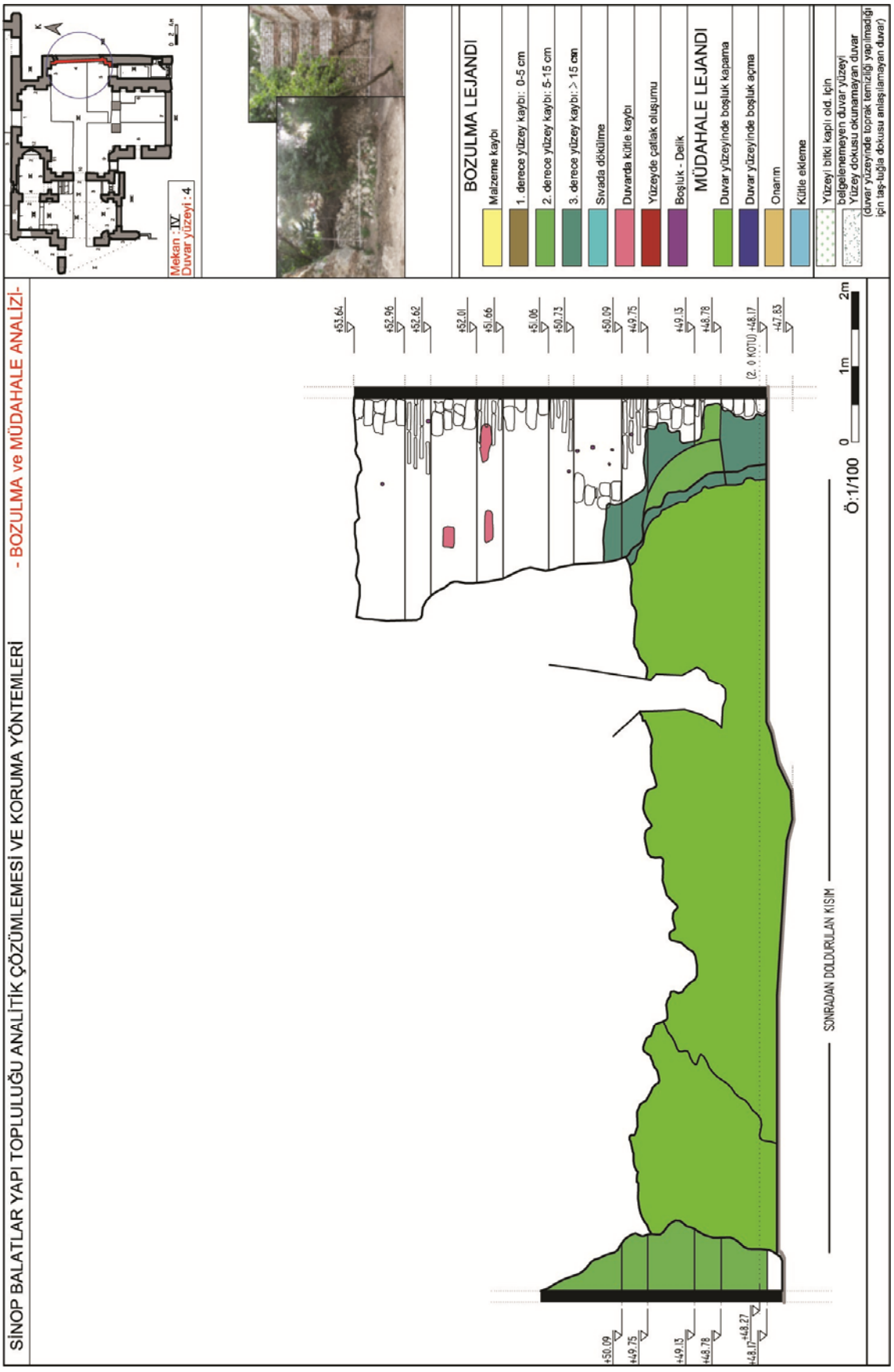

Şekil 3. 147 IV nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

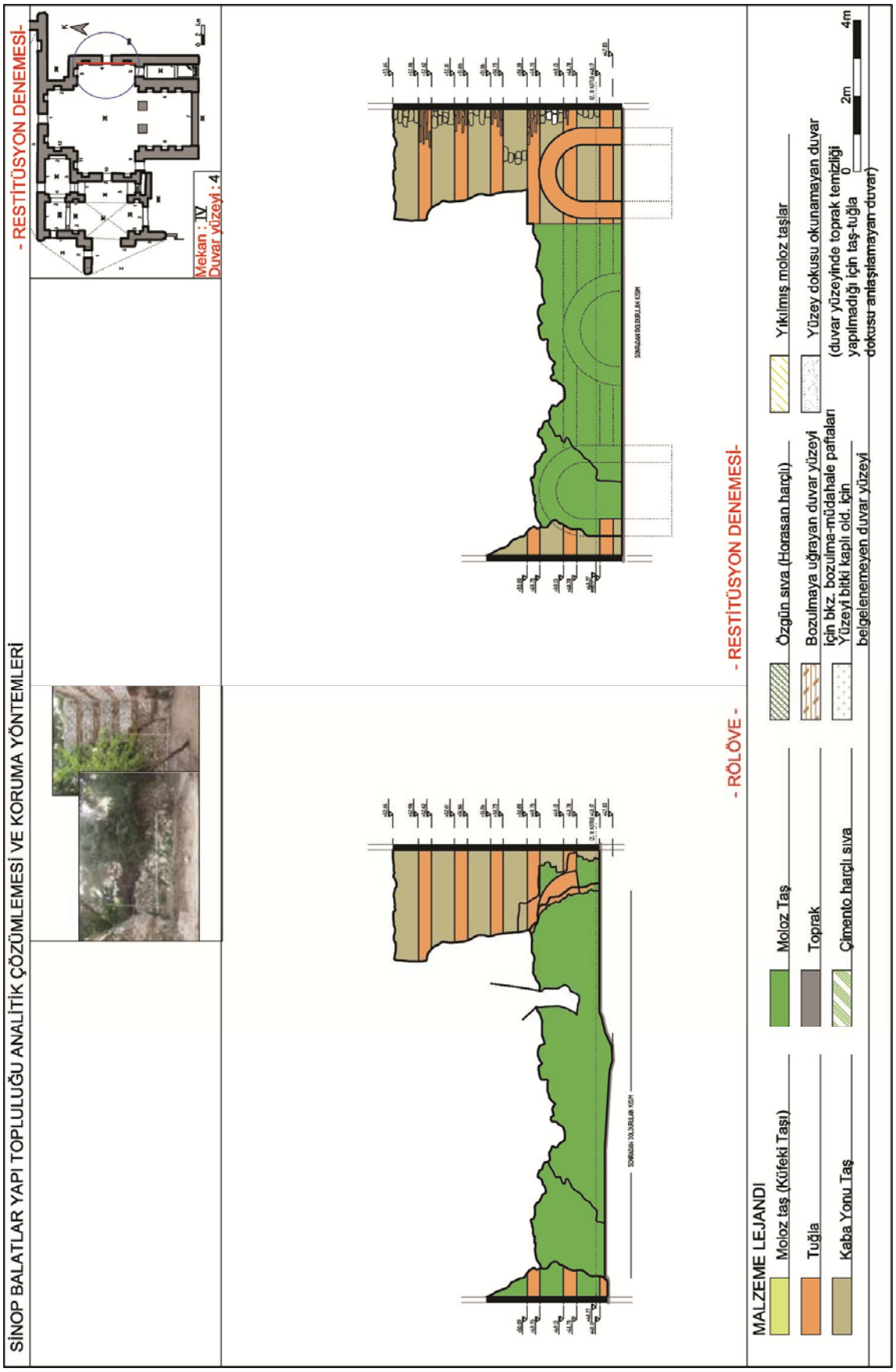
Şekil 3. 148 IV nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

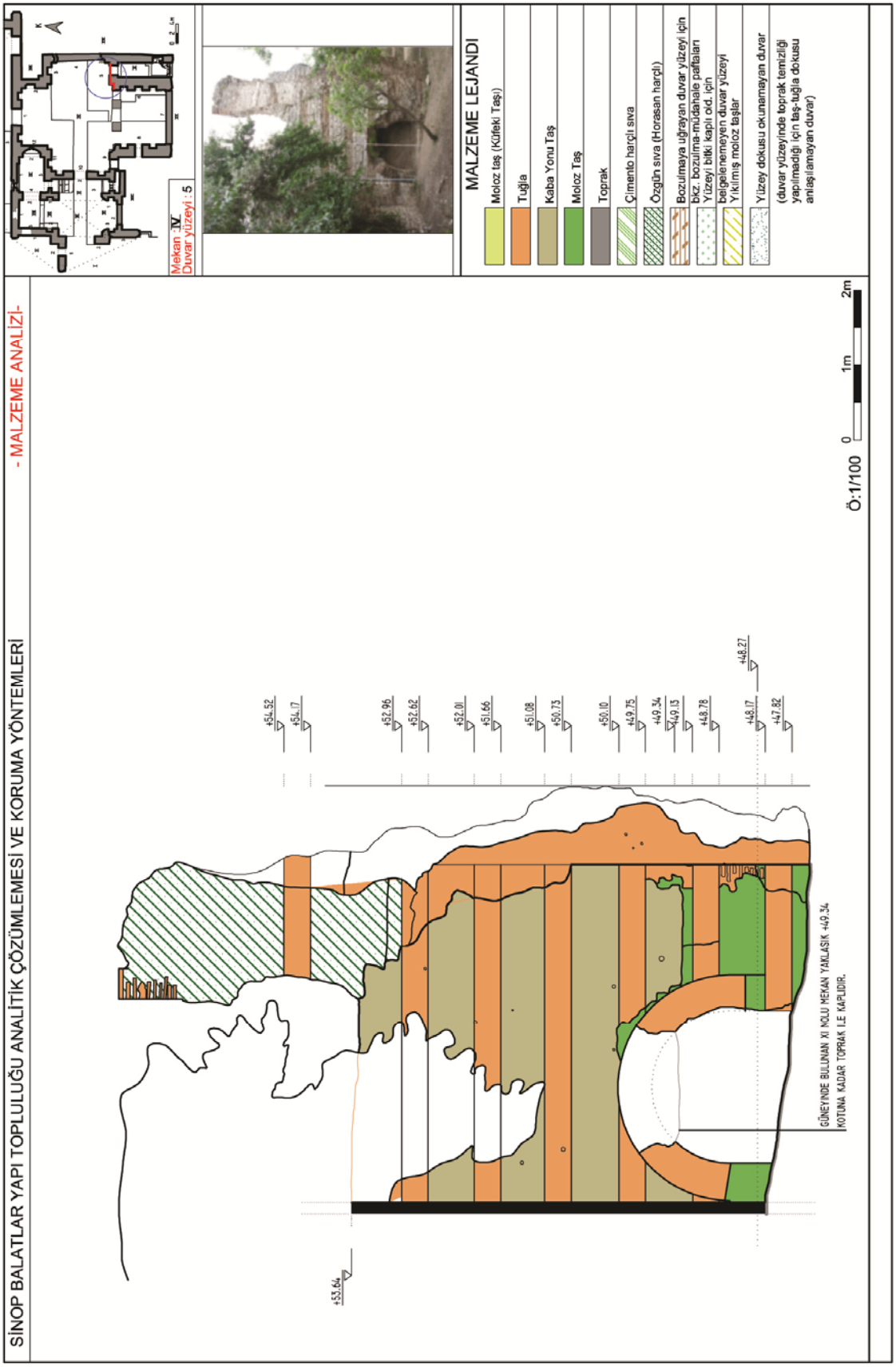
Şekil 3. 149 IV nolu mekan 4 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

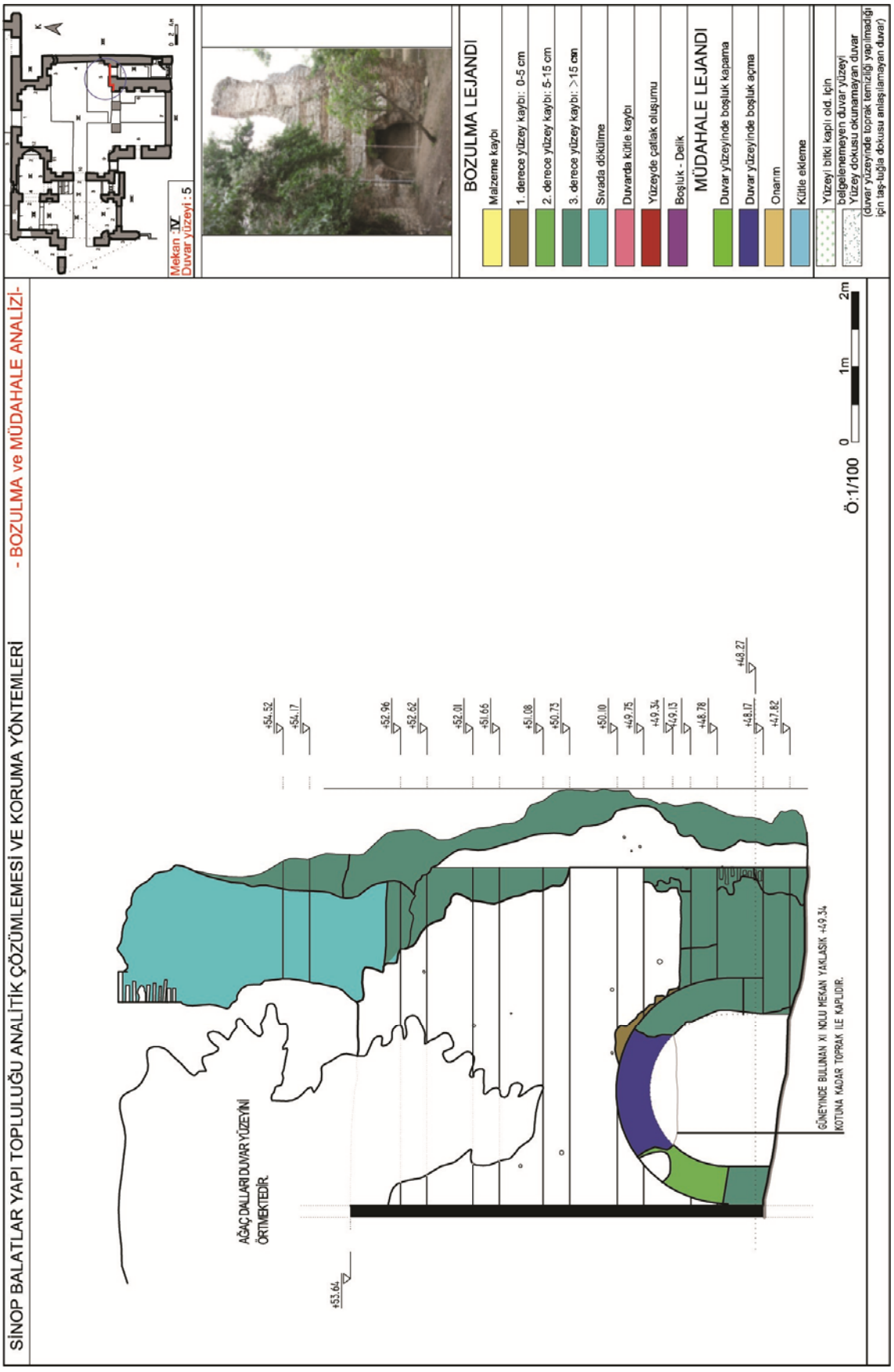
Şekil 3. 150 IV nolu mekan 4 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

Şekil 3. 151 IV nolu mekan 4 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

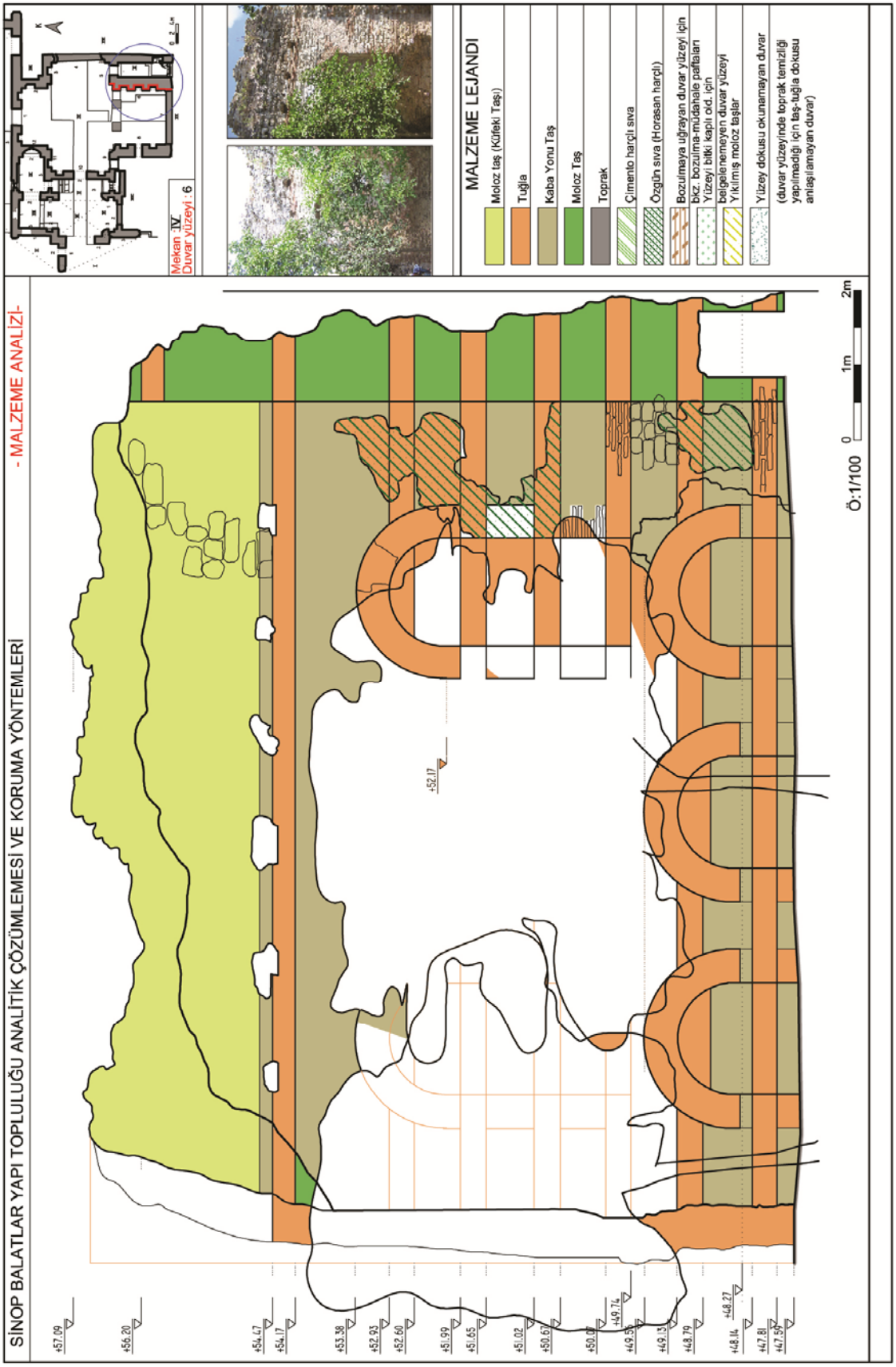

Şekil 3. 152 IV nolu mekan 5 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

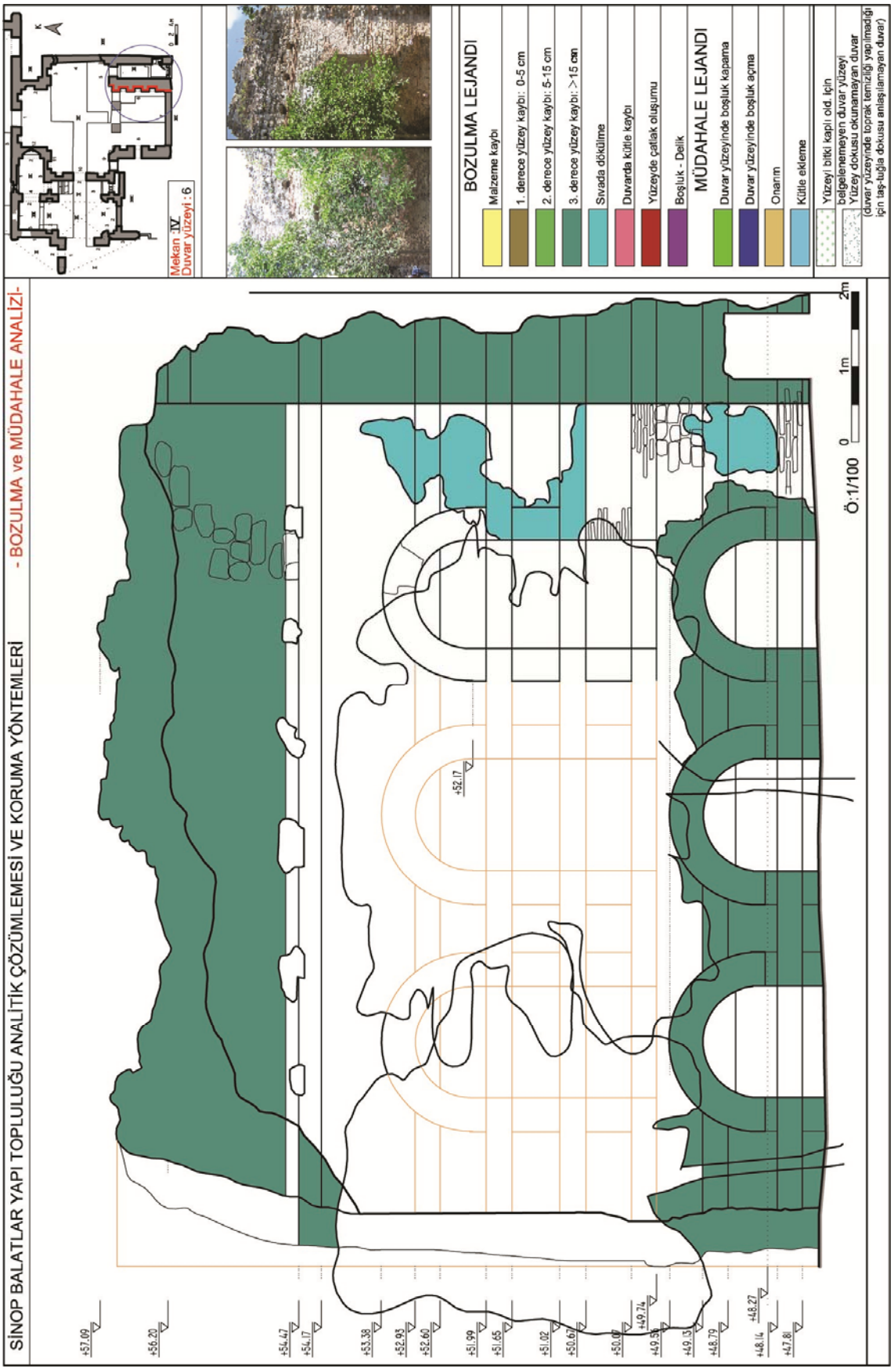

Şekil 3. 153 IV nolu mekan 5 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

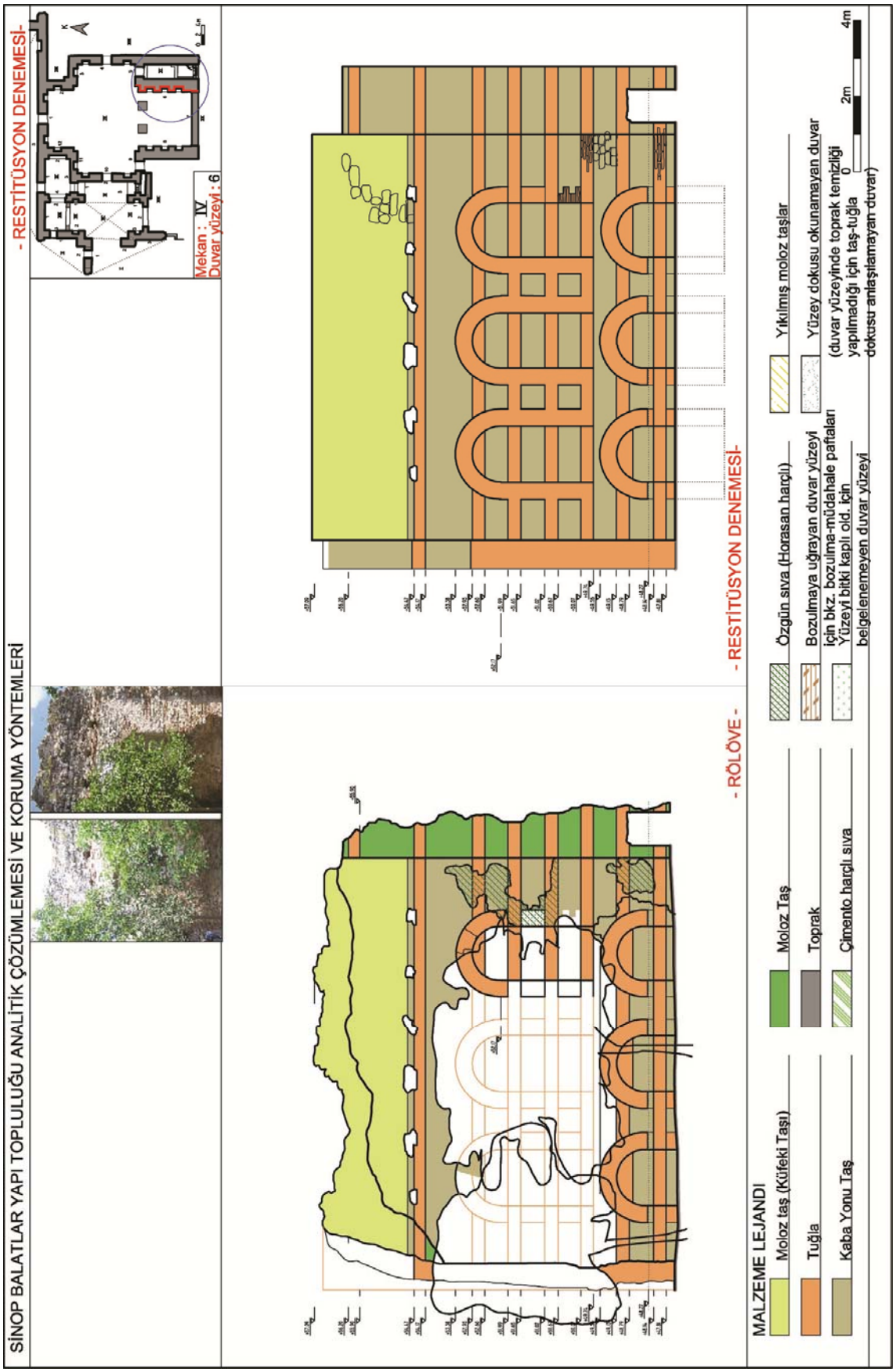
Şekil 3. 154 IV nolu mekan 5 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

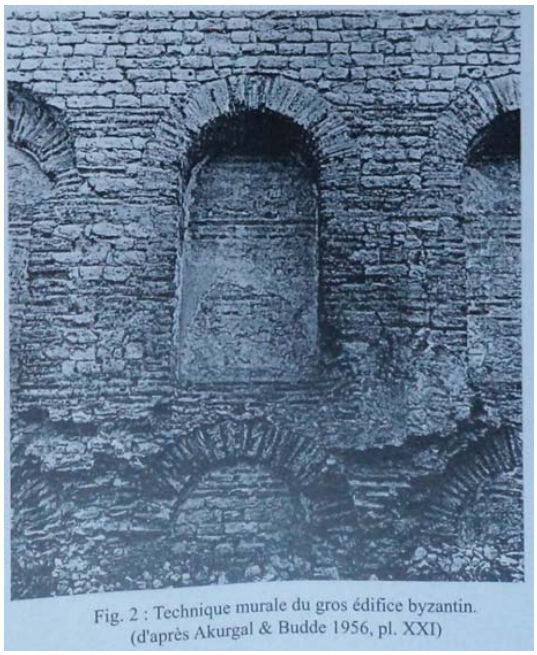
Şekil 3. 155 IV nolu mekan 6 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

Şekil 3. 156 IV nolu mekan 6 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

Şekil 3. 157 IV nolu mekan 6 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

Şekil 3. 158 IV nolu mekan 6 nolu duvar yüzeyi [61]

7 nolu duvar yüzeyi

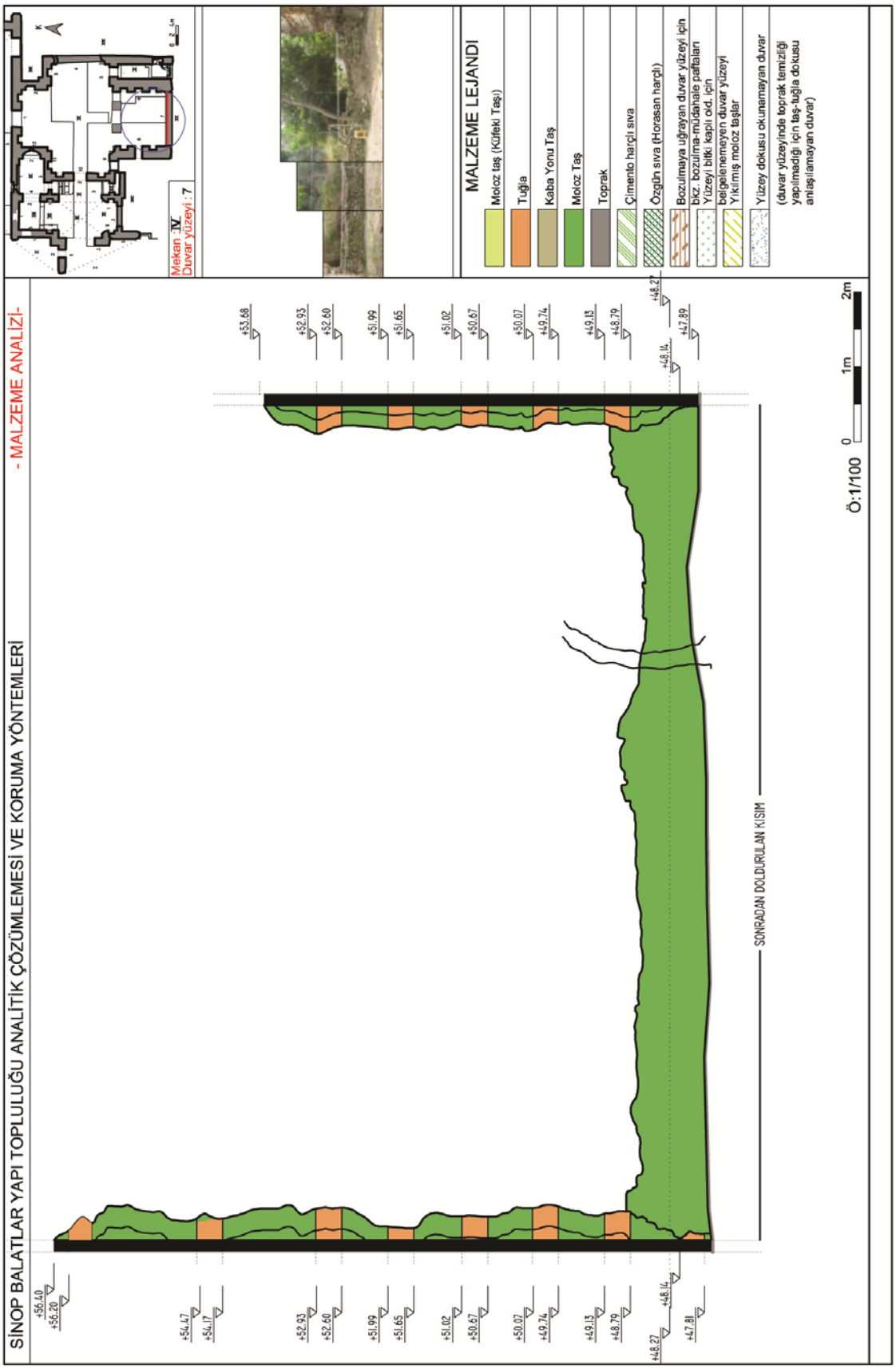
Duvar genişliği 11.05 m., duvar yüksekliği ise +48.79 ile +47.70 kotları arasında bulunmakta 1.10 m.dir. Duvarın doğu ve batı köşesinde yaklaşık 0.50 m.lik 6 ve 8 nolu duvar yüksekliklerince uzanan düşey duvar kalıntıları yükselmektedir. Ancak ortadaki 1.10 m. yüksekliğindeki kısım sonradan doldurulmuştur. Bu duvar 7 nolu duvarın güneyinde bulunan bahçe zemini üzerine örülmüştür.

8 nolu duvar yüzeyi

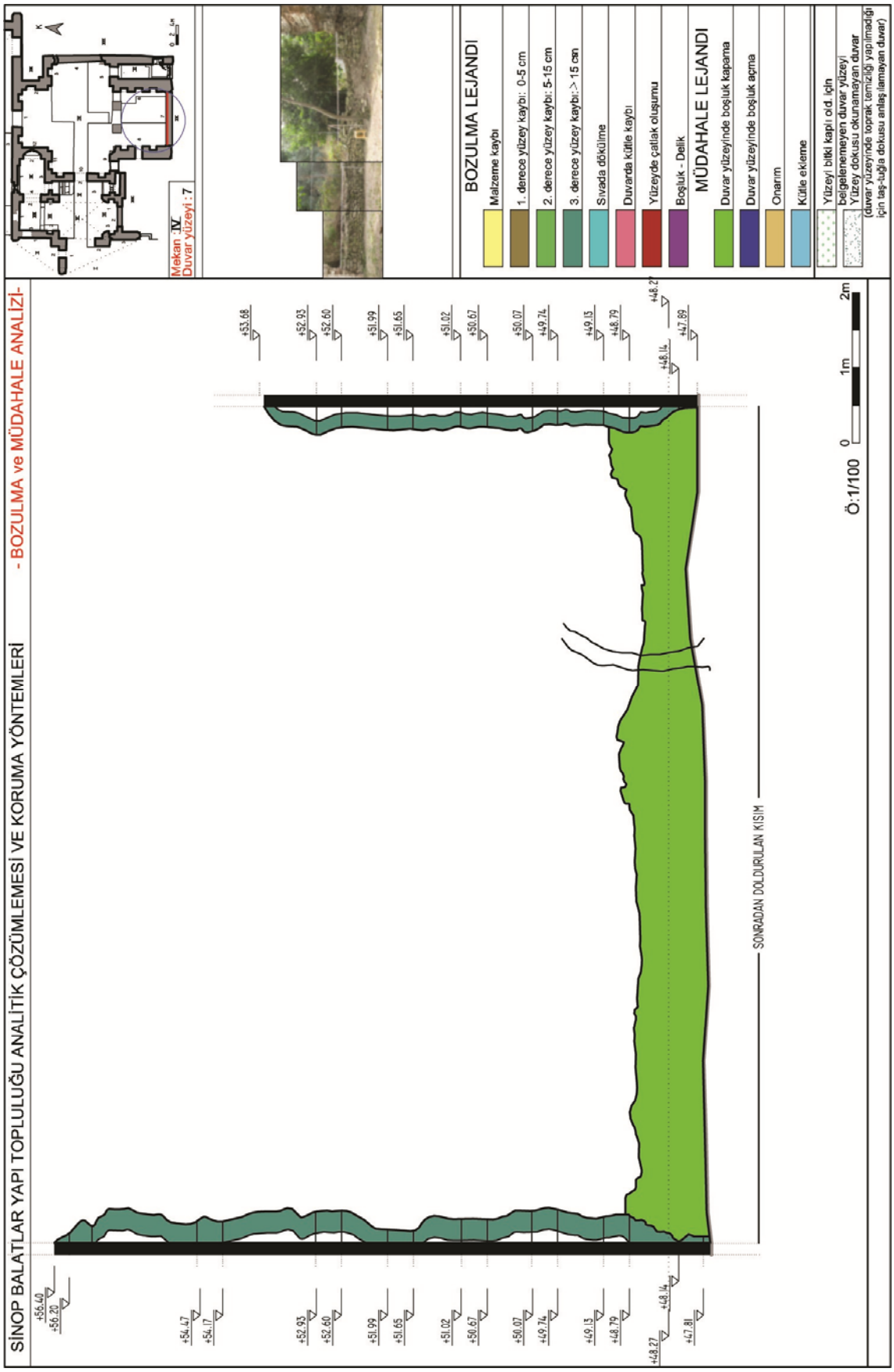
6 nolu duvar yüzeyi ile 8 nolu duvar yüzeyi birbirinin simetriği konumundadırlar. Duvar yüksekliği 3 m. daha alçaktır. İki duvarında duvar kalınlığı yaklaşık 2.60 m. civarındadır. Duvar genişliği 10.65 m., en üst kot yaklaşık +54.00 m., toprak seviyesi ise +46.53 m., duvar yüksekliği ise 6.45 m.dir.

8 nolu duvar yüzeyinde 6 nolu duvar yüzeyine göre çok daha fazla bozulma bulunmaktadır. Duvar düzleminde bitkilenme üst kotlarda fazladır. Alt sıradaki kemerli nişlerin ortadakinin duvar kısmı arka bölümüne kadar kırılmıştır. Buradan net bir şekilde duvar kalınlığı ölçülebilmektedir.

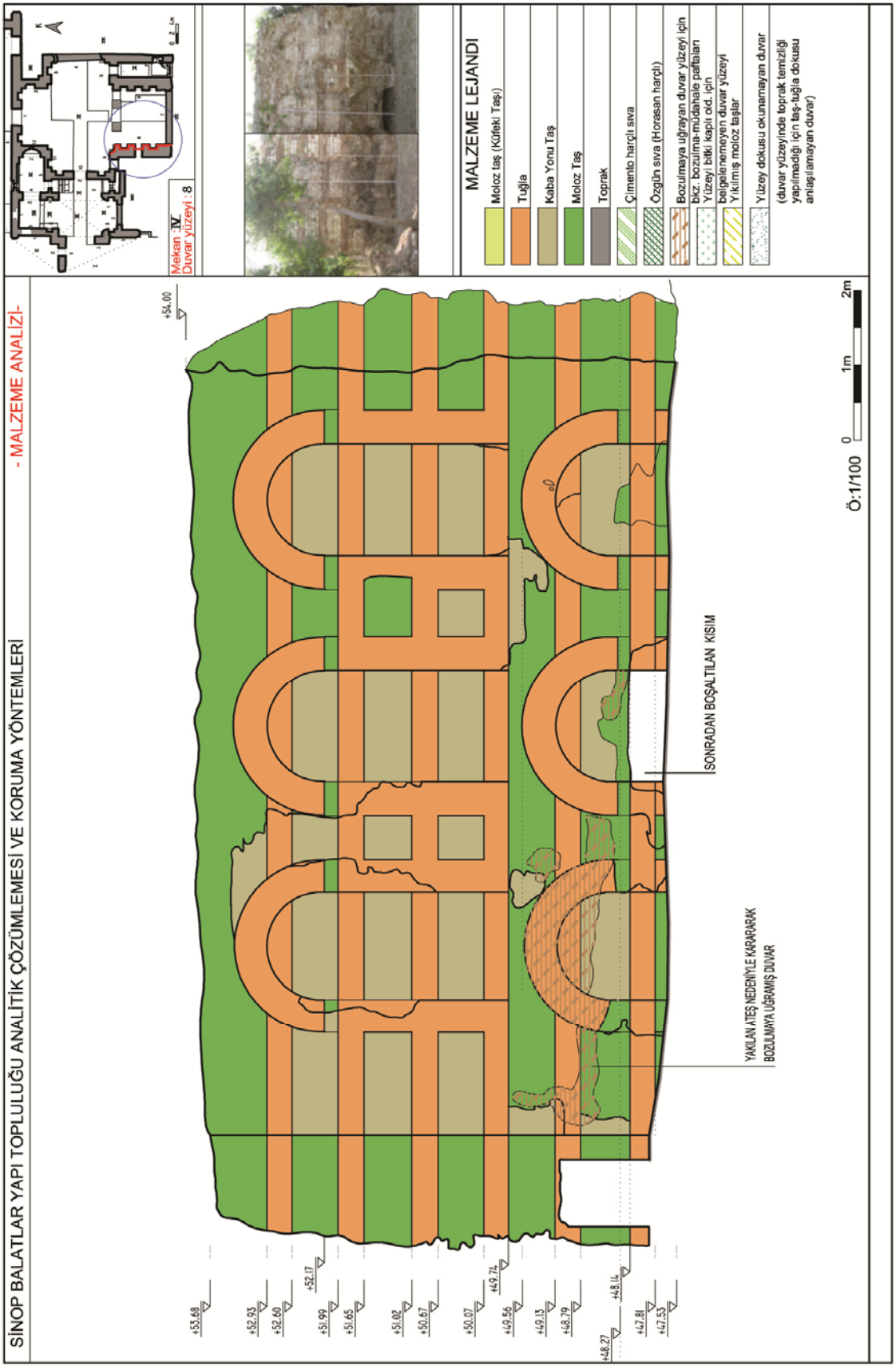
2011 yılı kazılarında toprak seviyesi daha alt kotlara indirildiği için nişlerin durumu çok daha net ortaya çıkmıştır.

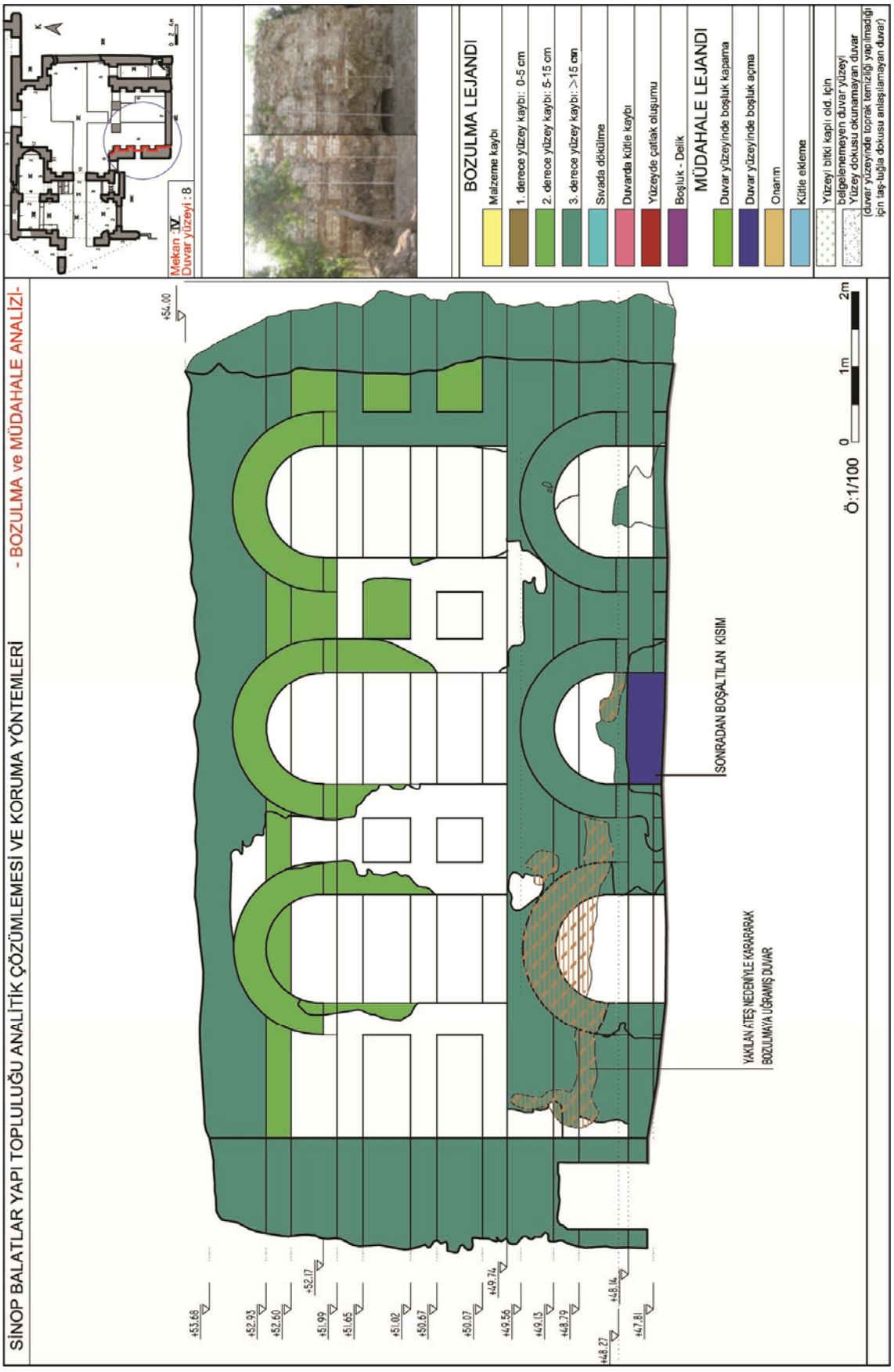
Şekil 3. 159 IV nolu mekan 7 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

Şekil 3. 160 IV nolu mekan 7 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

Şekil 3. 161 IV nolu mekan 8 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

Şekil 3. 162 IV nolu mekan 8 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

Şekil 3. 163 IV nolu mekan 8 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

2010 yılı kazı çalışması sonunda 8 nolu duvar yüzeyi ile 9 nolu duvarın birleştiği köşede kırılma ve bozulmalar çok fazla olduğu için bitiş mesafeleri ve köşe sınırları okunamamaktaydı. Ancak 2011 yılındaki çalışmalar sonucunda toprak seviyesi daha alt kotlara kadar inildiği için köşe bitişi net bir şekilde okunmaktadır ve girinti çıkıntı ölçülebilmiştir. 6 nolu duvar düzlemindeki gibi +48.27 (2. sıfır kotu) kotundan 2.70 m. alt kotuna kadar inildiğinde, +45.47 m. kotuna varılmıştır ve 0.45 m. eninde duvar genişlemekte bu kotun altındaki kotlarda da devam etmektedir.

9 nolu duvar yüzeyi

Duvar yüksekliği 6.60 m., en üst kot yaklaşık +54.13 m., toprak kotu +47.61m., duvar genişliği yaklaşık 4.56 m.dir.

Duvar düzleminde üst kotu +50.09 m.,genişliği 2.05 m. olan kemerli bir duvar boşluğu bulunmaktadır.

9 nolu duvar düzleminin 5 nolu duvar yüzeyi ile simetrik olduğunu ölçüler ve izler paralelinde görmekteyiz. Çünkü ikisinin duvar boşlukları boyutları ve duvar genişlikleri benzerdir. Ancak 9 nolu duvardaki bozulma çok fazla ve tuğladan oluşan kemer strüktürü yok olmuş durumdadır.

Duvar üst kotunda büyük ölçülerde bir kırılma vardır ve bitki oluşumları görülmektedir.

Restitüsyon denemesi çizimlerinde duvar boşluğu izler paralelde çizilmiştir.

Duvar düzleminde çapları küçük olan (3-8 cm lik) delikler bulunmaktadır. 9 ile 8 nolu duvar yüzeylerinin birleş düzlemlerinde çok fazla kırıklar vardır ve burada duvar yüzey kaybı fazladır.

10 nolu duvar yüzeyi

Duvar genişliği yaklaşık 11.83 m., duvar kalınlığı ise 1.50 m., duvar yüzeyinin en üst kotu yaklaşık +54.59 m.dir. Bu duvar yüzeyinin doğusunda bulunan toprak zeminin kotu 2010 yılında yapılan açma çalışmaları paralelinde yapıldığı için 10 nolu duvar yüzeyinin kuzey kısmının toprak kotu +46.65 m. duvar yüksekliği yaklaşık 8.80 m.dir. Duvarın güney kısmının toprak kotu ise +47.62 m., duvar yüksekliği +7.66 m.dir.

Duvar yüzeyinin orta kısmında duvarın bir bölümü kırılarak duvar boşluğu

oluşturulmuştur. Bu boşluğun kuzey ve güneyinde birer kemerli 0.75 m. eninde, yaklaşık 1.48 m. genişliğinde niş bulunmakta ve üst kotu +49.76 m.dir.

2011 yılında yapılan kazılarda kuzey kısımdaki toprak zemin yaklaşık 0.30 m. daha kazılmış (foto 18 agus dsc04305,306,307), güney kısımda ise toprak zemin 2010 yılındaki toprak seviyesinden 2.45 m. daha alt kota kadar kazılmıştır (f. 4307). Orta kısımdaki duvar boşluğunun güneyinde bulunan nişin en alt kotu okunmaktadır. Burada duvar, özgün harçlı sıvalı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Buradaki toprak seviyesinden 2 tane mezar yapısı ortaya çıkarılmıştır.

10 nolu duvar düzleminde 4 sıra tuğla,4 sıra taş dizilimi +52.96 kotundan sonra değişmektedir. Bu kottan sonra 8 sıra taş dizilimi bulunmakta,+54.22 kotunda bitmekte ve ardından tekrar 4 sıra tuğla bulunmaktadır ve +54.59 m. kotunda son bulmaktadır.

Duvar düzleminde çok fazla küçük çapta delik ve duvarda özgün harçlı sıva izleri bulunmaktadır.

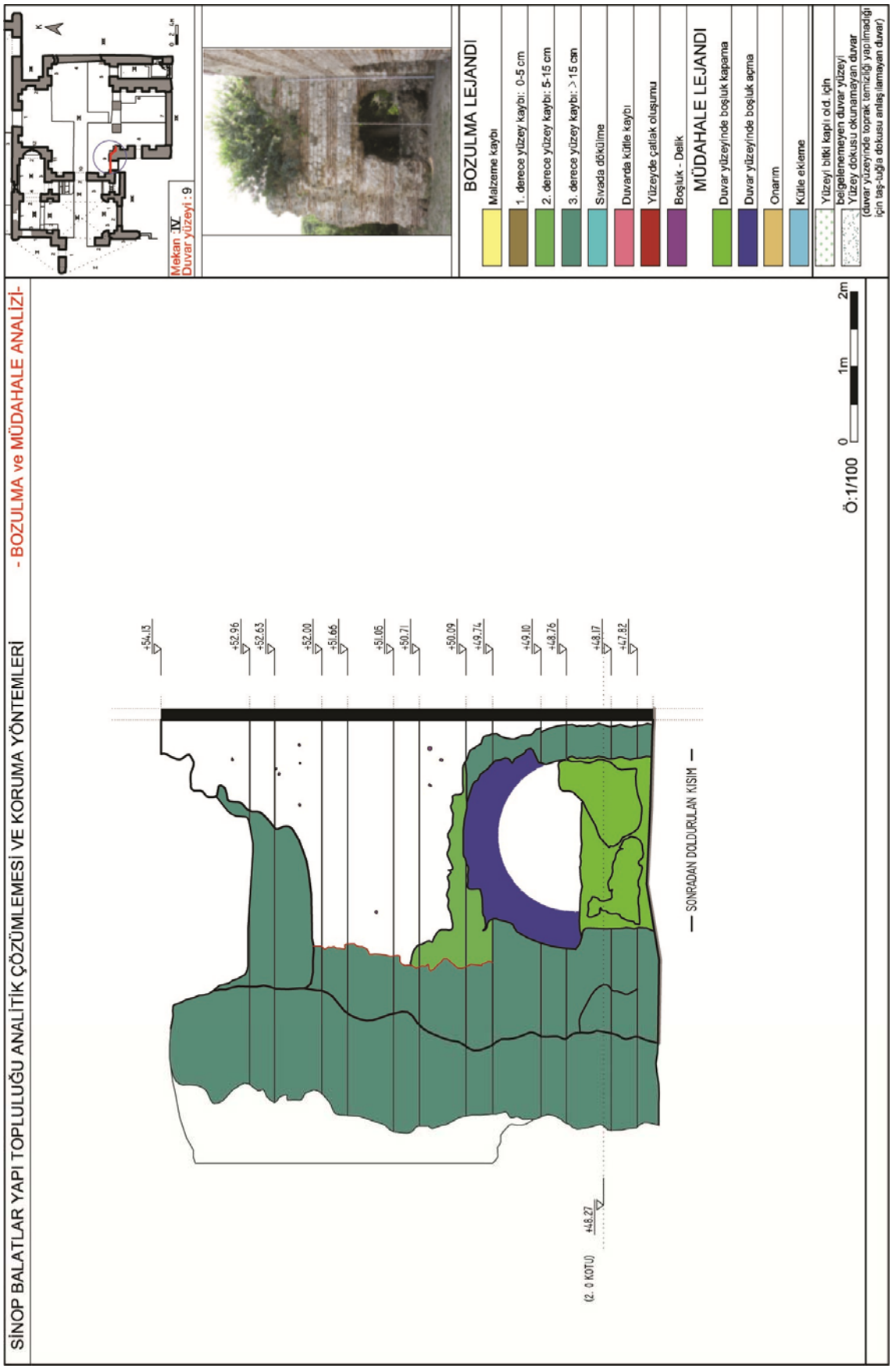
Duvar düzleminin ortasında bulunan boşluğun kenarları düzgün değil, rastgele kırılmış durumdadır. Ancak IV nolu mekandaki diğer 1 ve 4 nolu duvar yüzeyleri gözlemlendiği zaman burada da kemerli bir duvar boşluğu olması gerektiğini belirlemektedir. 1 nolu duvar düzlemi ile duvar genişlikleri aynıdır. Buradaki nişler gibi 2 tarafta kemerli nişler bulunmaktadır. Ancak 10 nolu duvar düzleminin ortasındaki duvar boşluğu 1'deki kadar geniş değildir. 4 nolu duvar düzlemindeki gibi 5 nolu duvar düzlemindeki kemerli duvar boşluğu boyutları referans alınarak duvar boşluğu oluşturulmuştur ve üst kotu +49.09 m., genişliği yaklaşık 2.02 m.dir. Restitüsyon denemesi çizimlerinde duvar boşluğu izler paralelde çizilmiştir (ekle).

Duvar düzleminin üst kotlarına bakıldığında orta bölüm daha alt kotta eğrisel olarak kırılmıştır. Bunun üst örtü ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. IV nolu mekan haç vari bir yapıya sahiptir. Kolların tonoz ile örtülü olduğu, orta mekanın ise dört köşesinden gelen pandantiflerle haçvari tonoza geçişi sağladığı incelenmiş olan örnekler paralelinde düşünülmektedir.

Restitüsyon denemesi çizimlerine bakıldığında en üst kot duvar yüksekliği +55.95 m. kotuna kadar çıkmaktadır. Çünkü 5 nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi bu duvarın arka yüzüdür. Burada izler takip edildiğinde üst örtüsünün tonozla tamamlandığı

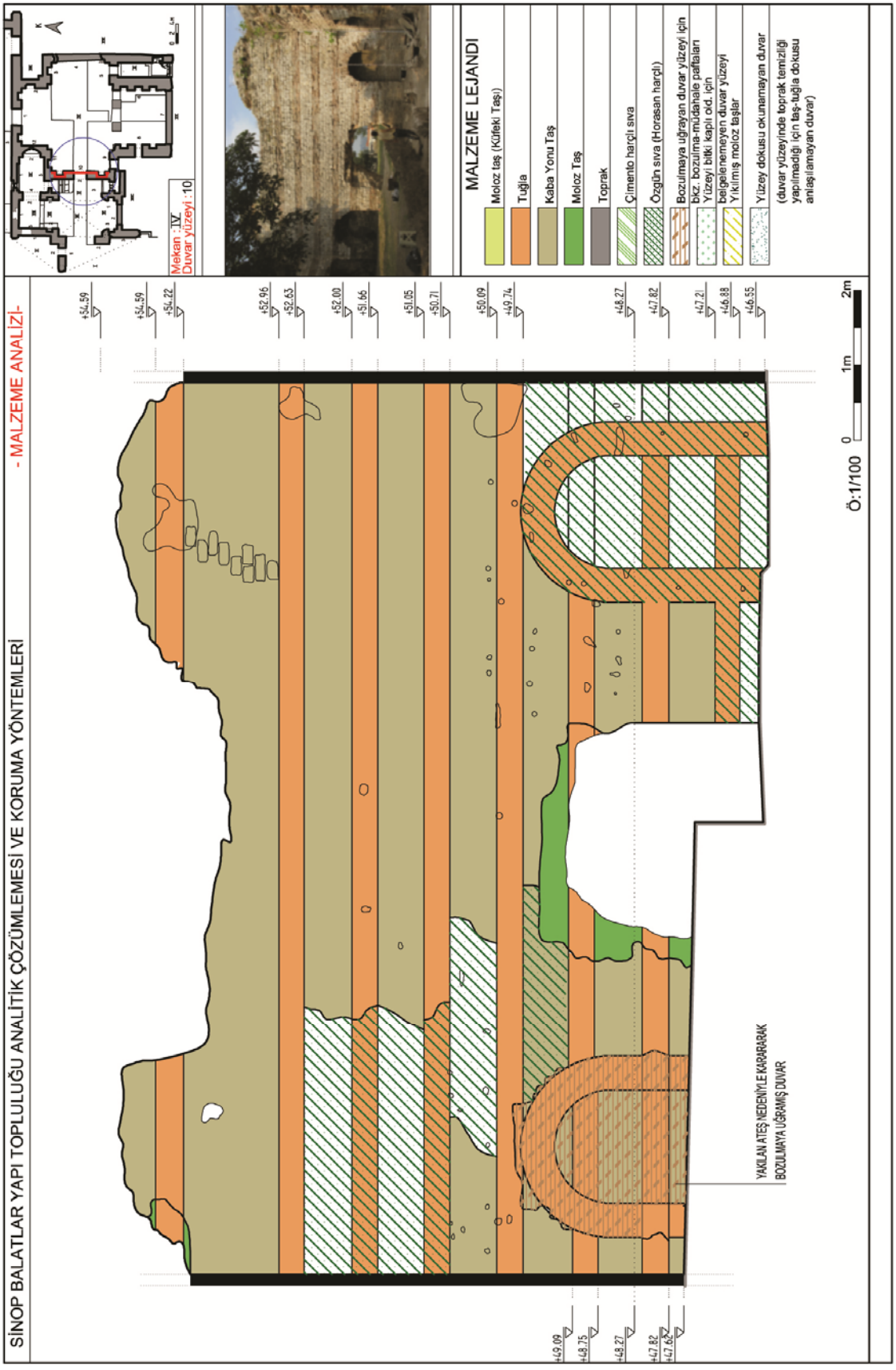

Şekil 3. 164 IV nolu mekan 9 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

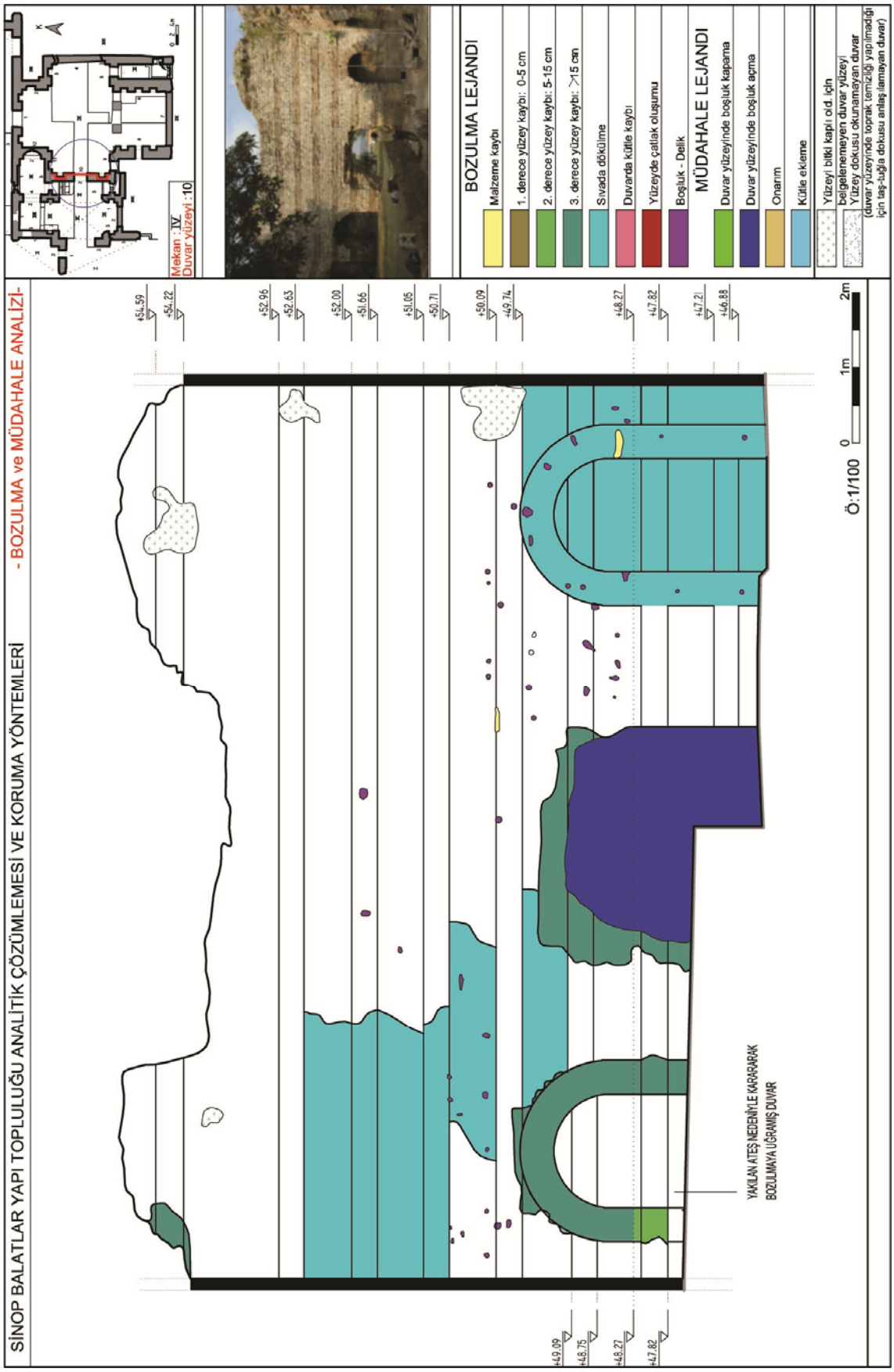

Şekil 3. 165 IV nolu mekan 9 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

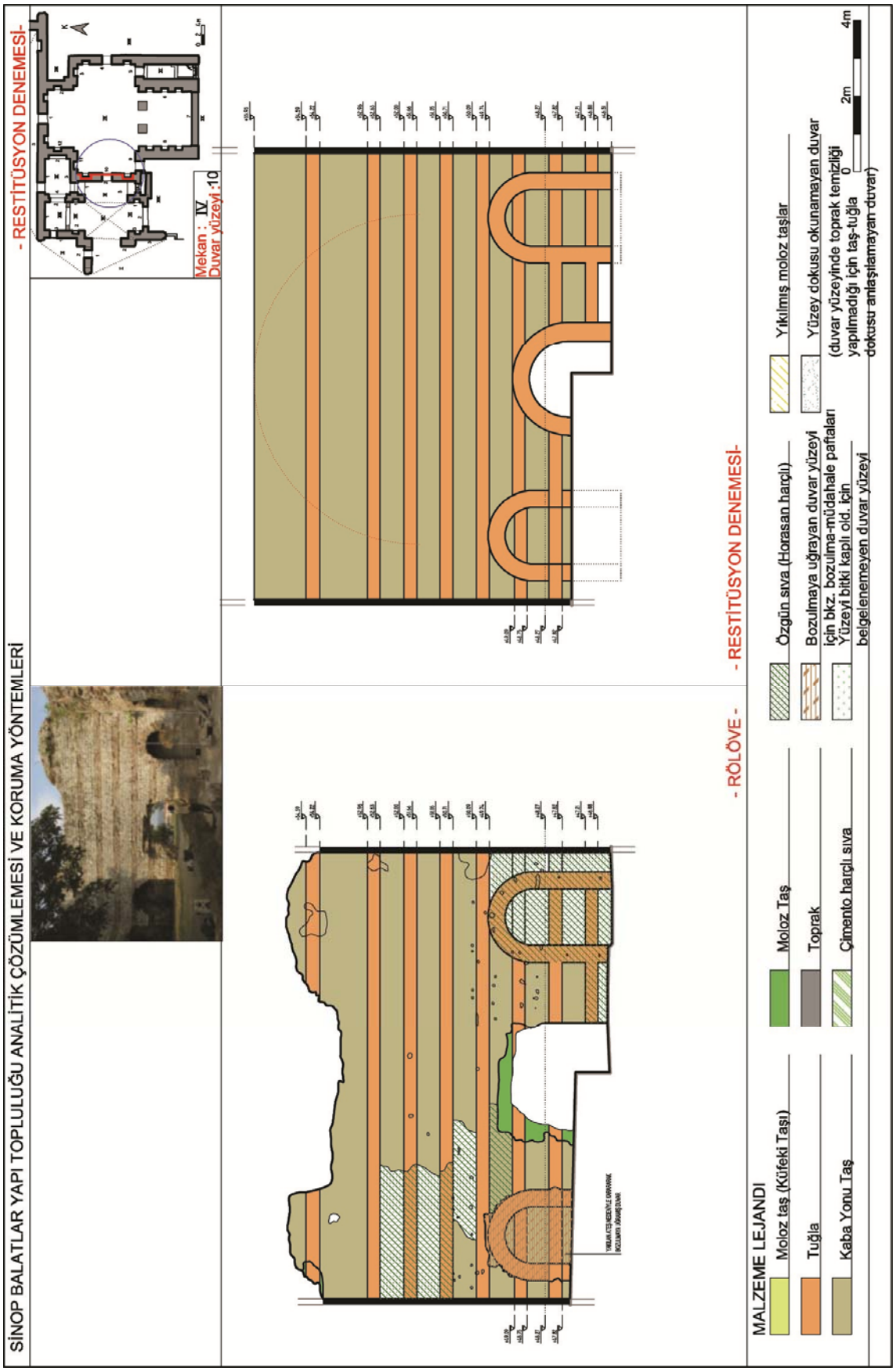
Şekil 3. 166 IV nolu mekan 9 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

Şekil 3. 167 IV nolu mekan 10 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

Şekil 3. 168 IV nolu mekan 10 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

Şekil 3. 169 IV nolu mekan 10 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

görülmektedir. Bu yüzeydeki en üst kot +55.93 m.dir. Ayrıca IV nolu mekan 6 nolu duvar yüzeyinin güney köşesinde 7 nolu duvarla birleştiği duvar kesitinde de +54.47 ile+55.90 kotu arasında 8 sıra taş dizilimi görülmektedir.

11 nolu duvar yüzeyi

Duvar genişliği 4.52 m., duvar yüzeyi en üst kotu +54.09 m., toprak zemin kotu 2010 yılı kazısı sonunda +46.68m. iken 2011 yılı kazısı sonunda +46.38 m. kotuna indirilmiştir(fi 18 agu dsc 04304).

Doğu yönünde duvarın 12 nolu duvar yüzeyi ile birleştiği yerde 0.76 m.lik girinti ve çıkıntı bulunmaktadır. Duvar düzleminde üst kotu +49.75 m. olan 1.51 m. genişliğinde 0.76 m. eninde kemerli bir niş bulunmaktadır. +52.96 kotundan itibaren duvardaki taş-tuğla dizilimi değişmekte ve 5 sıra taş bulunduğu görülmektedir.

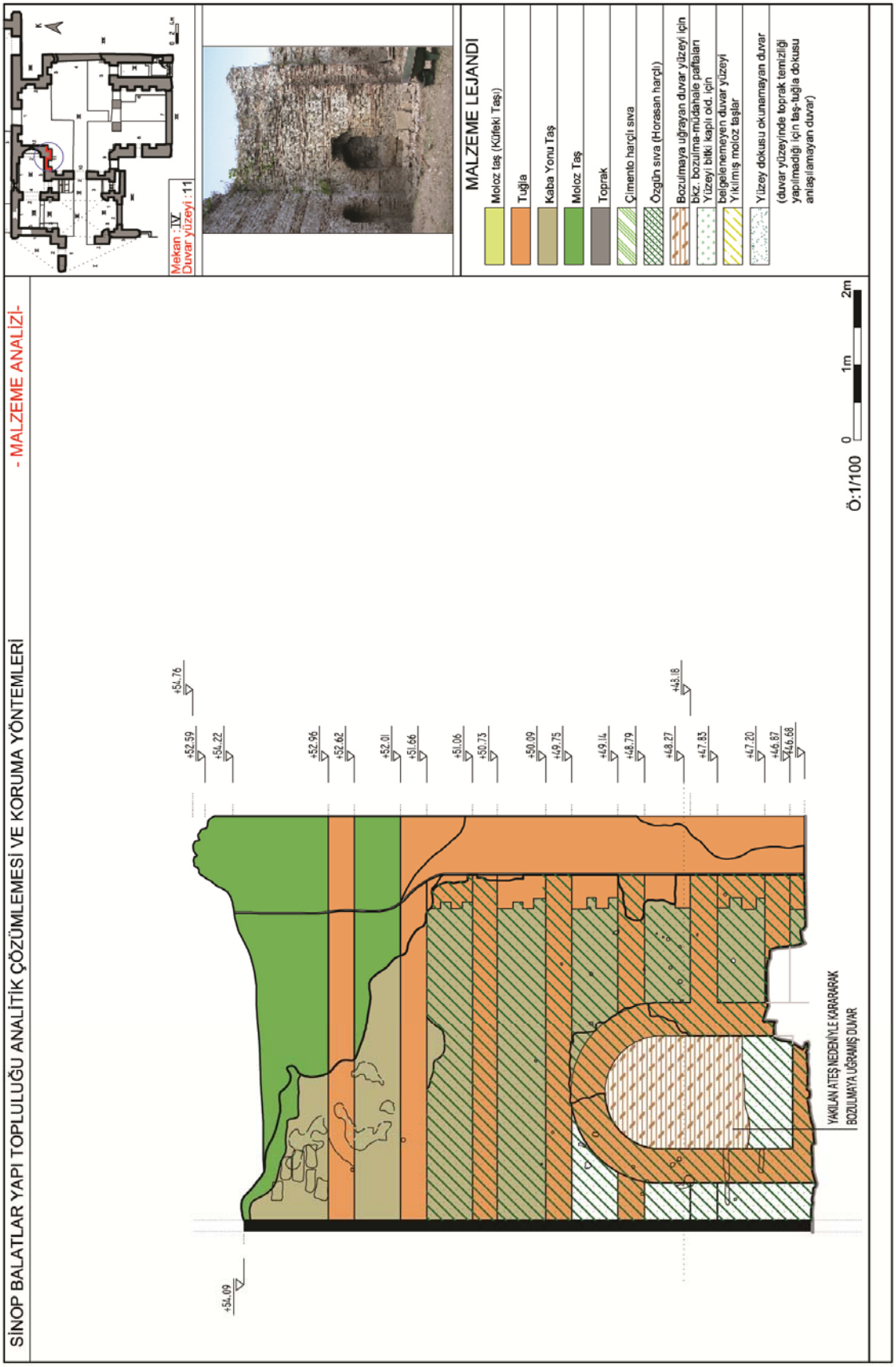
Duvar düzleminde küçük çapta çok fazla delik ve üst kotlarda bitki oluşumları bulunmaktadır. Nişin içerisinde ise ateş yakılmış olduğu için burada duvar düzlemi bozulmaya uğramıştır. 2010 yılı kazısında duvar yüzeyinin güneyindeki toprak zeminde birçok mezar yapısı bulunmuştur.

11 nolu bu duvarın güney köşesinde yaklaşık +51.60 kotundan başlayan ve kuzey köşesine doğru açılı olarak ilerleyen +54.09 kotunda biten bir şekilde duvar üst bölümü hasar görmüş durumdadır. Burada orta mekanın haç vari tonoz ile örtülü olabileceği düşünülürse bu köşelerin tonoza geçişi sağlayan payandaların kırılmış izleri olduğu görülmektedir. IV nolu mekanın orta mekana bakan tüm duvar köşeleri bu şekilde hasarlıdır.

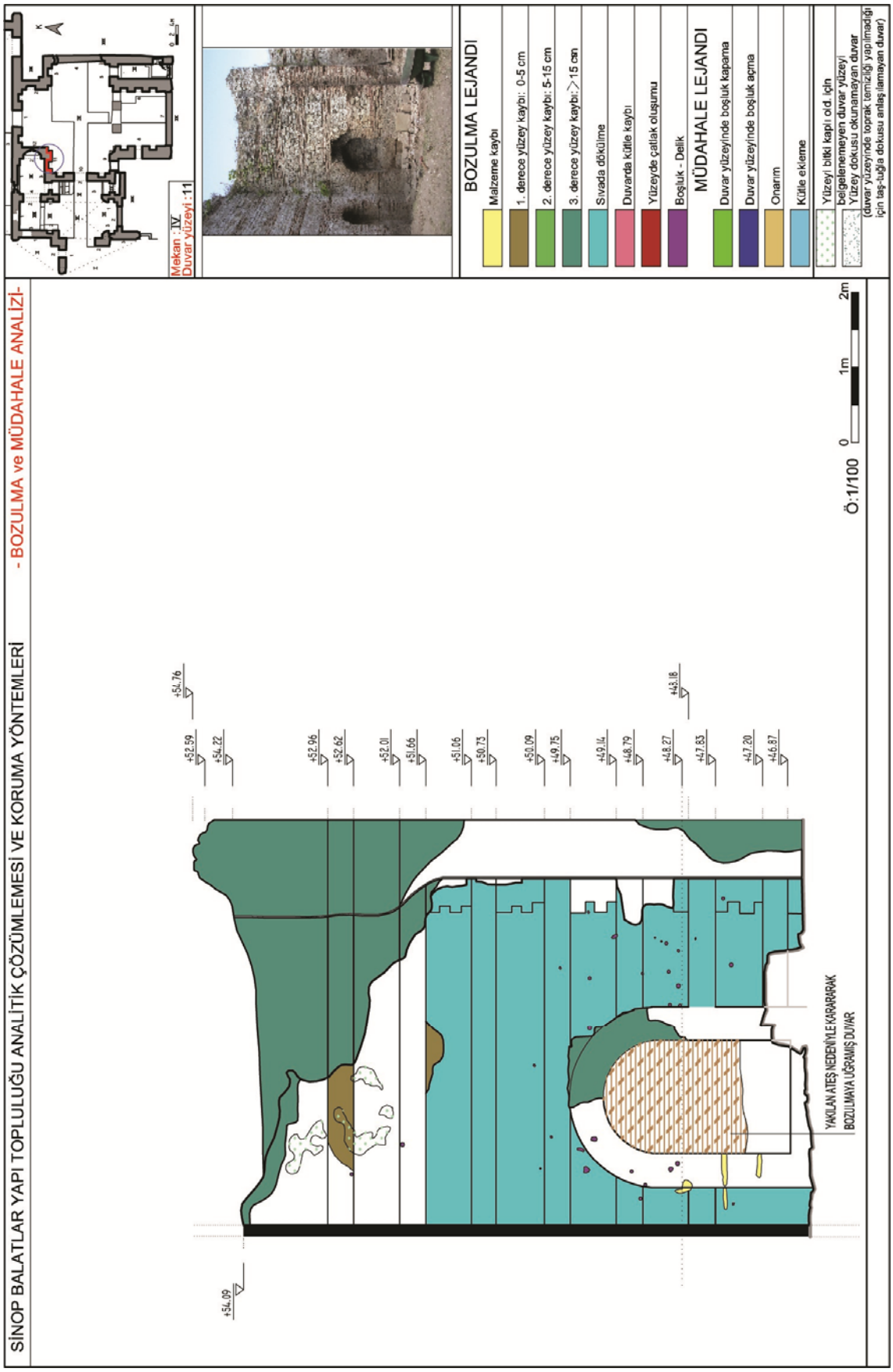
Restitüsyon denemesi çizimlerine bakıldığı zaman duvar düzleminin en üst kotu +54.22 m.ye kadar 8 sıra taş ve 4 sıra tuğla olacak şekilde çizilmiştir. Bu mekandaki 12 nolu duvar yüzeyine bakıldığında duvar yüksekliği+54.76 m.ye kadar çıkmakta ve 8 sıra taş 4 sıra tuğla dizilimi +54.59 kotunda bitmektedir. Ön duvarlar birbirinin devamı olduğu için 11 nolu duvar yüzeyinin restitüsyonu buna göre tamamlanmıştır.

12 nolu duvar yüzeyi

Duvar genişliği 5.27 m., duvar yüzeyinin en üst kotu yaklaşık +54.76 m.,toprak seviyesi +46.47 m. ve duvar yüksekliği 8.28 m.dir. Duvar düzleminde kemerli bir niş

Şekil 3. 170 IV nolu mekan 11 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

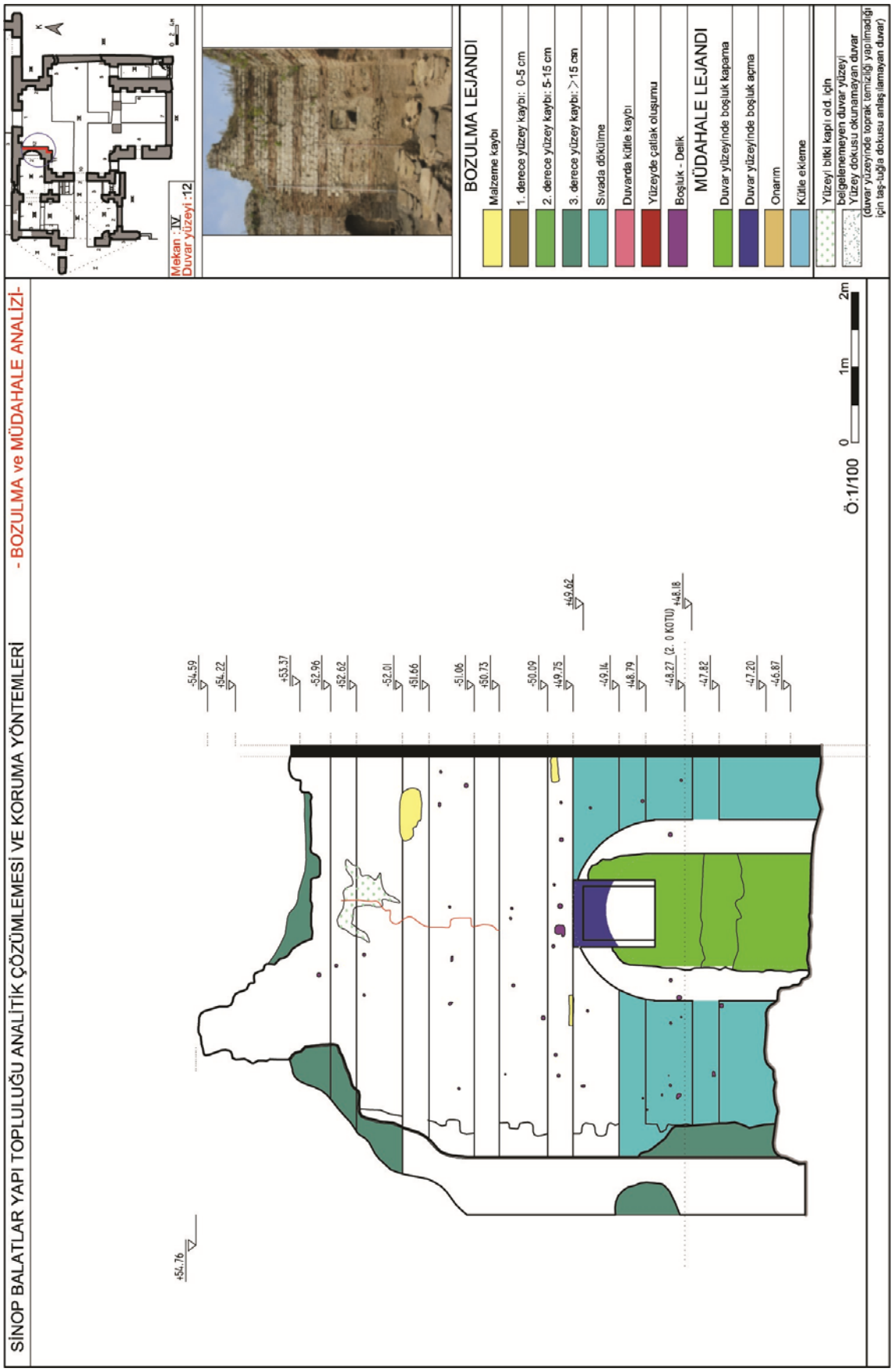

Şekil 3. 171 IV nolu mekan 11 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

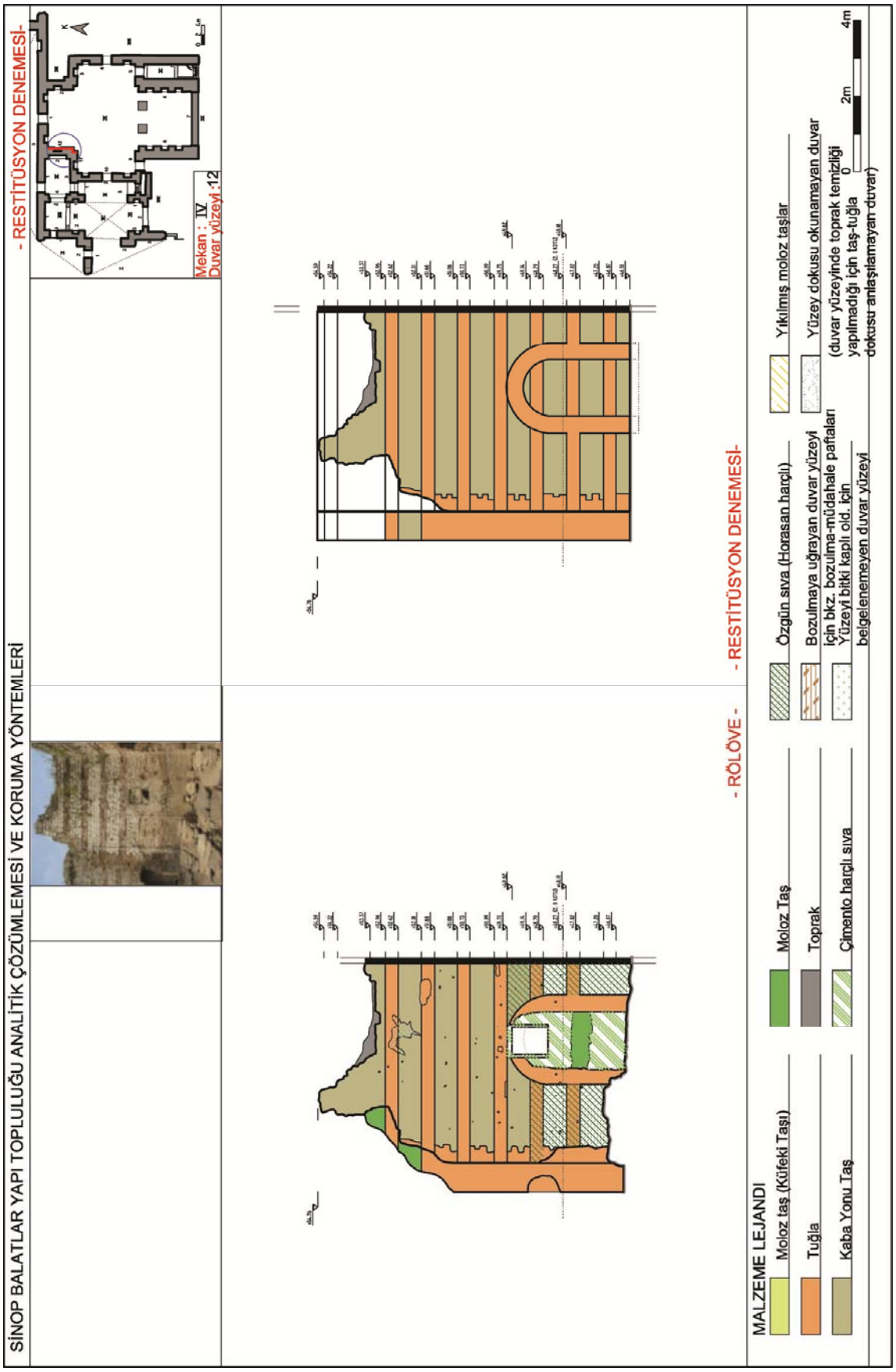
Şekil 3. 172 IV nolu mekan 11 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

Şekil 3. 173 IV nolu mekan 12 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

Şekil 3. 174 IV nolu mekan 12 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

Şekil 3. 175 IV nolu mekan 12 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

bulunmaktadır ancak içerisi doldurulup çimento harçlı sıva ile kapatılmıştır. Ayrıca kemerin en üst kotunu (+49.75) sınır alarak 1.08*0.88 m. boyutlarında bir dikdörtgen pencere boşluğu açılmıştır. IX nolu mekanın 2 nolu duvar yüzeyi ile 12 nolu duvar yüzeyi sırt sırtadır ve 2 nolu duvar yüzeyinde de bu bozulma bulunmaktadır. kemer üzerinden başlayan bir çatlak üst kotlara kadar çıkmaktadır.

Duvar yüzeyinin en üst bölümünün kuzey bölümü (+53.50) güney bölümüne (+54.76) göre daha alt kottan kırılmış durumdadır. 11 ve 12 nolu duvar düzlemlerinin birleşimindeki girinti ve çıkıntı tuğla diziliminden oluşmakta ayrıca duvar düzlemlerinin köşelerine gelindiğinde ise 2 sıra tam tuğla iki sıra yarım tuğla dizilimindedir. IV nolu mekandaki orta mekana bakan tüm yapı köşeleri bu şekilde düzenlenmiştir.

Duvar düzleminde küçük çapta çok fazla delik ve üst bölümlerde bitkiler bulunmaktadır.

2010 yılında 12 nolu duvar yüzeyinin doğusunda papaz mezarları çıkarılmıştır bu yüzden bu mezarların bulunduğu alanın korunması için toprak seviyesi 2011 yılında daha fazla kazılmamıştır.

3.4.5 V Nolu Mekan

3 duvar yüzeyi bulunmaktadır. Kilise olarak kullanılan birimin güney bölümündeki girişin olduğu mekandır. 2010 yılında bu mekanda kazı yapılmamıştır. 2011 yılında ise 3 nolu duvar yüzeyinin kuzey bölümündeki alanda kazı yapılmış ve mezarlar bulunmuştur.

1 nolu duvar yüzeyi

Duvar genişliği 4.36 m., duvar düzleminin en üst kotu +55.13 m., toprak seviyesi +45.58 m. ve duvar yüksekliği yaklaşık 9.55 m.dir. Toprak seviyesinden 5 basamakla IX nolu mekan olan kiliseye inilmektedir. Bu basamaklar 1 nolu duvar yüzeyinin güneyinde bulunmaktadır.

Duvar düzleminde üst kotu +49.92 olan 2.83 m. genişliğinde 1.45 m. eninde bir kemerli giriş bulunmaktadır. Bu tonozumsu girişin üstten bir bölümü sonraki kullanımlarda kapatılmıştır ve dikdörtgen formlu bir kapıdan giriş verilmiştir. +49.47 m ile +47.62 m

kotları arası doldurularak kapatılmıştır.

+51.61 kotundan itibaren üst kotlarda malzeme değişmekte yine moloz taş ancak daha boşluklu bir yapıya sahiptir. Bu alan batı yönüne doğru genişlemektedir. Malzemenin farklılaşma sebebi buradaki taşlar V nolu mekanın üzerini örten tonoz biriminin parçalarını oluşturmaktadır. Restitüsyon denemesi çizimlerinde tonoz çizimi tamamlanmıştır ancak daha fazla iz bulunmadığı için tonozun dış kabuğunun ne kalınlıkla veya hangi formda biteceğine dair bir bilgimiz bulunmamaktadır.

Duvar düzleminin batı köşesi tuğla dizilimindedir çünkü bir tonozu tamamlayan kemerin parçalarını oluşturmaktadır. Ancak kırılmış durumda, bir bölümü bulunmakta ve kemer izleri tamamlanarak sistem anlaşılmaktadır.

Restitüsyon denemesi çizimlerine bakıldığında giriş bölümünde sonradan kapatılmış olan bölüm açılmıştır ve tonozu oluşturan kemer tamamlanmıştır.

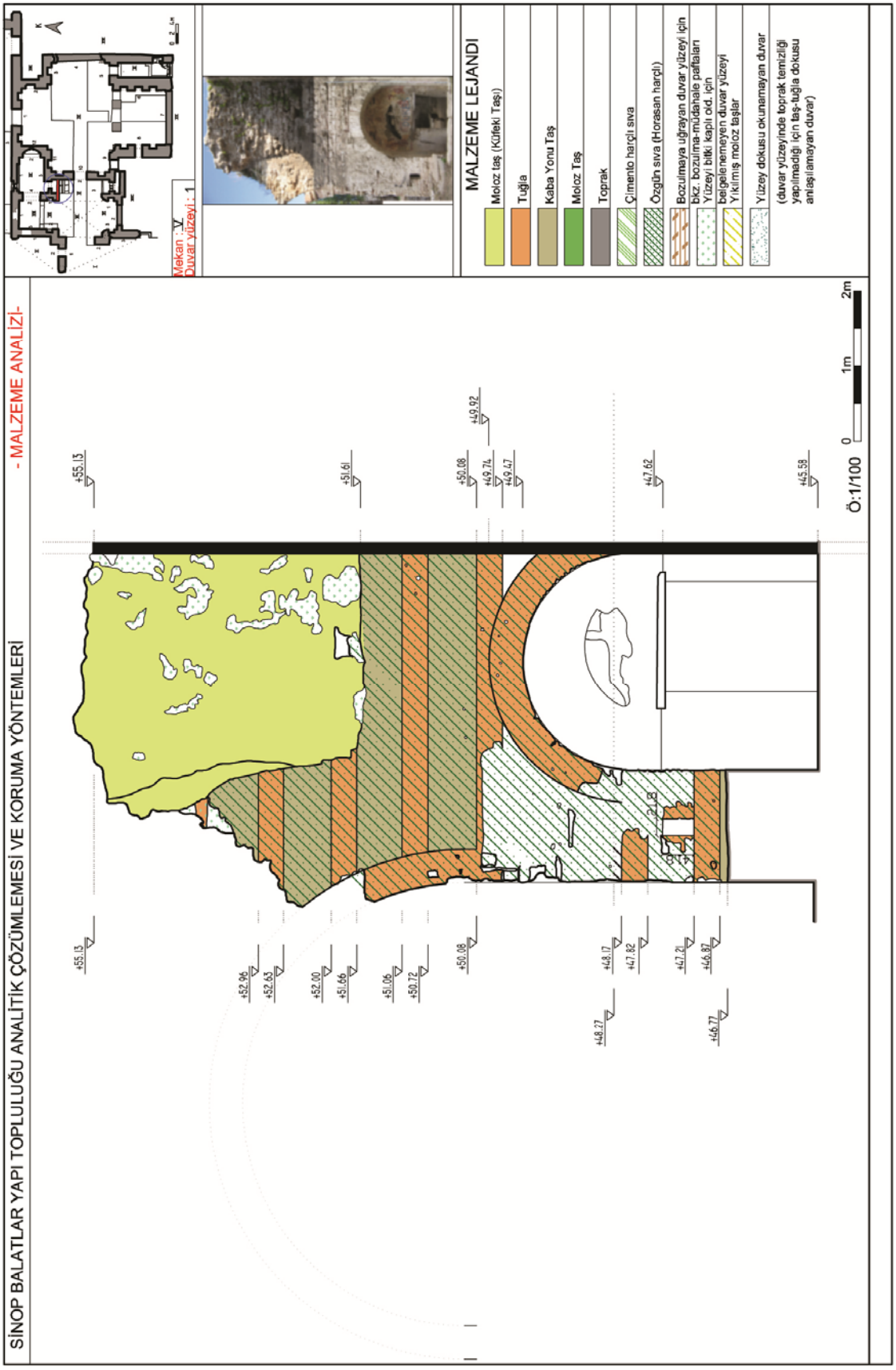
Duvar düzleminde küçük çapta çok fazla delik bulunmakta, özgün sıva izleri görülmekte, üst kotlarda ise bitkiler bulunmaktadır.

Duvar düzleminin batı bölümünde +47.21 kotundan başlayan 42-22 cm boyutlarında bir dikdörtgen boşluk bulunmaktadır.

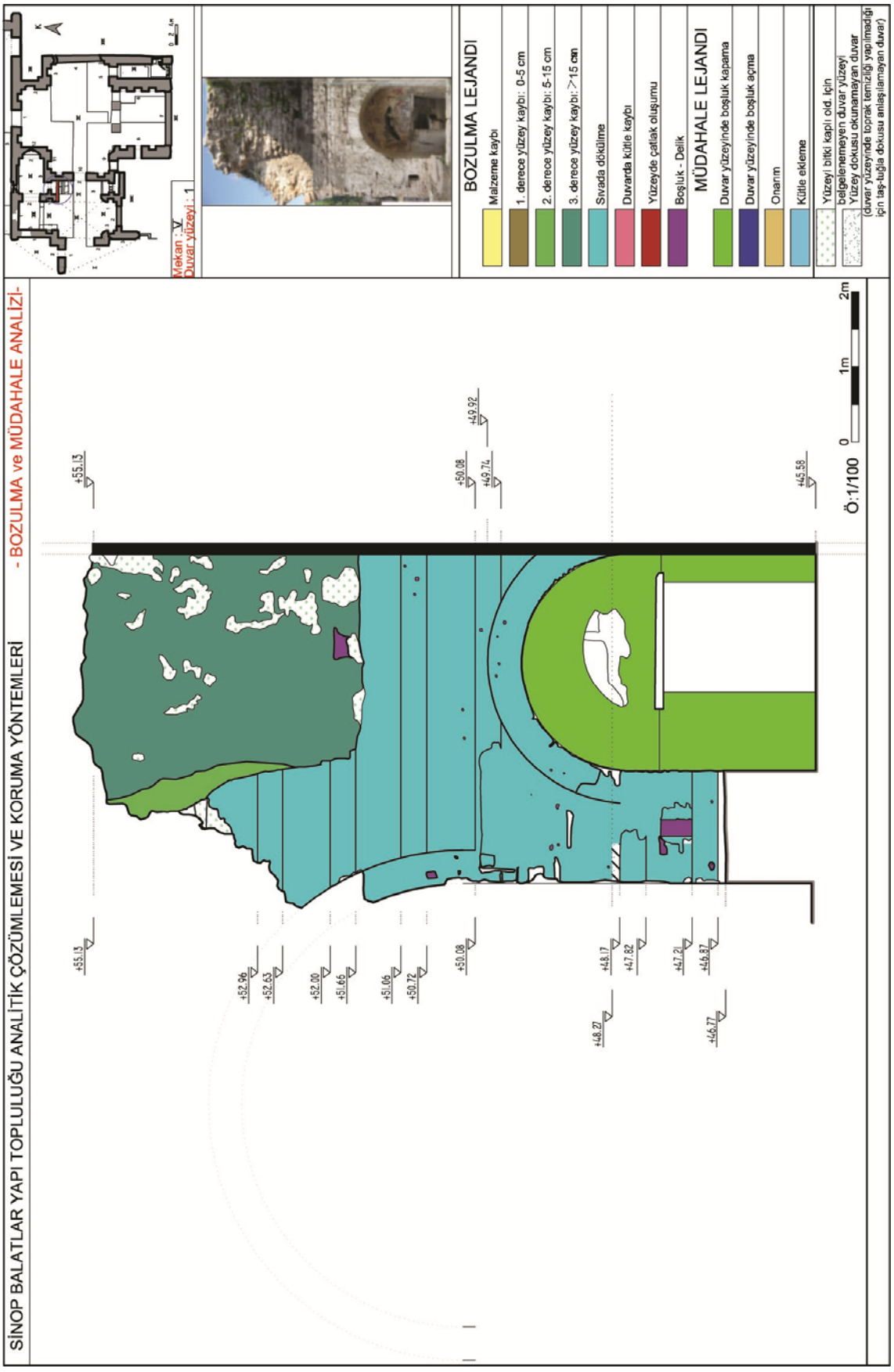

15b. Marble Column Base from Bema Screen or Ambo, Reused over Church Entrance, detail

24a. Balat Kilise, Exterior, South Door, Lunette. The Koimesis

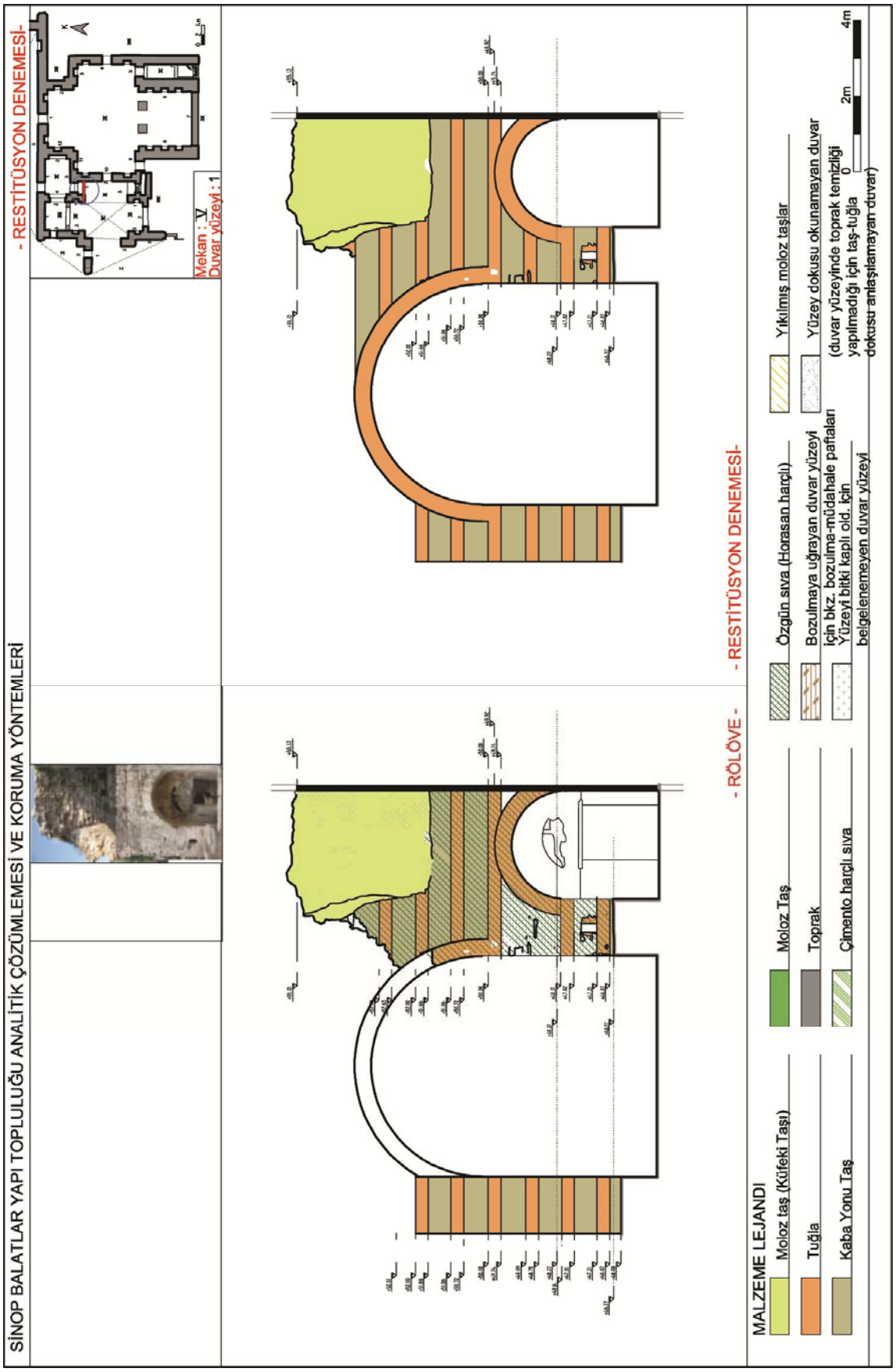
Şekil 3. 176 Kilise giriş duvarının üzerinde mermer sütun parçası Şekil 3. 177 V nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi [7]

Şekil 3. 178 V nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

Şekil 3. 179 V nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

Şekil 3. 180 V nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

2 nolu duvar yüzeyi

Duvar genişliği 8.72 m., yüksekliği 8.31 m.dir. Duvar düzleminin üst bölümünün orta kısımları oyuk şeklinde kırılmıştır. Duvar düzleminin en üst kotu +55.32 m., en alt kot ise kuzey bölümünde merdiven bulunduğu için +45.54 kotuna kadar inmekte, güney bölümünde ise +47.00 m kotuna ulaşmaktadır.

Duvar düzleminin orta bölümünde alt kotu +47.00 m., üst kotu +49.30 m., genişliği yaklaşık 3.00 olan bir duvar boşluğu açılmıştır. Bu boşluğun köşelerinde düzgün bozulma-kırılma izleri olmadığı görülmektedir. Ancak +47.21 kotundan başlayan bu boşluğun kenarında tuğla dizilimi 2 sıra tam, 2 sıra yarım tuğla olarak görülmekte (foto ekle) ve bu dizilim kemerli niş oluşumlarında bulunmaktadır.

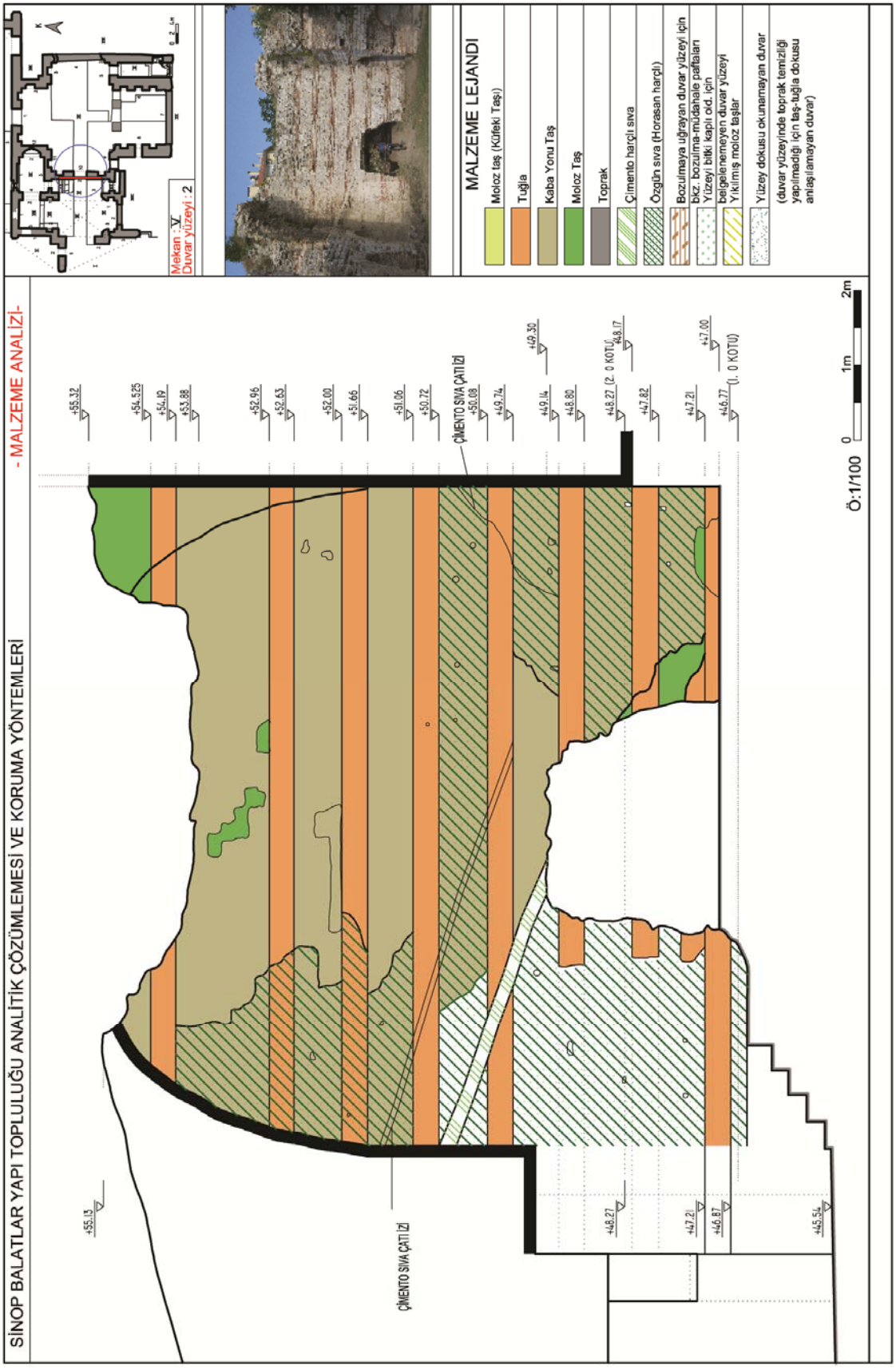
2011 yılında yapılan kazılarda duvarın güney bölümünün toprak seviyesi 1.20 m. daha alt kota kadar kazılmıştır. Ancak çizimler 2010 yılında tamamlandığı için fotoğraflarla belgelenmiştir.

Restitüsyon denemesi çizimlerinde duvar düzleminin doğu tarafı olan IV nolu mekan 10 nolu duvar yüzeyindeki restitüsyon denemesi de göz önüne alınarak bu duvarın orta bölümündeki boşluğun bir geçiş olduğunu belirtmektedir.

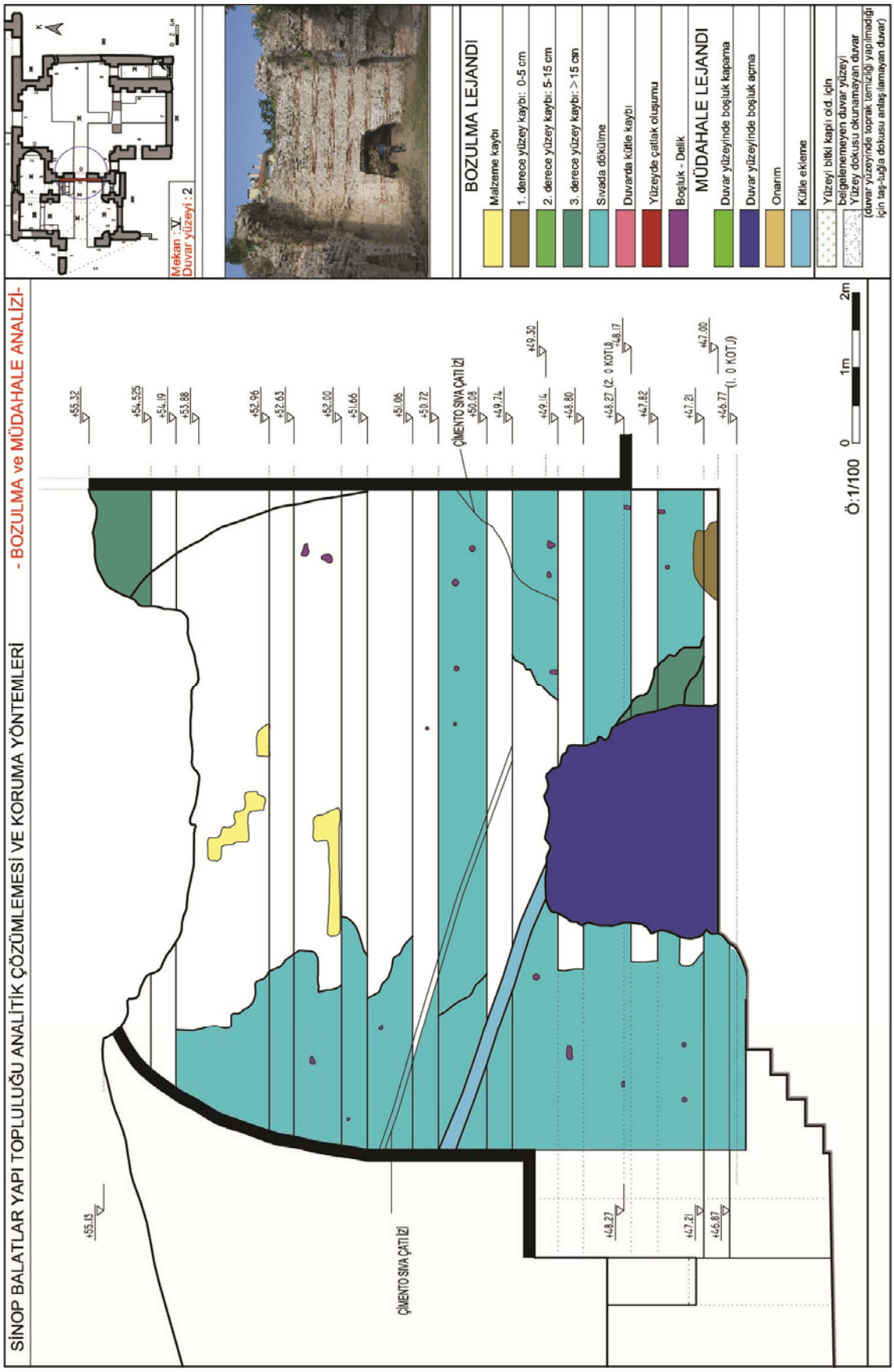
Duvar düzlemi üzerinde birbirine paralel eğimli çatı izi olduğu izlenimini veren geç dönemde çimento ile yapılmış izler bulunmaktadır. Yapının sonraki kullanımlarda bu bölümde yeni bir çatı oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

Duvar düzleminde +51.60 kotundan itibaren hem kuzey hem de güney köşesinden başlayan içeriye doğru eğrisel olarak ilerleyen izler takip edildiğinde bir kemeri tamamladığı ve V nolu mekan üzerini bir tonozun örtmüş olabileceği görülmektedir. Restitüsyon denemesi çizimlerinde tonoz çizimi tamamlanmıştır ancak daha fazla iz bulunmadığı için tonozun dış kabuğunun ne kalınlıkla veya hangi formda biteceğine dair bir bilgimiz bulunmamaktadır.

Duvar düzleminde küçük çapta delikler ve sıva izleri bulunmakta, yüzey kaybı ise çok az yerde görülmektedir.

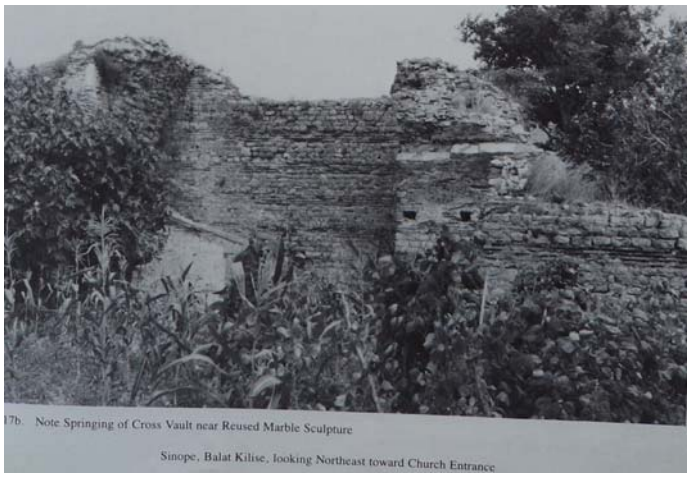

Şekil 3. 181 V nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

Şekil 3. 182 V nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

Şekil 3. 183 V nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

Şekil 3. 184 V nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi [7]

3 nolu duvar yüzeyi

1 nolu duvar yüzeyi ile simetrik durumdadır. 2011 yılında bu duvar yüzeyinin kuzeyindeki toprak yüzeyi 1.20 m. daha kazılmıştır.

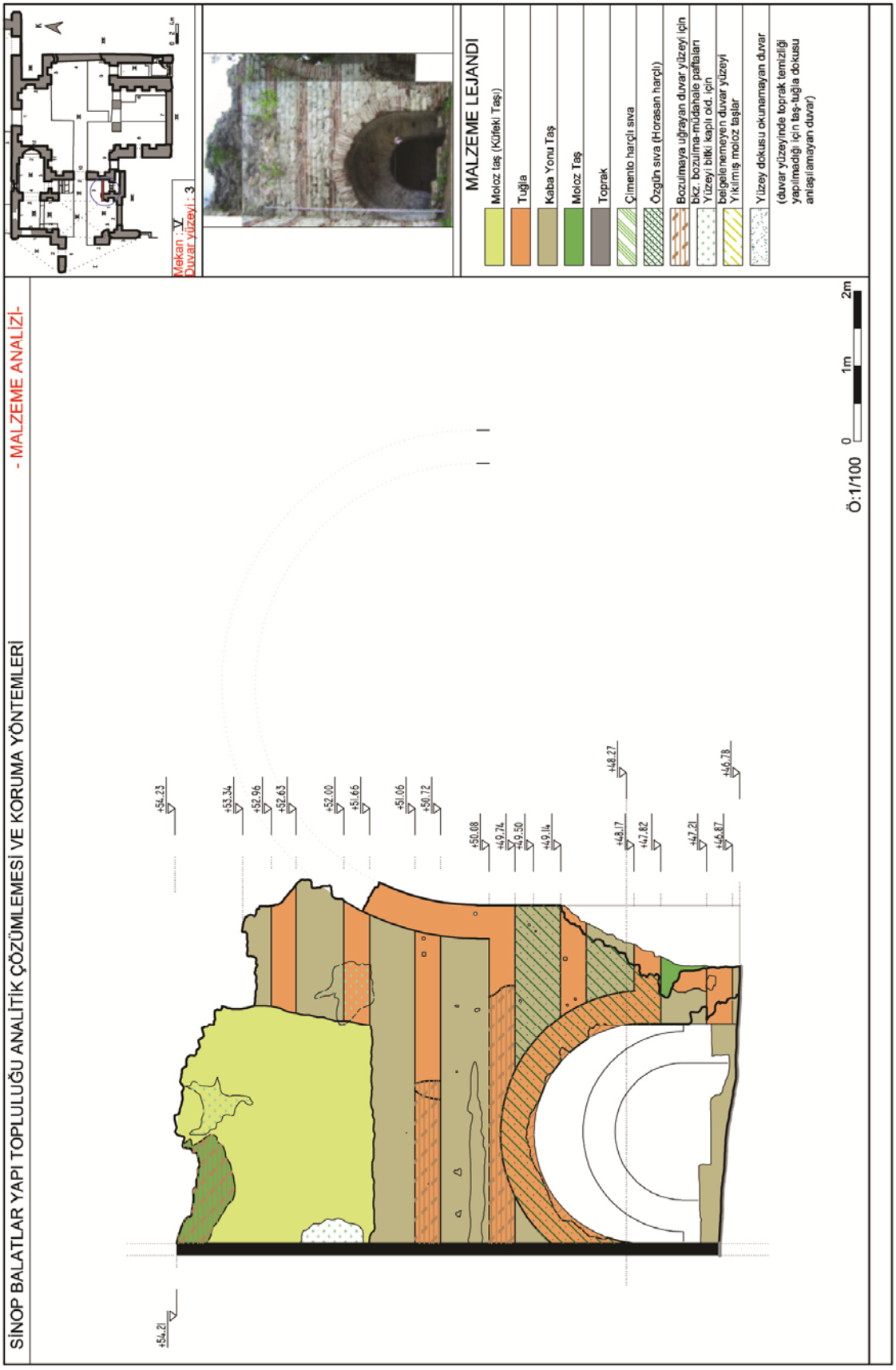
Duvar genişliği ise 4.36 m.dir. Duvar en üst kotu +54.21 m., toprak seviyesi 2010 kazıları sonucunda yaklaşık +46.78 kotundadır ve bu bölge kazılmamıştır. 2011 yılında ise yaklaşık +45.60 kotuna kadar kazılmıştır.

Duvarın batı köşesi yerden +49.14 m. kotuna kadar kırılmış durumdadır. 2 nolu duvar düzlemi ile birleştiği noktadan başlayan 2.90 m. genişliğinde bir kemerli giriş bulunmaktadır. 2011 yılı kazısı sonrasında kemerli girişin önü +47.40 m. kotuna kadar sonraki kullanımlarda taşlar dizilerek kapatılmıştır.

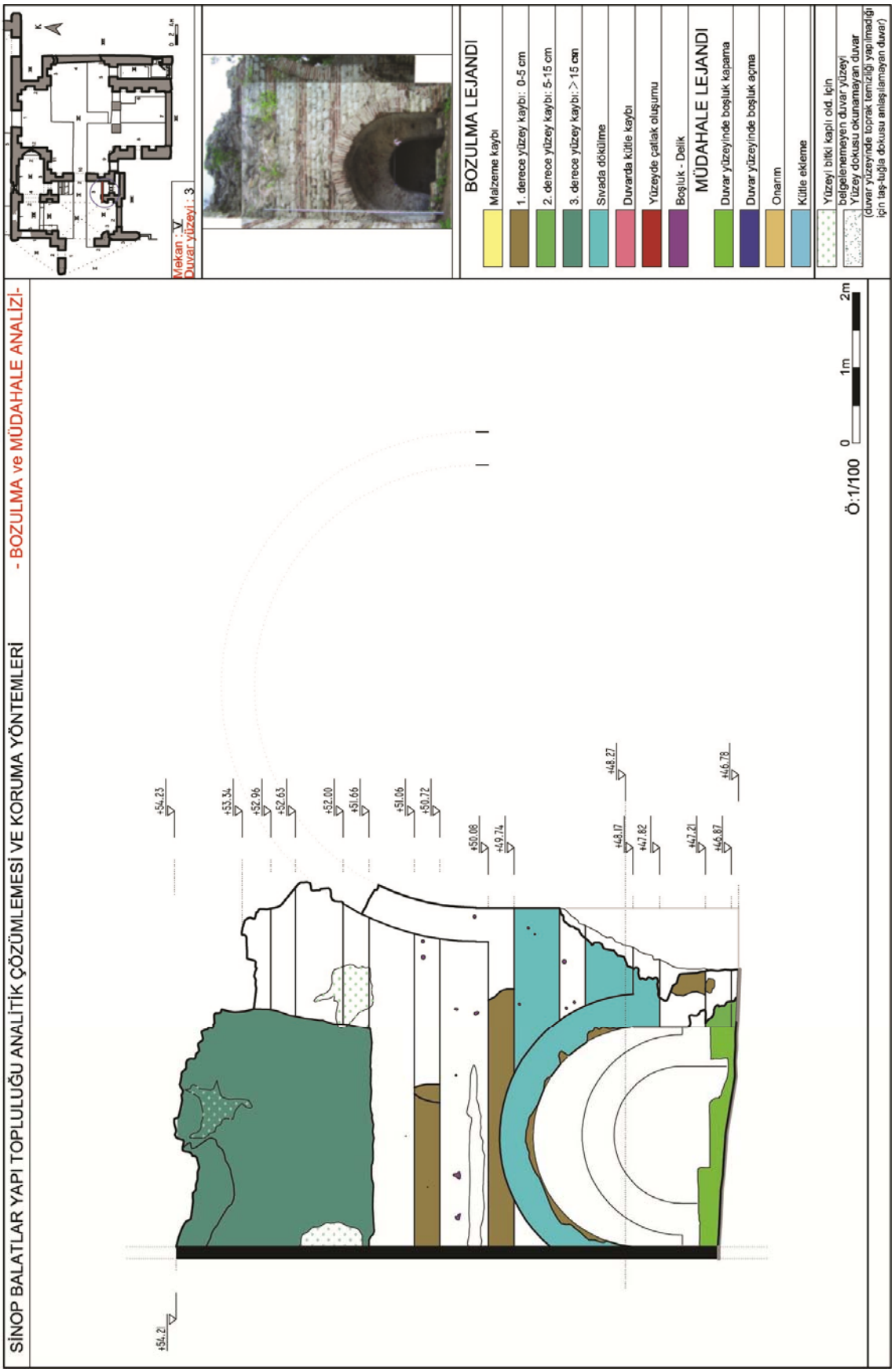
Duvar düzleminde küçük çapta delikler bulunmakta, üst kotlarda bitki oluşumları vardır. +49.74 m. kotunun üst bölümünde bulunan tuğla dizilimlerinde 1. Derece yüzey kaybı (0-5 cm.) görülmektedir.

3.4.6 VI Nolu Mekan

3 duvar yüzeyi ve orta mekandan oluşmaktadır. 1-5-6 ve 7 nolu mekanların birleştiği yerde orta mekan oluşmakta ve haç planlı bir mekanı, 6 nolu mekan ise haç planının orta bölümünü ve güney kolunu tamamlamaktadır. 7-8 nolu mekanlar ile 6 nolu mekan ve güneyinde bulunabileceğini düşündüğümüz mekanın boyutları ve izler paralelinde simetrik olduğunu ifade etmektedir.

Şekil 3. 185 V nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

Şekil 3. 186 V nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

Şekil 3. 187 V nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

1 nolu duvar yüzeyi

Duvar genişliği 3.10 m., toprak seviyesi kotu +46.70 m., ancak en üst bölüm ise eğimli bir şekilde azalmakta, en üst kotu +53.34 m.den başlayarak +51.75 m. kotuna kadar sürmektedir. 2010 yılında bu duvar düzleminin batı bölümündeki alanda kazı yapılmamıştır ancak 2011 yılında ise yaklaşık 1 m. daha alt kota inilmiştir.

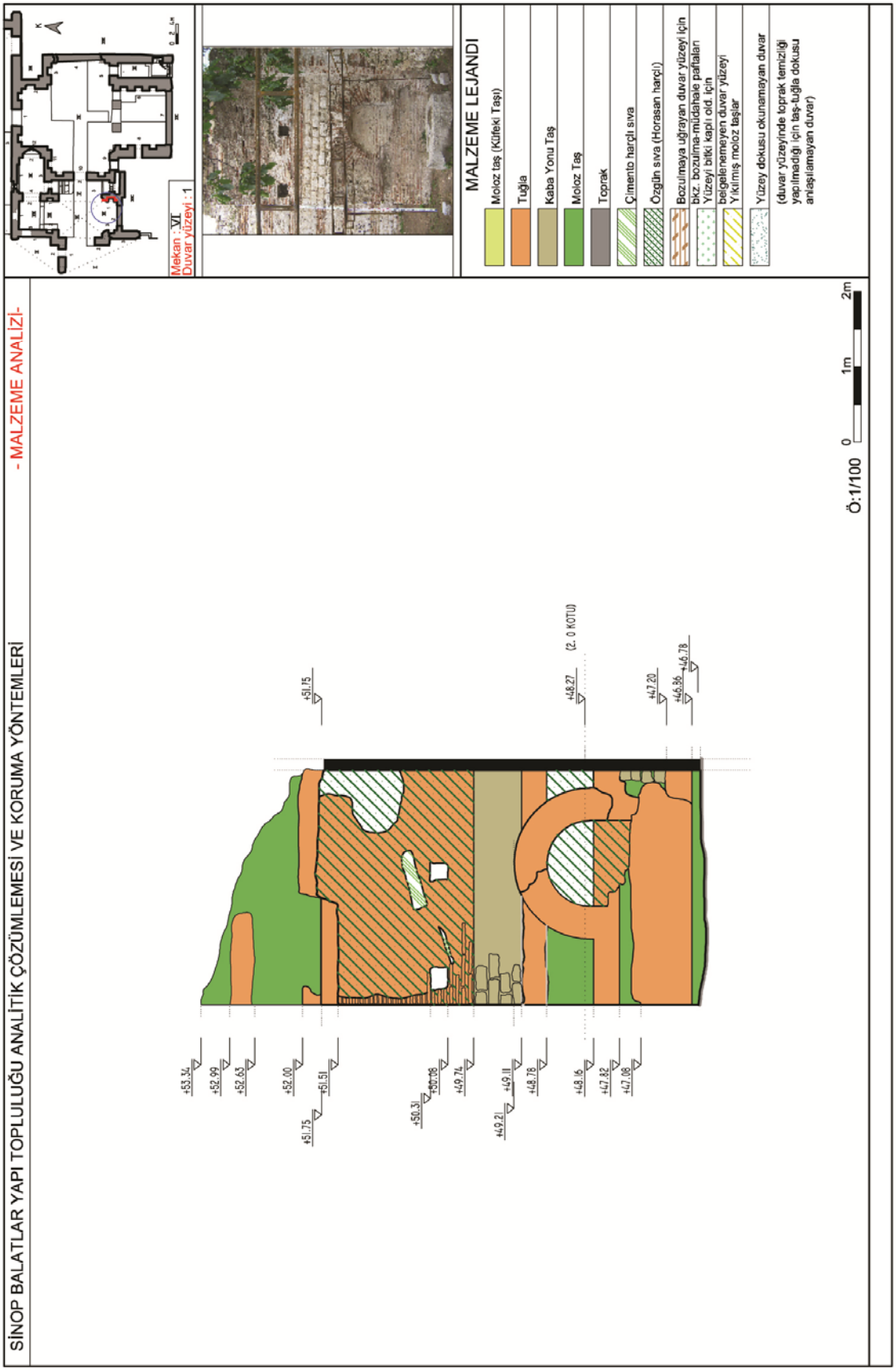
Bu duvar düzleminde ilk defa burada farklı boyutta niş bulunmakta 1.12 m. genişliğinde 0.62 m. eninde, kemer en üst kotu +49.21 m. de olan kemerli bir niş bulunmaktadır. 2011 yılındaki kazılarda görüldüğü üzere en alt kotu nişin yaklaşık +45.96 m.dedir. Duvar düzleminin kuzey köşesinden bu nişe kadar kırılma bulunmaktadır. 2. ve 3. derece yüzey kayıpları bulunmaktadır. +50.08 ile +50.31 kotları arasında yaklaşık 0.30*0.23 m. boyutlarında 2 tane dikdörtgenimsi boşluk bulunmaktadır. Bu tür duvar boşlukları ile IV nolu mekan 6 nolu duvar düzleminde de karşılaşılmıştı. +49.74 kotundan itibaren bir tonozu oluşturulan tuğla dizilimi başlamakta ancak bu tonozun sadece bir bölümü bulunmaktadır. V nolu mekan 3 nolu duvar düzlemine bakıldığında da bu tonozun kemer bölümünün izleri okunmakta ve burada kemerin devanı tamamlanarak tonoz oluşturulmaktadır.

Restitüsyon denemesi analizlerinde de burası tonozlu birim olarak ifade edilmektedir. Yine V nolu mekan 2 nolu duvar düzlemindeki gibi burada da çimento harçlı sıva ile eğimli çatı izi bulunmakta ayrıca özgün sıva izleri de duvar düzleminde yer almaktadır.

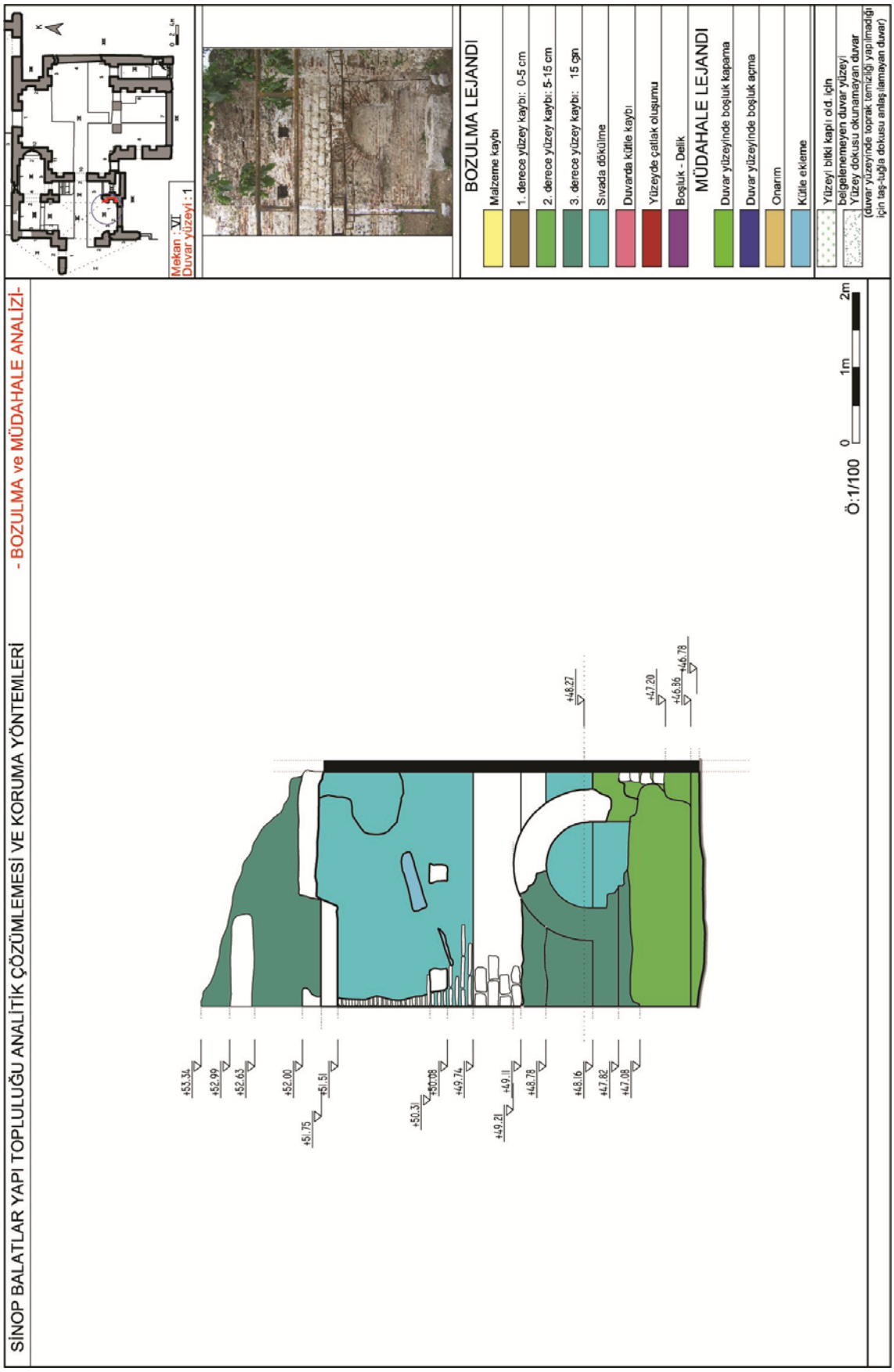
2 nolu duvar düzlemi

Duvar düzleminin genişliği 5.88 m.dir. Duvar düzleminin orta bölümü ise sonradan 1.70 m. yüksekliğinde moloz taşlar ile doldurulmuştur. Ayrıca duvarın doğu ve batı köşelerinde 0.88 m.lik kemer oluşturan bölümler özgün durumdadır. Sonradan doldurulan duvar düzleminin en üst kotu güneyde bulunan bahçe kotuyla eş seviyededir.

Duvarın doğu köşesindeki duvar üst kotu +51.65 m.dir ancak çizimlerde de ifade edildiği gibi kemerin kırılmış olduğu görülmektedir. Batı köşesinde de duvarın +49.95 kotuna kadar duvar düzlemi bulunmakta, her iki köşenin de kemeri tamamlayacak

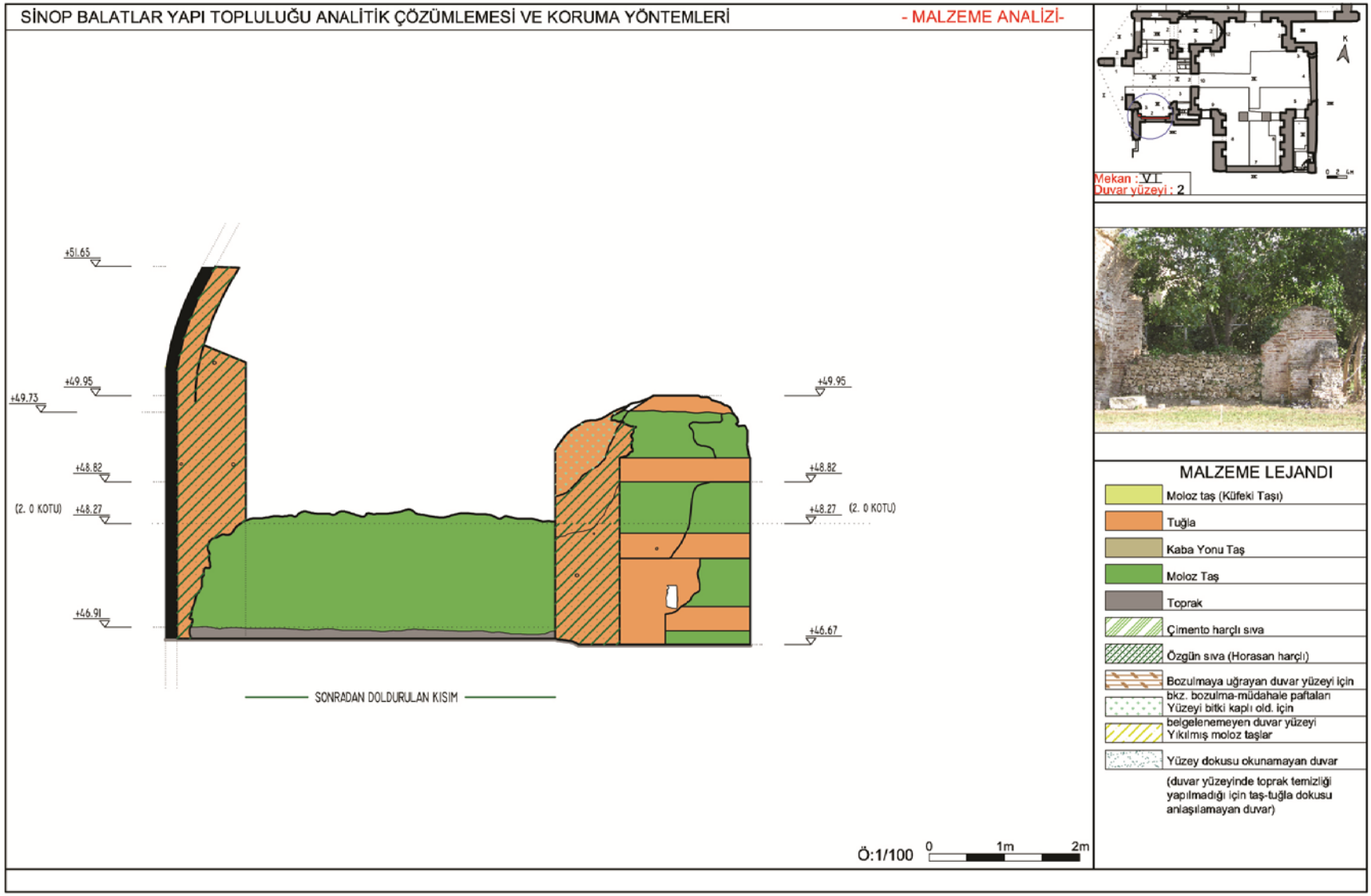

Şekil 3. 188 VI nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

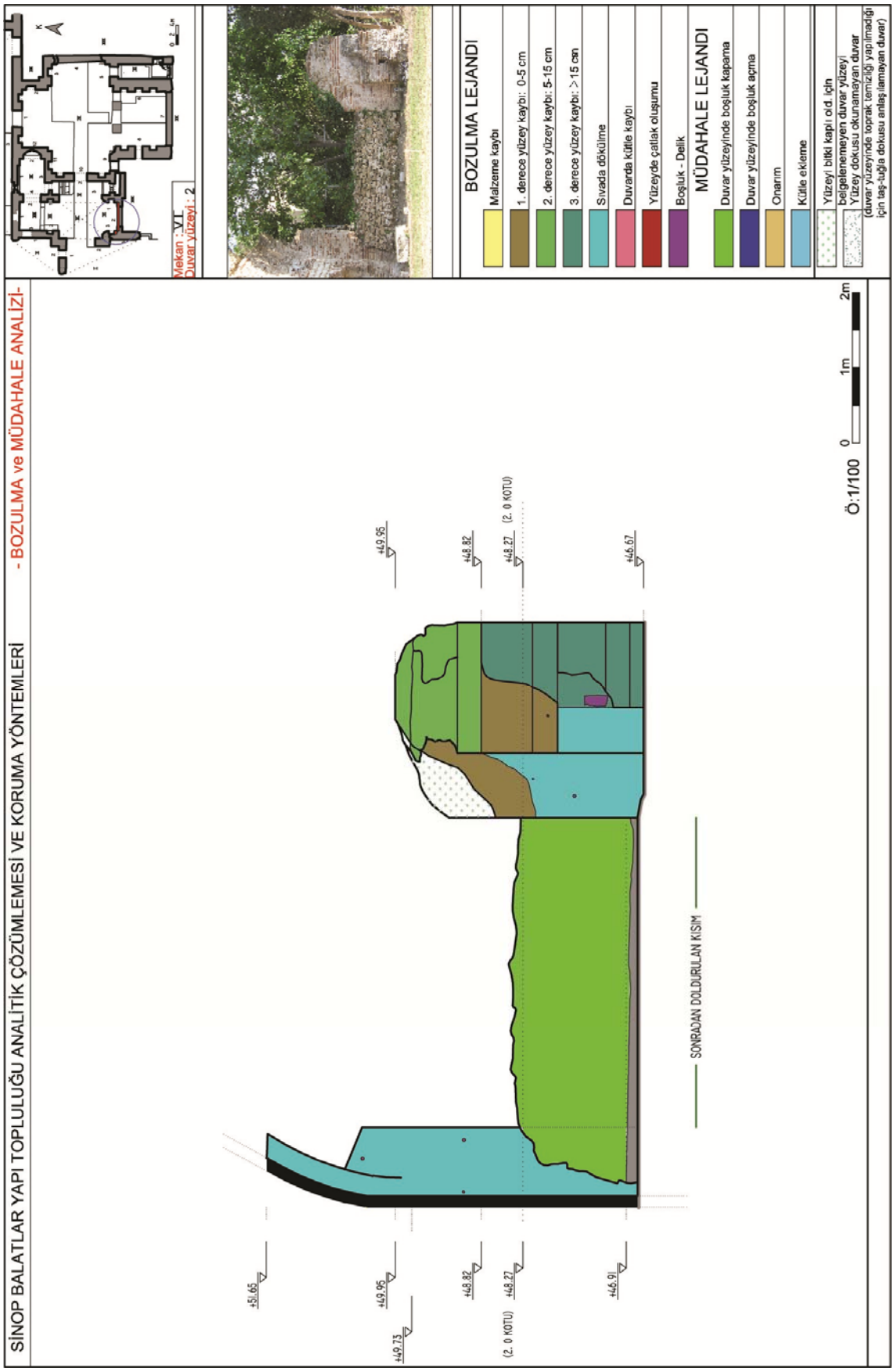

Şekil 3. 189 VI nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

Şekil 3. 190 VI nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

Şekil 3. 191 VI nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

Şekil 3. 192 VI nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

Şekil 3. 193 VI nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

Şekil 3. 194 VI nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

şekilde birleşeceği izlerden anlaşılmaktadır. Kemeri oluşturan bu bölümler tuğladan oluşmaktadır.

Duvar düzleminde özgün sıva izleri ve küçük çapta delikler bulunmaktadır.

Restitüsyon denemesi çizimlerinde izler doğrultusunda kemerli açıklık tamamlanmıştır.

3 nolu duvar düzlemi

3 nolu duvar düzlemine gelindiğinde ise 2010 yılında duvarın bir bölümü bulunmaktaydı ancak 2011 yılında yakın çevresinin kazılması ile duvar düzleminin sınırları ortaya çıkmıştır. 1 nolu duvar düzlemi ile simetrik olduğu ölçümler doğrultusunda görülmektedir fakat çok fazla bozulma ve kırılma bulunmaktadır.

Restitüsyon denemesi çizimleri de 1 nolu duvar düzlemine paralel olarak çizilmiştir. Ancak 1 nolu mekan 1 nolu duvar düzlemine bakıldığında ise 3 nolu duvar düzleminin batı yönünde ilerleyen duvar bölümüne paralel olarak ilerleyeceği görülmektedir ve restitüsyon denemesi plan çizimlerinde bu şekilde ifade edilmiştir.

3.4.7 VII- VIII Nolu Mekan

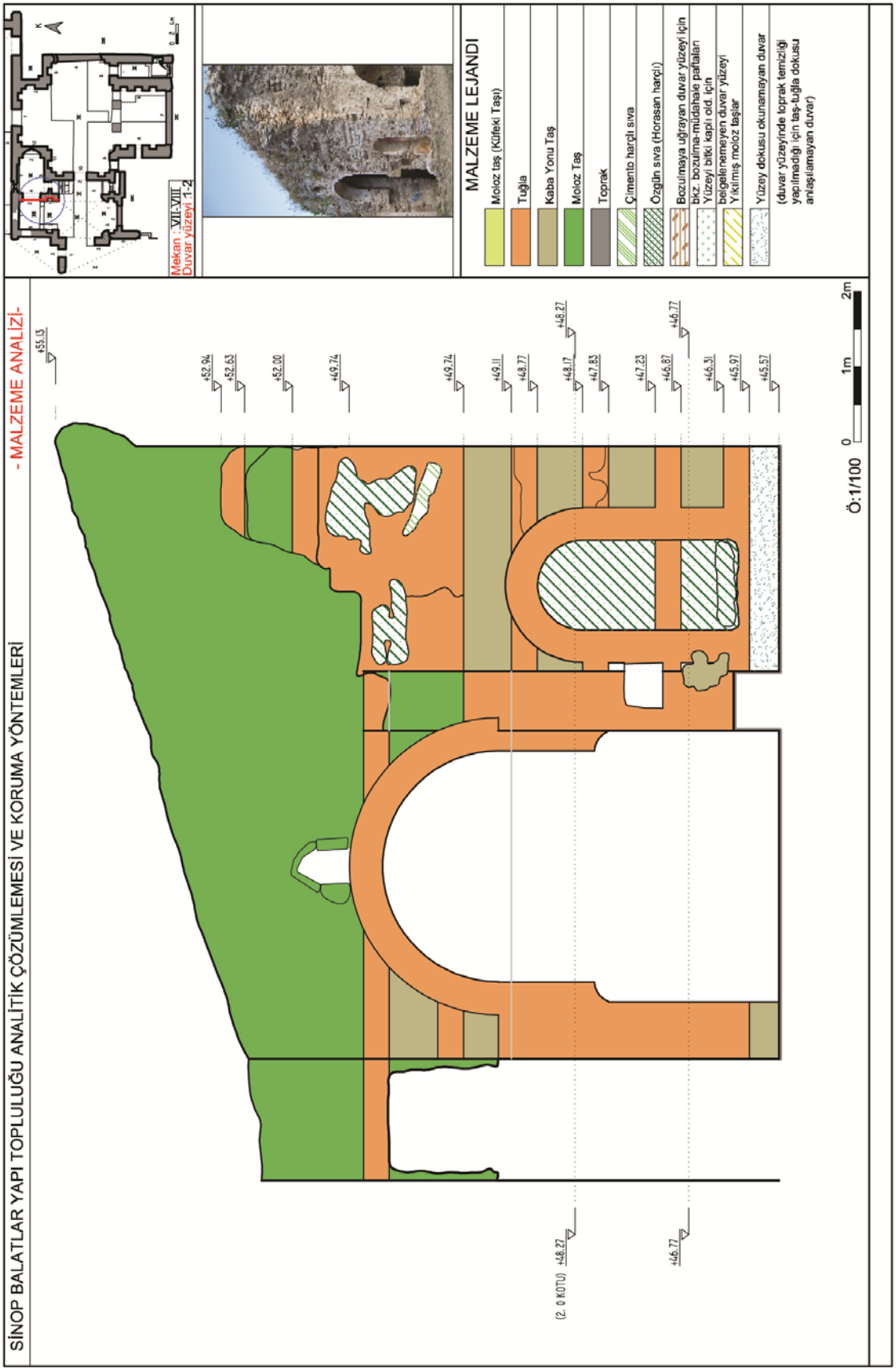
Bu mekanlar birlikte değerlendirilmektedir çünkü iki mekan arasında 0.80 m. genişliğinde, yaklaşık 0.60 m. yüksekliğinde bir duvar bulunmakta ve ikiye bölünmektedir. Bu şekilde 3 duvar düzlemi bulunmaktadır: 1- VII-VIII nolu mekan 1-2 nolu duvar yüzeyleri 2- VII-VIII nolu mekan 2-3 nolu duvar yüzeyleri 3- VIII nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyleridir.

VII-VIII nolu mekan 1-2 nolu duvar yüzeyleri

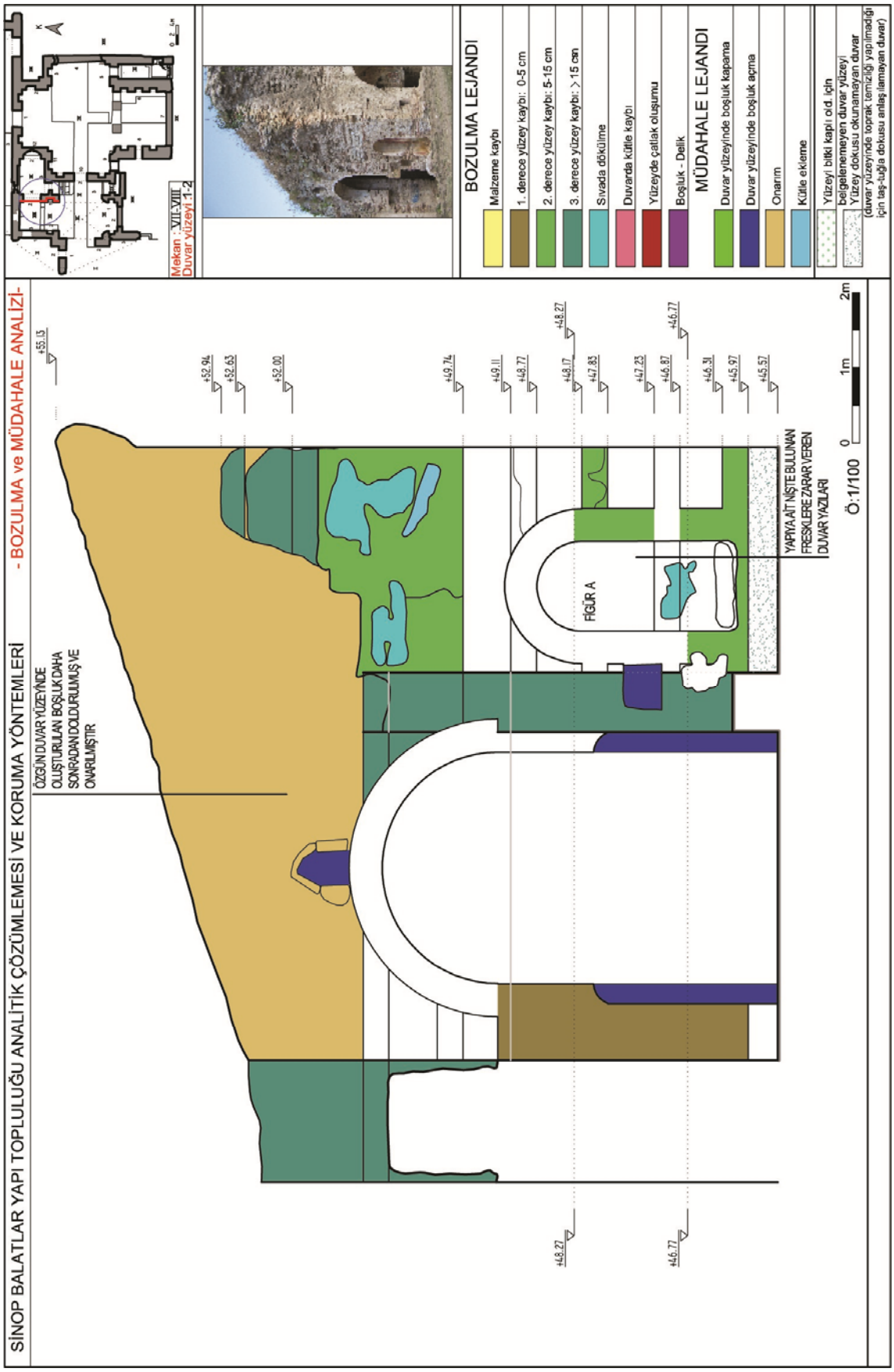
Duvar genişliği 8.11 m., toprak seviyesi +45.57 m. kotundadır. IX nolu kilise mekanının batısında bulunan giriş bölümüdür. Duvar düzleminin kuzey bölümü kilise mekanının girişinin oluşturmaktadır. Güney bölümünde ise VI nolu mekan 1 nolu duvar düzlemindeki kemerli niş ile aynı boyutlara sahip bir niş bulunmaktadır. genişliği 1.16 m., eni 0.58 m. olan en üst kotu +49.20, en alt kotu ise +46.00 m. olarak görülmektedir ancak burada kırılmalar bulunmakta ve içerisinde 0.25 m. yüksekliğinde bir taş yer almaktadır. Benzer nişin ölçülerine ve kotlarına bakıldığı zaman en alt kotunun +46.30 olması gerektiği görülmektedir. Bu kemerin üst bölümünde geç dönemde yapıldığı

düşünülen çimento harçlı sıva bulunmakta ve diğer birkaç duvar düzleminde olduğu gibi bir çatının izlerini taşımaktadır. Ayrıca niş içerisinde fresk bulunmaktadır. Kilise girişindeki kemerde ise genişlik 3.06 m., en üst kotu +51.25 m.dir. ancak kemerin her iki tarafında da 0.26 m.lik bölüm +47.85 m.ye kadar kırılmıştır. Kemerin üzerinde ise yaklaşık 0.50*0.40 m. boyutlarında boşluk bulunmaktadır. Kemer bölümünün üst kotlarına bakıldığında duvar düzleminin bu bölümünün özgün malzeme ve teknikte olmadığı görülmektedir. Duvarın en üst bölümü ise sundurma çatısı bulunan kilise mekanının güneyden kuzeye doğru +52.60 kotundan +55.13 kotuna ulaşan yüzünü göstermektedir.

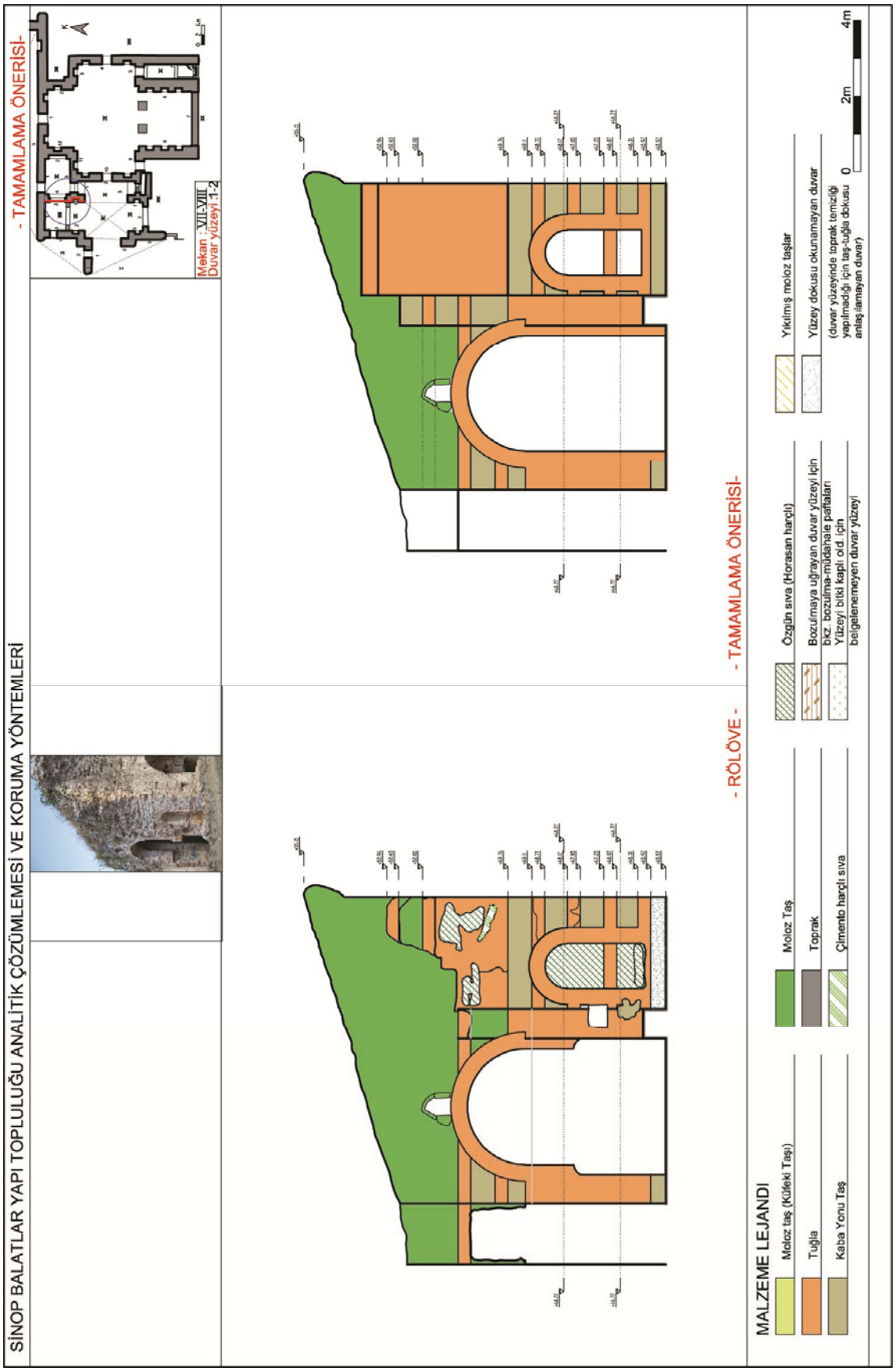
VII nolu mekanın 1 nolu duvar düzleminin üst kotu tonoz olarak tamamlanmalıdır çünkü V nolu mekan 1 nolu duvar düzleminde de ifade edildiği gibi tonozu oluşturan kemer izleri takip edilerek tonoz oluşmaktadır. 2.97 m. genişliğinde tuğla malzemeden oluşmaktadır. Ayrıca duvar düzlemindeki kemerli niş ve kemerli giriş arasında VII ve VIII nolu mekanlar arasında bulunan bölümün doğrultusunda duvarda düşeyde devam eden 0.16 m. eninde tuğla kalıntılar bulunmaktadır. Karşı duvarda da VII nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyinde bu bölümün paralelindeki alanda izler daha net görülmektedir ancak nasıl bir bitiş olduğu anlaşılamamaktadır.

Şekil 3. 195 VII-VIII nolu mekan 1-2 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

Şekil 3. 196 VII-VIII nolu mekan 1-2 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

Şekil 3. 197 VII-VIII nolu mekan 1-2 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

Şekil 3. 198 VII-VIII nolu mekan 1-2 nolu duvar yüzeyi [7]

VII-VIII nolu mekan 2-3 nolu duvar yüzeyleri

Duvar genişliği 8.13 m., toprak seviyesi +45.57 m. kotundadır.

Duvar düzleminin güney köşesinin +46.58 kotunda toprak seviyesi ile başlayan I nolu mekanın 1 nolu duvar yüzeyinin doğu bölümünde bulunan girinti bölümüdür. +47.81 ile +48.90 kotları arasında 1.17 m. genişliğinde geç dönemde açıldığı düşünülen boşluk bulunmakta, en üst kotu +50.84 m.dir. Duvar yüzeyinde özgün sıva izleri ve küçük çapta deliklerde bulunmaktadır.

Duvar düzlemindeki diğer 2 bölüm ise 2 ve 3 nolu duvar düzlemleridir. VII nolu mekan 1 nolu duvar düzleminin simetriği şeklindedir ve aynısıdır. Aynı ölçülere ve konuma sahip kemerli niş bulunmaktadır. Bu yüzeyde +49.91 alt kotu olan 0.34*0.30 m boyutlarında bir duvar boşluğu bulunmaktadır. yine bu duvar düzleminde de çimento sıvadan oluşmuş tonoz izi de görülmektedir.

Duvar düzleminin kuzey bölümü VIII nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyidir. Burada da bir duvar açıklığı bulunmaktadır. Bu açıklık II nolu mekan 1 nolu duvar düzlemindeki açıklık

ile eşleşmektedir. Ancak iki mekanın toprak seviyesi farklıdır. VII nolu mekanda daha alt kotlara kadar kazılmıştır. Boşluğun en üst kotu +49.74 m.dir. +48.00 kotunun üst bölümü açık, alt bölümü ise +46.87 m. kotuna kadar yıkılmış moloz taşlarla kaplıdır. Burada toprak seviyesine kadar olan bölümde moloz taşlardan oluşmaktadır (bkz. II nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi). Ayrıca toprak seviyesine yakın tuğladan kemer oluşturduğunu duvar ortasında sürekli yatayda olmayan tuğladan bir bölüm bulunmaktadır. Bunun kemerli bir açıklık veya niş olabileceğini ifade etmektedir.

Duvar düzleminin en üst kotunda ise +50.17 m. alt kotundan en üst kota kadar çıkan 1.50 m. eninde bir boşluk daha bulunmaktadır. Ancak bu bölümün ne amaçla boşaltıldığı ya da özgün durumdayken ne amaçla bir açıklık olduğuna dair bir iz görülmemektedir.

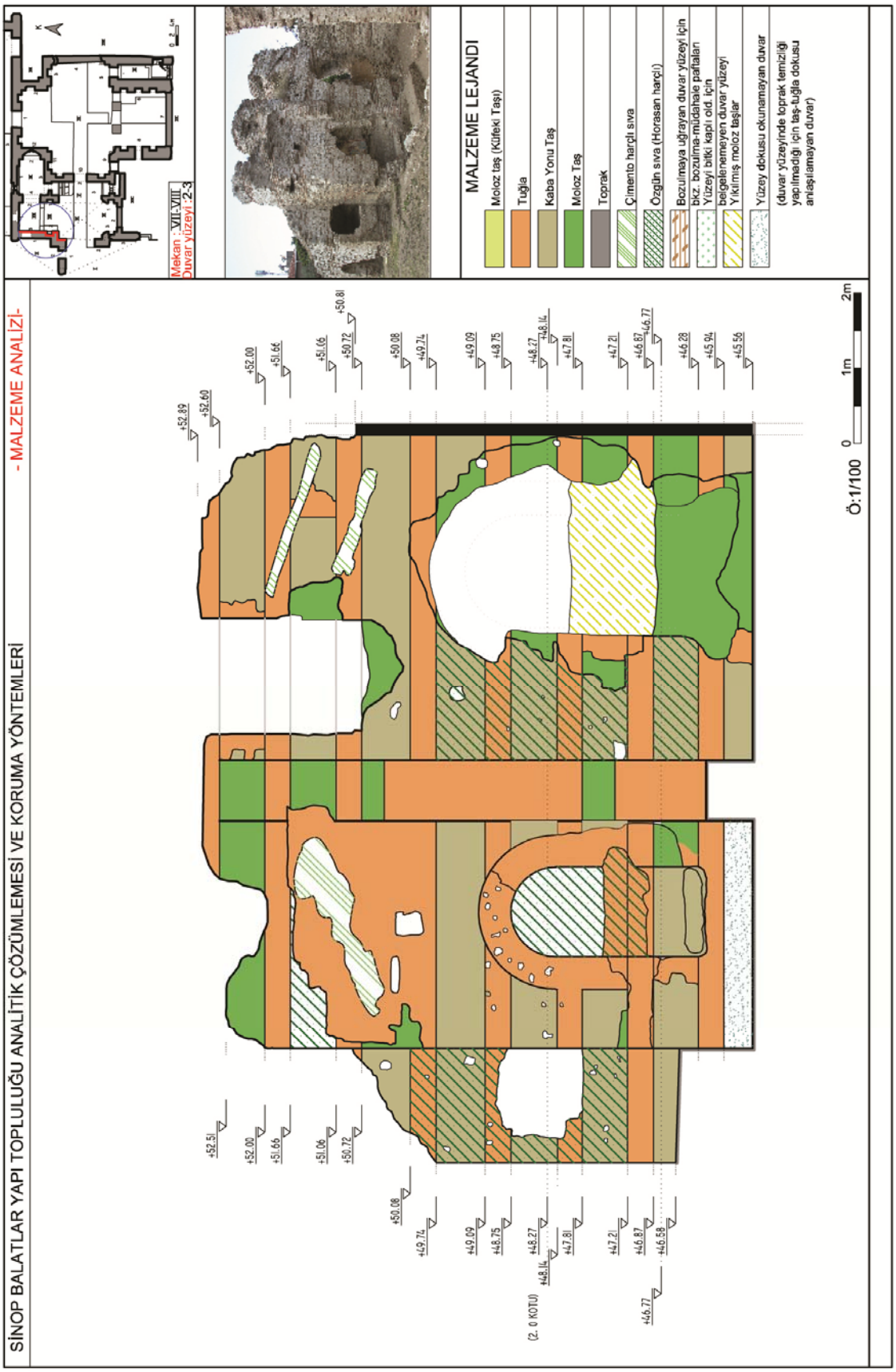
Çimento sıvadan yapılmış iki ayrı kotta eğimli çatı izi bulunmaktadır.

Duvar düzleminde 3. Derece yüzey kaybı yer yer bulunmaktadır. Tüm duvar yüzeyinde küçük çapta delikler ve özgün sıva izleri bulunmaktadır.

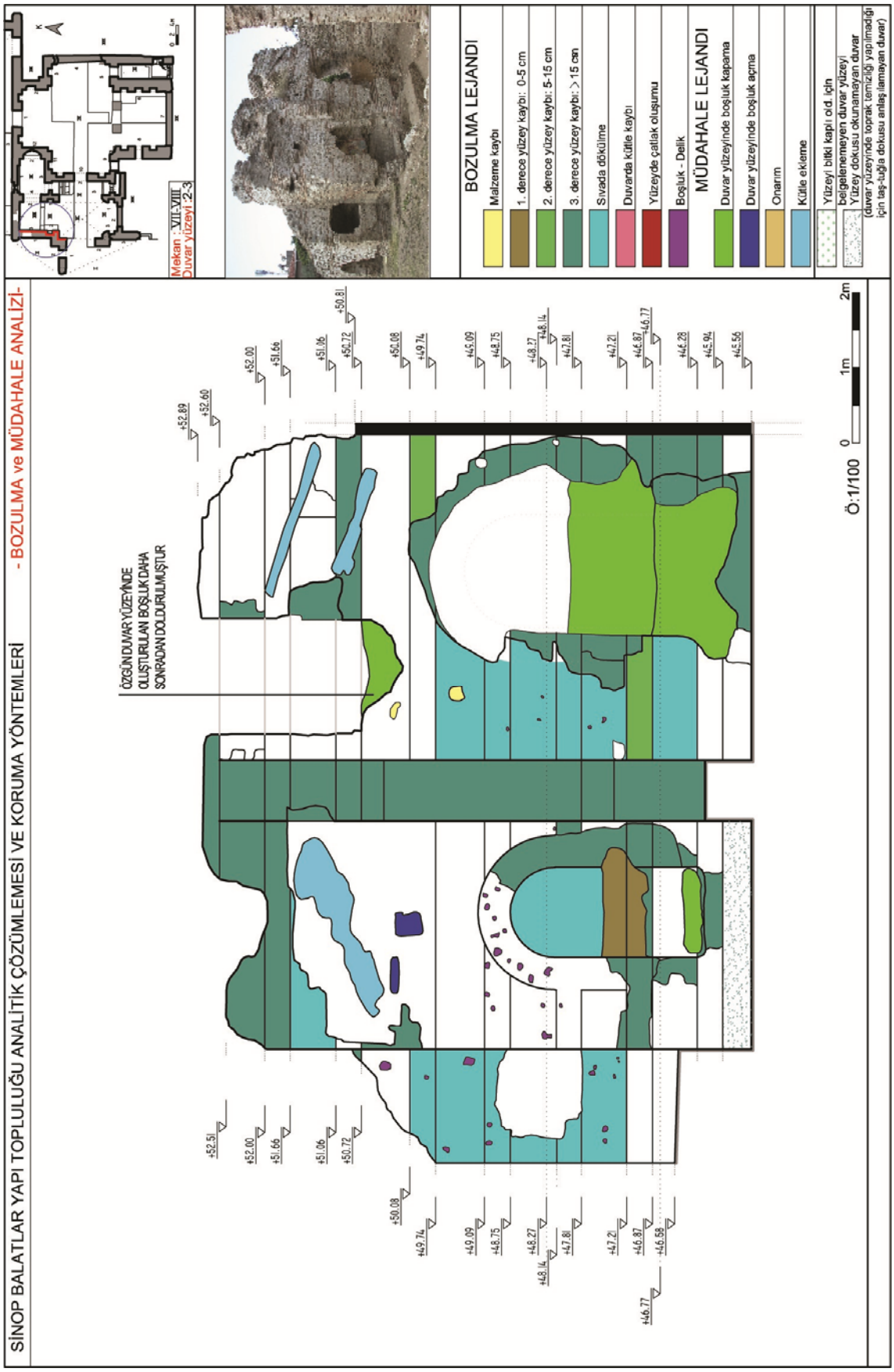
VIII nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi

Duvar genişliği 5.81 m., toprak seviyesi kotu +45.56 m., duvar üst kotu ise yaklaşık +50.81 m. ve duvar yüksekliği 5.10 m.dir.

+49.30 m. kotuna kadar özgün duvar bulunmakta daha üst kotta ise moloz taşlarla doldurulmuştur. Ayrıca +46.87 m. kotundan başlayan 1.40*1.60 m. boyutlarında duvar kırılarak açılmış bir boşluk yer almaktadır. Duvar düzleminin doğu bölümünde sıvalı bir bölüm bulunmaktadır ancak üzerinde grafiti yapılmıştır.

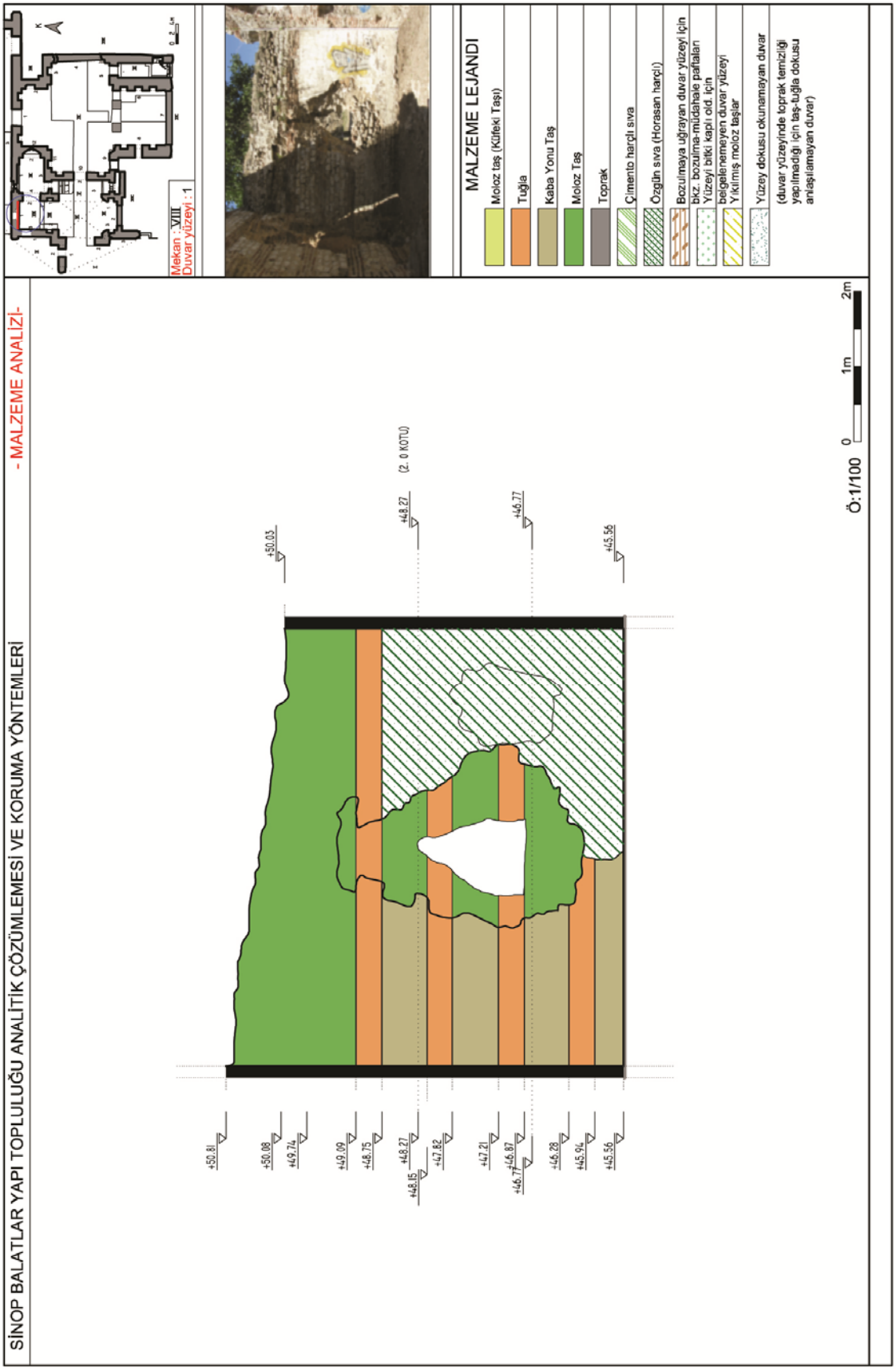

Şekil 3. 199 VII-VIII nolu mekan 2-3 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

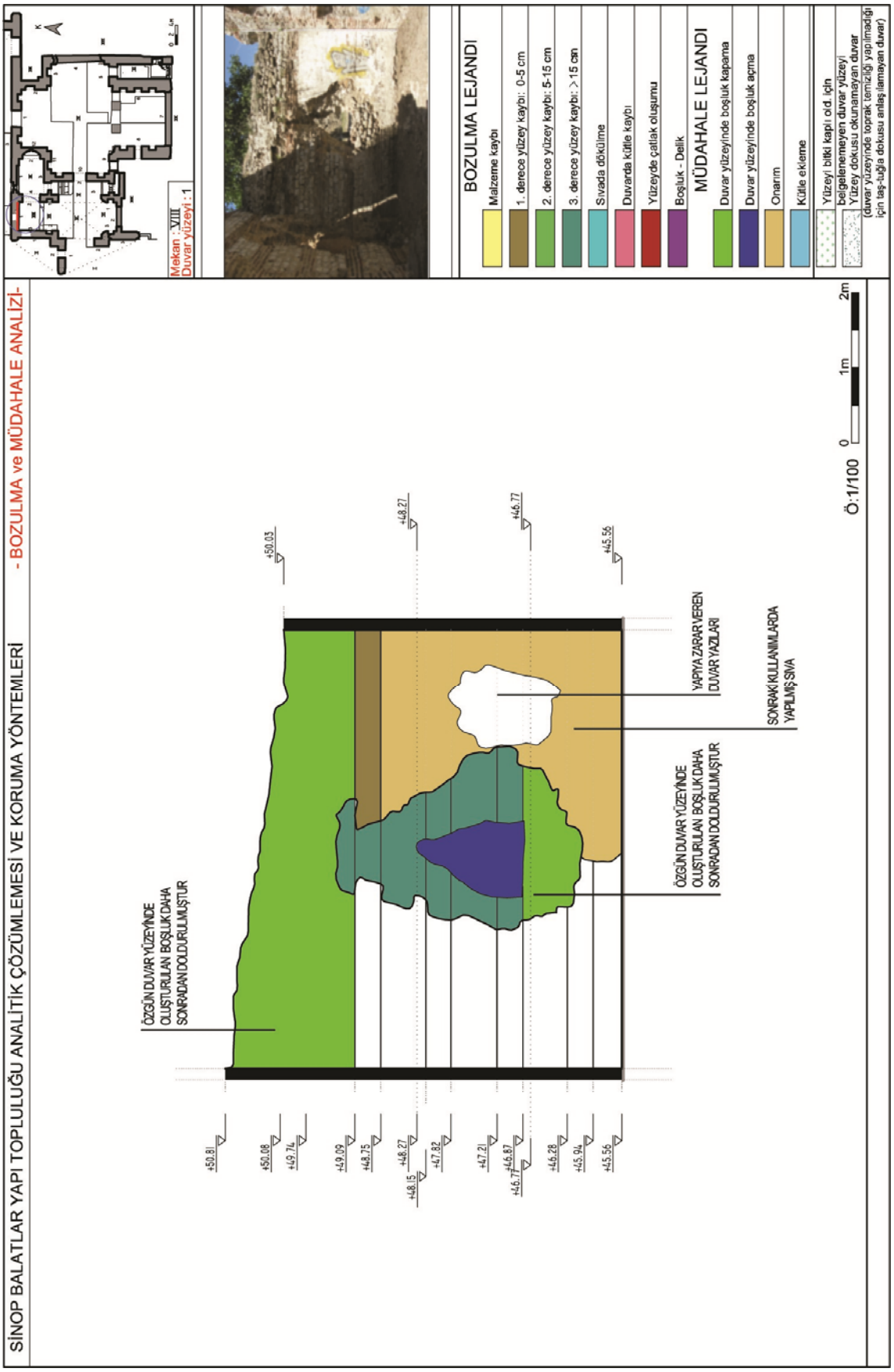

Şekil 3. 200 VII-VIII nolu mekan 2-3 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

Şekil 3. 201 VII-VIII nolu mekan 2-3 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

Şekil 3. 202 VIII nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi malzeme analizi

Şekil 3. 203 VIII nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi bozulma ve müdahale analizi

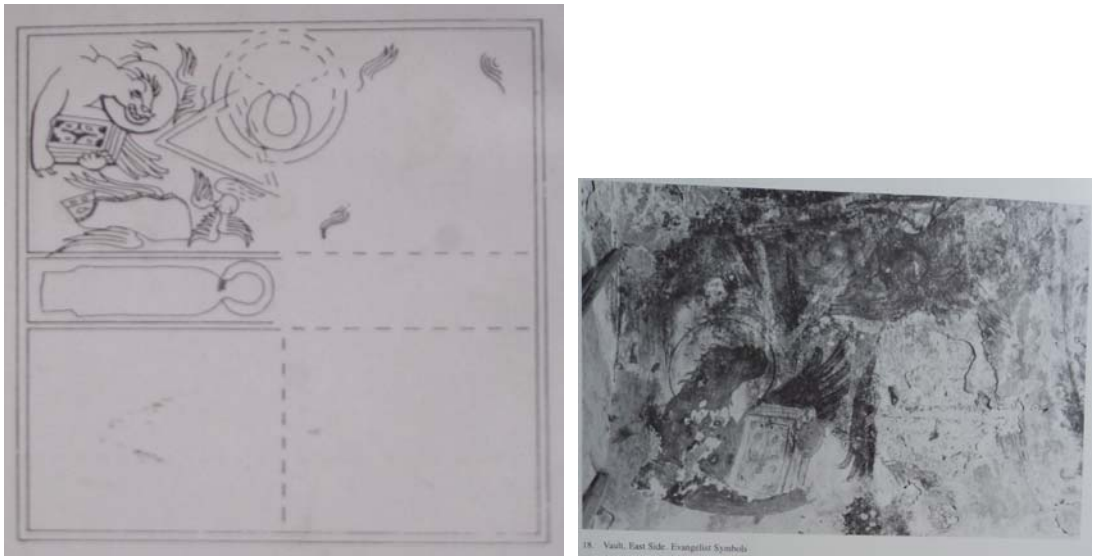
Şekil 3. 204 VIII nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi restitüsyon denemesi analizi

3.4.8 IX Nolu Mekan (Kilise Birimi)

En son kilise işlevi ile kullanılmış olan mekan çalışma alanında tek üst örtüsü bulunan birimdir (2011 yılı temizlenen 12 nolu mekan hariç). Bu birimde duvarlara sıva yapılarak üzerlerine freskler işlenmiştir. Ancak doğa şartları sebepleri ile freskler zarar görmüş durumdadırlar.

17. yy. dan itibaren kilise olarak kullanılmakta olan bu mekanın; iç mekanda tonoz, dış mekanda sundurma çatı görünümlü olarak günümüze ulaşmıştır. Çatı bölümünde zamanla onarımlar ve değişimler olduğu düşünülmektedir.

Burada kilise mekanı anlatımı 4 ayrı kesit ile daha ifadeli olacağını düşünerek ifade edilmektedir. Restitüsyon denemesi çizimleri de bu şekilde anlatılmaktadır. 1- I-I kesiti 2 nolu duvar yüzeyini, 2- II-II kesiti 4 nolu duvar yüzeyini, 3- III-III kesiti 3 nolu duvar yüzeyi, 4- IV-IV kesiti 1 nolu duvar yüzeyini anlatmaktadır.

Şekil 3. 205 IX Nolu mekan tonoz fresk çizimi, doğu kenarı fresk fotoğrafı, (dört İncil'i yazanlardan biri=evangelist) [7]

I-I kesiti 2 nolu duvar yüzeyi

Duvar genişliği 5.11 m., toprak kotu +45.07 m., en üst kotu ise mekanın tonozun +52.63 m.dir. Duvar düzleminden tonoza geçiş kotu yaklaşık +50.07 m.dir. 2 nolu duvar yüzeyinin duvar düzleminin her iki köşesinden 0.76*0.76 m.lik girinti bulunmaktadır ve iç bölümde yeni bir duvar düzlemi oluşmaktadır.

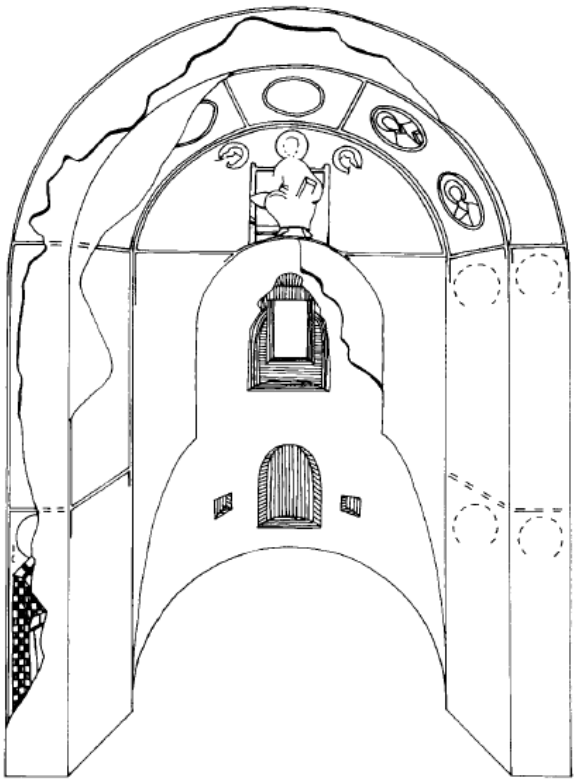
Kuzey bölümündeki duvar çıkıntısında +46.17 kotundan başlayan 0.95 m yüksekliğinde

boşluk oluşturularak kırılan bir oyuk vardır. Duvar düzleminin orta bölümünde bir 0.43 m. yüksekliğinde +45.50 m. kotunda bir taban bulunmaktadır.

İç bölümdeki duvarda bulunan boşluk ve kırılmaların son dönemlerde yapı bozularak yapıldığı görülmektedir. Önce üst kotu +50.12 m. olan kemerli ve içeriye doğru bir boşluk açılmıştır. Bu boşluğun içerisine dikdörtgen bir pencere boşluğu açılmıştır. Pencerenin alt kotlarında kemerli bir oyuntu daha oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak duvar düzlemine bakıldığında buradaki kırılmaların rastgele olduğu görülmektedir.

Duvar düzleminin daha alt kotlarında ise kutsal kitabın konulabileceği düşünülen kemerli bir oyuk 1.02*0.75 m. ve her iki tarafında aydınlatma objelerinin konulabileceği 0.51*0.24 m. oyuk daha açılmıştır. Ayrıca duvar düzlemleri üzerinde fresklerin bir bölümü bulunmakta ve ancak grafitiler de üzerlerine yapılmıştır.

Kesite bakıldığında ise bir pencere ile mekanın kuzey bölümünde kalan mekanlarla görsel bağlantı sağlanmaktadır. Güney bölümüne ise kapı boşluğundan basamaklarla ulaşılmaktadır. Kapı ve pencerenin en üst kotu +48.49 m.dir. Restitüsyon denemesi çizimlerinde bu durumlar ifade edilerek kaldırılmışlardır.

Şekil 3. 206 IX Nolu mekanın doğu duvarının fresk çizimi [7]

II-II kesiti 4 nolu duvar yüzeyi

Duvar genişliği 5.10 m., toprak kotu +45.31 m., en üst kot ise tonozun en üst kotu olan +52.63 m.dir. 2 nolu duvar düzleminin karşısında ve bu duvar düzleminde de her iki duvar köşesinden yaklaşık 0.76 m.den sonra girinti bulunmaktadır. Ayrıca bu kemerin üst kotu ise +50.81 m.dir ve tekrardan 0.73 m. sonra 0.26 m.lik bir çıkıntı daha bulunmaktadır. ancak toprak seviyesinden +47.83 m. kotuna kadar 2 girintinin Burada 3.06 m. genişliğinde bir açıklık oluşturmaktadır. Duvar düzleminde ve kemer içinde de freskler bulunmaktadır. Ayrıca iç kemerin üzerinde 0.42*0*52 m. ölçülerinde boşluk bulunmaktadır.

Restitüsyon denemesi çizimlerinde buradaki müdahaleler düzeltilerek ifade edilmiştir.

Şekil 3. 207 IX Nolu mekanın batı duvarının iç ve dış fresk çizimi [7]

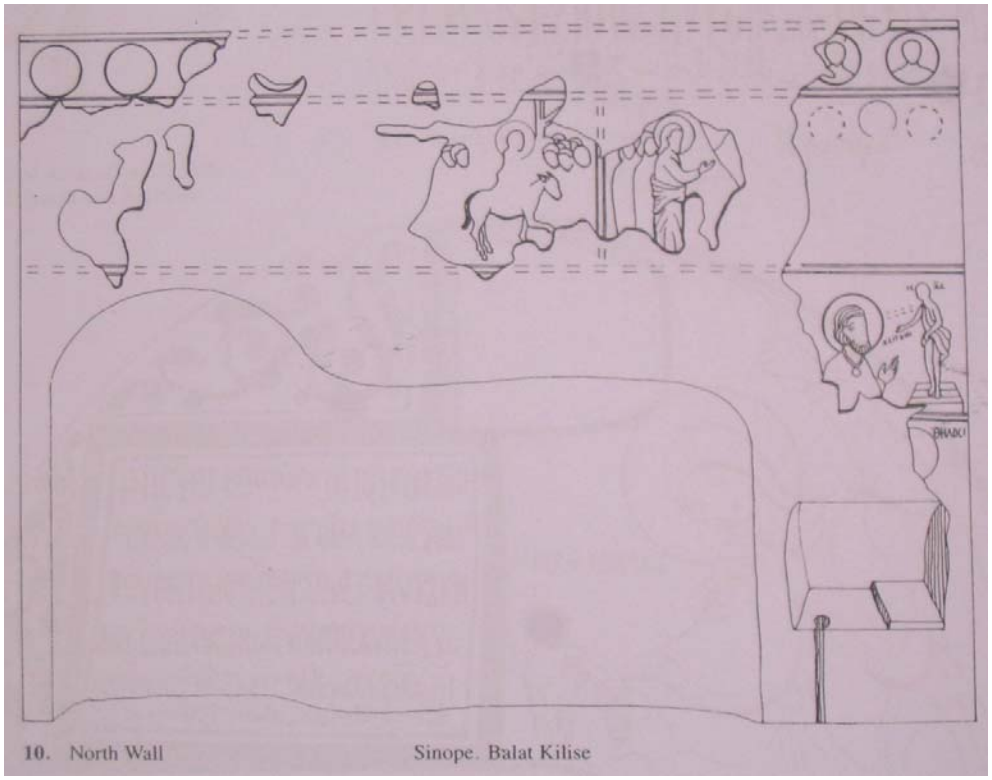
III-III kesiti 3 nolu duvar yüzeyi

Mekanın güneyindeki duvar düzlemidir. Duvar genişliği 7.26 m.,en üst kot +52.63 m. ve toprak seviyesi +45.07 m.dir.

Üst kotu +48.05 m. olan kemerli bir giriş kapısı bulunmaktadır. Ayrıca kemer

bölümünün içerisine dikdörtgenimsi üst kotu +47.31 olan 1.49 m. genişliğinde bir boşluk bırakılarak doldurulmuştur.

III-III kesitine bakıldığında doğu duvarında açılmış olan duvar boşluğu ve özgün duvarda kırılarak yapılmış olan oyuklar görülmektedir. Batı duvarında ise 4 nolu duvar düzleminin kesiti; girinti, çıkıntı ve sonradan yapıldığı düşünülen kırılma izleri görülmektedir. Bu girişten VIII nolu mekana geçilmektedir.

Şekil 3. 208 IX Nolu mekan kuzey duvarı fresk çizimi [7]

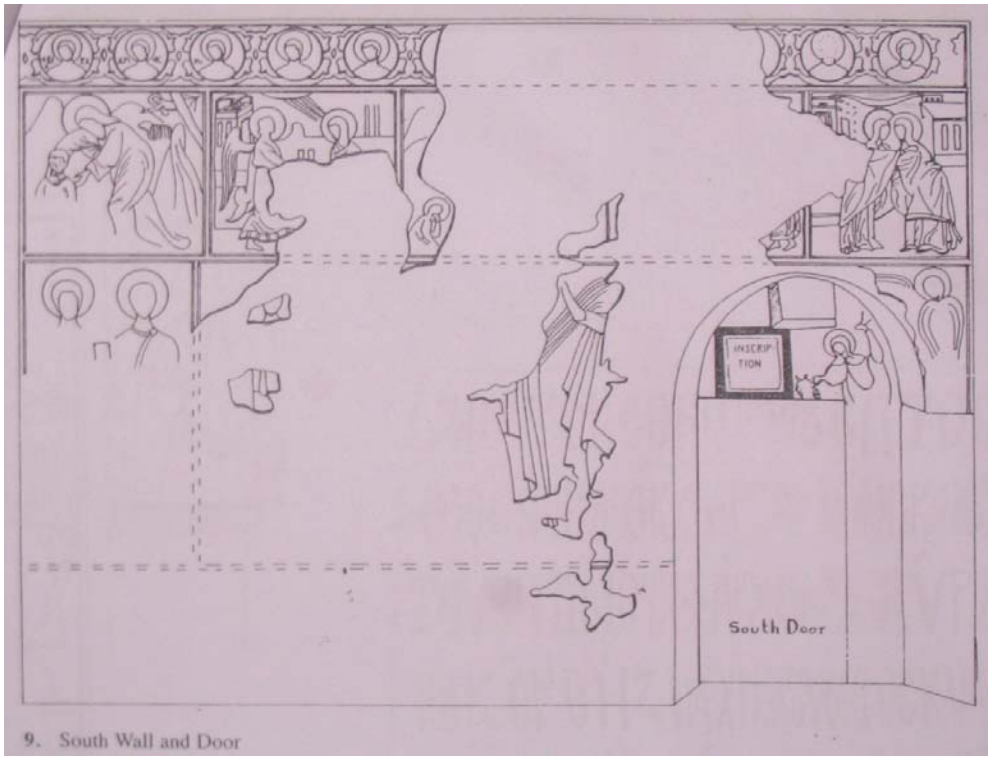
Şekil 3. 209 IX Nolu mekan kuzey duvarı fresk fotoğrafları [7]

IV-IV kesiti 4 nolu duvar yüzeyi

3 nolu duvar düzleminin kuzeyinde, karşı yönünde bulunan duvardır. Duvar genişliği 7.21 m., en üst kot +52.65 m., toprak seviyesi 45.07 m.dir.

Duvar düzleminin batı yönünde tuğladan yapılmış kemerli nişin bir bölümü görülmektedir ancak içerisine pencere boşluğu açılmıştır, önünde de döşeme +45.52 m. kotundadır ve kemerin batı kolu kırılmıştır. Yaklaşık 0.40 m. kadar içeriye doğru oyuntu vardır. Ayrıca duvar düzleminde üst kotu +47.99 m. ile başlayan ve bu kemerle birleşmektedir. Zemin kotuna kadar inen 0.40 m. eninde duvar içerisine doğru oyulmuş durumdadır. Bu boşluğun doğusunda duvar bitiminde üst kotu +47.20 olan 1.04*0.88 m. boyutlarında bir oyuk daha bulunmaktadır.

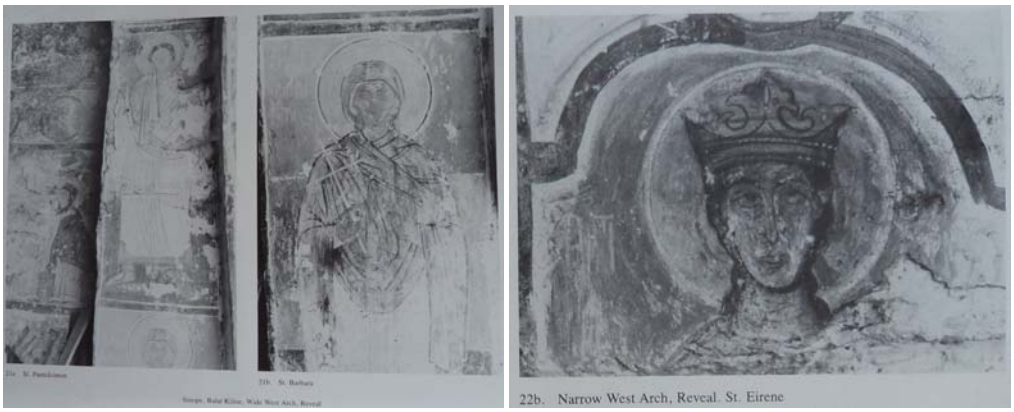
Restitüsyon denemesi çizimlerinde bozulmalar düzeltilmiştir ve çizilmiş olan grafitiler de temizlenmiştir.

Şekil 3. 210 IX Nolu mekan güney duvarı fresk çizimi [7]

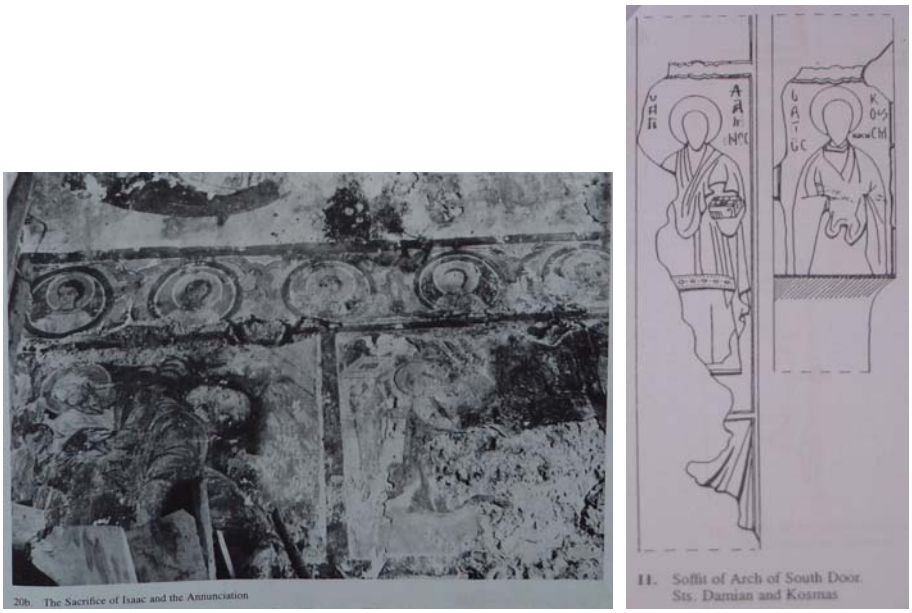
Şekil 3. 211 Batı kemeri ve güney duvarı freskleri [7]

Şekil 3. 212 Açık batı kemeri freskleri [7]

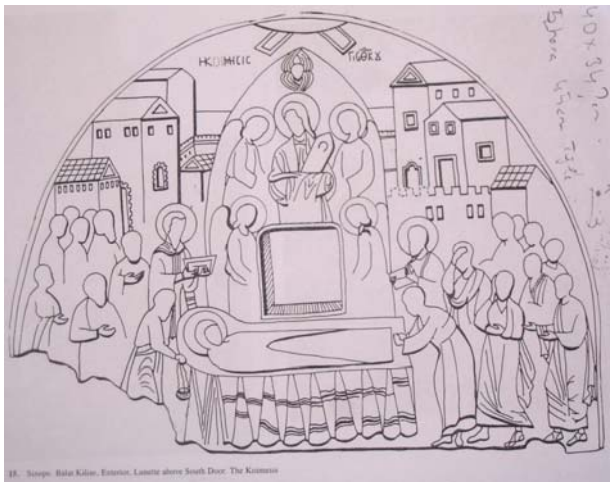
Şekil 3. 213 Güney kapısı, iç mekandaki kitabe [7]

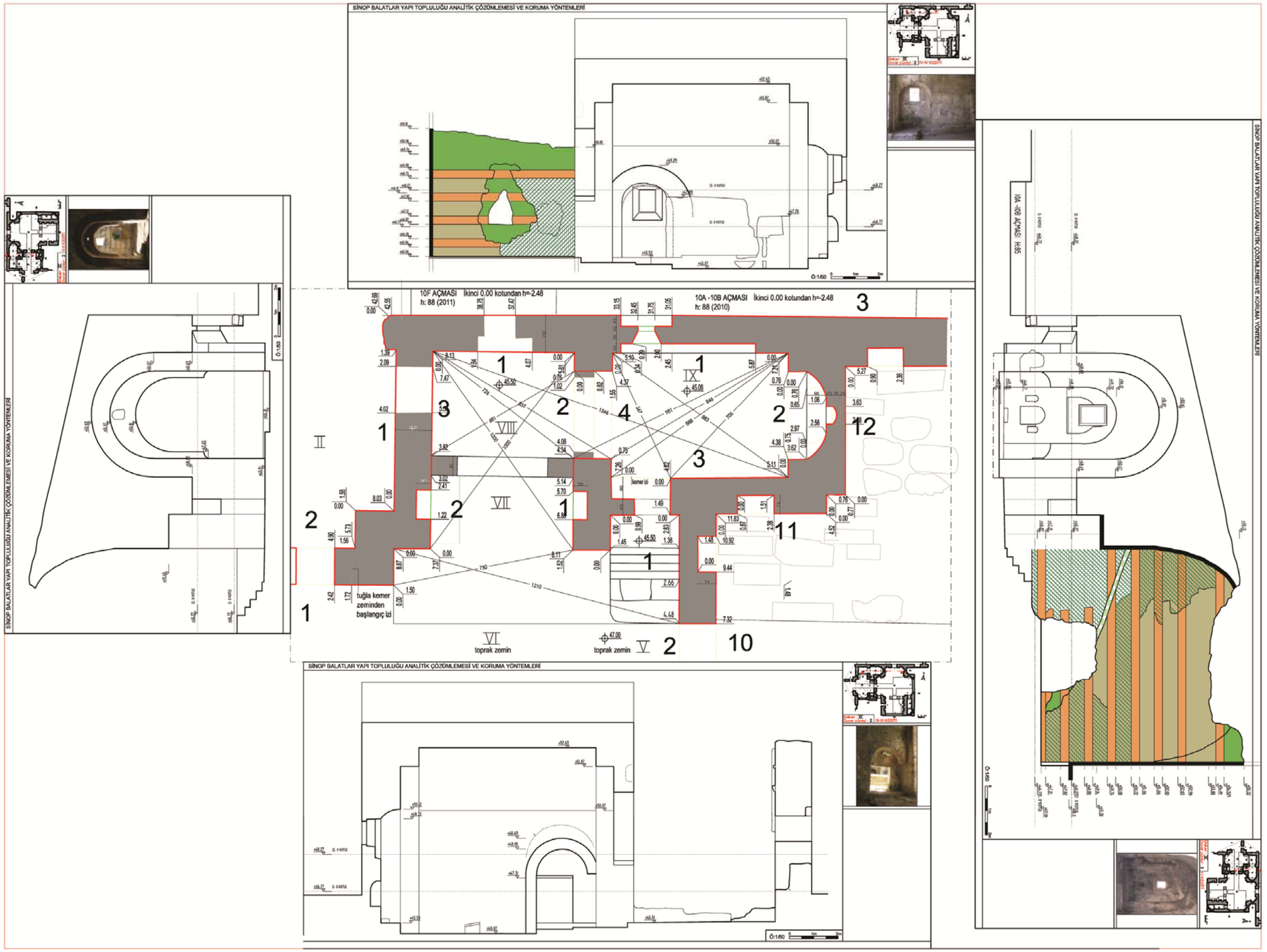
Şekil 3. 214 Güney kapısının ve duvarının freskleri [7]

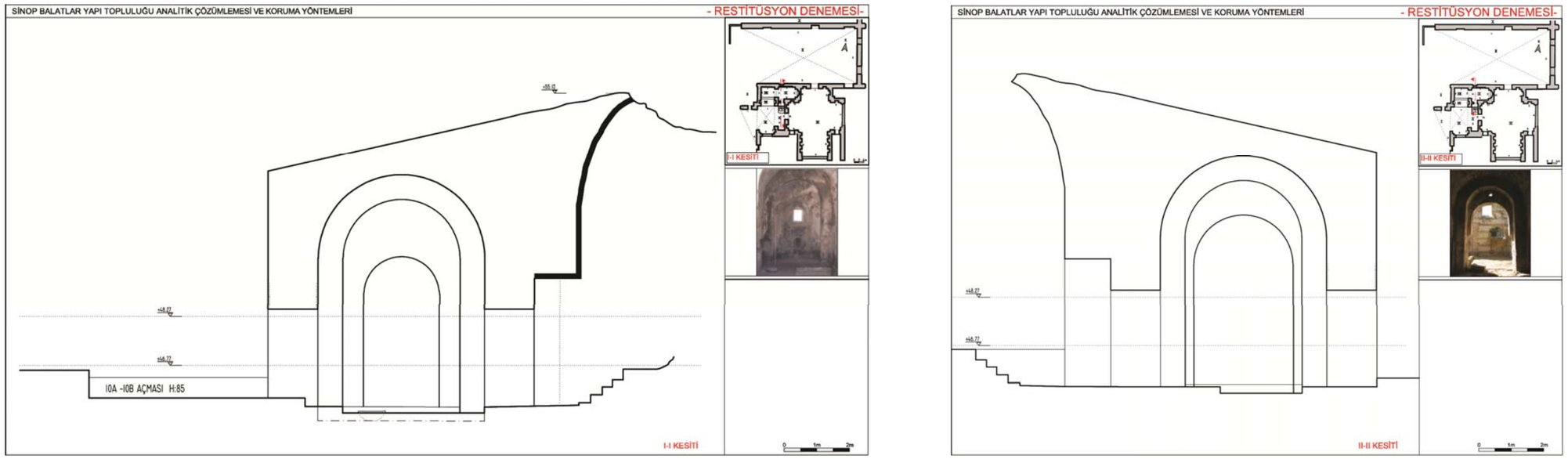
Şekil 3. 215 Güney duvarı kitabe [7]

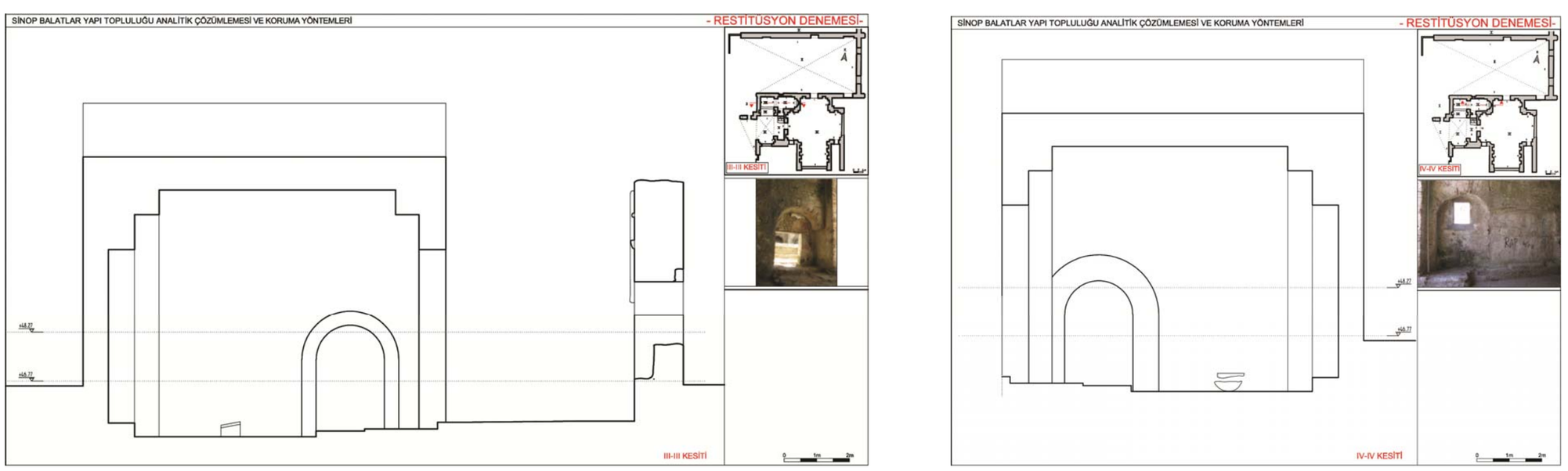
Şekil 3. 216 IX Nolu mekan güney duvarda bulunan kapı boşluğunun dış kemeri üzerindeki fresk çizimi [7]

Şekil 3. 217 Kilise mekanı (IX) 1-1, 2-2, 3-3, 4-4 kesiti ve plan analitik rölöve çizimi

Şekil 3. 218 Kilise mekanı (IX)1-1, 2-2 kesiti restitüsyon denemesi çizimi

Şekil 3. 219 Kilise mekanı (IX) 3-3, 4-4 kesiti restitüsyon denemesi çizimi

3.4.9 XI Nolu Mekan

2010 yılı kazısında yaklaşık +49.34 kotuna kadar toprak ile kaplı ve üzerinde çalı çırpı ve ağaçlar bulunan bir alandı X nolu mekan. 2011 yılı kazısında ise bu mekanın özgün döşeme kotuna kadar inilmiştir ve tüm detaylar görülmektedir. Mekanın ortasında yaklaşık 0.55 m genişliğinde, 2.39 m. yüksekliğinde bir duvar bulunmaktadır ve mekanı 2'ye bölmektedir. Dış duvarların yükseklikleri ise oldukça fazladır.

V nolu mekan 5 nolu duvar yüzeyi XI nolu mekanın kuzey duvarının arka yüzünü oluşturmaktadır ve burada kemerli bir duvar açıklığı bulunmaktadır.

Kuzeydeki birimin zemin kotu yaklaşık +43.42m., güneydeki birimin ise +44.86 m.dir. IV nolu mekan 6 nolu duvar yüzeyi en üst kotu yaklaşık +57.09 m.dir ve XI nolu mekanın batı duvarını oluşturmaktadır. Doğu duvarı da bu duvar düzlemi ile yaklaşık aynı yüksekliktedir. +47.50 m.den üst kotlarda her iki duvar yüzeylerinde 3. Derece yüzey kayıpları bulunmaktadır. +45.81 m.den alt kotlarda ise duvar yüzeyindeki sıvalar görülmektedir ve taş-tuğla sırası okunamamaktadır. 1 ve 2. Birim arasındaki duvarda 0.30*0.30 m. boyutlarında bir boşluk bulunmaktadır. 2. birimde doğu duvarında bir boşlu bulunmaktadır ve boşluğun sonradan açılmış olması yüksek ihtimaldir, XVI nolu mekana geçişi sağlamaktadır. XI nolu mekanın güney duvarında ise her iki köşesinden de duvarların bir bölümü bulunmaktadır ve bu bölümler tuğladan oluşmaktadır. Bu yüzden burada da bir duvar açıklığı veya niş olması gerekmektedir. Ayrıca güney biriminde sonradan buraya getirilmiş olacağı düşünülen hypocaustlar (daire formlu tuğla) bulunmaktadır. Aynı yerde su künkleri de yer almaktadır. Sonraki dönemlerde yapılmış oldukları düşünülmektedir.

Kuzeydeki birimin kuzey duvarının en doğu köşesinde ise bir kanal deliği yer almaktadır. Bu yüzden ilk işlevi olarak su bulunan bir bölüm olduğu düşünülmekte, örnek planlar paralelinde değerlendirildiğinde özel banyo mekanı olabileceği tahmin edilmektedir.

3.4.10 XII Nolu Mekan

2010 yılı kazısında sadece içerisindeki çöpler temizlenmiştir ancak 2011 yılındaki

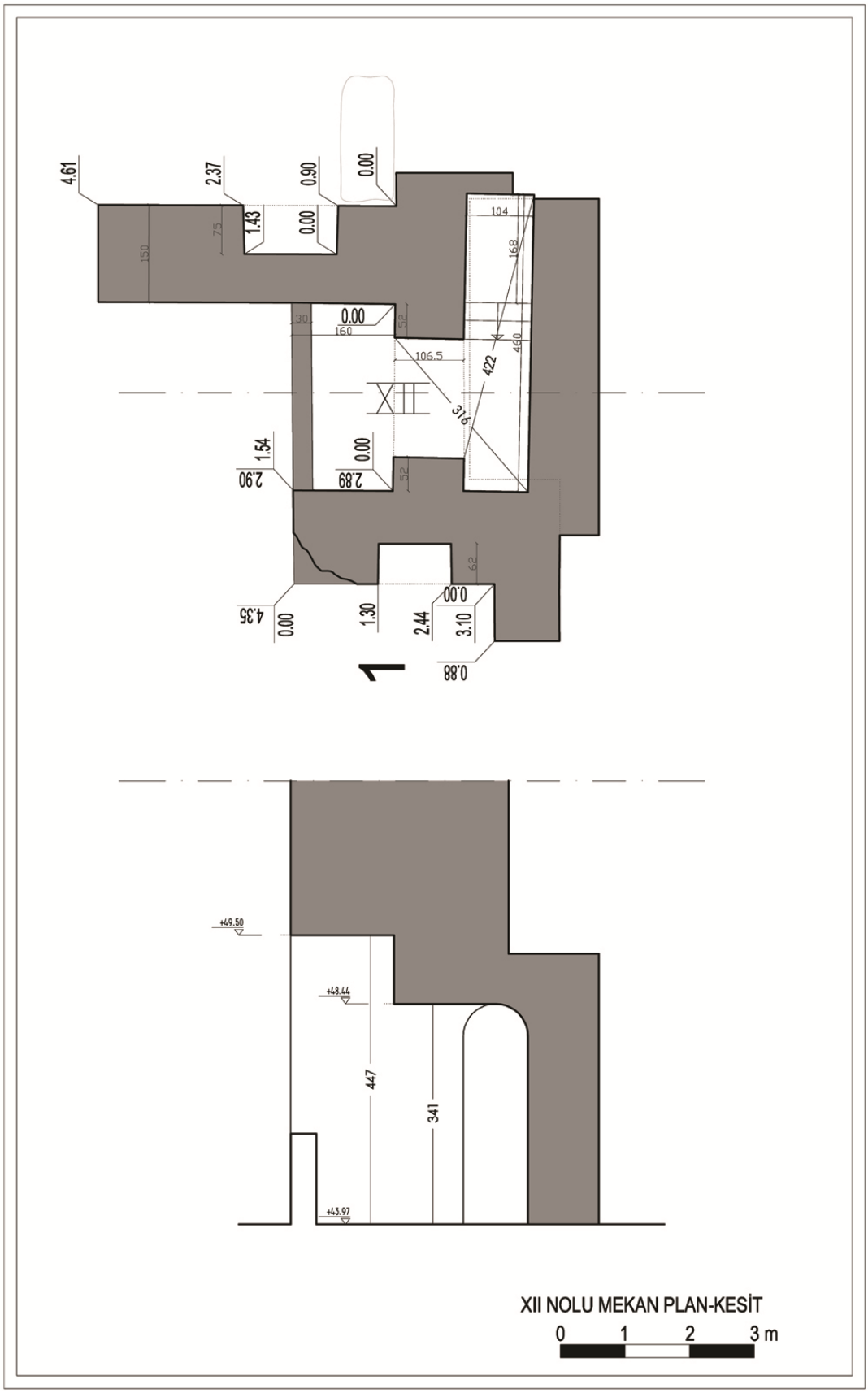
Şekil 3. 220 XI nolu mekan

çalışmada ise belirli bir kota kazı çalışması sürdürülmüştür. Mekan içerisinin ölçüsü alınarak ve çizimleri 2011 yılında tamamlanmıştır. V nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi mekan giriş duvarını oluşturmaktadır. +47.20 kotuna kadar sonradan doldurularak kapatılmıştır ve girişte kemerli bir duvar boşluğu bulunmaktadır. Mekanın planına baktığımızda 2 birim bulunmaktadır. Girişte 1.60*2.90 m.lik bir bölüm ve ardından 2 köşede de 0.52*1.06 m. boyutlarında çıkıntı olup 1.06*4.60 m. boyutlarında ikinci birime geçilmektedir. Bu birim doğu yönünde uzamakta, doğu bölümünde 3 basamak bulunmakta ve de 1.68 m. sonra burası kapatılmıştır. Mekanın ne kadar daha ilerlediğini veya nasıl bir mekana açıldığını kazının bundan sonraki süreçteki çalışmalarında anlaşılacaktır.

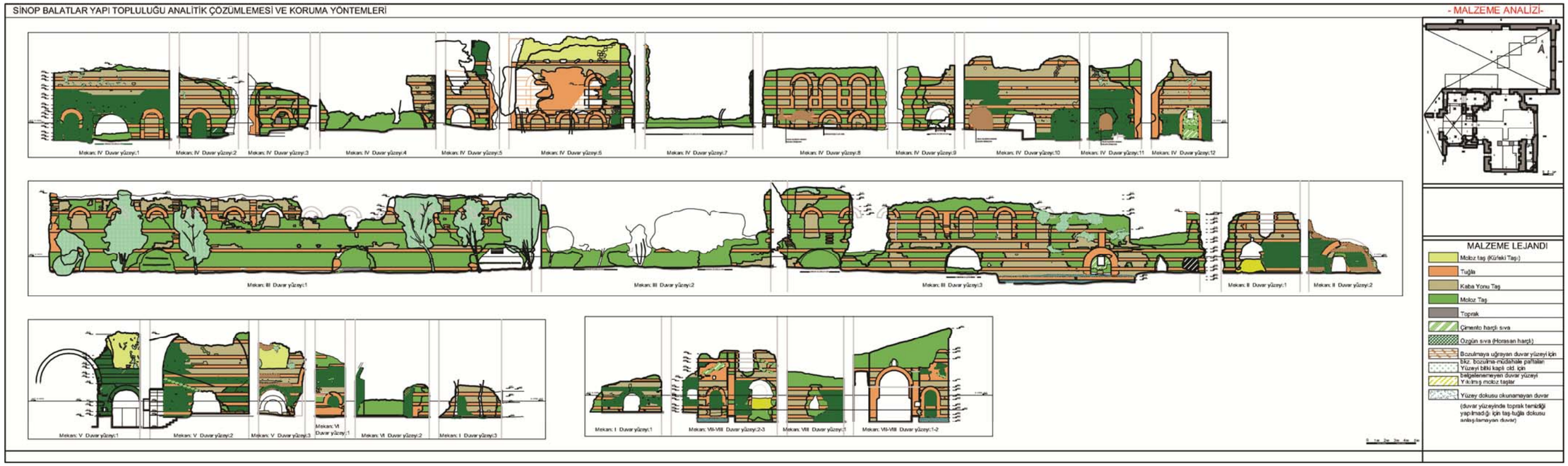
Kuzeydeki birimin en üst kotu yaklaşık +49.50 m., en alt kotu ise +43.97dir. güneydeki birimin ise en alt kotu aynı ancak üst kotu +48.44 m.dir.

XII nolu mekan çalışma alanında üst örtüsü bulunan 2. birimdir. Mekanın içindeki birimleri her birinin üzeri tonoz ile geçilmiştir ve tonozlu mekanların kesişimleri ile tamamlanmaktadır.

Bu mekanın yapı bütününde işlevi düşünüldüğü zaman örnekler değerlendirilerek karar verilmelidir. Merdivenlerin bulunduğu birimin genişliği yaklaşık 1.06 m.dir ve praefurnium (ocaklar külhan) bölümüne geçtiğini göstermektedir.

Şekil 3. 221 XII nolu mekan plan ve kesit çizimi

Şekil 3. 222 Analitik rölöve duvar analiz çizimlerinin mekansal olarak yan yana getirilmiş duvar birleşimleri

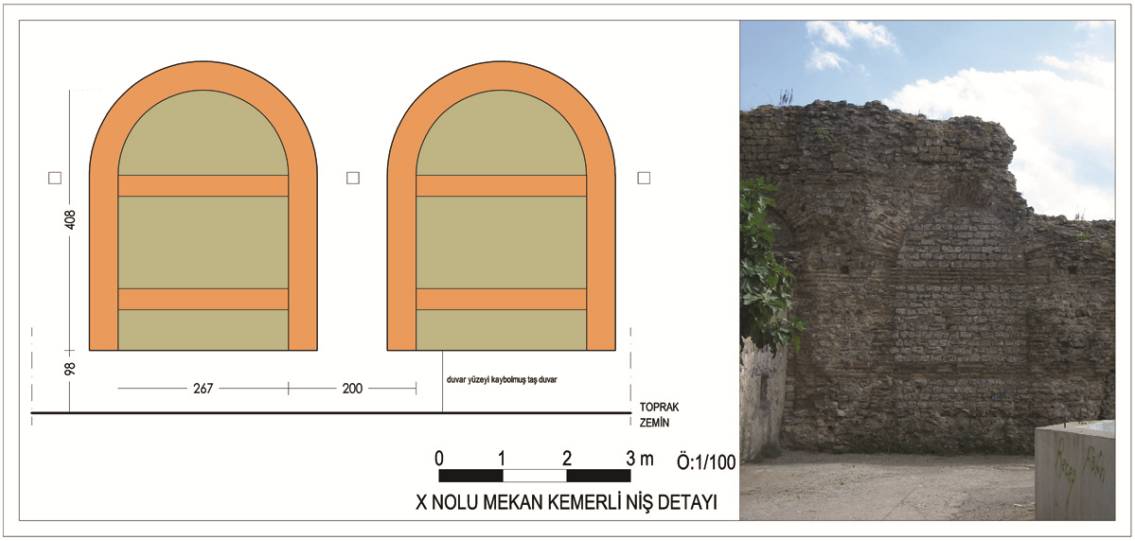
3.5 Çalışma Alanı Dışında Kalan, Komplekse Ait Kalıntıların Değerlendirilmesi

3.5.1 Çalışma Alanı Çevresindeki Duvarların Değerlendirilmesi

3.5.1.1 X No'lu Mekan

III nolu mekanın 1 nolu duvar yüzeyinin kuzeyinde bulunan arka yüzünü oluşturmaktadır. Sadece X nolu mekanın güney duvarı bulunmaktadır. Duvar düzleminin batı köşesinden yaklaşık 12.35 m. sonra 2.06 m. genişliğinde kırılmış olarak kuzey yönünde duvar çıkıntısı görülmektedir. Bu duvarın kırılmış olan bölümüne bakıldığı zaman en alttan en üst kota kadar tuğla dizilimi devam etmektedir. Yapı bütününü ele aldığımızda bu şekildeki duvar dizilimleri ya kemerli bir duvar boşluğu ya da bir niştir, burada duvar düzleminin kesitinde tuğlanın sürekli olduğu görülmektedir bu yüzden duvar boşluğu olmalıdır bu açıklık.

Bu duvar çıkıntısından sonra duvar düzleminde devam eden 6 tane niş bulunmaktadır. Boyutları yaklaşık 4.00 m yüksekliğinde, 2.65 m genişliğindedir. Çalışma alanına bakıldığı zaman bu kadar büyük boyutlara eş veya benzer başka niş bulunmamaktadır. İki niş arasında, kemerlerin başladığı kotta yaklaşık 0.20*0.20 m boyutlarında duvarda delikler yer almaktadır. Duvardaki dizilim III nolu duvar düzlemi 1 nolu duvar yüzeyindeki gibidir; 10 sıra taş-4 sıra tuğla dizilimi görülmektedir. Bu 6 nişin en doğusundaki 6. niş ağır yapısının arkasında görülmektedir. Ayrıca fotoğrafa bakıldığında da görüldüğü gibi bir duvar çıkıntısı daha olabileceği görülmektedir. Bu çıkıntı Bryer'ın planında da görülmektedir. Buradaki çıkıntı IV nolu mekan 4 nolu duvar yüzeyinin bulunduğu doğrultuda devam etmektedir. Duvar düzleminde çoğu nişin içerisi sarmaşıklarla doludur.

Şekil 3. 223 X nolu mekan güney duvarı niş çizimleri

3.5.1.2 XIII No'lu Mekan

Toprak kotu yaklaşık +48.80 m.dir. Duvar tekniği 10 sıra taş- 4 sıra tuğla şeklindedir. Duvardaki boşluk ve nişleri ağaçlar kapladığı için tam olarak görülememektedirler. 3 ayrı duvar yüzeyi bulunmaktadır. Kuzey duvarı III nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyinin arka yüzeyini oluşturmaktadır. Duvar düzlemi 13.25 m. genişliğinde, yüksekliği ise 6.50 m., duvarın doğu köşesi duvar bitişi kırılmış durumdadır ve daha fazlada ilerliyip ilerlemediği konusunda bilgi edinememekteyiz. Bu duvar düzleminin doğu yönünde batı ucu duvar boşluğu oluşturulacak şekilde yaklaşık 3.50 m. genişliğinde +48.80 kotundan en üst kota kadar boşaltılmıştır. Duvarda bir açıklık bulmaktadır

Barat'ın ve Bryer'ın planlarında bu mekan ifade edilmiştir. Barat 'ın planında kuzey duvarında bir niş olduğu görülmektedir. Bu boşlukla ilgili olarak 1804 J.S. Escalon arşivindeki planda burada niş bulunmaktadır.

Batı duvarına bakıldığında ise genişliği yaklaşık 3.50 m., duvar yüksekliği ise 3.50 m.dir. Batı duvarının güney duvarı ile birleştiği yerde bir girinti çıkıntı bulunmaktadır. 0.75*0.75 m.lik olduğu düşünülen tuğla malzemeden oluşmuş bir çıkıntıdır ve köşeleri kırılmış durumdadır.

Duvar tekniği 4 sıra taş 4 sıra tuğla şeklindedir. Güney duvarına gelindiğinde ise ağaçlardan dolayı duvarın bitişi görülememektedir ve duvar sonu alüminyum saç levhalarla ve tel örgü ile kapatıldığı için görülememektedir. Duvar tekniği burada da 4

sıra tuğla-4 sıra taştır. Ancak IV nolu mekan 4 nolu duvar düzleminin kuzey köşesinin bitimi düşünülerek tamamlanmıştır.

3.5.1.3 XIV No'lu Mekan

XIV nolu mekan olarak adlandırılan alan VI ve XII nolu mekanların güneyinde kalan alanlardır. Bu alan birkaç tane alandan da oluşabilir ancak buna dair izleri bugün göremesek de Bryer'ın yapmış olduğu planda kesik kesik çizgilerle ifade edilmiştir. VIII ve IX nolu mekanların simetriği olan XIV nolu mekanda 2 mekan gösterilmektedir.

Batı duvarı; I nolu mekanın 3 nolu duvar yüzeyinin doğu bölümünde kalan alandır. Bu duvarın güney köşesi kırılmış durumdadır ve genişliği yaklaşık 3.68 m., duvar yüksekliği 2.50 m., toprak seviyesi +48.40 m.dir. Duvar tekniği 4 sıra taş-4 sıra tuğladır.

Kuzey duvarı; toprak seviyesi yaklaşık +48.40 m civarındadır. Duvar düzlemi VI nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyinin güney dış duvarını, XII nolu mekan güney dış duvarını ve VI nolu mekan 9 nolu duvar yüzeyinin güney dış duvarını oluşturmaktadır. Kuzey duvarının güney bölümünde kapatılmış bölümün iki tarafından 1.00 m.lik tuğla malzemeden oluşmuş duvar bölümleri bulunmaktadır. Tel örgünün doğusundaki duvarın 1.64 m. kadar sonra 0.60 m.lik güney yönünde bir çıkıntı duvar bulunmaktadır ve 5.20 m. kadar devam etmektedir. Bu bölümün yüksekliği yaklaşık 2.00 m.dir. XII nolu mekandaki merdivene geçişi sağlayan tonozlu bölümün üst bölümünü tamamlamaktadır. Bu üst bölümün 1.00 m. derinliğinde duvar düzlemi düşeyde tekrar devam etmektedir. Burada da duvar tekniği 4 sıra taş- 4 sıra tuğla şeklinde devam etmektedir. Ayrıca burada çalışma alanında başka duvar yüzeyinde görmediğimiz şekilde taş ve tuğlalar arasındaki bağlayıcı çok net şekilde zarar görmemiş durumda görülmektedir. Duvar düzleminde 1.33 m. girinti ile IV nolu mekan 9 nolu duvar yüzeyinin dış duvarına ulaşılmaktadır. Bu duvar düzleminin de bir bölümü tel örgü ile kapatılmıştır ve genişliği yaklaşık 2.90 m.dir. Duvar tekniği aynı devam etmektedir.

Doğu duvarı; IV nolu mekan 8 nolu duvar yüzeyinin batısında bulunan dış duvardır. Toprak seviyesi yaklaşık +48.60 m. kotundadır. Duvar düzleminin ön tarafında çok fazla ağaç ve çalı çırpı bulunduğu için net olarak fotoğraflanamamıştır. Duvar genişliği yaklaşık 10.80 m.dir. Bu dış duvarda da duvar tekniği aynıdır. Duvar sonuna bakıldığı

zaman ise batı yönüne doğru kırıklar görülmektedir ve bu yönde duvar düzlemi devam ediyor olabilir.

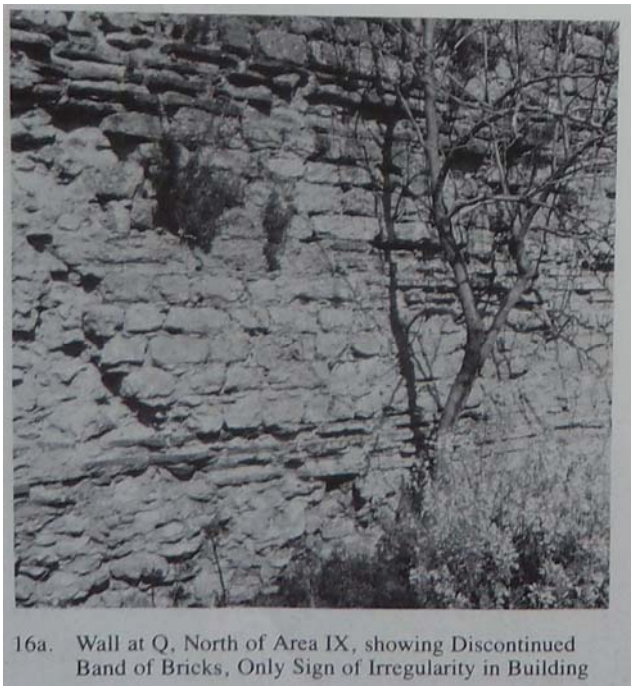
3.5.1.4 XV No'lu Mekan

IV nolu mekan 7 nolu duvar yüzeyinin güney dış duvarı ve XI nolu mekanında güney yönünde bulunan bölümünü oluşturmaktadır. Burada duvar düzlemleri değil duvar kesitleri görülmektedir; IV nolu mekan 6 ve 8 nolu duvar kesitleri ile XI nolu mekan doğu ve batı duvar kesitleri görülmektedir. Kırık durumdadır duvar kesitleri bu yüzden devam edip etmedikleri anlaşılamamaktadır ancak çok düzgün şekilde kırılmış durumdadırlar. Buradaki alan bir bahçe olarak kullanıldığı için 7 nolu duvar bölümü tel örgü ile kapatılmıştır. Ağaçlar ve çalılardan dolayı fotoğraflama tam düzgün olarak yapılamamıştır. Çalışma alanının geneline bakıldığı zaman 6 ve 8 nolu duvar kesitlerinin en geniş duvar kalınlığına sahip oldukları görülmektedir. XI nolu mekanın güney duvarı ise yaklaşık 1.00 m. kalınlığındadır.

Bryer'ın planına bakıldığı zaman güney yönündeki duvarları devam ediyor olarak çizimlerle ifade edilmiştir.

3.5.1.5 XVI No'lu Mekan

IV nolu mekan 4 nolu duvar yüzeyinin dış duvarını ve XI nolu mekanın doğu yönündeki dış duvarını oluşturmaktadır. 4 nolu duvarın doğu yüzü sonradan doldurulmuş durumdadır ve alüminyum levhalarla kapatılmıştır. XI nolu mekan doğu duvarının dış yüzeyini oluşturan duvar yüzeyinde ise Bryer'ında çalışmasında fotoğrafladığı gibi 4 sıra taş-4 sıra tuğla dizilimi bulunan duvar düzleminin ortalarına gelindiğinde 4 sıra tuğla dizilimi yarısı kesilmekte ve duvar boyunca devam etmemektedir. Buna benzer bir durum çalışma alanında III nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyinin doğu köşesinde duvarın +49.73 ve +51.68 kotlarında başlayan tuğla sıraları tamamlanmamakta ve son nişten bir önceki nişte bitmektedir. 10 sıra taş-4 sıra tuğla diziliminde duvar devam etmektedir.

16a. Wall at Q, North of Area IX, showing Discontinued Band of Bricks, Only Sign of Irregularity in Building

Şekil 3. 224 XVI nolu mekan tuğla sırası bir yerde kesilmektedir [7]

3.5.1.6 XVII No'lu Mekan

III nolu mekanın 2 nolu duvar yüzeyinin doğu yönünde dış duvarını oluşturmaktadır. Duvarın güney ve kuzey köşesinde duvar kalıntıları bulunmaktadır. İzler takip edildiğinde 1 ve 3 nolu duvar düzlemleri doğu yönünde devam etmektedir. Ayrıca 1 nolu duvar düzleminin uzantısı olan kuzey bölümündeki kalıntılar diğer yönde de devam ettiği görülmektedir. Güney yönündeki duvar uzantısında 2 tane yaklaşık 0.20*0.20 m. boyutlarında delik bulunmaktadır.

3.5.2 Çalışma Alanı Yakın Çevresindeki Kalıntıların Değerlendirmesi

3.5.2.1 Balatlar yapısı - A

3.1 Balatlar Yapı Topluluğunun Tarihteki Yeri ve Önemi, bölümünde anlatılmaktadır.

3.5.2.2 Roma dönemi Sarnıç yapısı – B

Sarnıç yapısı balatlar yapı topluluğuna yaklaşık 119.00 m. uzaklıktadır. Buradaki toprak kotu girişte +58.90 olsa da yapı içerisinde en kuzeydeki mekanın döşeme kotu ise +57.90 m., üzeri bir tonoz ile geçilmekte ve en üst kot +67.14 m.dir. Sadece bu birimin

üst örtüsü bulunmaktadır ve içerisi temizlenmiştir. Diğer birimlerde temizlik yapılmamıştır ve duvar düzlemlerinde bozulma vardır. Kuzeydeki birimin boyutları 19.80*11.26 m.dir. Bu mekan yan yana 4 tane benzer birimden oluşmaktadır. Her birimden diğerine geçişi yaklaşık yüksekliği 1.90 m. olan 2 ayrı niş ile sağlanmaktadır. Kemer açıklığı yaklaşık 2.10 m.dir. bu geçişlerde her birimden diğerine 0.90 m. civarında yükselme gerçekleşmektedir. İlk mekanda duvar yüzeyinde sıvalar görülmektedir. Duvarlar sadece taş malzemeden oluşmaktadır ve Balatlar Yapı Topluluğu'ndaki gibi tuğla dizilimi görülmemektedir.

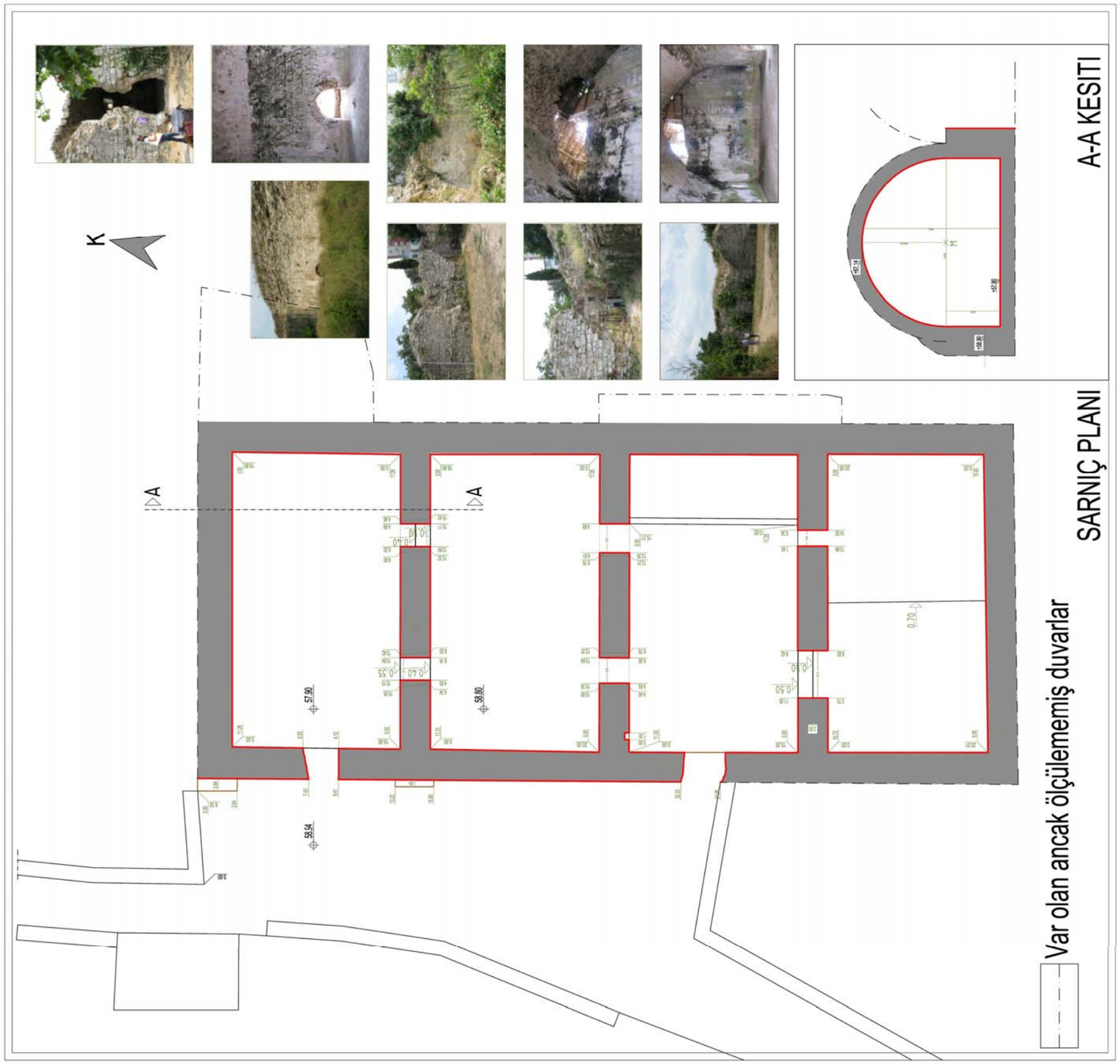
Şekil 3. 225 Eski sarnıç fotoğrafı[7]

Şekil 3. 226 Roma sarnıcı, 2010

Şekil 3. 227 Roma sarnıcı, 2010

Şekil 3. 228 Sarnıç yapısı plan- kesit analitik rölövesi, 2010

3.5.2.3 Kalıntı duvarlar – C1, C2

C1 olarak adlandırılan eğrisel formlu kuzeydeki kalıntılardır. Bryer ve Barat'ın planında bu bölgeye ait çizimler bulunmaktadır. Batı tarafında bulunan eğrisel forma sahip olan kalıntı her iki planda da benzer şekilde çizilmiştir ve bugünde kalıntılar aynı yerde görülmektedir. Ancak güney bölümüne bakıldığında her iki planda farklı şekilde ifade edilmiştir ve bugün ise tam anlamıyla bu iç bölüm fotoğraflanamamıştır çünkü özel mülk alanıdır, tel örgüler ile kapatılmış durumdadır.

Bu kalıntıların duvar tekniğini analiz ettiğimizde Balatlar Yapı Topluluğu ile aynı özelliği göstermektedir. 10 sıra taş-4 sıra tuğla dizilimi düzenli olarak görülmektedir. Ayrıca duvar düzlemlerinden en güneydekinde tuğladan oluşmuş kemerli bir niş yer almaktadır Balatlar Yapı Topluluğu'ndakilere benzer şekilde. Bu kalıntıların kuzeydoğusunda bitişik 2 birim bulunmaktadır. Kuzeydeki birimin bazı duvarları kalıntı duvarların içerisinde bazıları ise üzerindedir. Diğer doğudaki birimin ise doğu duvarı kalıntı duvardır.

Şekil 3. 229 Çalışma alanı ve yakın çevresindeki kalıntılar A, B, C1, C2, D, E, F, G, H

Şekil 3. 230 Çalışma alanı ve yakın çevresindeki kalıntılar A, B, C1, C2

3.5.2.4 Kalıntı duvar – D

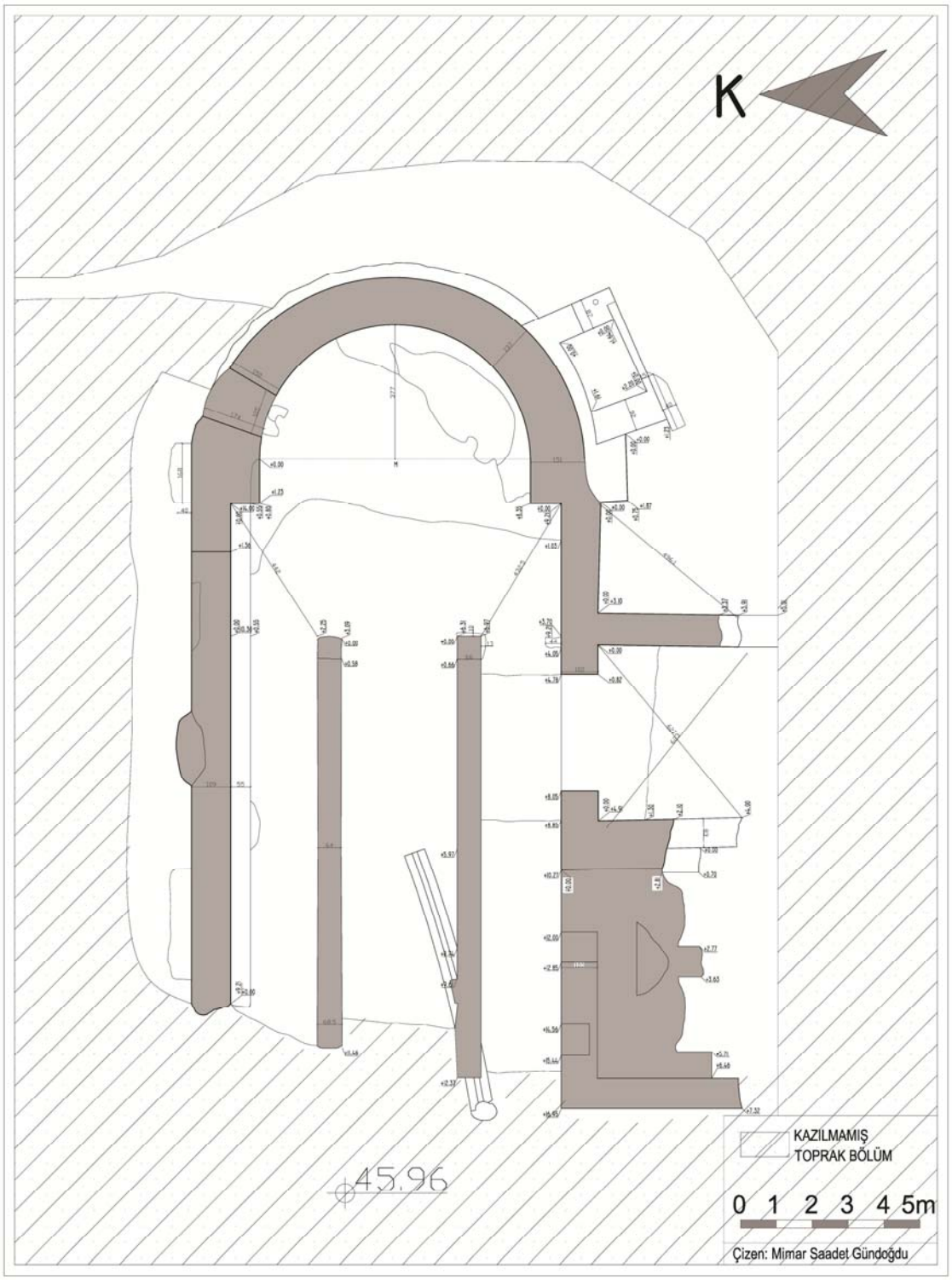
Büyük çeşme sokakla Muammer Aksoy Caddesi arasında kalan adaların doğusunda bulunmaktadır. İnşaatı yıkılan bir binanın altından çıkmıştır ve buradaki toprak kotu yaklaşık +31.00 m. civarındadır. Balatlar Yapı Topluluğu'ndan yaklaşık 200.00 m. uzaklıktadır ve duvar tekniği Balatlar ile aynıdır.

3.5.2.5 Müze kazısı kilise – E

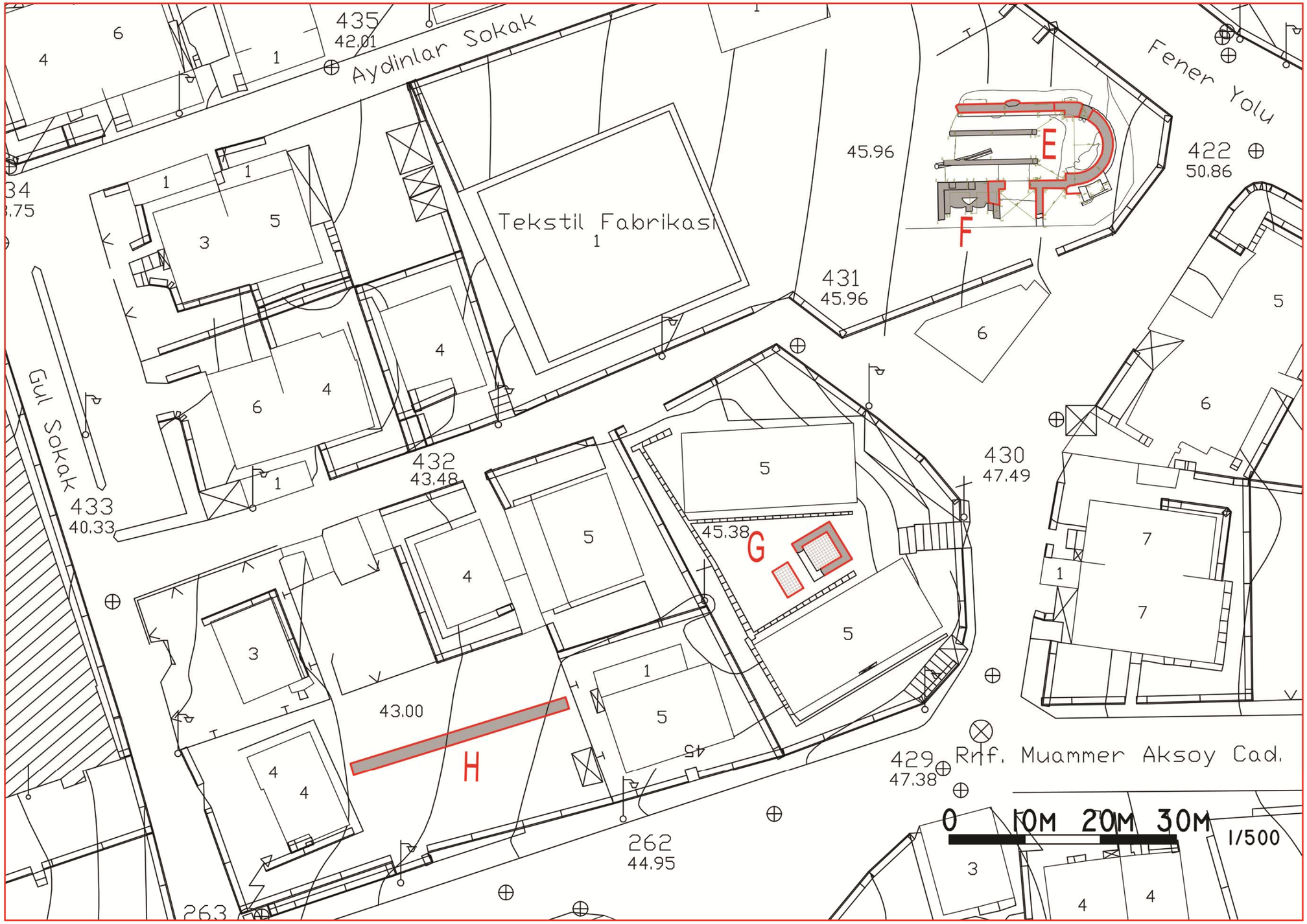
Sinop müzesinin Mart 2011 tarihinde yaptığı kazı sonucunda ortaya çıkarılan kilisenin analitik rölöve çalışmasında Balatlar yapısı ile bağlantılı bir süreç içerisinde olabileceğini düşünerek yer almış bulunmaktayım. Balatlar kazı alanına yaklaşık 225.00 m. uzaklıktadır. Toprak kotu yaklaşık +45.96 m.dir. Duvar yükseklikleri ise 1.00-1.50 m. arasında değişmektedir. Kilisenin Bizans döneminde inşa edildiği düşünülmektedir (Müze). Duvar yapım sistemine bakıldığında Balatlar Yapı Topluluğu'ndaki gibi 4 sıra tuğla-taş dizilimi burada da görülmektedir. Duvar kesitleri ise yaklaşık 1.00 m. genişliğindedir. Aydınlar sokak ile Fener Yolunun kesiştiği alanın güneyinde bulunan adada yer almaktadır.

3.5.2.6 Müze kazısı sarnıç – F

Ayrıca yapının güneybatısında 2 birimden oluşan bir sarnıç mekanı bulunmaktadır. Her birimi 2.05*2.05 m. büyüklüğündedir. Sarnıcın roma döneminde inşa edildiği düşünülmektedir.

Şekil 3. 231 Kilise mekanı rölöve çizimi E, F kalıntıları

Şekil 3. 232 Çalışma alanı yakın çevresindeki kalıntılar E, F, G, H

3.5.2.7 Müze tarafından önceki yıllarda yapılmış kazı sonucu ortaya çıkmış döşemeli mekanlar – G

Müze tarafından önceki yıllarda yapılmış kazı sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Prof. Muammer Aksoy caddesinin kuzeyinde bulunan ve müze tarafından açılan Kilise mekanının bir ada güneyinde yer alan adada 2 tane gridal şekilde kaplanmış döşemeleri ve duvar yüzeylerinin kalıntıları bulunmaktadır. Kilise mekanına yaklaşık 40.00 m. uzaklıktadır. Burada toprak kotu +45.30m.dir. Duvar tekniğine bakıldığında Osmanlı dönemi olduğu anlaşılmaktadır.

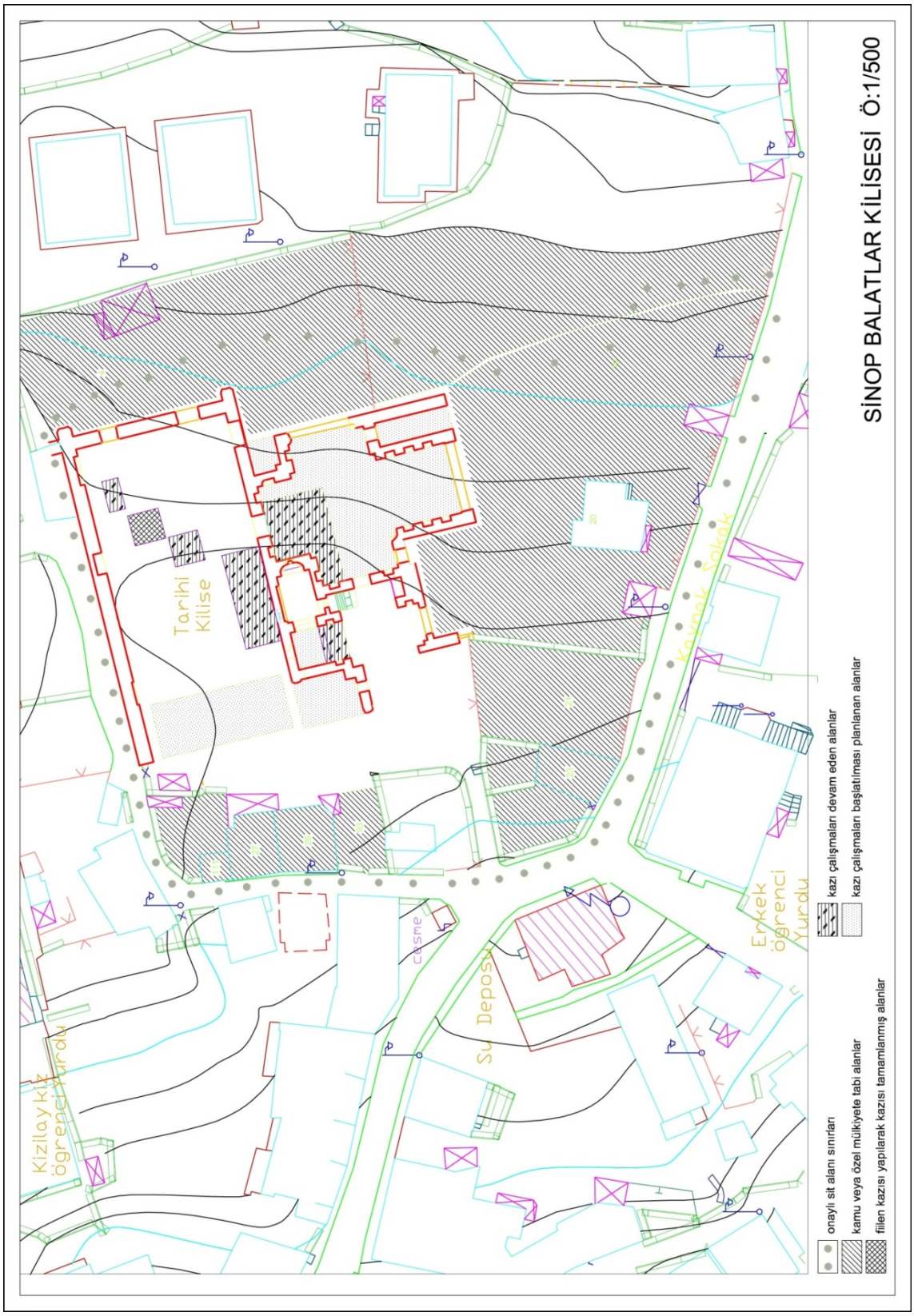
Şekil 3. 233 Müze tarafından yürütülmüş olan kazı çalışması verileri, kilise mekanının yakınında bulunan mekan döşemeleri, 2011

3.5.2.8 Müze kazısı Kalıntı Duvarlar – H

G kalıntılarından yaklaşık 31.00 m. uzaklıkta, güneybatısında bulunmaktadır. Burada bir mekana ait duvar kalıntıları yer almakta ve müze tarafından önceki yıllarda yapılmış bir kazı ile ortaya çıkarılmıştır.

Şekil 3. 234 Kalıntı duvarlar (Sinop Müzesi tarafından yürütülmüş olan kazı verileri), 2011

Şekil 3. 235 Eylül 2010 kazı alanı ve yakın çevre sınırları

3.6 Anadolu'da Gymnasiumlar ve Hamamlar, Balatlar Yapı Topluluğu İle Karşılaştırması

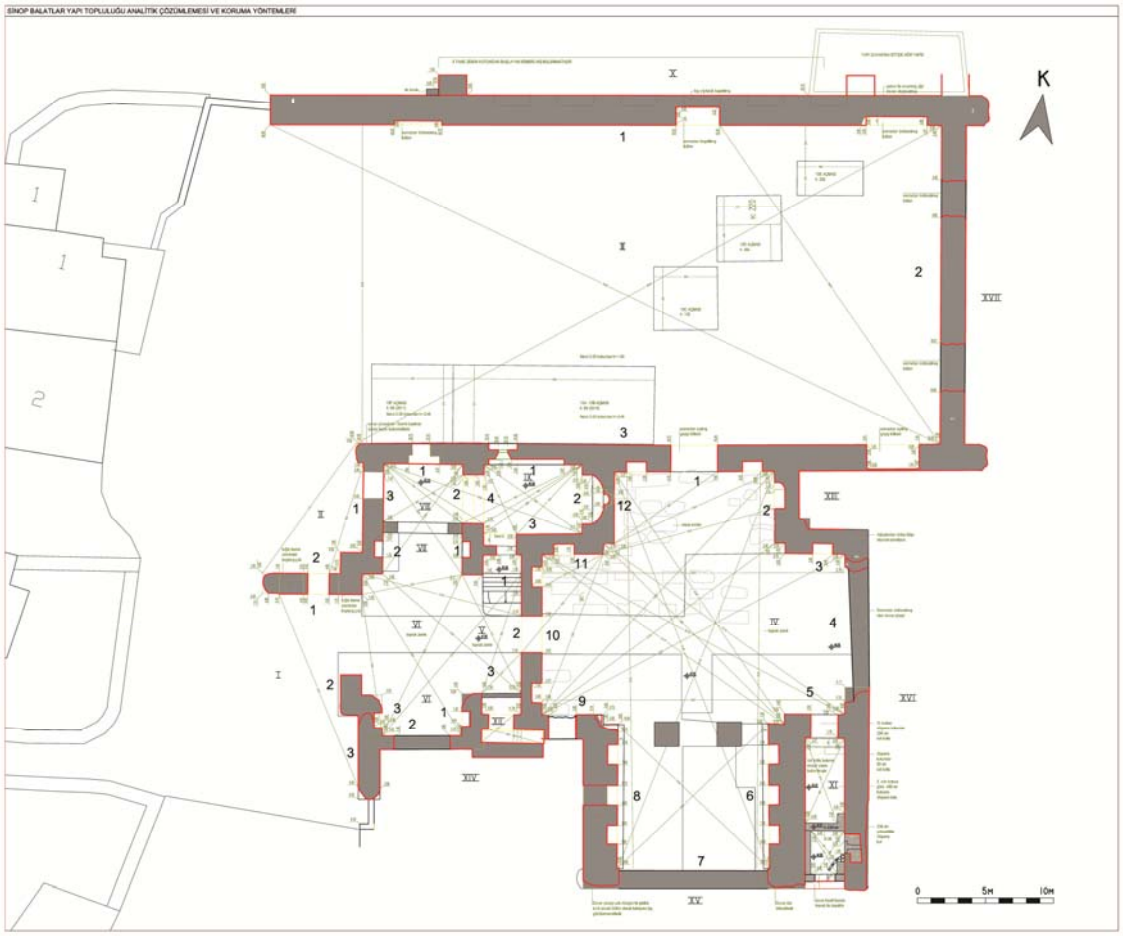
Hamam-gymnasium yapı topluluğu Anadolu'da özel bir konuma sahiptir. Roma hamamlarının tonozlu salonları, hamamlara uyarlanan geniş ve sütun dizileriyle çevrili palaestralar, Yunan gymansiumlarını anımsatmaktadır. Bu yapılarda hamam bölümüne ait yüksek ve sağlam taş duvarlar bitişiğindeki palaestra'nın yatay alçak çatılı ve ortada gökyüzüne açık düzenlemesi ile buluşur [70].

Anadolu'daki hamamlarının ortak özelliklerinden en belirgin olanı batı hamamlarındaki kavisli mimari elemanların tersine, çizgisel ve dik, köşeli uygulamalar olmasıdır. Mekânlardaki boşlukları şekillendirmek için küçük veya orta boy nişlerin duvar kalınlığı içine kavisli elemanlar yerleştirilmesi dışında kavisli eleman kullanımı çok kısıtlıdır. Dik köşeli planlama eğilimi sanatsal tercih olarak açıklanır. Hamamlarda tercih edilen tonozlarda tek merkezli tuğla örgüsü kullanılır, haç tonozlarda ise kare planlı mekanları örtmek için nadir kullanılır ve de sütun veya payelerle biçimlenmiş açık kare yapının üstünü kapatmak için kullanılmaz [70].

Balatlar Yapı Topluluğu'nda kavisli mekana duvar içi niş olarak rastlanmamakta ancak yapı yakınında bulunan C1 kalıntılarındaki birimin duvarlarından biri apsidal olarak (yarım daire formunda) yapılmıştır. Ayrıca Balatlar Yapı Topluluğu'nda çizgisel ve dik köşeli bir planlama görülmektedir. Ayrıca birçok mekanın üzerinin izler doğrultusunda tonoz ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır.

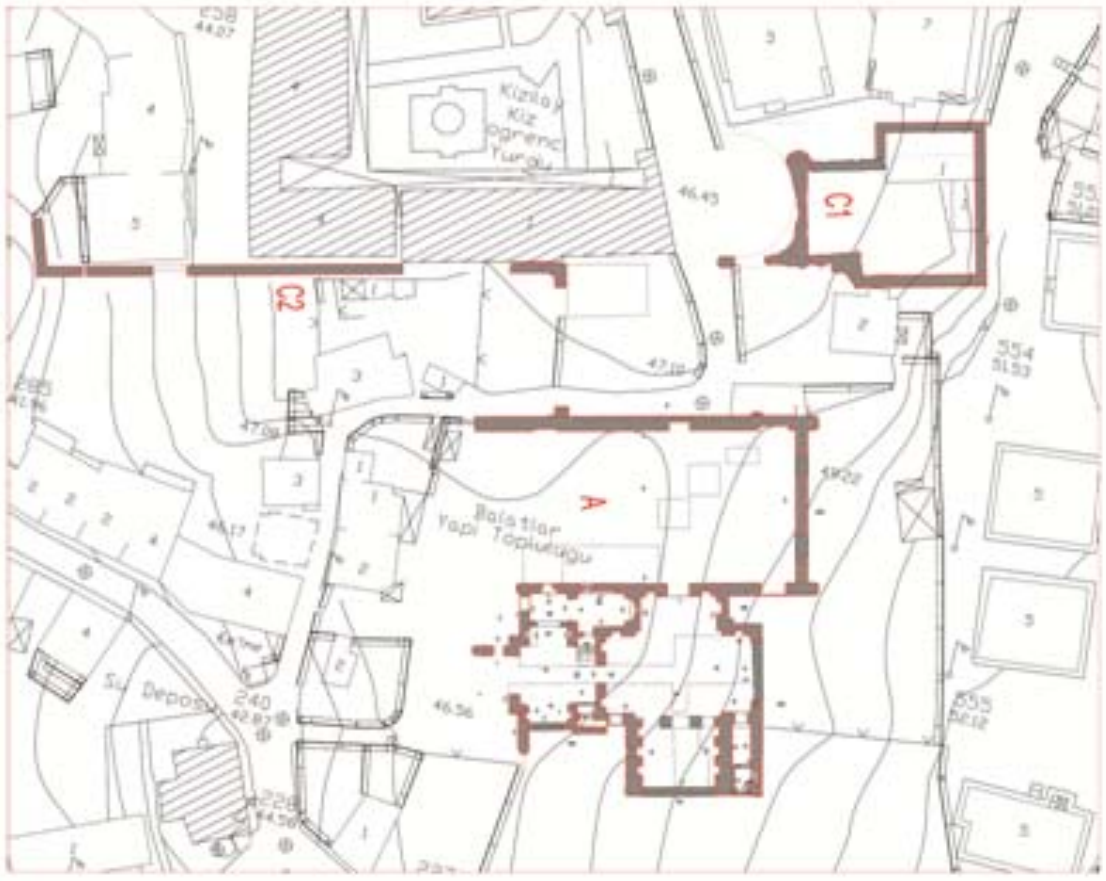

Şekil 3. 236 Balatlar Yapı Topluluğu yakındaki apsidal formlu duvar kalıntısı, 2012

Şekil 3. 237 Balatlar Yapı Topluluğu analitik rölövesi (dik ve köşeli planlama)

Anadolu'daki Roma dönemi hamamlar incelendiğinde Lykia ve Pamphylia hamamlarında görülen özellikle de Lykia hamamlarının çoğunun 3 ya da 4 dikdörtgen mekanın birbirine bitişik paralel yapılması ve bir nevi vazgeçilmez özelliği olan caldariumun apsidal bitişli düzenlenmesi Salamis hamamında ise işlevi farklı olsa da, hamamın planlaması ile benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte İ.S. I-II. Yüzyıla tarihlenen Lykia hamamlarından Arykanda Büyük hamam- Gymnasium kompleksi, Kadyanda Vespaian hamamı, Kyaneae Antoninus Pius hamamı, Patara Kuzey ve Merkez hamam, Tlos hamam B ve Oenoanda hamam bu biçimdeki düzenlemeye örnek gösterilebilir [76]. Balatlar Yapı Topluluğu ve yakın çevresindeki kalıntılarda göz önüne alındığında; III nolu mekan, X nolu mekan ve C1 nolu kalıntılarında birbirine paralel birçok ana mekan bulunmaktadır.

Şekil 3. 238 Balatlar Yapı Topluluğu ve yakın çevre kalıntıları birbirine paralel birçok mekandan oluşmakta

M.S. 1.yy. dan itibaren Anadolu hamam-gymnasiumları simetrik planlamalara, yerel malzeme kullanımına, yerel tekniklerin etkinliklerine rağmen Roma İmparatorluk hamamlarının etkisi altına girer. Anadolu hamamları, kapalı kompozisyonlu, dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülü bir dizi salon olarak tasarımlarını geliştirirler [70].

Fikret Yegül, Anadolu hamamlarını ve hamam-gymnasium yapı gruplarını plan kategorileri ve tipler olarak 4 gruba ayırmaktadır. İlk 3'ü temel simetrik plan tipi gelişiminde rol oynar, dördüncüsü ise asimetrik plan tipidir.

1- Çift sıralı mekan dizileri,

2- U biçimli salonlar ve ters dolaşım modeli,

3- Palaestra ve hamam birimi aynı temel eksen üzerinde birleştiği yapılar,

4- Asimetrik tipler

1-Çift sıra mekanlı dizi: soğuk birimlerden sıcak birimle doğru giden bir aksın, her iki tarafına simetrik şekilde konumlanan hamam mekanlarından oluşmaktadır. Genelde bir

palaestra ile başlar ve sıcaklık ile son bulur. Net ve akıcı bir plana sahiptir [70]. Humaytepe Hamamı (Milet), Liman Hamam-Gymnasium (Efes), Güney Hamam (Laodikeia), Caracalla Hamam-Gymnasium bu plan dizilimine örnektir [70].

2- U biçimli salonlar ve ters dolaşım modeli: U planlı bir salon/koridorun- genelde soyunmalık/çok amaçlı salon olur- hamam bloğunu çevrelemesiyle oluşan bir tiptir. Hamam bloğu ile palaestra arasındaki ilişki değişikliğe uğramaktadır. Palaestradan U biçimli soyunmalık/çok amaçlı salon mekanının kollarına geçilir ve buradan hamam bloğunun en ucunda yer alan soğukluk alanına ulaşılır. Daha sonra ters yönde dönülerek ısıtılmış salonlar dizisi başlar. Doğu Hamam-Gymnasium (Efes) bu plana örnektir.

3- Palaestra ve hamam birimi aynı temel eksen üzerinde birleştiği yapılar: bu tipte, eksen üzerinde yerleşen simetrik salonlar dizisi palaestra ile direk bağlantılıdır. Yan salonlardan hamam bloğuna girildikten sonra, sıcaklık mekanı ile palaestra arasında yer alan soğukluk mekanına ve oradan da ısıtılmış odalara geçili. İmparatorluk Hamam-Gymnasium (Sardes) bu plana örnektir.

Simetrik plan içinde ayrı bir yere sahip olan tek yapı Vergilius Capito Hamamı (Milet) dır. Yapının Hellenistik gymnasium ile Roma hamamı arasında bir geçiş tipi olduğu görülmektedir. Hamam bloğunun uzun ekseni boyunca kabaca simetrik bir planlamaya sahip olması nedeniyle, Anadolu'daki eksensel ve simetrik hamam yapılarının en erken örneğini temsil etmektedir [70].

4- Asimetrik tipler: asimetrik plan tipinin uygulanmasındaki en önemli neden arazinin getirdiği sınırlama ve güçlükleden kaynaklanmaktadır [70]. Agora Hamamı (Side), Büyük Hamam (Aspendos), Geç Roma Hamamı (Didim) bu plana örnektir.

Andrew Farrington'da Anadolu'daki Antik dönem hamamları plan tipolojileri üzerine çalışmıştır. Likya bölgesindeki Roma hamamlarını ve mekansal organizasyonunu incelemiştir. Bölgede dört tipte hamam planına rastladığını ifade etmektedir: 1-kısa eksen çevresinde dizilmiş simetrik dikdörtgen hamam hacimleri 2-bloklar halinde dizilmiş simetrik olmayan hamam hacimleri 3-sıra halinde dizilmiş hamam hacimleri 4-merkezi bir dikdörtgen salonun çevresinde bulunan hamam hacimleridir. Likya hamamlarında yakın çevresindeki bölgelerin etkisi olmadığını belirtmektedir.

Hamamları kullanım tarzına göre iki tipe ayırmakta, ilkinin hamamı kullananların bir odalar dizisinden geçerek ilerlemesi ve devamında aynı yoldan geriye başlangıç noktasına dönmeleri; ikincisi hamamdaki dairesel bir rota izleyip geriye dönmeksizin başlangıç noktasına ulaşmalarıdır [70].

Genel olarak hamam yapılarında bulunan mekanların üzeri beşik tonozlar ile kapatılmıştır. Anadolu'da, puzzolan çimentolu Roma betonu teknolojisinin yeteri kadar bilinememesi nedeniyle basit çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Haç tonozlar ender olarak, sadece kare planlı mekanların üzerinin örtülmesinde kullanılmıştır. Bu nedenle Anadolu hamamları, kapalı kompozisyonlu, dikdörtgen planlı, beşik tonoz örtülü olarak katı disiplinli bir mimari anlayışın ürünüdür [70].

Vitruvius, ayrıca hamamlar bölümünde üst örtü malzemesi ile ilgili birkaç noktaya da dikkat çekmektedir: "Tonozlu tavanlar, taştan yapılırlarsa daha kullanışlı olurlar; ancak bunlar ahşap ise, alt yüzlerinde aşağıdaki gibi düzenlenen kiremitler bulunmalıdır. Demir çubuklar ve yaylar yaptırdıktan sonra bunlar demir çengellerle birbirine mümkün olduğu kadar yakın olarak iskelete astırınız; çubuklarla yayların her çifti, düz bir kiremidi taşıyabilecek aralıklarla yerleştirilmelidir. Böylelikle tonozlu yapının tümü demir elemanlarla taşınmış olacaktır. Bu tonozların üst taraflarındaki derzler kılla karıştırılmış kille sıvanmalı, yere bakan alt tarafı ise önce, kireçle karıştırılmış kiremit tozu ile sıvanmalı, sonra da cilalı düz veya röliyeflerle bezenmiş stükko ile kapatılmalıdır. Sıcak banyo odalarındaki tonozlar çifte yapılırsa daha kullanışlı olacaktır; çünkü o zaman, ısıdan kaynaklanan nem, ahşap iskeleti bozmadan yalnızca iki tonoz arasında dolaşacaktır" [75].

3.7 Mekansal Analiz Bağlamında Restitüsyon Denemeleri

Restitüsyon: yapıların ilk tasarımlarının ya da belirli bir tarihteki durumlarının, mevcut belgelerden, yapı üzerindeki izlerden ve yapı dışındaki benzer kaynaklardan faydalanılarak belirli bir mantık çerçevesinde saptanması ve tüm dönemlerini gösterir şekilde projelendirilmesine restitüsyon denilmektedir [87].

Bryer ve D. Winfield'in Bizans'ın Karadeniz kıyısındaki yapılarını inceleyen (*The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos,* 2 cilt*,* Washington D.C., 1985)

yayınlarında yapıyla ilgili ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Bu çalışmada saray, gymnasium/palestra/hamam, tahıl deposu (granarium), 7. yüzyıla ait Bizans manastırı ve geç Osmanlı dönemi kilisesi olması hakkındaki farklı görüşlere değinilmektedir. Ancak yazarların ortak görüşü herhangi bir arkeolojik kazı çalışması yapılmadan yapının inşa edildiği dönem, evreleri ve işlevlerinin bilinmesinin mümkün olamayacağıdır [35] .

Ayrıca 2006 yılında Claire Barat tarafından yazılmış olan tezde de Balatlar Yapı Topluluğu'na ait planlar ve duvar görünüşlerinin çizimleri ile fotoğraf bulunmaktadır.

Analitik rölöve çalışmalarında çalışma alanı yakınındaki toprak üzerindeki kalıntıların tümü çizim ve fotoğraflarla değerlendirilmiştir.

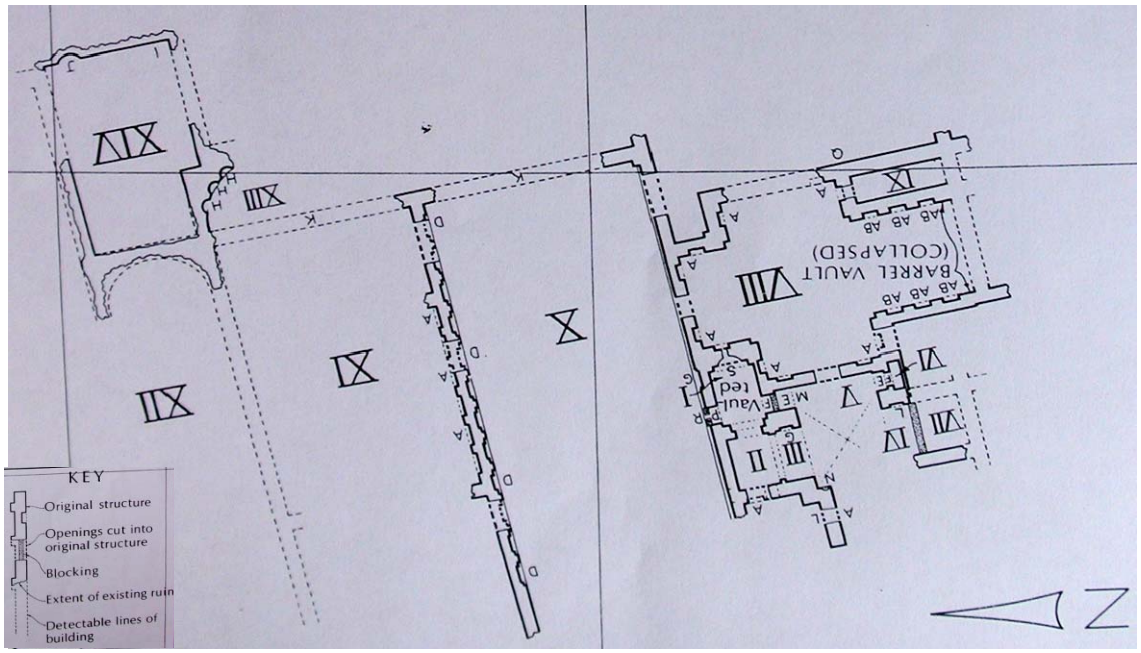
2010 yılı kazıları kapsamında yapının yakın çevresinde yüzey araştırması yapılmış ve doğusunda birbirine paralel iki ve kuzeyinde bir salon daha keşfedilmiştir. Kent merkezine doğru uzanan kuzey batısında da yapıyla ilişkili mekânlara ait duvar kalıntıları belirlenmiştir. Yapının çevresinin yoğun bir yapılaşmaya maruz kaldığı görülmektedir. Bu yeni binaların inşası sırasında çok sayıda sütunun, döşeme taşlarının ve mozaiklerin ortaya çıktığı da halk tarafından belirtilmektedir Balatlar Kilisesi olarak tanınan yapı konumu itibarıyla Sinop'un daha az rüzgâr alan doğu limanına ve kente hâkim yüksek bir noktasında kurulmuştur. Günümüzde köşe odaları hariç yapının büyük bir bölümünün örtüsü yok olmuştur. Bununla birlikte yapının üç büyük salonuna ait yaklaşık 5-6 m. yüksekliğindeki dış duvarları ayaktadır. Düzenli taş ve tuğla sıralarından oluşan duvarların kuşattığı alanların iç kesiminde taşıyıcılara ya da zemine ait herhangi bir kalıntı ve izi görülememektedir. Üst yapıya ait tüm yıkıntıların yapının zemininde olduğu sanılmaktadır [35].

Yapının ilk olarak 3. ya da 4. yüzyılda bir hamam- gymnasium, palestra birleşimi olarak inşa edilmiş Roma imparatorluk dönemi eseridir. O dönemden günümüze geçen uzun süreçte değişik işlevlerle kullanılmış olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur. Yapının tarihi geçmişi ve farklı dönemlerdeki kullanım evreleriyle ilgili olarak tarihi kaynaklar ve filolojik belgelerde fazla bilgi bulunmamakla birlikte, yapıda 2010 yılı Temmuz ayında başlanan kazılar sayesinde hem yapıyla ilgili bilinmeyenler, hem de Sinop'un M.Ö. 5. yüzyıldan 20. yüzyıl ilk çeyreğindeki mübadeleye kadar olan geçmişi tanınmaya başlamıştır [35].

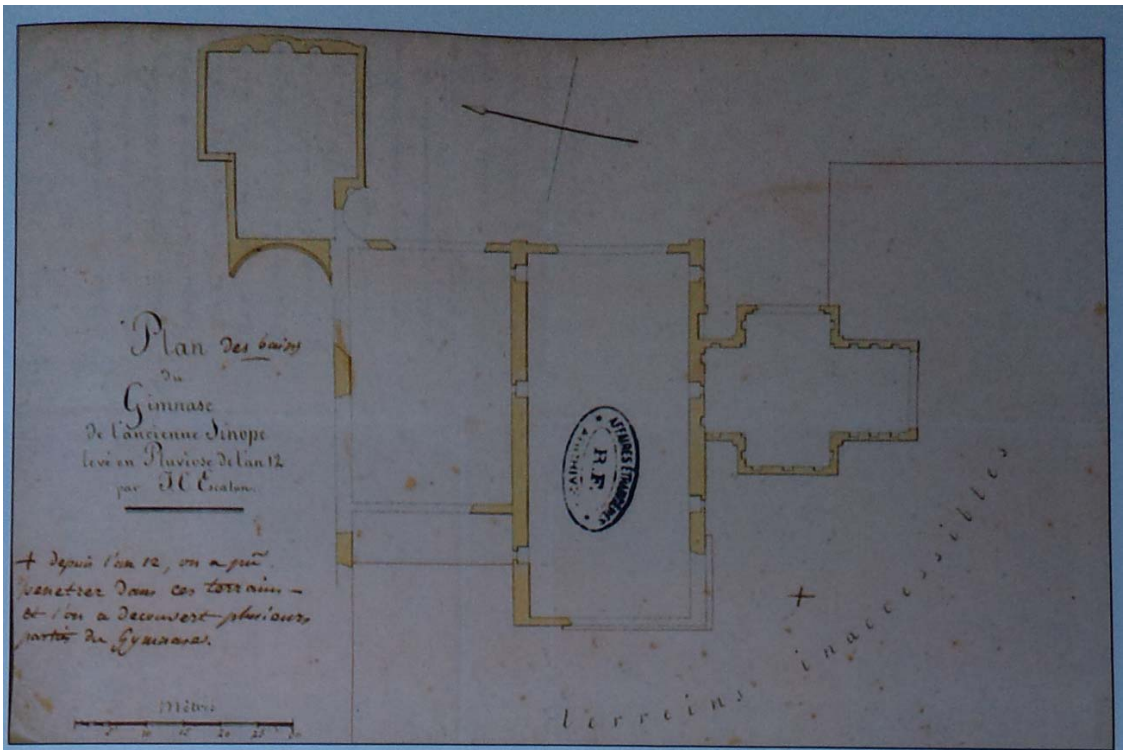
Kazı çalışmasının yapıldığı alanda duvar restitüsyon denemesi analizlerinin dışında mekanlarında işlevsel olarak analiz edilmesi gerekmektedir. Eğer mekanların özgün döşemelerine ulaşılabilmiş, daha fazla alanda kazı çalışması yapılabilmiş ve daha çok duvar düzlemi ortaya çıkartılabilmiş olunsaydı yapıyı ilk işlevi paralelinde hamam sınıflandırmalarından herhangi biri dahilinde değerlendirerek mekanların tek tek işlevlerini belirleyebilirdik. Ancak bunlar şimdiye kadar elde edilememiş olsa da bir önceki bölümde yapılan hamam araştırmaları paralelinde ve bu alanla ilgili başka araştırmacıların çizmiş oldukları planlarda göz önüne alınarak birkaç tane mekansal analiz denemesi yapmaya çalışılmıştır.

2011 yılında yapılan kazıda bazı nişlerin alt kotları belirlenmiştir. Bu nişlerle aynı boyutlara sahip nişlerinde alt kot yerlerini belirlenerek bu nişlerin tamamı noktalı çizgilerle restirüsyon denemesi çizimlerinde tamamlanmıştır. Bazı mekanların kalıntılar doğrultusunda üst örtüleri tahmin edilebilmektedir. Plan düzleminde ve 3 boyutlu şematik olarak yapılmış olan çizimlerde bu alanlar ifade edilmektedir.

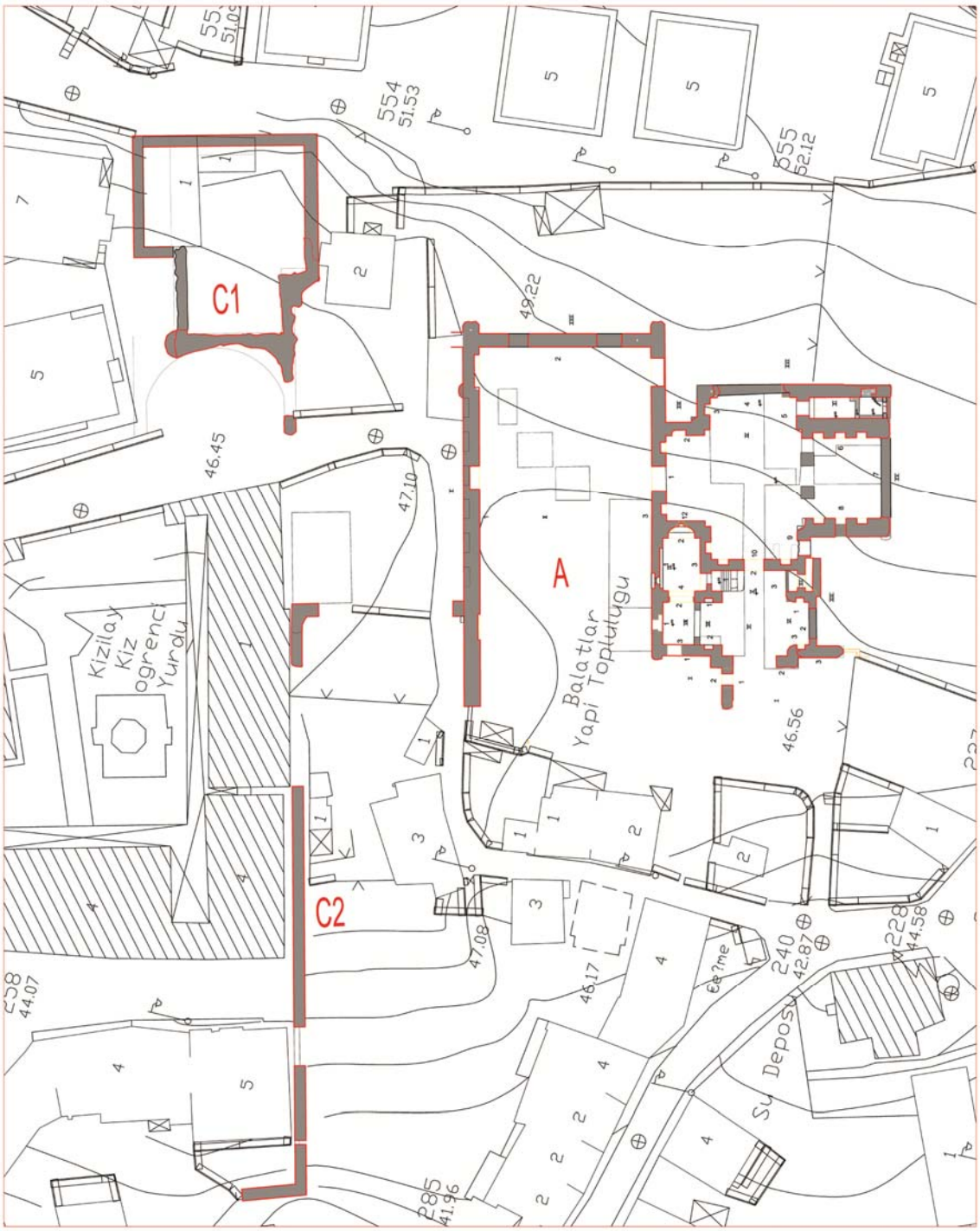
Analitik rölöve raporunda tüm mekanların duvar yüzeyleri tek tek anlatılmaktadır ve konu bütünlüğünü sağlayabilmek için restitüsyon denemesi açısından her mekan ve her duvar yüzeyi ile ilgili fikirleri de her bölümün sonunda ifade edilmiştir.

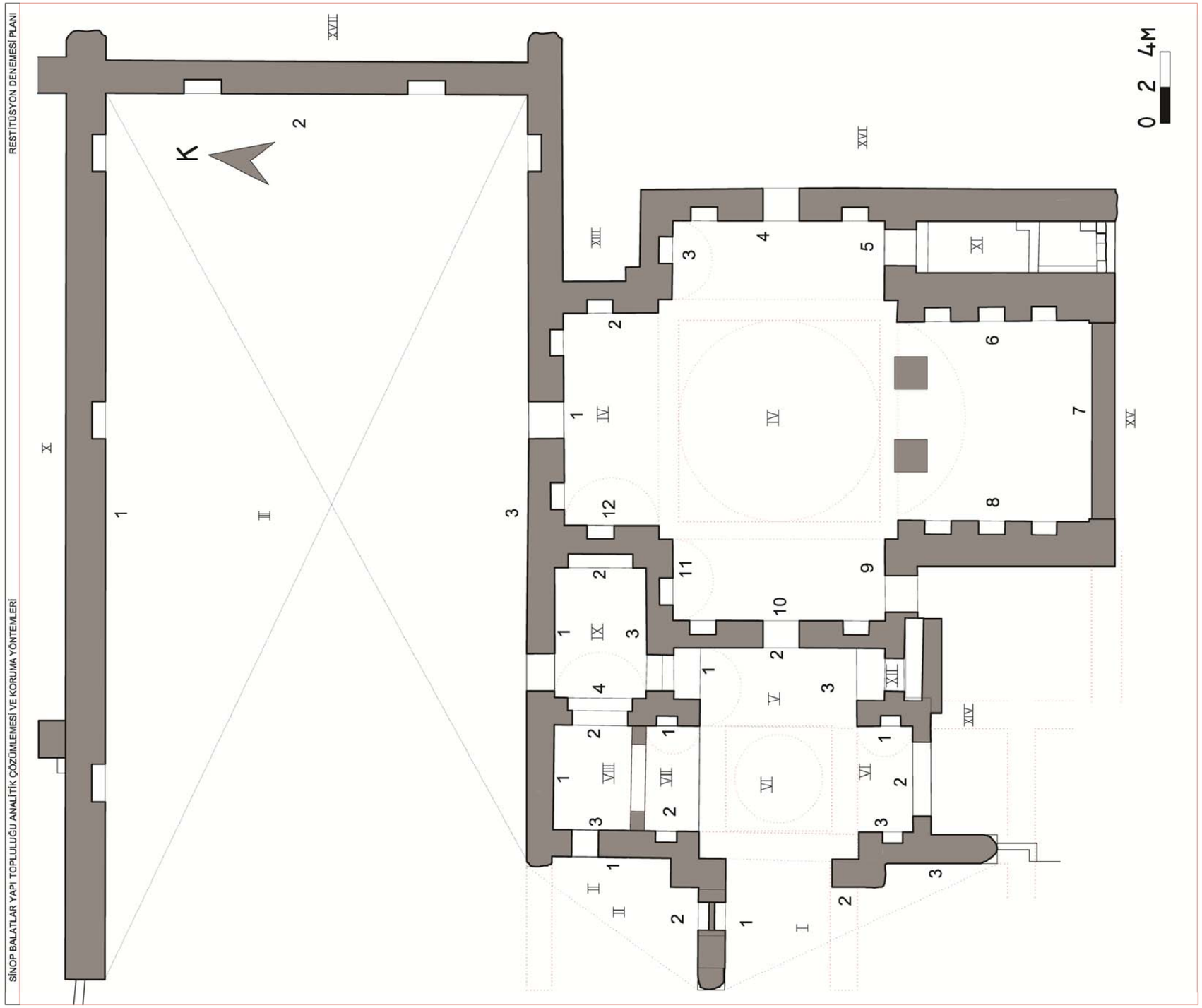
Şekil 3. 239 Bryer'a ait Balatlar Yapı Topluluğu plan çizimi [7]

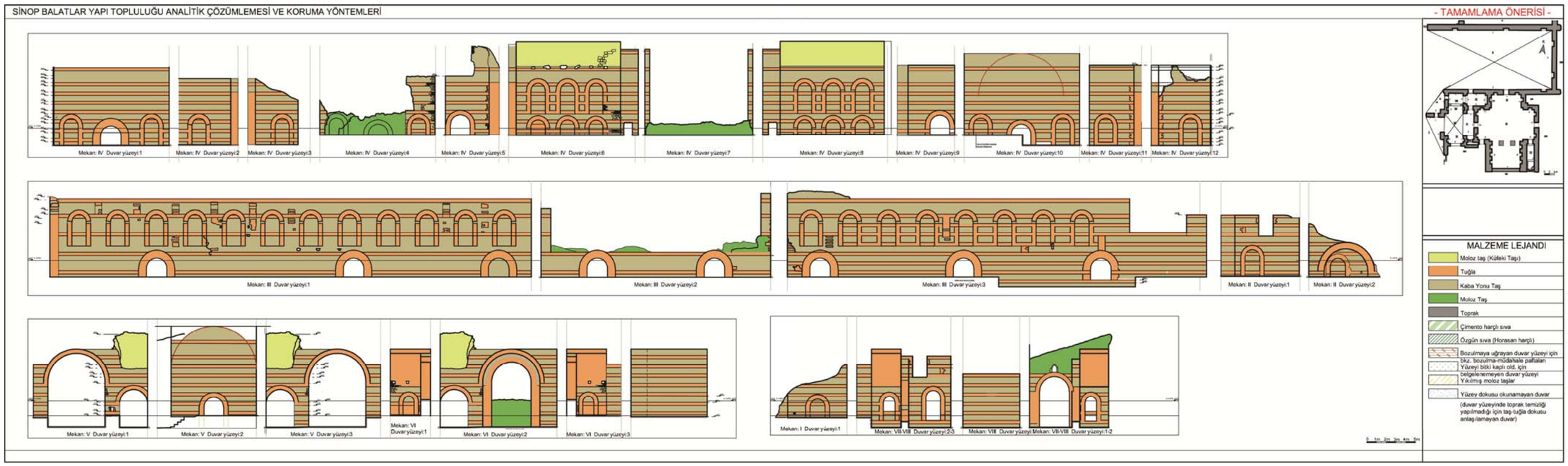
Şekil 3. 240 Balatlar Yapı Topluluğu plan çizimi, Barat [61]

Şekil 3. 241 Balatlar Yapı Topluluğu ve çevresindeki kalıntıların analitik rölövesi

Şekil 3. 242 Balatlar Yapı Topluluğu Restitüsyon denemesi plan çizimi, 2011

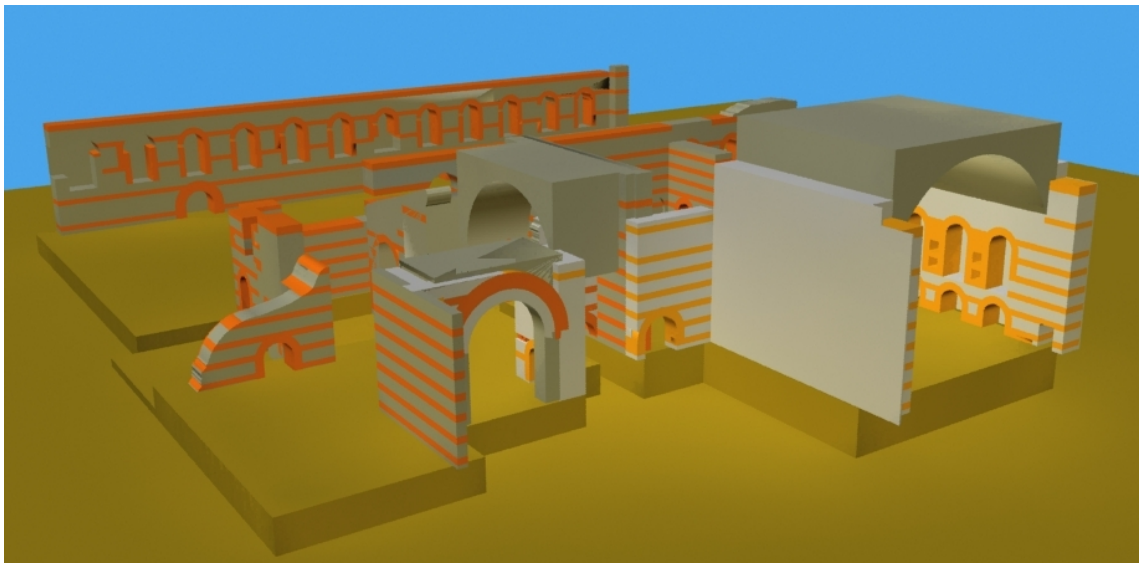
Şekil 3. 243 Duvar yüzeylerinin tamamlama çalışması duvar analiz çizimlerinin mekansal olarak yan yana getirilerek duvar birleşimleri

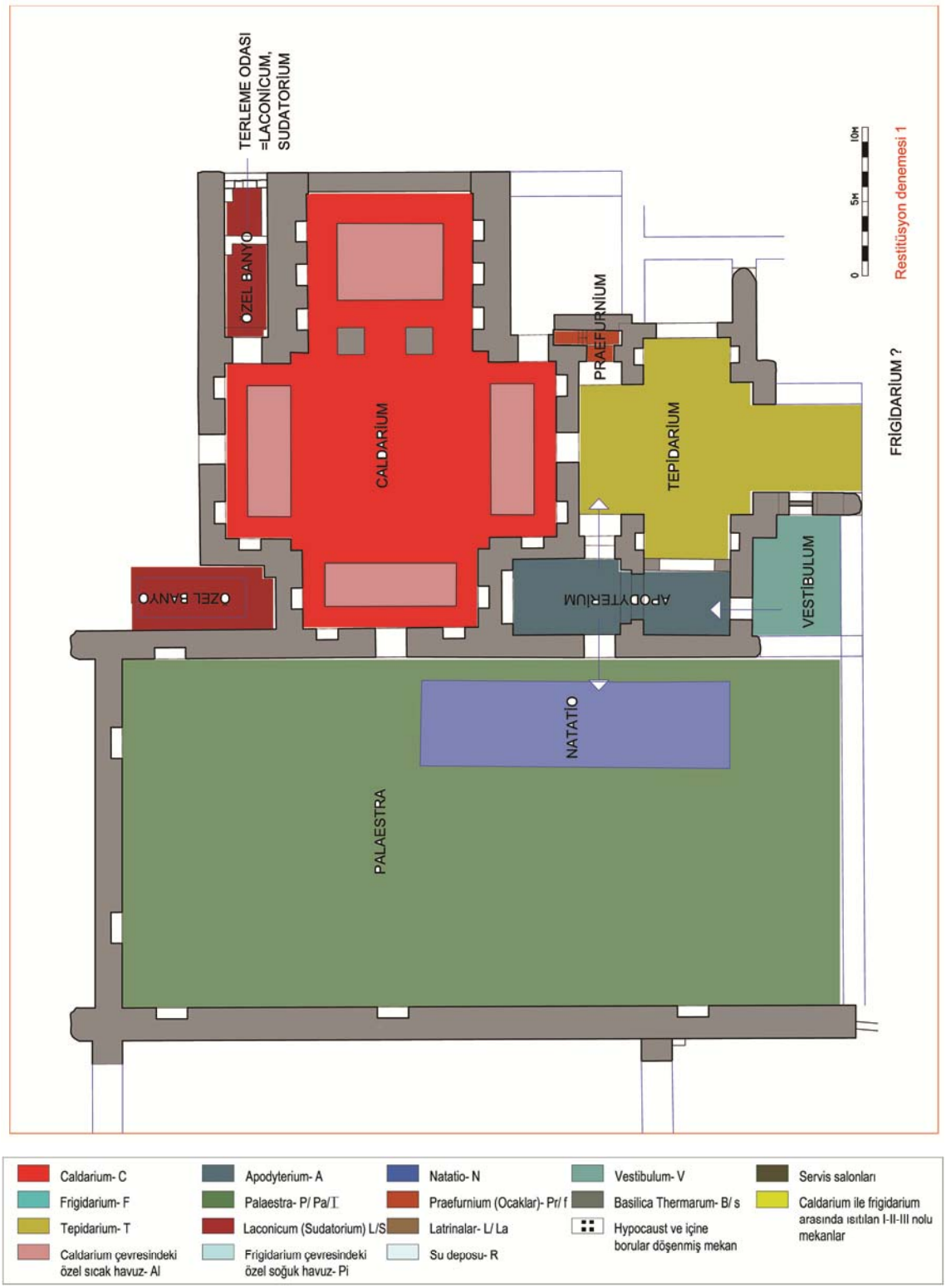
Şekil 3. 244 Duvar yüzeylerinin tamamlama çalışması duvar analiz çizimleri birleştirilerek 3 boyutlu restitüsyon denemesi çizimi (2010 yılı kazı sonucu verileri ile hazırlanmıştır)

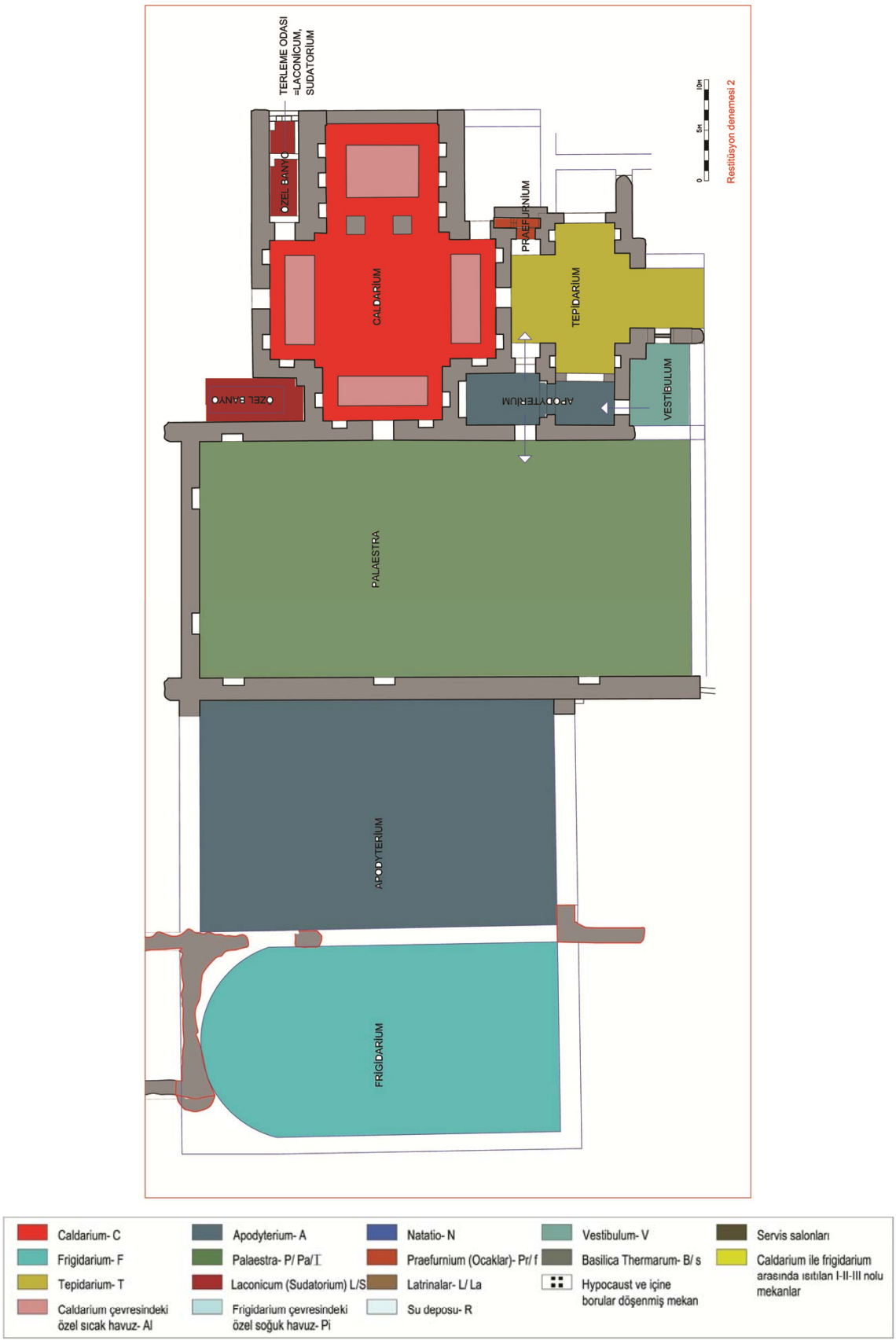
Şekil 3. 245 3 boyutlu restitüsyon denemesi çizimi

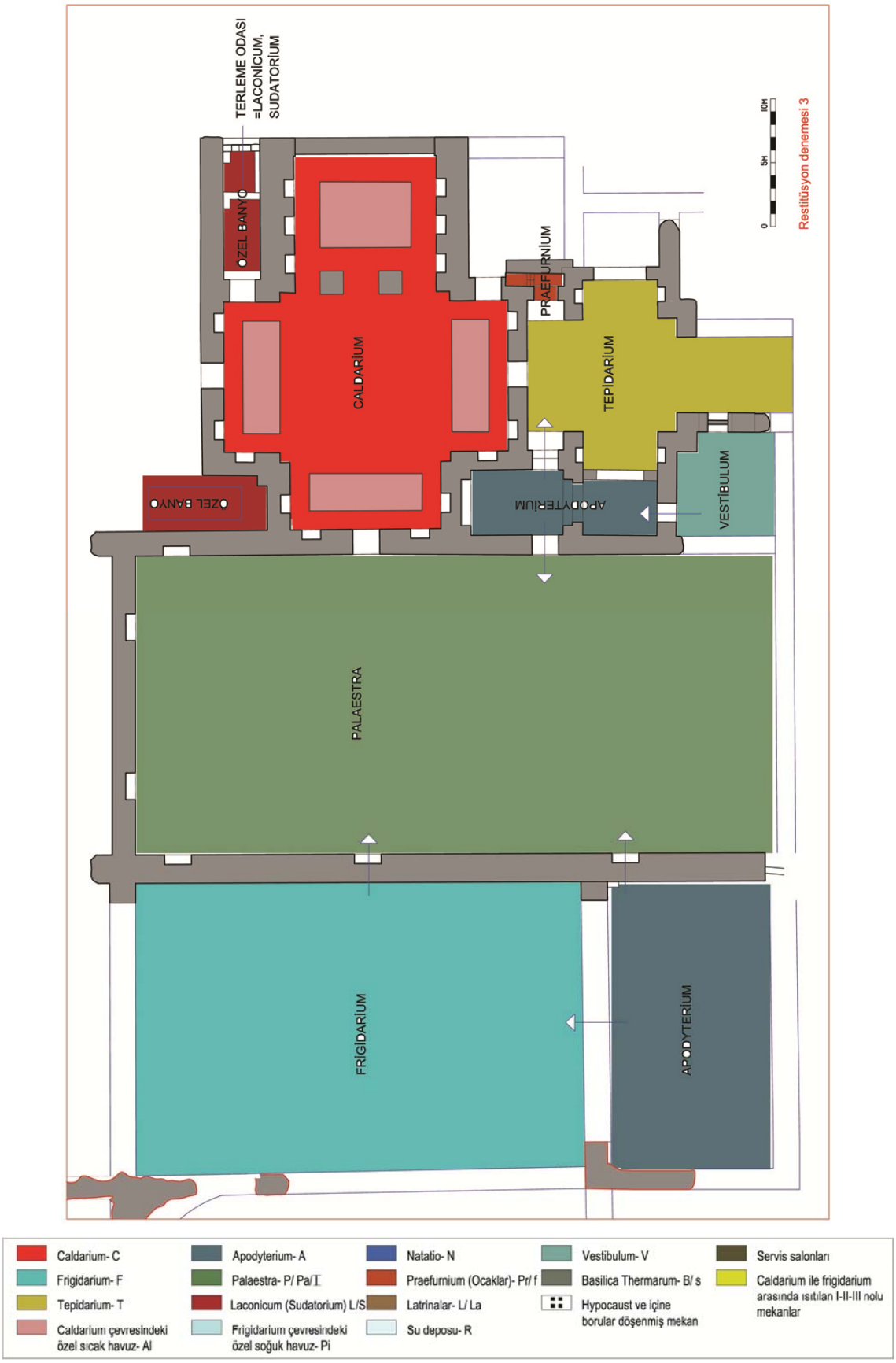
Şekil 3. 246 3 boyutlu restitüsyon denemesi çizimi

Şekil 3. 247 Balatlar hamam-gymnasium işlevli restitüsyon denemesi 1- mekansal analiz planı

Şekil 3. 248 Balatlar hamam-gymnasium işlevli restitüsyon denemesi 2- mekansal analiz planı

Şekil 3. 249 Balatlar hamam-gymnasium işlevli restitüsyon denemesi 3- mekansal analiz planı

BÖLÜM 4

SİNOP BALATLAR YAPI TOPLULUĞU ARKEOLOJİK KALINTILARI İÇİN KORUMA YÖNTEM ÖNERİLERİ

4.1 Arkeolojik Alan Korumasına Genel Bakış

Kültürel miras içerisinde bulunan arkeolojik alanlar ve bunların içerdikleri yapılar nedeniyle Anadolu'nun özgün örneklere sahip olduğu bilinmektedir. Arkeolojik alanların gün ışığına çıkartılması, kalıntıların yorumlanması, korunması, değerlendirilmesi farklı bilim dallarından uzmanların ortak çalışmalarını gerektiren bir konudur. Arkeolojik kazı alanlarının karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan biri, kazı ile eşgüdümlü olması gereken belgeleme ve arkeolojik alan koruma çalışmalarında yaşanan senkronizasyon sorunudur.

Arkeolojik değerler, eski medeniyetlerden kalma taşınır ve taşınmaz tüm kalıntıları içerir. Bu kalıntılar; resim, heykeltıraşlık, mimari, küçük sanatlar olarak ayrılmaktadır [88].

Anadolu'da bilimsel kazı ve araştırmalarla arkeolojik değerlerin açığa çıkarılması Cumhuriyet ile birlikte devlet kültür politikasında özel bir yere sahip olmuştur. Özellikle son dönemlerde kültür turizmi adı altında antik sit alanlarının bazı bölümlerinin inşaata açılması ile çevrelerinde yeterli koruma alanları bırakılmamaktadır [89]. Mevcut kent dokusu içinde bulunan arkeolojik alanların hızlı kentleşme içerisinde yanlış değerlendirilmesiyle birçok değer yok olmuştur ve olmaktadır.

Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi'nde mimari miras olarak "ören yerleri

(Siteler)” topoğrafik olarak tanımlanabilecek derecede yeterince belirgin ve mütecanis (homojen) özelliklere sahip, aynı zamanda tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal veya teknik bakımlardan dikkate değer, kısmen inşa edilmiş, insan emeği ile doğal değerlerin birleştiği alanlar olarak kalıcı varlıkları tanımlamaktadır*[90].

Arkeolojik kazı alanlarındaki yapı ve/veya yapı topluluklarının, özellikle de kentlerin içinde yer almaları durumunda, korunması, kent bütünü içinde algılanmalarının sağlanması, kültür katmanlarının sağladığı eşsiz süreklilik, değişim verilerinin kentin ve kentlinin hafızasına kazandırılması büyük önem taşımaktadır.

Bu tür alanların korunması ve sonrasında çeşitli şekillerde çağdaş yaşam içinde yer almalarının sağlanması ile ilgili çalışmalarda yaşanan yasal, idari, teknik, maddi ve zamana bağlı gelişen sorunlar bu alanların korunmasını güçleştirmektedir. Kazılar sonrası koruma ve gösterimi için müzeye taşınan objelerin dışında maalesef korumaya ilişkin yeterli önlemlerin alınması mümkün olamamaktadır.

Koruma; yapı ve/veya yapı topluluklarının fiziksel bir düzenlemesi olmasının dışında, o bölgede yaşayan insanlar ile sosyal ve kültürel açıdan bütünleştirilmesi gerekmektedir [91].

Arkeolojik alanlarda “koruma”, korumanın değerlendirilmesi ve doğru kullanımlarıyla bütünleşmesi en uygun şekilde bir planlama süreci içinde ele alınmalıdır. Kültür varlıklarının araştırılması, tarihsel kalıntıların tahribatı tehlikesini de beraberinde getirmekte ve dolayısıyla bu noktada koruma kavramı önem kazanmaktadır.

Venedik Tüzüğüne göre koruma : “kavramda ve karar vermede gerekli özellikleri ve yaklaşımları, restorasyon ise, uygulamada ve teknik düzeydeki genel konuları ve metodolojiyi kapsayan kavramlar” olarak ifade edilmiştir [92].

Venedik Tüzüğü (MAYIS 1964) ’nde kazılarla ilgili olarak “Yıkıntılar korunmalı, mimari unsurların ve buluntuların sürekli olarak korunması için gerekli önlemler alınmalıdır. Bundan başka, anıtın anlaşılmasını kolaylaştıracak ve anlamını hiç bozmadan açığa çıkartacak her çareye başvurulmalıdır. Bütün yeniden inşa işlemlerinden peşinen (a priori) vazgeçilmelidir. Yalnız anastylosis'e, yani mevcut fakat birbirinden ayrılmış

* Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi Strazburg’ta 1985’te Avrupa Konseyi üye Devletleri tarafından kabul edilmiştir. Türkiye’de ise 1989 yılında yasalaştırılmıştır.

parçaların bir araya getirilmesine izin verilebilir. Birleştirmede kullanılan madde her zaman ayırt edilebilecek bir nitelikte olmalı ve bu, anıtın korunmasını sağlamak ve eski haline getirmek için mümkün olduğunca az kullanılmalıdır. Ayrıca özgün yapıdan çok az malzeme kaldığında ise anastyilosis yapılmamalıdır" bu koruma kararları alınmıştır.

1990 yılı ICOMOS (international council on monuments and sites) Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü, "Arkeolojik mirasın korunması yalnız arkeolojik tekniklerin uygulanması ile başarılamaz. Daha geniş mesleki ve bilimsel birikime, becerilere gerek vardır. Arkeolojik mirasın bir bölümü mimari yapıtlardır ve mimari miras kapsamına giren kalıntılar 1964 tarihli Anıtların ve Sitlerin Korunmasıyla ilgili Venedik Tüzüğü'ne göre korunmalıdır. Arkeolojik mirasın diğer öğeleri yerel halkın yaşayan geleneklerinin parçasını oluşturur; bu tür yerler ve anıtların korunmaları ve yaşatılabilmeleri için yörenin kültürel guruplarının katılımı gereklidir. Halkın etkin katılımı arkeolojik mirasın korunması ile ilgili politikaların bir parçası olmalıdır. Karar vermek için bu gereklidir. Halka bilgi verilmesi bütünleşik korumanın önemli bir bileşenidir" [93].

2007 yılında ise ICOMOS Kültürel Miras Alanlarının Sunumu ve Yorumu Tüzüğü, imzalanmıştır. Bu bildirgede öncelikle açıkça göstermektedir ki bir kültürel miras alanının yorumlanması; canlılık, araştırma, yansıma ve yaratıcılığın bir bütünlüğü olarak sunulmalıdır.

Türkiye'de uzun yıllardır yapılan restorasyon çalışmalarında nitelik yerine niceliğe değer verilmiştir ve bu işin yüklenicileri restorasyon çalışmalarında "her şey yeniden yapılabilir" düşüncesiyle birçok sağlam yapıyı yıkarak yeniden yapmıştır ve koruma "kültür mirasının özgün nitelikleri ile iletimi" fikrine ulaşamamıştır [94]. Korumanın ana amacı, yok olmanın kaçınılmazlığını kabul ederek yapıların ömrünün uzatılması, fiziksel ve kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması olmalıdır [95].

Yukarıdaki tüzüklerde de tanımlandığı gibi bu tür alanlarda bölge insanın katılımı ile birlikte bir bütünleşik korumanın zorunluluğu ve bunun olabilmesi için öncelikle toplum bilgilendirilmesi gereği ortadadır.

4.1.1 Arkeolojik Kazılarda Planlama Süreci ve Koruma İlişkisi

Restorasyon uygulamalarına geçmeden önce yapılan araştırmalar ve belgeleme çalışmaları (anıtın tarihi, estetik ve teknik yönden incelenmesi, rölövesinin hazırlanması ve bozulmaların saptanması) binanın, anıtın ve yapı kalıntılarının ayrıntılı olarak tanınmasını sağlar. Ön araştırmalar sonunda elde edilen bilgiler hasar nedenlerini ortadan kaldıracak veya etkilerini azaltacak koruma tekniklerinin seçilerek uygulanmasına temel oluşturur [87].

Venedik Tüzüğü (Mayıs 1964) onarımlarla geleneksel tekniklerin yanı sıra, çağdaş teknolojiden de yararlanılması gerektiğini birçok maddesinde vurgulamaktadır. Ayrıca Venedik Tüzüğünde, kazılar başlığında (15. Madde) yıkıntıların korunmasını, mimari unsurların ve buluntuların sürekli olarak korunması için gerekli önlemlerin alınması gerektiğini anlatmaktadır. Bundan başka, kültür varlığının anlaşılmasını kolaylaştıracak ve anlamını hiç bozmadan açığa çıkartacak her çareye başvurulmasının önemini vurgulamaktadır.

Arkeolojik kazı çalışmalarına yaklaşım günümüzde farklı bir boyut kazanmıştır. Önceleri kültür katmanlarının bilimsel yöntemlerle kaldırılarak katman verilerinin ve buluntuların değerlendirilmesine yönelik gerçekleştirilen çalışmalar yeterli görülürken günümüzde ortaya çıkarılan arkeolojik kalıntıların anlamlı bir bütün oluşturacak biçimde korunması ve üç boyutlu belgeler haline getirilmeleri yaklaşımı benimsenmektedir.

Bu bağlamda, kazı çalışmaları öncesinde ortaya çıkarılacak olan kültürel değerlerin nasıl korunacağına dair ön planlamanın yapılması gerekmektedir. Bunun için;

-Kazı periyodu için zaman yönetimi,
-Belgeleme programı,
-Kısa ve uzun vadeli sit koruma-kullanım planı,
-Kazı ve buluntu koruma bütçe programı,
-Kazı alanının sergilenmesi,
-Alanın güvenliğinin sağlanması,

Konularının planlamada ana maddeler olarak tanımlanmış olması, çalışmaların ilerleyen aşamalarını kolaylaştıracaktır.

Arkeolojik kazı öncesi, süreci ve sonrası ile ilgili planlama ve ileride oluşabilecek sorunlara karşı çözüm önerisi olarak birkaç alternatif yöntem de üretilmelidir. Toprak altından çıkacak olan her kalıntının niteliği bilinmez bir parametre olmakla birlikte, daha önceden ortaya çıkarılmış olan bölümlere ilişkin yeterli koruma önlemleri alınmadan kazıların devam ederek korunamayacak buluntu alanının arttırılması riski mutlaka göz önüne alınmalıdır.

Günümüzde halen geçerliliğini koruyan 1999 yılında kabul edilmiş olan 658 sayılı 'Arkeolojik Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları' ilke kararı ile 1., 2. ve 3. derece arkeolojik sit ve 'kentsel arkeolojik sit' alanlarının koruma ve kullanma koşulları tekrardan düzenlenmiştir. Buna göre 1. ve 2. Derece arkeolojik sit alanları, korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarıdır. Ancak 2. derece arkeolojik sit alanlarında koruma ve kullanma koşulları, koruma kurulları tarafından belirlenmektedir. 3. derece arkeolojik sit alanlarında ise koruma-kullanma kararları doğrultusunda yeni yapılaşmaya izin verilmektedir.

2005 yılında kabul edilmiş olan 702 sayılı 'Kentsel Arkeolojik Sit Alanları Koruma ve Kullanma Koşulları' ilke kararı ile 'kentsel arkeolojik sitler', arkeolojik sitlerle korunması gerekli kentsel dokuların birlikte bulunduğu, bütünlük arz etmesi sebebiyle özel planlama gerektiren alanlar olarak tanımlanmıştır. Bu alanlarda kapsamlı ve sağlıklı bir envanter çalışması yapıldıktan sonra planlama çalışmaları yapılması ve bu planların onanmasından sonra daha alt ölçekli uygulamalara geçilmesi önerilmiştir. Bu alanlardaki planlama çalışmalarında işlev uyumunun sağlanmasına, günümüz koşullarının gerektirdiği altyapı çalışmalarının proje safhasından başlayarak kültür katlarını gözetmesine, mevcut ve potansiyel arkeolojik alanların korunmasını ve değerlendirilmesini sağlayacak çözümlerin getirilmesine karar verilmiştir.

Arkeolojik sit alanlarında kazı sürecinin planlanması dışında ortaya çıkan alanlar için "arkeolojik sit alanı yönetim planı" da bu süreç içinde düşünülmelidir. Sit alanı yönetim planı, sit alanı için bir yönetim sistemi oluşturarak, koruma, geliştirme ve sunum hedeflerlerinin yönetsel ve parasal alt yapılarını sağlayacaktır. Böylece bir süreklilik oluşarak, etkili bir sit alanı sunumu ve anlatımı yaratılabilir, yerel toplumun da sürece sağlıklı ve etkin katılımının sağlanabilmesi için çalışılmalıdır.

ICOMOS Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü (1990) 7. Maddesinde sunuş, bilgi ve yeniden yapım başlığı altında arkeolojik mirasın halka sunulmasının, çağdaş toplumların kökenlerinin ve gelişimlerinin anlaşılmasına yardım eden önemli bir yöntem olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda arkeolojik alanın korunması gerekliliğinin anlaşılmasına da yardım eden en iyi araç olduğu anlatılmakta, sunuş ve bilgi verilmesinin mevcut bilimsel verilerin popüler bir yorumu olarak ele alınması gerektiği ve bu nedenle sürekli güncelleştirilmelerinin önemi vurgulanmaktadır.

Korumanın sürekliliğini sağlamak için arkeolojik çalışmaların öncesinde ve sonrasında bir "Alan Yönetim Planı" üzerinde de düşünülmelidir çünkü bu durum uluslar arası boyutta önemli bir yere sahiptir. UNESCO Dünya Miras Listesi'ne kabul edeceği alanların yönetim planının bulunmasına önem vermektedir [96]. 2004 yılında alan yönetimi ile ilgili 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 3. maddesinde "yönetim alanı" ve "yönetim planı" tanımlamaları oluşturulmuştur.

4.1.2 Sinop Balatlar Yapı Topluluğu Kalıntıları İçin Koruma Yöntem Önerileri

Arkeolojik kalıntıların toprak üzerine çıkarıldıkları andan itibaren hızlı bir tahribat süreci başlamaktadır. Bu sürecin tetikleyicileri; hava ile temas, uygun olmayan ya da yetersiz koruma, insan kaynaklı bilinçli tahribat, yerleşimin bulunduğu çevrenin yapılaşma potansiyeli gibi çok farklı tür ve boyutta olabilmektedir. Bu nedenle kalıntıların varlıklarını sürdürebilmeleri için ortaya çıkarılmalarıyla birlikte, korunmalarına ilişkin çalışmalara başlanması gerekmektedir. Uygun koruma koşullarının sağlanamadığı bazı durumlarda ise ortaya çıkan mimari kalıntılara ilişkin belgelemenin tamamlanmasının ardından kısa veya uzun vadeli yeniden gömme yoluna gidilmesi koruma için bir seçenek oluşturmaktadır.

Çalışmamızın bu bölümüne kadar izlenen çalışma yöntemi:

-Analitik kalıntı rölövesi
-Analizler (yapı malzemesi, taşıyıcı sistem, evreleme, bozulma durumu)
-Fotoğrafik belgeleme
-Literatür araştırması
-Restitüsyon denemesidir.

Bu bölümde ise Balatlar Yapı Topluluğu arkeolojik kalıntılarına ne gibi müdahalelerin gerçekleştirilmesi gerektiği ve bu sürecin uygulama sıralamasının nasıl işleyeceğine dair koruma önerileri ile ilgili bilgiler içermektedir.

Ortaya çıkan farklı dönem kalıntılarının, malzeme, yapım tekniği ve bozulma durumlarının farklılık göstereceği göz önüne alınarak genel için bütünleşik fakat her nokta için özgün koruma yaklaşımı olması gerektiğini unutulmamalıdır. Bu yüzden "Koruma Felsefesi" hepsinde aynı olmalı fakat koruma yöntemleri, koruma araçları gibi çözümler, sıralamalar korunacak olan değere özgü düzenlenmelidir.

Çalışma alanının bulunduğu bölüm "Birinci Derece Arkeolojik Sit" olarak tescillenmiş ve koruma altına alınmış bir alandır. Ayrıca 2011 yılında çalışma alanının yakın çevresindeki alanlar içinde kurula başvurularak arkeolojik sit alanının sınırları genişletilmiştir ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescillenmiştir. Şekil 3. "Çalışma alanı ve yakın çevresindeki kalıntılar A, B, C1, C2, D, E, F, G, H" adlı haritaya bakıldığı zaman Balatlar Yapı Topluluğu çevresinde birçok arkeolojik buluntunun yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda "Kent Arkeolojisi"nin önemi bir kez daha dikkat çekmektedir. Bu yüzden Sinop Balatlar Yapı Topluluğu ve yakın çevresindeki kalıntılar "kentsel arkeolojik sit alanı" bütünü olarak tescillenmelidir. Ayrıca kalıntıların hepsi oluşturulacak olan Alan Yönetimi Planı'na göre değerlendirilerek, kent içindeki yeri ve taşıdığı değerler bağlamında korunmalıdırlar.

Şekil 4. 1 Kent dokusu içerisinde yer alan Balatlar Yapı Topluluğu

Şekil 4. 2 Kazı çalışması yapılan alanın yakınındaki üst kotlardan kente ve denize bakış , 2011

Balatlar Yapı Topluluğu'nun korunmasına yönelik kararların alındığı bu bölümde öncelikle korumaya genel bakış, arkeolojik kazı öncesi planlama süreci ve sonrasında Balatlar Yapı Topluluğu'na dair özel koruma yöntemi önerileri geliştirilmiştir. Bunun

dışında arkeolojik buluntuların sosyal ve kültürel açıdan turizme sağlayacağı katkılarda düşünülerek bu konuya değinilmiştir.

Yapılan araştırmalar ve kazı çalışmaları sonuçları neticesinde Roma gymnasium-hamam işlevli olduğu düşünülen Balatlar Yapı Topluluğu'nun, yapıldığı dönemin mimari üslubunu yansıtması ve kent yerleşimindeki konumu sebebiyle de tarihi ve kültürel değeri anlaşılmaktadır. Arkeolojik kazı çalışması ile bu değerler ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Birçok farklı disiplinin bir arada çalıştığı "Sinop Balatlar Kilisesi Kazısı" önümüzdeki yıllarda da devam edecektir. 2012 yılında kazı alanı yakın çevresinde de kazı ve sondaj çalışmaları başlatılacaktır. Böylece birçok yeni bilgiye ulaşılabilecektir. Beklenen en önemli verilerden biri, gymnasium-hamam yapısı olduğu düşünülen çalışma konusunun desteklenmesi için yapıya gelen suyollarının ve kanalların tespit edilmesi olacaktır. Bir diğer veri ise, yapının devamını oluşturan duvar ve mekanların keşfidir.

İkinci yılını doldurmuş olan kazı çalışması uzun yıllar devam edecektir. Gelecek dönemlerde de elde edilecek olan buluntular şu an net olmayan birçok duruma açıklık kazandıracaktır.

Tez çalışmasının 3. bölümünde yapılmış olan yapı topluluğu çevresindeki tüm mimari kalıntıların belgelenmesi çalışmaları, yapı topluluğunun bilimsel alanda tanıtılması ve bölge ile ilgili gerekli yayınların oluşturulmasına temel sağlayacaktır.

Sinop Balatlar Yapı Topluluğu özelinde bakıldığında, arkeolojik kalıntıların fiziksel özelliklerine bağlı olarak korunmasında, maksimum korumayı sağlayacak minimum müdahalenin gerçekleştirilmesi temel koruma yaklaşımı olarak belirlenmiştir. Koruma kriterlerinin tümü göz önüne alınarak ve de yapı verileriyle bütünleştirilerek bir yol çizilmiş buna göre genelde kalıntıların strüktürel sorunlarını giderecek önlemlerden sonra harabe estetiğinde korunmalarına yönelik planlamanın yapılması esas alınmıştır.

Ayrıca Balatlar Yapı Topluluğu günümüzde arkeolojik bir kalıntı olmakla birlikte, geçmişte farklı işlevlerle kullanılmıştır.

Yeniden işlevlendirme, eski binaların yıkımdan kurtulması ve korunması için önemli bir araç olmaktadır [87]. Arkeolojik mimari kalıntıların kendisi bir sergi nesnesidir, yapılmış olduğu ve diğer dönemlere ait izler ve objeler taşımaktadırlar. Bu bağlamda kazı

çalışmaları tamamlandıktan sonra yapı topluluğu “açık hava müzesi” olarak sergilenmelidir. Sinop’a deniz yolu ile gelen yabancı turistler iki yıldır devam eden kazı alanını ziyaret etmektedirler. Yapı topluluğu içerisinde gezi platformu oluşturularak gezilmesinde sakınca görülmeyen mekanlar gezilebilmeli, alanla ilgili bilgi levhaları bulundurulmalı, dinlenme alanları düşünülmeli ve çalışma alanına ulaşılabilmesi için bir güzergah belirlenmelidir.

Yapı topluluğunun açık hava müzesi olarak kullanılması ayrıca kazı çalışmaları sürecinde elde edilen ve ilerleyen kazı çalışmalarından da elde edilecek olan objeler için bir müze kurulması, sergileme ve kentin tanıtımı açısından önemli bir çalışma olacaktır.

Örnek oluşturabilecek olan Çatalhöyük’te arkeolojik alanın üzerini kapatan çatı strüktürü bulunmaktadır. Karatepe Açık Hava Müze’sinde de yer alan saçaklar ve koruma uygulamaları bir tür örtü işlevi görmektedir. Ayrıca Efes Antik Şehri içinde yer alan Yamaç Evler de bir çatı strüktürü ile örtülerek, içerisinde ise pleksiglas malzeme kullanılarak oluşturulmuş gezi platformu, bilgilendirme panoları yer almaktadır.

Şekil 4. 3 Çatalhöyük Arkeolojik Alanı koruma örtüsü [97]

Şekil 4. 4 Çatalhöyük Arkeolojik Alanı koruma örtüsü [97]

Şekil 4. 5 Karatepe- Adana Arkeolojik Alanı koruma örtüsü [98]

Şekil 4. 6 Karatepe Arkeolojik Alanı koruma örtüsü [98]

Şekil 4. 7 Efes Yamaç Evler Arkeolojik Alanı koruma örtüsü [99]

Şekil 4. 8 Efes Yamaç Evler Arkeolojik Alanı koruma örtüsü [99]

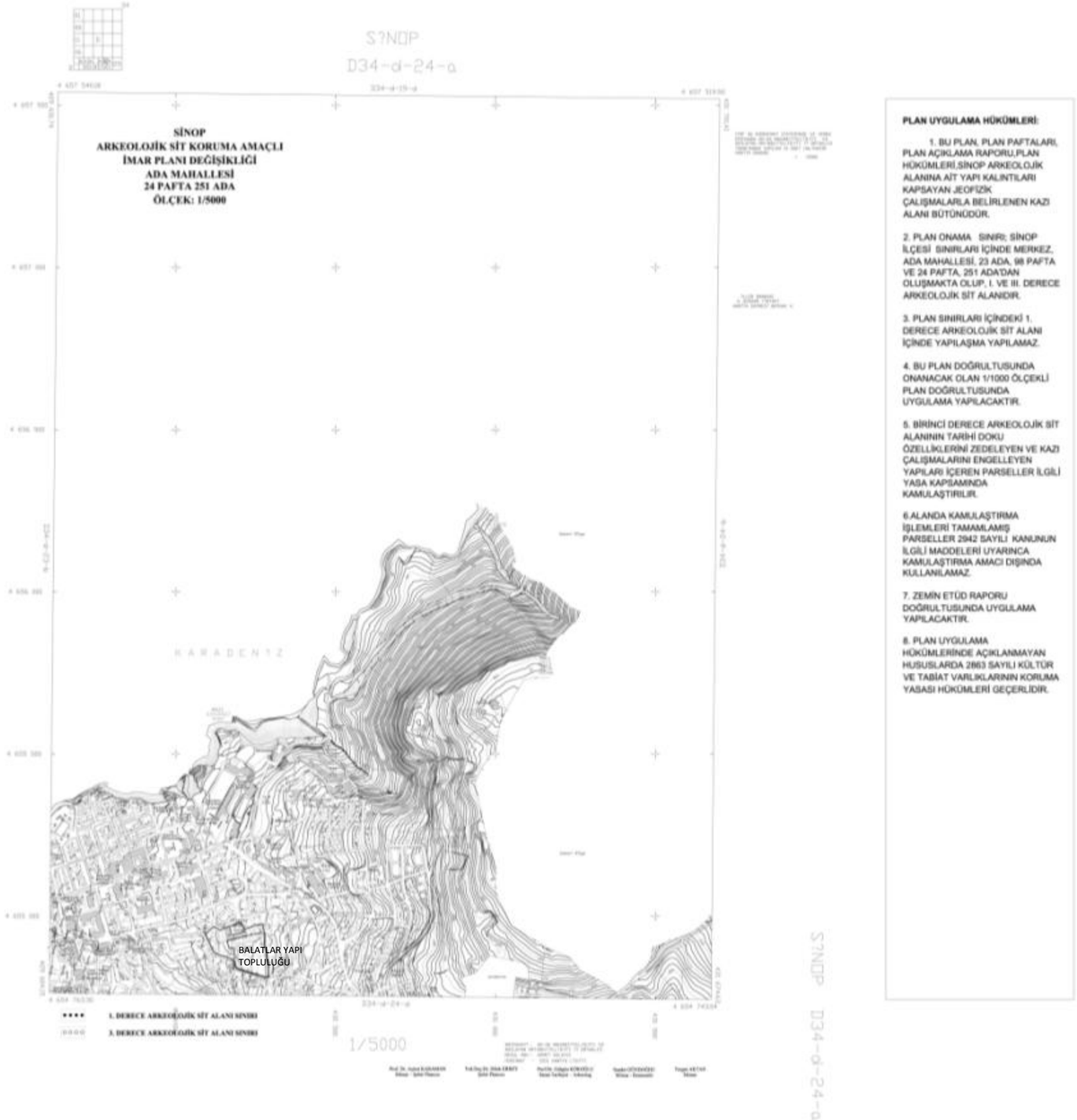
Koruma projesi öncesinde kilise ve yakın çevresinde bulunan yapılar topluluğunun mevcut durumunun belgelenmesine yönelik analitik rölöveler hazırlanmıştır. Yapı topluluğunun inşa edildiği dönemden günümüze kadar geçirdiği evresel değişikliklerle, bozulma-müdahale analizleri ile kullanılan malzeme ve teknikleri içeren analizler tamamlanmıştır. Tüm bu verilere dayanarak ve de Roma gymnasium-hamam yapı örneklerinin mekansal-işlevsel plan şemaları oluşturularak restitüsyon denemeleri yapılmıştır.

Yapılmış olan bu ön çalışmalar sonucunda elde edilen bilgiler yapı topluluğundaki hasar nedenlerini ortadan kaldırmak veya etkilerini azaltmak için yapılacak olan koruma çalışmalarında seçilecek tekniklerin belirlenmesinde ve uygulanmasında temel oluştururlar.

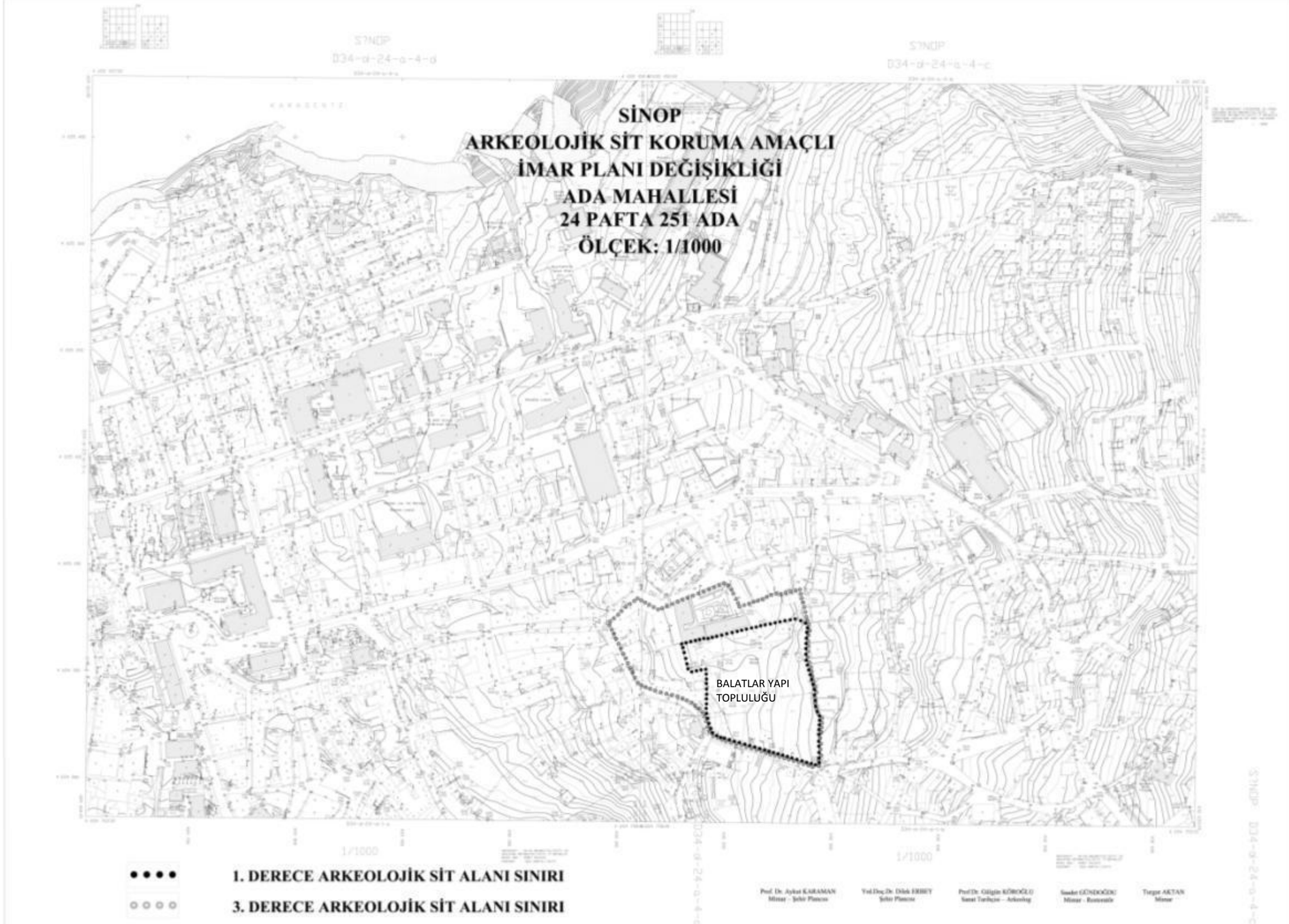
Yapı topluluğunun içerisinde veya yakınında bulunan, genel etkisini bozan, tarihi ve estetik değer taşımayan eklerin kaldırılması öngörülmektedir. Ayrıca bir kere yapılan fiziksel müdahalelerin yanında bitki temizliği gibi periyodik, derz tamamlaması gibi ara ara tekrarlanması gereken koruma çalışmaları da yapılmalıdır.

Uygulama aşamasında kullanılan malzeme, yapılan müdahaleler ve tamamlamalar, tekrar belgelenmeli ve belirtilmelidir.

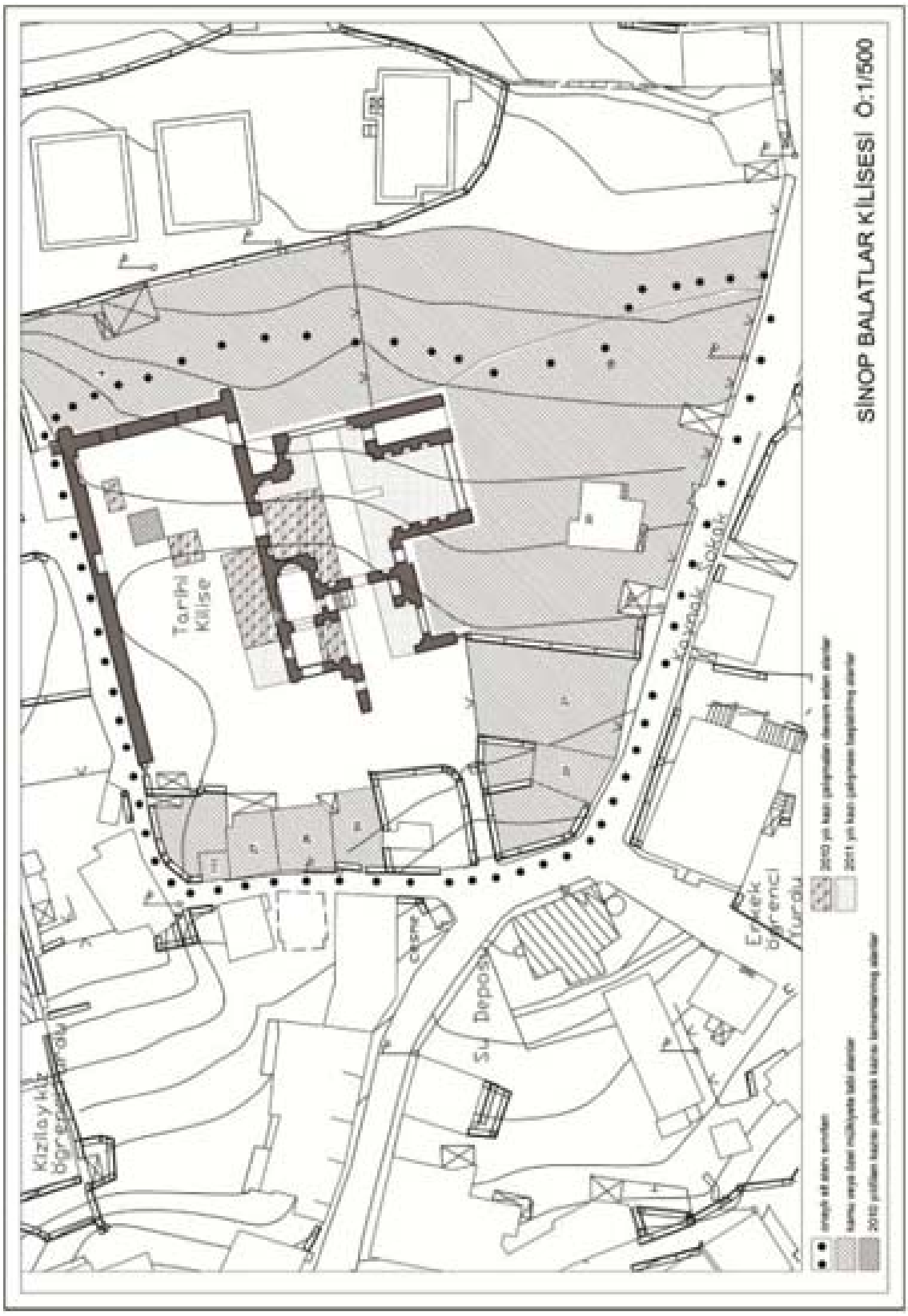
Arkeolojik kazı çalışmalarında yapıdan çıkartılan yapı toprağının tasnifi de önemlidir. Kazı başkanının bilgisi doğrultusunda, önce ilgili kontrolörlerin kontrolünde elenmesi ve daha sonrada taşınması gerekmektedir. Bir alanda biriktirilen toprak o dönemki kazı sonunda alanın dışarısında bir bölgeye taşınmalıdır.

Şekil 4. 9 Sinop Arkeolojik Sit Koruma Amaçlı İmar Planı Değişikliği Ada Mahallesi 24 Pafta 251 Ada ve Uygulama Hükümleri, Ölçek: 1/5000

Şekil 4. 10 Sinop Arkeolojik Sit Koruma Amaçlı İmar Planı Değişikliği Ada Mahallesi 24 Pafta 251 Ada Ölçek: 1/1000

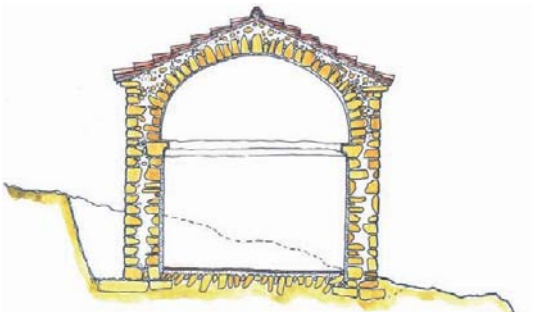

Şekil 4. 11 Balatlar Yapı Topluluğu 2010-2011 kazı çalışması yapılmış olan alan ve yakın çevresi

Kazı çalışmalarında şimdiye kadar elde edilmiş ve sonrasında ortaya çıkarılması beklenen yeni yapı kalıntıları için, arkeolojik alanların korunması yaklaşımına göre korumaya yönelik yöntemlerin tanımlanması hedeflenmektedir. Bunun sonucunda gelecek yıllarda devam edecek ve bilimsel açıdan yerleşim katmanlarına ilişkin bilinmezleri açıklığa kavuşturacak olan, buluntular üzerinden okunabilecek üç boyutlu kaynaklar sağlamıştır.

Koruma çalışmalarının ilk aşaması için alanın analitik rölöve çalışmaları ile her noktada farklılık gösteren temel sorunlar belirlenmiş ve sonrasında koruma önerileri tanımlanmıştır. Buna göre; 1- Taşıyıcı Sistem, 2- Malzemeler, 3- Sunum ve Onarım başlıkları adı altında yapıdaki sorunlara öneriler getirilmektedir.

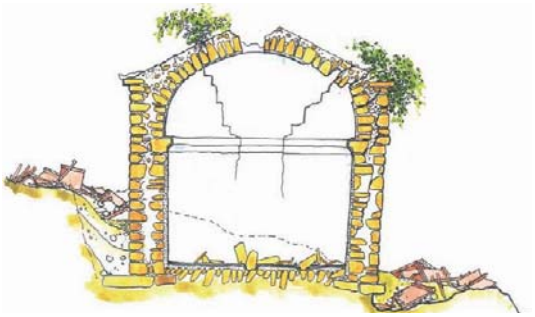
John Ashurst ve Asi Shalom "Conservation of Ruins" (Kalıntı Koruması) adlı kitapta "Short Story" başlığı altında ihmal ve terk edilmiş durumdaki antik bir yerleşimin parçası olan kalıntı hikâyesini şematik olarak göstermektedir. Yapı gömülü iken gerilemenin yavaşladığını ve büyük oranda stabil durumda olduğunu anlatmakta, modern zamanlara gelindiğinde ise arkeolojik projenin bir parçası olarak yapı kalıntılarının ortaya çıkarıldığını söylemektedir. Bu duruma maruz kalan alanda gerileme hızla devam etmektedir ve kalitesiz müdahaleler onun ölümünü şiddetlendirmiştir. Son olarak, akıllı koruma yapılmış ve binanın yaşamasını sağlamanın en iyi yolu olarak yeniden gömme uygulanmıştır.

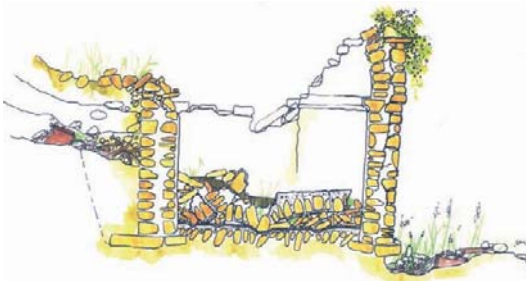
1 Yapının bütünü

2 Bozulmanın 1. Evresi

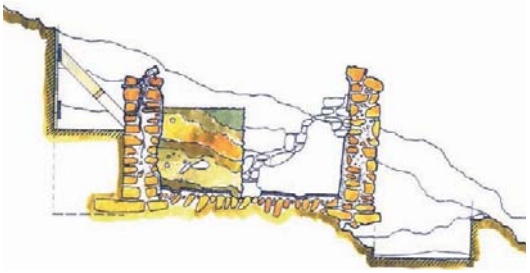
3 Bozul. 2. Evresi

4 Bozul. 3. Evresi

5 Bozul. 4. Evresi

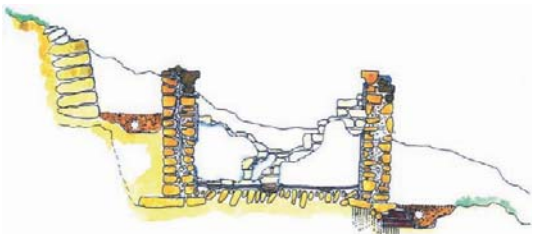
6 Bilgilendirici güç olarak arkeoloji

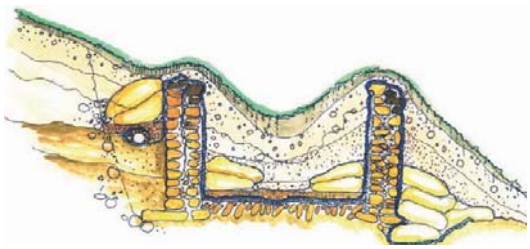
7 Yıkıcı bir güç olarak arkeoloji

8 Yıkıcı bir güç olarak bilinçsiz onarım

9 tehlikesiz bir müdahale olarak doğru koruma

10 Yeniden gömme

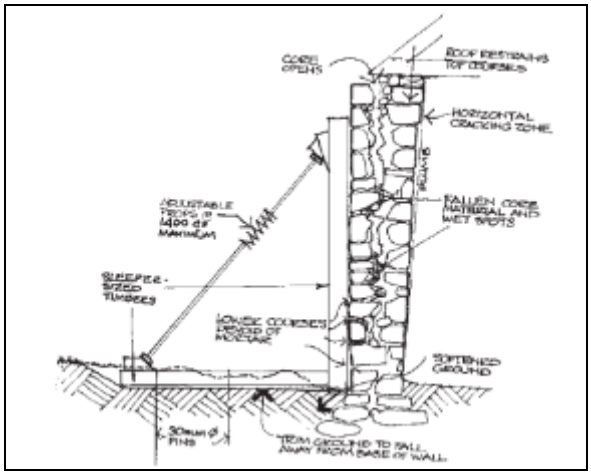
Şekil 4. 12 Kalıntı korumasının kısa hikâyesi [100]

4.1.2.1 Taşıyıcı Sistem

Özellikle arkeolojik kalıntıların korumasında çoğunlukla işlev sürekliliğinin gerçekleşmesinin mümkün olmaması nedeniyle yukarıda da tanımlandığı gibi harabe estetiğinde koruma esas alınarak müdahaleler tanımlanmış ve en önemli onarım, yapım sistemini oluşturan taşıyıcı elemanların strüktüründe yapılacak müdahaleler olmuştur. Yapı özelinde bakıldığında taşıyıcı duvarların, kemer, tonoz gibi ögelerin strüktür sorunlarının öncelikle çözülmesi gerekmektedir ve buna yönelik müdahaleler tanımlanması temel yaklaşımlardan biridir. Bu tür müdahaleler bazı noktalarda tamamlamayı gerekli kılacak niteliktedir. Sağlamlaştırmada kriko sistemli gergi elemanları kullanılabilir. Bu sistemle bazı kemer ve duvarların hareketleri dengelenebilecek ve kontrol altına alınabilecektir. Önerilen tüm müdahaleler çalışma sürecinde gerektiği zaman geri alınabilir olmalıdır.

Balatlar Yapı Topluluğu için yapılan analizler değerlendirildiğinde bazı duvarlarda geç dönemlerde boşluk açma, bazı yerlerde ise doldurmalar görülmektedir. Bazı noktalarda ise bağlayıcıların niteliğini yitirmesine bağlı olarak geniş duvar boşalmaları meydana gelmiştir. Ayrıca birçok doğal etki yanında vandalizme bağlı olarak da duvar bitişleri kırılmış ve buralarda dolgu malzemeleri açığa çıkmıştır. Yapıdaki bozulmaların nedenleri bu duvar kesitlerinden görülebilmektedir. Taşıyıcı sistemlerde sağlamlaştırma işlemi, destekleyici ve sabitleyici düzeneklerle sağlanmalıdır. Temel olarak kriko mantığı ile çalışmakta olan bu taşıyıcıların özelliği sıkışma ve gevşeme durumlarında esnek olmalarıdır.

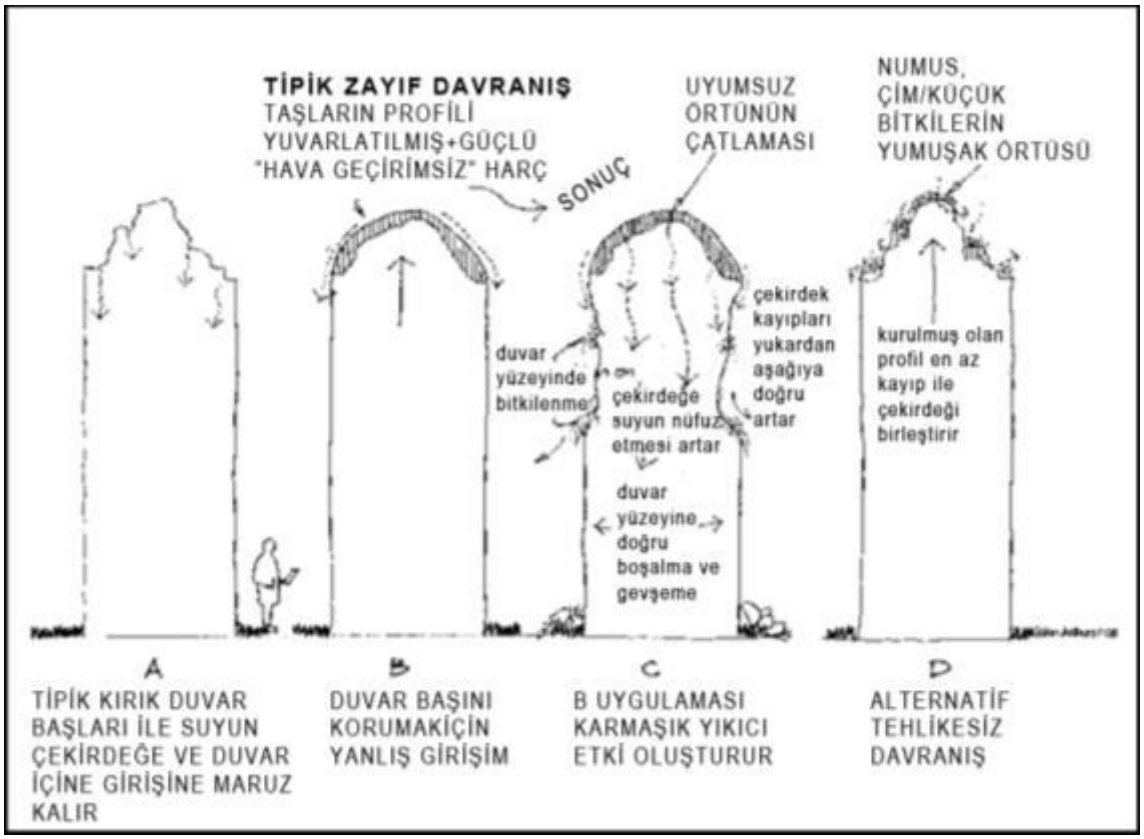

Şekil 4. 13 Stabilite ve kalıntı duvarlar Şekil 4. 14 Kriko tarafından duvar hizalaması

[100]

Düşeyden ve yataydan şaşan duvarlar, genişlemiş çatlaklar, derz açılmaları, üst kotlarda taşların yerinden oynaması gibi durumlarda onarım yöntemleri tanımlanmalıdır. Duvarlardaki deformasyon alanları tanımlanarak bunların geçici yöntemlerle düzeltilmesi, deformasyon fazla noktalarda ise kalıcı destek sistemleri oluşturulması gerekmektedir. Duvarların büyük kısmı özgün bitiş kotlarının oldukça altındadır. Bu duvarlarda özgün kota kadar tamamlama yerine duvarın bütünlüğünü koruyacak minimum tamamlamanın yapılması, özgün harçların analizi sonucunda elde edilecek yeni harcın kullanımı ile duvarın bitişi oluşturularak içine su girmesinin engellenmesi öngörülmektedir. Yapı topluluğunda yapı beden duvarlarının biraz daha yükseltilmesi mevcut duvarların korunmasını sağlamaktadır.

Şekil 4. 15 Duvar en üst kotlarının davranışı [100]

Şekil 4. 16 Kırık duvar başlarının korunması [100]

Şekil 4. 16'ta kırık duvar başının birleştirilmesinin ardından, humus ve çim katmanının serilmesi yeni bir ayrışma yüzeyi oluşturmaktadır; bu çeşitli çim ve yatak malzemesi bileşiminde uzman önerileri takip edilmeli ve türler alandan doğal olmalıdır [100].

Eğer duvar çekirdeği zayıf ise bir ayrışma yüzeyini oluşturan bitki örtüsü uygun değildir.

Çalışma alanında ivedi durumlar için bazı geçici önlemlerinde alınması gerekmektedir. Örneğin duvar içerisinde büyük bir boşluk bulunmakta ise ahşaplar ile bu alan çerçevelenerek stabil hale getirlir ve daha fazla taş hareketi sınırlanmış olur. Ayrıca kalıntılar çok rüzgarlı bir bölgede bulunuyorsa duvar üzerlerinde düzensiz bulunan taşların korunması için aşağıda yer alan çalışmadaki gibi hızlı bir uygulama gerçekleştirilebilir.

Şekil 4. 17 Kalıntı duvar yüzeylerinde geçici destek ve koruma [100]

Şekil 4. 17'te Geçici destek ve koruma: Kurulan geçici ahşaplar, montaj plakalar, bitki örtüsü üzerindeki sentetik halat ağ, ağırlıklı kum torbaları ile desteklenirler [100].

Kalıntılar üzerinde bulunan bitki-ağaçlar yapıya zarar verirler. Bitkilerin kökleri, sarmaşıklar, ağaçların kökleri tutundukları yüzeylere asit aktarımı ile aşınma sağlarlar. Ayrıca kökleri uzadıkça kagir duvarların içerisine su aktarımı sağlar ve duvarda düşey çatlamalar oluştururlar. Kontrollü olarak bu ağaçlar öldürülmelidir. Öncelikle kökleri ilaçlama ile kurutulmalıdır. Çünkü kökler duvarların içerisine doğru ilerlemiş olabilirler ve bu yüzden duvar çatlaması engellenmelidir.

Üst Örtü

Balatlar Yapı Topluluğu kalıntılarında üst örtülerin büyük bir çoğunluğu tamamen yok olmuştur. Günümüzde yalnızca kilise bölümünün (IX nolu mekan) ve XII nolu mekanın üst örtüsü bulunmaktadır. IX nolu mekanda çatı kiremitleri, hava koşulları ve vandalizmin etkisiyle düşmüş, çatıda bitkiler oluşmuştur. Üst örtünün de büyük oranda tahrip olması nedeniyle yapının duvarlarında yer alan freskler içeriye kontrolsüz giren yağmur suları ve nemin etkisiyle bozulmuştur ve buradaki tahribat devam etmektedir.

2010 yılı kazısında çatı üzerindeki ağaç vb. bitkiler temizlenmiştir. Bu yapı için restitüsyon çalışmalarının tamamlanmaması nedeniyle üst örtünün hemen onarılması yerine yapının geçici bir örtü altına alınarak korunması yerinde olacaktır.

Şekil 4. 18 Balatlar Yapı Topluluğu Kilise mekânı çatı fotoğrafları (2010)

Yapının üzerini örtecek şekilde yapılması düşünülen çelik konstrüksiyonlu çatı strüktür çağdaş ek olarak tasarlanmalıdır ve mevcut mimari kalıntıları gözetmelidir. Çatıyı oluşturacak olan ayaklar arkeolojik kalıntıların konumları gözetilerek yerleştirilmelidir. Malzeme seçimi olarak çelik konstrüksiyon ve ayaklar paslanmaz çelikten yapılmalı çatıda kaplama olarak saydam dokulu zarsı bir membran örtü kullanılmalıdır. Çünkü doğal ışık ve nem için hava akışı oldukça önemlidir. Yağmur suyu ise sistemde bulunan borularla zemindeki kanallara aktarılarak kontrol edilmelidir.

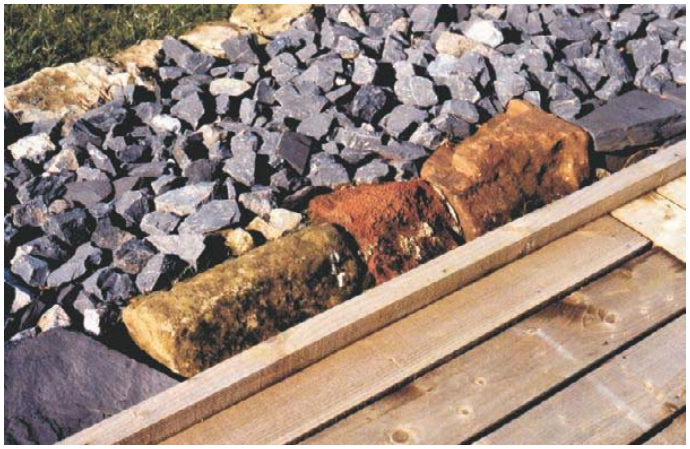
4.1.2.2 Malzemeler

Kagir Malzeme

Yapıdaki tüm duvarlar düzenli taş ve tuğla dizilimindedir. Kilise olarak kullanılan bölümün iç mekânında ise duvar yüzeyi sıvalıdır. İlk olarak müdahale ve bozulma

paftalarında tüm duvarların mevcut durumları analiz edilmiştir. Bozulma analizlerinde; 1. derece yüzey kaybı:0-5 cm, 2. derece yüzey kaybı: 5-15 cm, 3. derece yüzey kaybı: >15 cm, malzeme kaybı, duvarda kütle kaybı, boşluk-delik, yüzeyde çatlak oluşumu lejandları ile yapı duvarlarının durumu gösterilmiştir. Bu, koruma aşamasında onarılacak alanın boyutu, onarımın niteliği, kullanılacak malzemenin türünü tanımlamaktır. Yapıda müdahale edilmesi gereken duvarlar bu analiz paftalarından takip edilerek düzenlenmektedir. Birincil malzeme kaynağı olarak duvara ait çevreye dağılmış kullanılabilecek nitelikteki taşlar tanımlanmıştır. Ayrıca taşlar ve tuğlalar arasındaki derzler de kontrol edilmelidir.

Müdahale gerektirecek kadar bozulan taşlarda, alınabilecek önlemler şöyle sıralanabilir: bölgesel olarak geçici örtüler sağlamak, en az oranda derz boşaltmak ve doldurmak, en az oranda taş değişimi, harç uygulaması, güçlendiriciler gibi yüzey onarımı uygulamalarıdır [101].

Şekil 4. 19 Zemine yakın taş duvar yüzeylerin koruma önerisi [100]

Şekil 4. 19'ta buradaki duvarın çoğu orijinal zemin düzeyinin altında yatmakta, sadece birkaç taş kaplama zeminde gözükmektedir. Kırılgan çekirdek jeotekstil membran ve kum ile kaplanmıştır, daha sonra kireçtaşı harçsız olarak yüzeye kurulmalıdır. Sonuç açıkça okunabilen bir serbest tahliye koruması duvar hattına izin verilmelidir. Gevşek, büyük taş duvarlarda yürümeye gelen ziyaretçiler için bu duvara bitişik ahşap bölüm sağlanır [100].

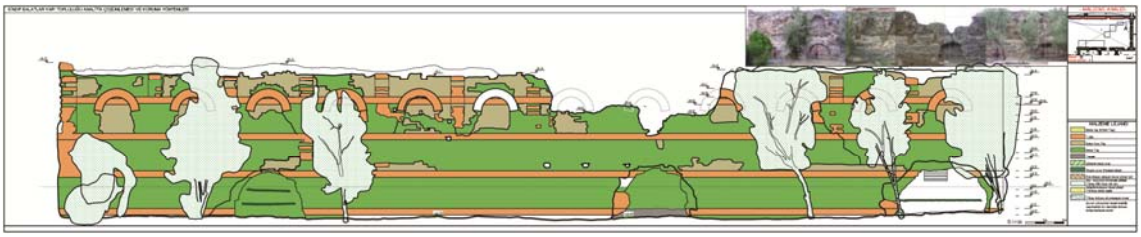
Bozulma sebeplerine göre taş malzemeler temizlenmelidir. Örneğin taşda hava kirliliğinin oluşturduğu tabakayı veya mikro bitkileri temizlemek gerekebilir. Kirli

tabakayı çıkarmadan önce, kirli tabakanın cinsi, kalınlığı tespit edilmeli, kontrol edilebilecek bir temizleme yöntemi uygulanmalıdır. Aşırı derecede bozulmuş olan taşlar temizlikle beraber zarara uğrayabilirler. Bu nedenle iyi kaynaşmamış tabakaları, bölgeleri sabitleştirmek gerekmektedir ve temizleme öncesinde ön sağlamlaştırma yapılmalıdır. Taş temizliği: su püskürtme, emici killerle paketleme, kum püskürtme, mekanik temizlik gibi yöntemlerle yapılmaktadır.

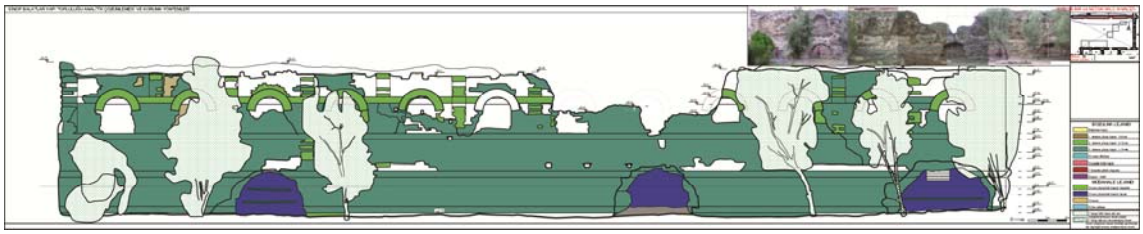
Değiştirilecek olan taşlar kaydedilmeli, taş kaynakları mümkünse tespit edilmeli, taşların üzerinde bulunan işaret ve izler kaydedilerek sınıflandırılmalıdır. Taş seçilirken özgün taşların boyutları, türleri, teknikleri aynı olmalıdır. Strüktürel olarak taş değişimi gerektiğinde eskisine göre biçimsel farklılıklar oluşturulmalıdır [102].

Tahribata uğramış, çözülmüş, erimiş, uygun olmayan malzeme ile onarım yapılmış olan malzemelerin yerine yapının malzemesi veya taş, tuğla ile değiştirilmesi ve sağlamlaştırılması gerekmektedir.

Balatlar Yapı Topluluğu'nda yapılan analizler doğrultusunda duvar yüzeylerinde 3. derece yüzey kaybı (>15 cm) olarak tanımlanan yüzey kaybı en çok görülen bozulma türlerinden biridir. Burada duvar stabilitesini sağlamak için 15 cm'den fazla olan duvar boşlukları doldurulmalıdır. Onarımda öncelikle çevreye dağılan yapının özgün taşları kullanılmalıdır. Taş değişimine ihtiyaç duyulan noktalarda özgün taşların fiziksel özelliklerine en yakın taş cinsinin kullanılması yapının bütüncül hareketini sağlayabilmek açısından gereklidir.

Şekil 4. 20 III nolu mekan kuzey duvarı malzeme analizi paftası

Şekil 4. 21 Balatlar Yapı Topluluğu III nolu mekân kuzey duvarı bozulma-müdahale

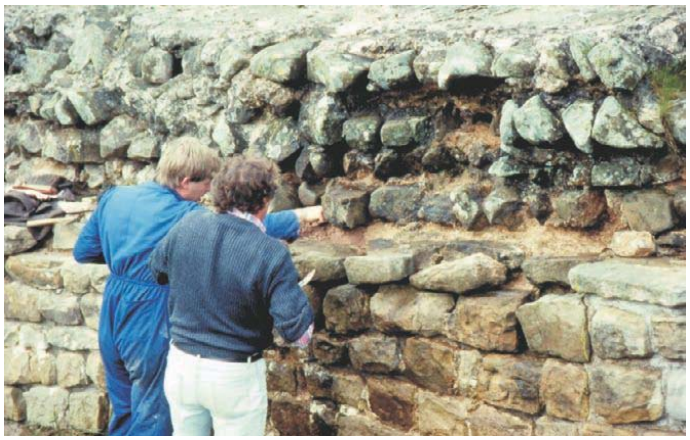
analizi paftası, koyu yeşil renk 3. derece yüzey kaybını ifade etmektedir

Harç ve Sıva

Yapı kalıntı durumunda olduğu için tuğla ve taşlar kadar hem harçların hem de sıvanın strüktürel açıdan değeri artmaktadır. Çünkü yapı duvarlarında kaplamaların önemli bir bölümü yok olduğundan duvar yüzeyleri doğal etkilere karşı savunmasız kalmaktadırlar. Bu durum yapı duvarının içerisine su sızmasına, böylece duvar iç yüzeyinde oluşacak olan kabarmalarla duvarda deformasyonlara neden oluşturmaktadır.

Yapıdan alınacak olan harç ve sıva örnekleri bir sistematik düzen ile sınıflandırma yaparak alınmalıdır. Yapı topluluğunun bütününde öncelikle harçların gözlemi yapılmalı; doku, renk, davranış farklılıklarına göre, müdahale durumlarına göre, risk bölgelerini de gözlemleyerek bu alanlar kaydedilmelidir. Sonrasında hava koşullarına maruz kalmamış olan harçtan da örnek alınmalıdır. Yapı topluluğunun korunmasında kullanılacak yeni harç, alınmış örneklerin laboratuar analizleri paralelinde oluşturulmalıdır. Görsel açıdan uyumda göz ardı edilmemelidir. Ancak sağlamlaştırılacak olan kâgir malzemenin durumuna öncelikle dikkat edilmelidir. Ayrıca harç seçimi var olan strüktüre zarar vermemeli, sorunlar oluşturmamalı ve yapılış amacına uymalıdır.

Balatlar Yapı Topluluğu'nda uygun harç ile yapılan derzlerin doldurulması işlemi taşların yerlerinin sağlamlaşmasını sağlayacaktır, dökülerek veya düşerek boşalan alanların ise benzer taş ve teknik ile doldurulması bu alanların tümüyle tahribini önleyecektir ve böylece cephelerin giderek yok olması engellenmiş olacaktır. Ayrıca pencere ve kapı boşluklarındaki çözülmeler yine aynı yöntemle sağlamlaştırılmalıdır.

Şekil 4. 22 Hadrian Wall'un taş yüzeylerindeki kayıpların dolgu ile sağlamlaştırılması [100]

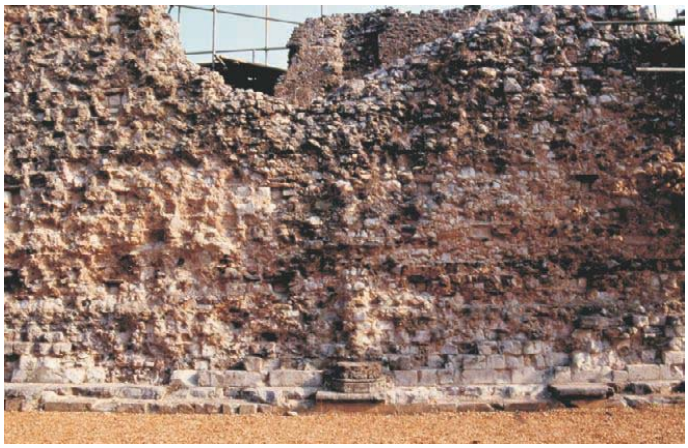
Şekil 4. 22'te Hadrian Wall'un tehlikeye maruz kalmış dolguları ile onun duvar üstlerinde bulunan dokunulmamış harçları: Taş yüzeylerdeki kayıplar dolguların dikkatlice sağlamlaştırılmasını gerektirir [100].

Çimento esaslı harç kullanımı geçirimsiz olduğu için duvarın çöküşünü hızlandıracağından onarım sırasında kullanılması önerilmemektedir. Yapıda çatı örtüsü bulunmadığı için birkaç mekânda özgün sıva izlerine rastlanmıştır fakat yapı ömrünün uzatılması için koruma amaçlı olarak duvar içlerinde harç takviyesi yüzeylerde ise belli oranlarda sıva uygulaması önerilebilir. Ancak kapı boşluklarının izleri, eklerin derzleri vb. kapatılmaması gerekmektedir.

Yapıları oluşturan duvarlardaki taş ve tuğla malzemeler arasındaki derzlerde boşalmalar bulunmaktadır. Bu yüzden bazı duvar malzemeleri düşme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Yeni yapılacak olan harç yüzeyinin, taş yüzeyden içerde kalmasına onarım yapılan bölümü belirlemek için dikkat edilmelidir. Sıva kenarlarında sabitleyici ve sağlamlaştırıcı uygulamalar yapılarak, sıva ve harç tabakaları ile taşıyıcı arasında meydana gelmiş olan ayrılma ve boşlukların hidrolik özellikli sıva harç enjeksiyonu ile sağlamlaştırılması sağlanmalıdır. Derz kaybı nedeniyle düşme tehlikesinde olan taşlarda da bu uygulama gerçekleştirilmelidir. Tuğla derzlerinde meydana gelen bozulmalara özgün harç terkibi kullanılarak gerekli sağlamlaştırmalar yapılmalıdır. Ayrıca duvarların en üst bölümleri koruyucu harç ile kapatılmalıdır.

Enjeksiyon uygulamaları ile duvarların içerisinde bulunan boşlukların ve çatlakların doldurularak duvar kesitinin sürekliliği sağlanır ve güçlü bir yapı elde edilir.

Duvarlar uzun süre suya maruz kaldıklarında duvarlardaki kaplamaların şişmesi çok ilerlememişse harç enjeksiyonu ile sorun çözülebilir. Duvarlardaki boşlukların gözlem yolu ile anlaşılabilmesi çok zordur. Suyun giriş ve çıkış noktaları tespit edilmelidir. Su bir hortum yardımıyla duvara gönderilmelidir. Böylece duvar yüzeyindeki boşluklardan su sızacaktır ve duvardaki boşlukların seviyeleri belirlenecektir. Buralar harç enjeksiyonu noktalarıdır. Bu su giriş ve çıkış çalışması ile artık parçalar yıkanır, dolgu malzemesi ıslanır ve enjeksiyona hazır hale gelirler. Su kaçış noktalarına plastik tüpler tespit edilir ve enjeksiyon duvarda tabana yakın seviyeden başlanarak yapılır. Her enjeksiyondan sonra harcın suyunu çekmesi ve sabitleşmesi için bir gün ara verilir. En üst seviyeye ulaşana kadar bu şekilde enjeksiyona devam edilir. En son plastik tüpler kaldırılmalı ve delikler kapatılmalıdır [102].

Şekil 4. 23 Kalıntı kompozit duvar yüzeylerindeki kayıplar [100]

Şekil 4. 23'te hemen hemen bütün Ortaçağ kompozit duvarların cephe yüzlerinde kayıplar vardır. Sadece boşalan taşların bir belgesini çekirdek ve diğer özellikler örneğin bir sütun, tonoz hattı sağlar. Bu tür bir çekirdeğin dikkatli bir tedaviye ihtiyacı vardır; özellikle duvar üst kotları tamamen birleştirilmemelidir çünkü onlar suyu akıtma görevine sahiptirler. Kireç harçlı çekirdek ya da yumuşak üst bitki kullanılmalıdır [100] .

Kırık duvarların bitişlerinde açıkta kalmış olan dolgular bulunmaktadır. Bu bölgelerinde korunması önemlidir çünkü yağmur suyu duvar içine nüfuz ederek duvarda şişme ve çatlamalara neden olacaktır. Uygun harç terkibi ile bu bölgelerde kapatılmalıdır.

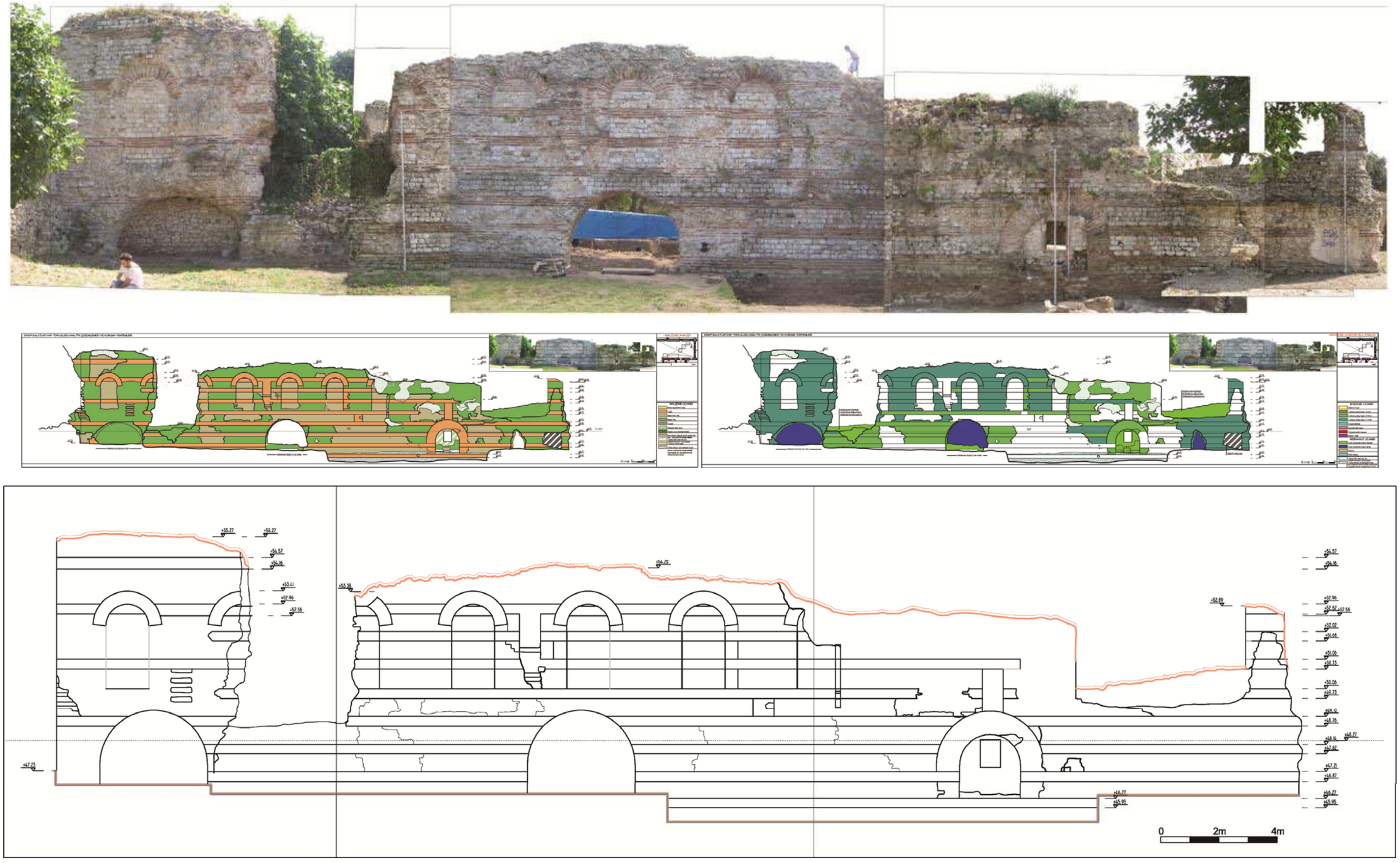

Şekil 4. 24 Kalıntı duvarlarda kırık duvar bitişleri

Dördüncü bölümde anlatılmakta olan arkeolojik alanlardaki kalıntıların korunmasına dair yöntem önerileri sentezlenerek 2 yıldır kazısı sürdürülen Balatlar Yapı Topluluğu'nda bulunan kalıntılar için uygulanacaktır. Yapılmış olan analizler değerlendirilerek; taşıyıcı sistem, malzemeler, harç-sıva, üst örtü konuları temel alınmış ve çözüm önerileri getirilmiştir. Yapı topluluğunda bulunan III nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi örnek alınarak koruma önerisi değerlendirmesi yapılmıştır. Öncelik sırası korumada strüktürel sağlamlaştırmadır.

Şekil 4. 25 Balatlar Yapı Topluluğu duvar üstlerini, çekirdeğini ve yüzeylerini gösteren fotoğraflar

Şekil 4. 26 Balatlar Yapı Topluluğu III nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi duvar üst kotları için koruma önerisi çizimi

Balatlar Yapı Topluluğu Duvar Yüzeyleri İçin Koruma Önerileri:

-duvar yüzeyindeki kaba yonu taşlar maruz kaldıkları etkilerden sonra 1/3 den daha az bir bölümleri duvar içerisinde kaldığı için statik yönden bir mukavemet sağlayamamaktadır bu nedenle uygun yöntemlerle duvar yüzeyinden çıkartılmalıdırlar

-sonrasında kaba yonu taş ile yapılacak olan duvar tamamlamasından önce duvar iç yüzeyi uygun harç ve malzeme ile onarılmalı ve yatağı hazırlanmalıdır

-kaba yonu taşlar mevcut duvar dış yüzeyinden en az 2-3 cm içeriden başlayarak yerleştirilmelidirler.

-taş malzemede 2. duvar yüzeyi kayıplarında (5-15 cm) gerekli onarımlar yapıldıktan sonra derzler doldurulmalıdır. 2. derece yüzey kayıplarında taş dizilimi okunmamaktadır.

-mevcut duvarların en üst kotlarının korunması için beden duvarlarının en üst bölümü 1-2 sıra yükseltilmeli, yalıtım malzemesi serilmeli ve koruma harcı ile örtülmelidir

-bağlayıcıların niteliğini yitirmiş olmasından dolayı geniş duvar boşalmaları görülmektedir. Özgün harç analizlerinden yararlanarak yeni harç kullanımı ile derz boşlukları doldurulmalıdır, uygun harç ile yapılan derzlerin doldurulması taşların yerlerinin sağlamlaştırılmasını sağlayacaktır

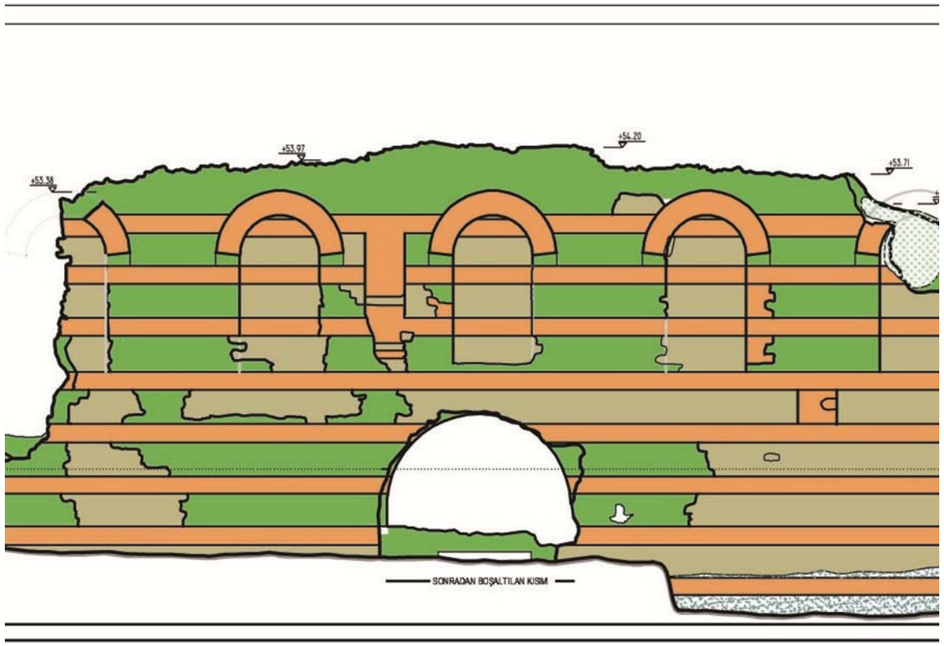
-tuğla yüzeylerin bir bölümünde 3. derece yüzey kaybı (>15 cm) görülmektedir, tuğlaların içe doğru kırılan kısımlarının çürütme yöntemiyle çıkarılması ve yerine yeniden tuğla konulması gerekmektedir. yeni tuğlalar özgün tuğlaların boyutlarında (42-42-5 cm) üretilmelidir. tuğla sırası duvarın bütününde hatıl görevi görmektedir bu yüzden yapım sisteminin görevini yerine getirmesi gerekmektedir. 3. derece yüzey kayıplarında tuğla dizilimi okunmamaktadır bu yüzden yenilenmelidir ve daha uyumlu bir düzen sağlanmalıdır.

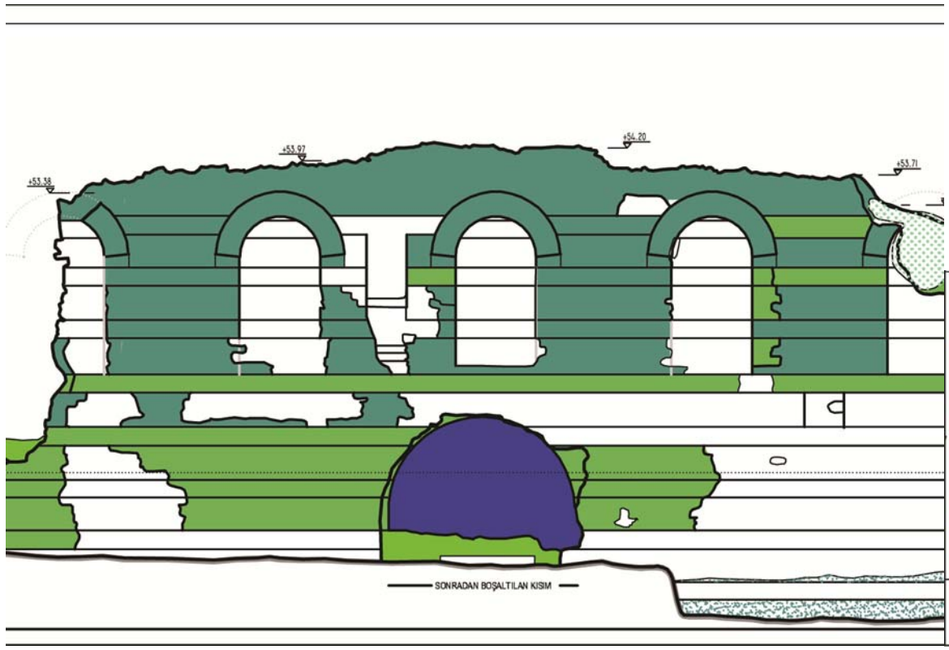
-tuğla yüzeylerin bir bölümünde 2. derece yüzey kaybı (5-15 cm) görülmektedir, bu alanlarda malzeme değişimi gerekmemektedir ancak derzler doldurulmalıdır. 2. derece yüzey kayıplarında tuğla dizilimleri okunmaktadır.

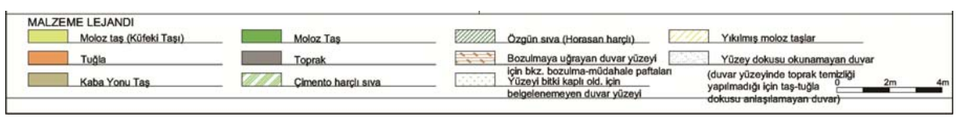
-1. derece taş ve tuğla yüzey kayıplarında ise sadece sadece derzlerin doldurulması yeterli olacaktır

-harç yüzeyinin taş yüzeyden içerde kalmasına onarım yapılan bölümü belirlemek için önemlidir

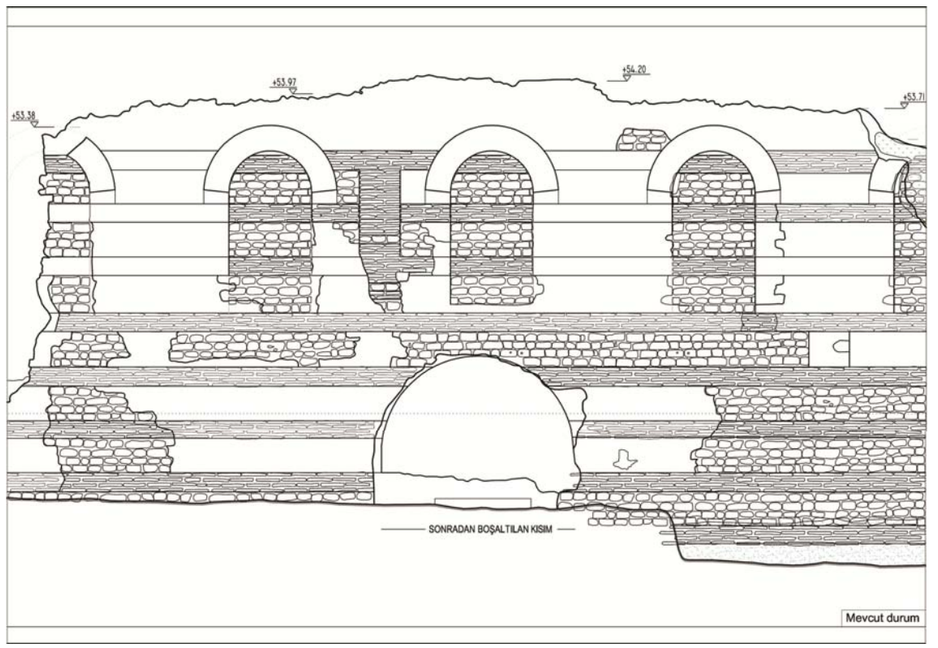
-duvar çekirdeğini sağlamlaştırmak için duvar içerisine enjeksiyon harcı verilmelidir

Şekil 4. 27 Balatlar Yapı Topluluğu III nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyinin analizleri ve bir bölümünün detaylı olarak 1/50 ölçekte mevcut çizimi

4.1.2.3 Onarım ve Sunum

Arkeolojik alanların korunmasında özel durumlar için rekonstrüksüyon da bir seçenek olmakla birlikte Balatlar Yapı Topluluğu için öngörülen koruma yaklaşımı harabe estetiğinde koruma olarak belirlenmiştir. Buna göre sadece kilise olarak kullanılan bölüm için duvar resimlerinin onarımı ve üst örtünün tamamlanması öngörülmüştür. Harç ve sıva uygulamaları yapı topluluğunun kagir malzemesini korumak amacıyla uygulanacaktır ve bu çalışmada rekonstrüksiyon olarak değerlendirilmektedir. Üst örtüye dair kalıntılar rekonstrüksiyon yapacak şekilde buluntu verecek nitelikte olmadığı için rekonstrüksiyon yapılmayacaktır. Ayrıca üst örtü büyük oranda yerindedir. Diğer alanlar için ise sadece konstrüktif ve koruma amaçlı kısmi tamamlamaların yapılması, bu tamamlamalar sırasında da müdahalenin yapıldığı dönemi vurgulayan tekniklerin kullanılması önerilmiştir. Kompleksin belge değeri nedeniyle rekonstrüksüyon denemelerinin yapının bulunduğu alanda bilgi panoları yardımıyla paylaşılması yapı bütünü hakkında bilgi vermek açısından faydalı olacaktır.

Venedik Tüzüğü'nün 11. maddesinde şöyle denilmektedir [87]. "Anıta mal edilmiş farklı dönemlerin geçerli katkıları saygı görmelidir; zira onarımın amacı üslup birliği değildir. Bir anıt üst üste çeşitli dönemlerin izlerini taşıyorsa, alttaki dönemleri açığa çıkarmak ancak bazı özel durumlarda mümkündür. Yok edilen malzemenin önemi azsa, açığa çıkarılan malzeme büyük tarihi, arkeolojik ya da estetik değer taşıyorsa ve korunma durumu böyle bir davranışı gerekli gösterecek kadar iyi ise haklı çıkarabilir". Balatlar Yapı Topluluğu'na bu bağlamda bakıldığında, farklı kullanıcılar tarafından farklı işlevler ile kullanıldığıdır. Ayrıca bu kararların verilebilmesi için kazı çalışmalarının tamamlanması gerekmektedir çünkü ortaya çıkarılacak olan yeni veriler dâhilinde değerlendirme yapılmalıdır. Ancak kilise mekanı olan IX nolu alanda bu anlamda edindiğimiz bilgiler doğrultusunda, ilk işlevi farklı olsa da 17. yy.dan sonra kilise olarak kullanılmakta olduğu bilinmektedir ve bu yüzden mekan içerisindeki freskler korunmalıdır. Bu bağlamda sonraki dönemlerde yapıldığı düşünülen yapısal ögeler sağlamlaştırılarak korunmalıdırlar. Bu konu ile ilgili olarak ilk kısımlarda da belirtildiği üzere Venedik Tüzüğü'nde anastilosiz önerilmektedir. Ancak binlerce yıllık geçmişi olan arkeolojik alanlarda replikanın bulunmaması gerektiği de vurgulanmaktadır.

BÖLÜM 5

SONUÇ VE ÖNERİLER

Geç Roma- Erken Bizans dönemine ait olduğu düşünülen Balatlar Yapı Topluluğu mimarlık ve sanat tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Günümüzde bu yapı topluluğu arkeolojik kalıntı durumundadır. Yapı topluluğunun bir bölümünün duvarları ayaktadır ve çalışma alanı yakınında başka kalıntı duvarlarda yer almaktadır. Balatlar Yapı Topluluğu inşa edildiği dönemden günümüze değin farklı kullanıcılar tarafından farklı işlevlerle kullanılmış ve zaman zaman ise boş kalmıştır. Kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda yapı topluluğunun ilk işlevinin gymnasium-hamam olduğunu düşünmekteyiz. Bu yüzden ileriki yıllarda ortaya çıkacak olan yapı bütününü mekansal olarak değerlendirebilmek için Roma Dönemi gymnasium-hamam yapıları tiplemeleri ve örnekleri araştırılmıştır. Çalışma kapsamında antik hamamlara ait birimler ve Dünya'daki bazı gymnasium-hamam yapıları incelenmiştir ancak kazı çalışmasının 2 yıldır devam etmesi nedeniyle tüm kalıntıların gün yüzüne çıkartılmadığı düşünüldüğünde Balatlar Yapı Topluluğunun henüz mekansal oluşum şemasını tam olarak ifade etmek mümkün olmamıştır.

Kaba yonu taş, moloz taş ve tuğladan inşa edildiği görülen yapı topluluğunun, üst örtüsü olan mekanlarda açıklığın tonoz ile geçildiği ve bazı mekanlarda ise izler doğrultusunda başka tonozlu mekanların da olduğu anlaşılmaktadır. Balatlar Yapı Topluluğu uzun süredir; insan kaynaklı bilinçli tahribat, uygun olmayan ya da yetersiz koruma, doğal felaketler, buluntu alanının yakın çevresindeki yapılaşma potansiyeli gibi birçok sebepten dolayı zarar görmüştür. Kazı çalışmaları başlamadan önce duvar yüksekliği 5-6 m. toprak seviyesinin üst kotunda bulunmaktayken 2 yıldır süren kazı

çalışmaları ile duvar yükseklikleri 10 m.yi aşmıştır. Çalışmalar sonlandığı zaman ise bugünden tahmin edemeyeceğimiz boyutlarda alanlar ortaya çıkacağı, incelemiş olduğum örnek gymnasium-hamam yapılarından yola çıkarak anlaşılmaktadır.

Yapının mevcut durumunun sağlamlaştırılması, izlerin ortaya çıkarılması, dış etkilerden koruyacak önlemlerin alınması ve sergileme alanlarının oluşturulması korumanın ana yaklaşımıdır. Balatlar Yapı Topluluğu'nda uygulanacak olan en önemli müdahale tekniği sağlamlaştırarak koruma yöntemidir.

Sinop ilinde bulunan antik döneme ait yapı kalıntıları, bölgenin turizmi açısından büyük yer tutmaktadır. Tarihi, mimari, kültürel ve turistik değere sahip olan yapı topluluğu bulunduğu bölgede hatta Türkiye'de az sayıda var olan antik döneme ait gymnasium-hamam yapısı olma özelliği ile korunması için birçok sebebe sahiptir.

Kazı çalışmalarının öncesinde ortaya çıkarılacak olan kültürel değerlerin nasıl korunacağına dair ön planlama yapılması gerekmektedir. Bunun için; kazı periyodu için zaman yönetimi, belgeleme programı, kısa ve uzun vadeli sit koruma-kullanım planı, kazı ve buluntu koruma bütçe programı, kazı alanının sergilenmesi, alanın güvenliğinin sağlanması konuları planlama için ana maddelerdir.

Yapı topluluğunun taşıdığı belge değeri, korunması ve toplumun bilgilendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple analitik rölöveler, restitüsyon denemesi çalışmaları tamamlanmış ve koruma önerileri üretilmiştir. Bu bağlamda koruma çalışmaları için analitik rölöve çalışmaları ile elde edilmiş olan malzeme ve bozulma-müdahale analizleri değerlendirilerek her noktada farklılık gösteren temel sorunlar belirlenerek koruma önerileri tamamlanmıştır. Bunlar taşıyıcı sistem, malzemeler, harç ve sıva, üst örtü başlıkları altında irdelenerek sorunlara çözüm önerileri getirilmiştir. Temel koruma yaklaşımı olarak maksimum korumayı sağlayacak minimum müdahalenin gerçekleştirilmesi ve genelde kalıntıların strüktürel sorunlarını giderecek önlemler alındıktan sonra harabe estetiğinde korunmalarına yönelik planlamanın yapılması esas alınmıştır.

Arkeolojik alanların korunması, koruma eyleminin özel ve önemli bir parçasıdır. Bu alanların korunmasına ilişkin teknikler ve yaklaşımlar günümüzde oldukça net bir biçimde tanımlanmıştır. Balatlar Yapı Topluluğu'nda genel için bütünleşik fakat her

nokta için özgün koruma yaklaşımı olmalıdır. Teknik açıdan bakıldığında mümkün olduğunca tamamlamadan kaçınarak harabe estetiğinde koruma temel yaklaşım olarak benimsenmeli, kalıntılara müdahale onların ömrünü uzatmaya yönelik temel önlemlerin alınması ile sınırlı tutulmalıdır.

Balatlar Yapı Topluluğu'nda öncelikli koruma strüktürel sağlamlaştırmadır. Duvar yüzeylerindeki 15 cm'den fazla olan yüzey kayıpları uygun taşlar ile tamamlanmalıdır. Derz boşlukları ve hareketli olan taş-tuğla malzemelerin çevresi uygun harç ile sağlamlaştırılmalıdır. Duvar çekirdeğini sağlamlaştırmak için duvar içerisine enjeksiyon harcı verilmelidir. Duvarların başları öncelikle en üstte bulunan taşları korumak için 1-2 sıra kadar özgün taşları korumak için uygun taşlar ile tamamlanmalı, koruma harcı ile örtülmelidir. Ardından yalıtım malzemesi ile dondurulmalıdırlar. Bunun üzerine de numus, çim, küçük bitkilerle yumuşak örtü ile yeni bir ayrışma yüzeyi oluşturulmalıdır. Böylece duvar üstleri muhafaza edilmiş olacaktır. Harç kullanımında hava geçirimsiz harç asla kullanılmamalıdır. Ayrıca kilise biriminin üzerine elimizde rekonstrüksiyon için yeterli bilgi bulunmadığından çelik konstrüksiyonlu bir çatı strüktürü çağdaş ek olarak tasarlanmalı e saydam zarsı bir membran örtü doğal ışık ve nem için seçilmelidir.

"Sinop Balatlar Kilisesi Kazısı" çalışma alanı 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisindedir. 2011 yılında yakın çevresi de 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak belirlenmiş ve sınırları genişletilmiştir. Çalışma alanının yakın çevresinde birçok farklı döneme ait kalıntılar bulunmakta e bu yönden kent çok tabakalı bir alan olduğu için"Kentsel Arkeolojik Alan" olarak tescillenmesi gerekmektedir. Bu alanlarda korumanın sürekliliği için Alan Yönetim Planı" da oluşturulmalıdır.

Arkeolojik alanların korunmasında sorunların bir diğeri fiziki iyileştirmeye yönelik tekniklerle birlikte onların çağdaş yaşamdaki yeri ve önemine ilişkindir. Bu alanların ve yapıların tamamen yok olmuş uygarlıkların tanıklığını yapmaları, düşey katmanlı bilgi kaynakları olmaları, içinde yer aldıkları çevrelerin hafızalarını oluşturmaları onları özel kılarken bir yandan da yapıların kısıtlı işlevlendirme olanakları onların bir anlamda sadece turizm aktivitelerinin kaynağı olarak görülmelerine ve değerlendirilmelerine neden olmaktadır. Arkeolojik alanların korunmasına ilişkin bu problemlerin aşılmasının belki de en önemli yolu bu alanların ve yapıların çevreye ve insana sağlayacakları

katkıların tanımlanmasıdır. Özellikle arkeolojik alanların kazı sürecinden başlayarak ortaya çıkma ve korunma evrelerinin çevre halkı ve ziyaretçilerle gerekli güvenlik protokolleri oluşturarak paylaşılması, kullanım-ziyaret dengesinin kitle turizmi etkisini en aza indirecek şekilde kontrollü sağlanması, afet riski olan bölgelerde arkeolojik alanların korunması için özel alan yönetim planlarının yapılması ve periyodik bakım-onarımlarını sağlayacak kaynakların oluşturulması bu alanların sağlıklı bir biçimde korunmasını olanaklı kılacaktır.

Kazı ve belgeleme çalışmalarının gelecek yıllarda sistematik olarak devam ettirilmeli, ortaya çıkacak olan yapıların koruma projeleri, görsel olarak bilgilendirme panoları oluşturulmalı, broşürler hazırlanmalıdır. Gelen ziyaretçilerin kenti, yapıları görebilecekleri gezi güzergâhlarında oluşturulması gerekmektedir. Arkeolojik kalıntıların kendisi birer sergi nesnesidir. Kazı çalışmaları tamamlandıktan sonra yapı topluluğu “açık hava müzesi” olarak sergilenmelidir. Alan içerisinde gezi platformları oluşturulmalı bilgilendirme panoları yer almalıdır. Kazı alanından zamanla elde edilecek olan objeler için ise müze kurulması, sergileme ve kentin tanıtımı için oldukça önemlidir.

KAYNAKLAR

[1] Pekman A., (1993). Strabon Antik Anadolu Coğrafyası, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, XII, III, 11.

[2] Gökcöl, T., (1998). Xenophon Anabasis, 5. Kitap- V.bölüm, Sosyal Yayınlar, İstanbul.

[3] Tarkan, T., (1941). Sinop coğrafyası, İzmir, Maarifet Matbaası.

[4] Dürüşken, Ç., (2001). Genç Plinius'un Anadolu Mektupları, Epustulae, 10. Kitap; YKY (Yapı Kredi Yayınları), İstanbul.

[5] Flottwell H., (1895) University of Virginia, Aus dem Stromgebiet des Qyzl-yrmag (halys).

[6] Pektaş, M., (1960). Ramsay Anadolu'nun tarihî coğrafyası, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi.

[7] Winfield, D. ve Bryer A., (1985). The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos, Washington D.C.

[8] Munro, J.A.R., (1901). "Roads in Pontus, Royal and Roman", JHS *(*The Journal of Hellenic Studies*),* XXI, s. 52-66, Pl.4.

[9] The Hydrographic Office, (1884). Black Sea Pilot, 3.edition.

[10] Calder, W.M., ve Bean, G.E., (1958). A Classical Map Of Asia Minor, yapıtını esas almıştır- ikincil kaynak: Koçak Ö., (1993). Eskiçağ Tarihinde Sinope Başlangıçtan M.S. 395 Yılına Kadar, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

[11] Robinson, D. ve Buren's, V., (1906). "Notes on İnscription from Sinope", American Journal of Archaeology (AJA), X: 429-433.

[12] Leaf, W., (1916). "The Commece of Sinope", JHS., XXXVI: 1-15.

[13] Magie, (1950). Roman Rule in Asia Minor, I.

[14] Koçak, Ö., (1993). Eskiçağ Tarihinde Sinope Başlangıçtan M.S. 395 Yılına Kadar, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

[15] Erzen, A., (1956). "Sinop Kazısı 1953 yılı Çalışmaları", Ankara, TAD, VI-1.

[16] Dengate, J., (1978). "A Site Survey along the South of the Black Sea" in E. Akurgal (ed.), Proceeding of the Tenth İnternational Conference of Classical Archaeology (Ankara); 245-58.

[17] Işın, M. A., (1990). “Sinop Bölgesi Yüzey Araştırması,” in M. Sağlam (ed.), İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (Samsun): 241-76.

[18] Işın, M.A., Tatlıcan, İ. ve Işın, M., (1992), Sinop, Ankara.

[19] Akurgal, E., (1956). TAD, VI-1, Sinop Kazıları - Die Ausgrabungen von Sinope, 47-61.

[20] Boysal, Y., (1958). “Sinop’un en eski Buluntuları ve Kolonizasyonu Hakkında TAD VIII-2”, 23-29.

[21] Boardman, J., (1964). *Greeks Overseas*, Baltimore, Penguin Books.

[22] Cook , J. M., (1965). The *Greeks in Ionia and the East*, London.

[23] Batu, N., (2009). Antikçağ’da Anadolu**,** Kitap Yayınevi, İstanbul.

[24] Arslan M., (2007). Mithradates VI. Eupator: Roma’nın Büyük düşmanı, Odin yayınları.

[25] Appianos, (1955). Historia Romana, Ed. H. White (loeb), London.

[26] Hill, S., 1995, “The first season of rescue excavations at Çiftlik (Sinop)”, Anatolian Studies, 45: 219-32.

[27] Doonan, O., Gantos, A., Smart, D. ve Hıebert,F., (1998). “Sinop ili Yoğun Alan Araştırması- 1997”, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, II : 25-29 Mayıs 1998, Tarsus.

[28] Anderson, J.G.C., (1939). “Two Anatolian Notes”, AS, .H.Buckler, Manchester, 1-7.

[29] Özsait, M., (1982). “Anadolu’da Roma Egemenliği”, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi (AUA), 2: 388.

[30] Forbiger, A., (1877). Handbuch der Alten Geographie I-II, Hamburg, 1877.

[31] Çakmakoğlu, A., (2004). Sinop Hapishanesi, Ankara, 3.

[32] Robinson, D., (1905). “Ancient Sinope”, American Journal of Philology (AJP), XXVII-2, s.125-153;XXVII-3, 245-279.

[33] Price, S.R.F., (2004). Ritüel ve İktidar: Küçük Asya’da Roma İmparatorluk Kültü, Çev. Taylan Esin, İmge Kitabevi, Ankara.

[34] Başoglu, B., (1982). “Sinop ili Tarihi”, *Sinop Tarih Vakfı Yayınları*, Sinop, 14-27.

[35] Köroğlu, G., (2010). Sinop Balatlar Kilisesi’nde 2010 Yılı Kazı Çalışmaları.

[36] Koch, G., (2007). Erken Hristiyan Sanatı, İstanbul, 149.

[37] Bakeroot, W., (2009). “Mais qui est donc saint Phocas?, Aziz Phocas kimdir?” ,Sinope Sempozyumu, May 2009.

[38] Sevgen N., (1959). Anadolu Kaleleri , Doğuş Ltd. Şti., Ankara.

[39] Çelebi, E., (1986). Seyahatname III, 75 vd. ,İstanbul.

[40] Suat, A., (2002). Charles Texier, Küçük Asya: coğrafyası, tarihi ve arkeolojisi.

[41] Nirven, N. ve Başgelen, N., (1993). Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu? R.E. Wycherley, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 3.baskı.

[42] T.C. Sinop Valiliği, Sinop İsmi Nereden gelmektedir, www.sinop.gov.tr, 12 Nisan 2011.

[43] Pekman, A., (1970). Eskiçağda Bazı Anadolu şehirlerinin Tanrı ve kahraman ktistes'leri**,** İstanbul: Edebiyat Fakültesi.

[44] Güler, T., (2008). Batı Anadolu'da Serapis Kültü, Pamukkale Üniversitesi,Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Denizli 2008

[45] Cornellius Tacitus, (1995). The Histories (Historiae), London, Penguin Books.

[46] Köroğlu, G., (2011). "Sinop Balatlar Kilisesi 2010 ve 2011 Yılı Kazı Çalışmaları", Karadeniz Kongresi, Sinop.

[47] Budde, TAD., VI-2: -5, 1956,

[48] Yılmaz, C., (2009). "Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi", Doğu Coğrafya Dergisi, 22: 1-15,

[49] Sinop Tanıtım Sitesi, Sinop Kalesi surları fotoğrafları, www.sinoprehberi.org, 10 Aralık 2011

[50] Yerlikaya, G., (2006). Sinop Murat Koca Konağı Restorasyon Önerisi, Yüksek lisans tezi, Gazi Üniersitesi, Ankara.

[51] Kültür ve Turizm Müdürlüğü*,* Sinop Paşa Tabyaları , www.sinopkulturturizm.gov.tr, 23 Mart 2012.

[52] Curtis, W.E., (1911). Around the Black Sea, London.

[53] E. Akurgal and L. Budde, (1956). "*Bericht über die Ausgrabungen in Sinope* (Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınlarından ,V. [14], 1956), 39 and pls. xx, xxı; and the sames "Sinope", TürkArkDerg, 6 [1] (1956), 47-61; 6 [2], 5-10, esp. 8.

[54] Boethius. A., and Ward Perkins, J. B., (1970). Etruscan and Roman architecture, London, 225 and fig. 94.

[55] Akurgal, E., (1970). Ancient Civilizations and ruins of Turkey, İstanbul, 156.

[56] Eyice, S., (1965). Küçük Amasra Tarihi ve eski eserleri kılavuzu, Ankara, 64-68, pl. 9.

[57] Teall, J. L., (1959). "The Grain Supply of the Byzantine Empire, 330-1025", DOP, 13 esp. 117-32 and 136.

[58] Yaraş, A., (1991). Antik çağ'da eğitim ve Anadolu gymnasionları, İstanbul Üniversitesi, Danışman: Haluk Abbasoğlu, Sosyal Bilimler Enstitüsü/Arkeoloji.

[59] Google Earth hava fotoğrafları bilgi sistemi, Sinop'a ait harita görüntüleri, www.google.earth, 15 Kasım 2010.

[60] Vickers, M., (1972). "Hellenistic Thessaloniki" JHS. 92: 156-70.

[61] Barat, ., (2006). Docteur de L'Universite Michel de Montaigne _ Bordeaux 3, Disipline: Historie, Sujet: Sinope Dans Son Environment Pontique, Directeur de Recherche: M. le Professeur P. Debord, de Planches.

[62] Eyice, S., (1997). "Hamam/Tarih ve Mimari", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 15: 402-430.

[63] Türkan, K., (2009). "Türk Masallarında Mimari: Hamam ve İşlevleri Millî Folklor", Yıl 21, Sayı 84.

[64] Yılmazkaya, O., (2002), Aydınlık Kubbenin Altındaki Sıcaklık-Türk Hamamı-İstanbul Hamamları Rehberi, Çitlembik Yayınları, No 21, İstanbul.

[65] Taşçıoğlu, T., (1998), Türk Hamamı, TTOK Yayınları, İstanbul.

[66] Abbasoğlu, H., (1982). Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları, (Basılmamış Doçentlik Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

[67] Abbasoğlu, H. (1965). *Side Büyük Hamamı* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

[68] Abbasoğlu, H., (1998). "Hamam", Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, cilt 2, YEM Yayınları, İstanbul.

[69] Anabolu, U. M., (2000). Roma İmparatorluk Dönemi Mimarlık Yapıtları, İstanbul.

[70] Yegül, Y., (2006) Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, İstanbul.

[71] Anadol, Ş., (1998). "Gymnasion", Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, cilt 2, YEM Yayınları, İstanbul.

[72] Kretzschmer, F., (2010). Resimlerle Antik Roma'da Mimarlık ve Mühendislik, (Çev. Z.Z. İlkgelen), İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2. Baskı.

[73] Abbasoğlu, H., (2004). "Pamphylia Hamamları: Plan Açısından Bir Değerlendirme", 60.Yaşında Fahri Işık'a Armağan: Anadolu'da Doğdu: Festschrift für Fahri Işık zum 60.Geburtstag, Ed. T.Korkut, İstanbul, Ege Yayınları, 1.

[74] Yegül, F., (1998). Baths and Bathing in Ancient Antiquity. New York-De Architectura Romana.

[75] Vitruvius, (2005). Mimarlık Üzerine On Kitap, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, Kitap 5, Bölüm 10.

[76] Çoşkun, A., (2004). Salamis Antik Kenti Roma Hamamı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji (Klasik Arkeoloji) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

[77] Akçay, B., (2007). Perge Güney Hamamı Heykeltıraşlık Eserler, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, Tez Danışmanı: Prof.Dr. Haluk Abbasoglu, İstanbul.

[78] Adam, Jean-P., (1994). *Roman Building: Materials and Techniques*, London.

[79] Rook, T., (1978). The development and operation of Roman hypocausted baths, Journal of Archaeological Science, 5: 269-282, Issue 3, September 197.

[80] Silay, S., (1991). Antalya Perge Antik Kenti Güney Hamam Strüktür Analizi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tez Danışmanı: Doğan Kuban.

[81] Nielsen, I., (1990). Thermae et Balnea: The Architecture and Cultural History of Roman Public Baths, I, Aarhus, Aarhus University Press, 77.

[82] Koçyiğit, O., (2006). Amorium Hamam Yapısı- Tarihsel Süreç İçerisindeki İşlevsel Değişim, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Turan Takaoğlu, Çanakkale.

[83] Aran, B., (11970). Anadolu'da Roma Devri Mimarisi: Plan bakımından bölgesel özellikleri üzerinde bir araştırma, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[84] Girit, O., (1971). Milet Roma Hamamları, Arkeoloji Bölümü, İstanbul, İst. Üniversitesi.

[85] Aru, K. A., (1949). Türk Hamamları Etüdü, Doçentlik Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

[86] Sezer, O., (2003). Hamam Mimarisi ve Çardaklı Hamam, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, YTÜ, İstanbul.

[87] Ahunbay, Z., (2007). "Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon", Yem Yayın, İstanbul, 69-166, 4. Baskı.

[88] Sertdemir, C., (1996). Akdeniz Bölgesi Kıyı Şeridi İllerinin Turizm Potansiyeli Açısından Arkeolojik Değerleri, yüksek lisans tezi, İstanbul, İ.Ü.

[89] Kuban, D., (2000). Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu.

[90] Avrupa konseyi Türkiye, Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi**,** http://www.avrupakonseyi.org.tr/antlasma/aas_12I.htm, 10 Nisan 2011.

[91] Gökçe, F., (2000). "Yöreye Özgü İnsan / Çevre İlişkileri Bağlamında Bütüncül Bir Koruma Planlaması Konusunda Görüşler", Gap Bölgesi'nde Kültür Varlıklarının Korunması, yaşatılması ve Tanıtılması Sempozyumu", Şanlıufa, 368-388.

[92] Erder, C., (1977). Venedik Tüzüğü Bir Anıt Gibi Korunmalıdır, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi, Ankara, 3: 167-188.

[93] Ahunbay, Z., (2002). ICOMOS Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü, Çeviri.

[94] Binan, C., (1990). 13. yy. Anadolu kervansarayları Koruma ölçütleri Üzerine bir Araştırma, Doktora Tezi, İTÜ, İstanbul..

[95] Frold W., (1996). "Anıtlar, Bakım ve Onarımları", Çev. B. Özer, Akademi yayınevi, İstanbul, 5: 4-14.

[96] Özgönül, N. ve Öz, B.N., (2007). "Arkeolojik Alanların Yönetiminin Anahatları",

Madran, E., Bozkurt, E. (Ed.), Korumada Yeni Tanımlar Yeni Kavramlar Alan Yönetimi, 267-270, Ankara: TMMOB.

[97] Çatalhöyük Basın Bülteni, Çatalhöyük'e ait fotoğrağlar,

http://www.catalhoyuk.com/news/press_release_2008_tr.html,

[98] Mimari Bilgi Platformu, Karatepe'ye ait fotoğraflar,

http://www.arkiv.com.tr/p1519-karatepe-acikhava-muzesi.html, 20 Mayıs 2012.

[99] Selçuk belediyesi, Efes Yamaç Evler'in fotoğrafları, http://www.selcuk.bel.tr/tr/selcuk.php?module=31, 15 Mayıs 2012.

[100] Ashurst J., (2007). Conservation of Ruins, Butterworth-Heinemann, , Oxford.

[101] Ashurst J., Ashurst N., (2005). Practiacal Building Conservation, Ashgate Publishing, Great Britain yapıtını esas almıştır- ikincil kaynak: Çelebioğlu Banu, VI-XI. Yüzyıllar Arasında Kapadokya'da Hıristiyan Dini Mimarisi ve Koruma Metodolojisi, Y.T.Ü., Mimarlık, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.

[102] Çelebioğlu B., (2008). VI-XI. Yüzyıllar Arasında Kapadokya'da Hıristiyan Dini Mimarisi ve Koruma Metodolojisi, Y.T.Ü., Mimarlık, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.

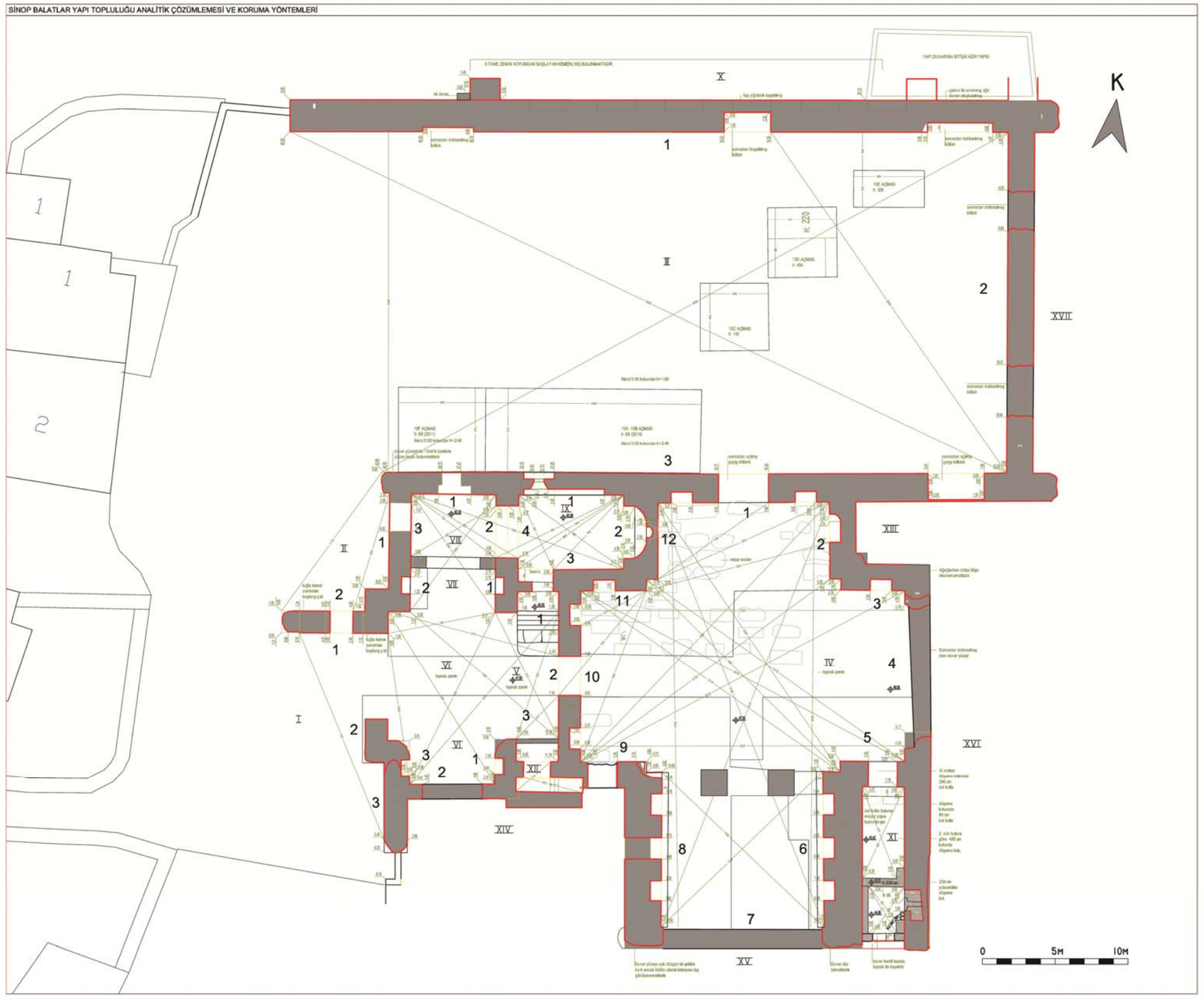
EK-A

FOTOĞRAF PAFTASI

Balatlar Yapı Topluluğu'nun çalışma alanı ve yakın çevresinde bulunan tüm kalıntıların 1 nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyinden başlayarak tek tek sıra ile fotoğraf paftası hazırlanmıştır. Takibinin kolay olması amacı ile mekan noları bulunan harita eklenmiştir.

1 - Ek A 1 Balatlar Yapı Topluluğu planı analitik rölövesi (2011)

2 - Ek A 2 I nolu mekan; 1,2 ve 3 nolu duvar yüzeyleri
3 - Ek A 3 II Nolu mekan; 1 ve 2 nolu duvar yüzeyleri- III nolu mekan I nolu duvar yüzeyi
4 - Ek A 4 III Nolu mekan; 1 ve 2 nolu duvar yüzeyleri
5 - Ek A 5 III Nolu mekan; 2 ve 3 nolu duvar yüzeyleri
6 - Ek A 6 III Nolu mekan; 3 nolu duvar yüzeyi
7 - Ek A 7 IV Nolu mekan; 1 ve 2 nolu duvar yüzeyleri
8 - Ek A 8 IV Nolu mekan; 2, 3 ve 4 nolu duvar yüzeyleri
9 - Ek A 9 II Nolu mekan; 1 ve 2 nolu duvar yüzeyleri- III nolu mekan I nolu duvar yüzeyi
10 - Ek A 10 IV Nolu mekan; 6 ve 7 nolu duvar yüzeyleri
11 - Ek A 11 IV Nolu mekan; 8 ve 9 nolu duvar yüzeyleri
12 - Ek A 12 IV Nolu mekan; 9- 10 ve 11 nolu duvar yüzeyleri
13 - Ek A 13 IV Nolu mekan; 11 ve 12 nolu duvar yüzeyleri
14 - Ek A 14 V Nolu mekan; 1 ve 2 nolu duvar yüzeyleri
15 - Ek A 15 VI Nolu mekan; 1, 2 ve 3 nolu duvar yüzeyleri
16 - Ek A 16 II Nolu mekan; 1 ve 2 nolu duvar yüzeyleri III nolu mekan I nolu duvar yüzeyi
17 - Ek A 17 VIII – IX Nolu mekan; 1, 2 ve 3 nolu duvar yüzeyleri
18 - Ek A 18 IX Nolu mekan; 3 ve 4 nolu duvar yüzeyleri
19 - Ek A 19 X Nolu mekan; duvar detayları
20 - Ek A 20 XI ve X Nolu mekan; duvar yüzeyleri
21 - Ek A 21 XI - XII Nolu mekanlar
22 - Ek A 22 XIII Nolu mekan 23 - Ek A 23 XIV Nolu mekan
24 - Ek A 24 XIV- XV Nolu mekan 25 - Ek A 25 XVI – XVII Nolu mekan
26 - Ek A 26 C1 alanı kalıntı duvarlar 27 - Ek A 27 C1 alanı kalıntı duvarlar
28 - Ek A 28 C2 alanı kalıntı duvarlar 29 - Ek A 29 C2- D alanı kalıntı duvarlar
30 - Ek A 30 E- F alanı kalıntı duvarlar

Ek A 1 Balatlar Yapı Topluluğu planı analitik rölövesi (2011)

Foto. 1: Kazı çalışma alanına giriş I nolu mekan

Foto. 2: I nolu mekana bakış

Foto. 3: I nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi

Foto. 4: I nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi- 2011

Foto. 5: I nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi-2011

Foto. 6: I nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi

Ek A 2 I nolu mekan; 1,2 ve 3 nolu duvar yüzeyleri

Foto. 7: II nolu mekana bakış

Foto. 8: II nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi

Foto. 9: II nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi

Foto. 10: II nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi

Foto. 11: III nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi

Foto. 12: III nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi

Ek A 3 II Nolu mekan; 1 ve 2 nolu duvar yüzeyleri- III nolu mekan I nolu duvar yüzeyi

Foto. 13: III nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi

Foto. 14: III nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi doğu köşesi

Foto. 15: III nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi üst kotlarda bulunan kemerli nişler

Foto. 16: III nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi

Foto. 17: III nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi sonradan kapatılmış bölüm

Ek A 4 III Nolu mekan; 1 ve 2 nolu duvar yüzeyleri

Foto. 18: III nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi

Foto. 19: III nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi sonradan kuzey köşesi

Foto. 20: III nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi sonradan güney köşesi

Foto. 21: III nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi

Ek A 5 III Nolu mekan; 2 ve 3 nolu duvar yüzeyleri

Foto. 22: III nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi doğu bölümü

Foto. 23: III nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi batı köşesi

Foto. 24: III nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi

Foto. 25: III nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi

Foto. 26: III nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi doğu köşesi

Ek A 6 III Nolu mekan; 3 nolu duvar yüzeyi

Foto. 27: IV nolu mekan 10-12 nolu duvar yüzeylerine bakış

Foto. 28: IV nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi-2010

Foto. 29: IV nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi niş detayı-2011

Foto. 30: IV nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi- papaz mezarları-2011

Foto. 31: IV nolu mekan 2-3 nolu duvar yüzeylerine bakış

Foto. 32: IV nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi- 2010

Ek A 7 IV Nolu mekan; 1 ve 2 nolu duvar yüzeyleri

Foto. 33: IV nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi-2011

Foto. 34: IV nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi

Foto. 35: IV nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi detay

Foto. 36: IV nolu mekan 3-4 nolu duvar yüzeylerinin birleşme bölümü- 2011

Foto. 37: IV nolu mekan 4 nolu duvar yüzeyi

Foto. 38: IV nolu mekan 4 nolu duvar y.

Ek A 8 IV Nolu mekan; 2, 3 ve 4 nolu duvar yüzeyleri

Foto. 39: IV nolu mekan 5 nolu duvar yüzeyi-2010

Foto. 40: IV nolu mekan 5 nolu duvar yüzeyi -2011

Foto. 41: IV nolu mekan 5 nolu duvar yüzeyi-2010

Foto. 42: IV nolu mekan 5 nolu duvar yüzeyi

Foto. 43: IV nolu mekan 5 nolu duvar yüzeyi batı köşesi

Foto. 44: IV nolu mekan 6nolu duvar yüzeyi- 2011

Ek A 9 II Nolu mekan; 1 ve 2 nolu duvar yüzeyleri- III nolu mekan I nolu duvar yüzeyi

Foto. 45: IV nolu mekan 6 nolu duvar yüzeyi- 2011

Foto. 46: IV nolu mekan 6 nolu duvar yüzeyi- 2011

Foto. 47: IV nolu mekan 6 nolu duvar yüzeyi

Foto. 48: IV nolu mekanın 6-7-8 nolu duvar yüzeylerinin arasında bulunan kalıntılar- 2011

Foto. 49: IV nolu mekan7 nolu duvar yüzeyi

Foto. 50: IV nolu mekan 7 nolu duvar yüzeyi

Ek A 10 IV Nolu mekan; 6 ve 7 nolu duvar yüzeyleri

Foto. 51: IV nolu mekan 8 nolu duvar yüzeyi- 2010

Foto. 52: IV nolu mekan 8 nolu duvar yüzeyi- 2011

Foto. 53: IV nolu mekan 8 nolu duvar yüzeyi doğu köşesi

Foto. 54: IV nolu mekan 8 nolu duvar yüzeyi batı köşesi

Foto. 55: IV nolu mekan 7 nolu duvar yüzeyinden kuzeye bakış -2011

Foto. 56: IV nolu mekan 8-9 nolu duvar yüzeyi köşesi - 2011

Ek A 11 IV Nolu mekan; 8 ve 9 nolu duvar yüzeyleri

Foto. 57: IV nolu mekan 9 nolu duvar yüzeyi- 2010

Foto. 58: IV nolu mekan 9 nolu duvar yüzeyi- 2011

Foto. 59: IV nolu mekan 10 nolu duvar yüzeyi - 2010

Foto. 60: IV nolu mekan 10 nolu duvar yüzeyi- 2011

Foto. 61: IV nolu mekan 10 nolu duvar yüzeyi güney köşesi- 2011

Foto. 62: IV nolu mekan 11 nolu duvar yüzeyi-2010

Ek A 12 IV Nolu mekan; 9- 10 ve 11 nolu duvar yüzeyleri

Foto. 63: IV nolu mekan 11 nolu duvar yüzeyi- 2011

Foto. 64: IV nolu mekan11 nolu duvar yüzeyi

Foto. 65: IV nolu mekan 12 nolu duvar yüzeyi-2010

Foto. 67: IV nolu mekan 12-1 nolu duvar yüzeyi-2011

Foto. 68: IV nolu mekan 12 nolu duvar yüzeyi- 2011

Ek A 13 IV Nolu mekan; 11 ve 12 nolu duvar yüzeyleri

Foto. 69: V nolu mekan 1 nolu duvar yüzeye genel bakış

Foto. 70: V nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi

Foto. 71: V nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi

Foto. 72: V nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi güney köşesi

Foto. 73: V nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi-2010

Foto. 74: V nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi- 2011

Ek A 14 V Nolu mekan; 1 ve 2 nolu duvar yüzeyleri

Foto. 75: VI nolu mekan 1-2 nolu duvar yüzeyi

Foto. 76: VI nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi -2010

Foto. 77: VI nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi- 2011

Foto. 78: VI nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi-2010

Foto. 79: VI nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi -2011

Foto. 80: VI nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi-2011

Ek A 15 VI Nolu mekan; 1, 2 ve 3 nolu duvar yüzeyleri

Foto. 81: VII-VIII nolu mekan mekanlara bakış

Foto. 82: VII nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi

Foto. 83: VII nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi

Foto. 84: VII nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi

Foto. 85: VII nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi

Foto. 86: VIII nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi

Ek A 16 II Nolu mekan; 1 ve 2 nolu duvar yüzeyleri III nolu mekan I nolu duvar yüzeyi

Foto. 87: VIII nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi

Foto. 88: VIII nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi

Foto. 89: VIII nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi

Foto. 90: VIII nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi

Foto. 91: IX nolu mekan 1 nolu duvar yüzeyi

Foto. 92: IX nolu mekan 2 nolu duvar yüzeyi

Ek A 17 VIII – IX Nolu mekan; 1, 2 ve 3 nolu duvar yüzeyleri

Foto. 93: IX nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi

Foto. 94: IX nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi

Foto. 95: IX nolu mekan 4 nolu duvar yüzeyi

Foto. 96: IX nolu mekan tonoz freskler

Foto. 97: IX nolu mekan tonoz freskler

Foto. 98: IX nolu mekan tonoz freskler

Ek A 18 IX Nolu mekan; 3 ve 4 nolu duvar yüzeyleri

Foto. 99: IX nolu mekan 4 nolu duvar yüzeyi tonoz birleşimi

Foto. 100: IX nolu mekan 3 nolu duvar yüzeyi ferskler

Foto. 101: X nolu mekan güney duvarı

Foto. 102: X nolu mekan güney duvarı

Foto. 103: X nolu mekan güney duvarı

Foto. 104: X nolu mekan güney duvarı

Ek A 19 X Nolu mekan; duvar detayları

Foto. 105: X nolu mekan güney duvarı

Foto. 106: X nolu mekan güney duvarı

Foto. 107: X nolu mekan güney duvarı ağır yapılarına bitişik

Foto. 108: XI nolu mekan-2011

Foto. 109: XI nolu mekan-2011

Foto. 110: XI nolu mekan-2011

Ek A 20 XI ve X Nolu mekan; duvar yüzeyleri

Foto. 111: XI nolu mekan-2011

Foto. 112: XII nolu mekan-2011

Foto. 113: XII nolu mekan-2011

Foto. 114: XII nolu mekan-2011

Foto. 115: XII nolu mekan-2011

Foto. 116: XII nolu mekan-2011

Ek A 21 XI - XII Nolu mekanlar

Foto. 117: XIII nolu mekan kuzey arka duvarı

Foto. 118: XIII nolu mekan

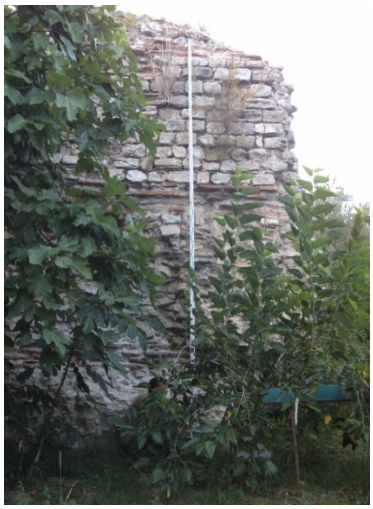

Foto. 119: XIII nolu mekan

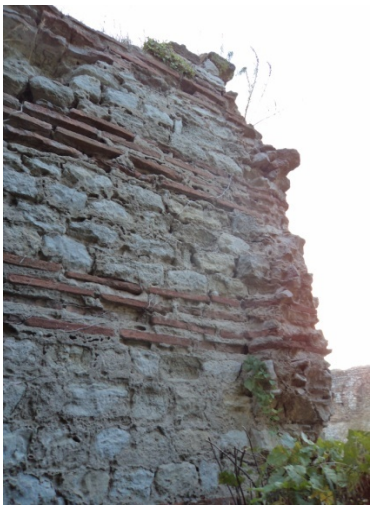

Foto. 120: XIII nolu mekan

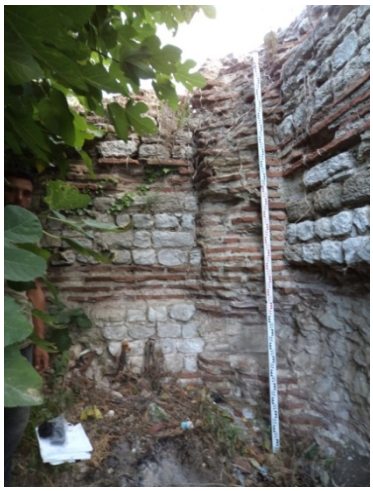

Foto. 121: XIII nolu mekan

Foto. 122: XIII nolu mekan

Ek A 22 XIII Nolu mekan

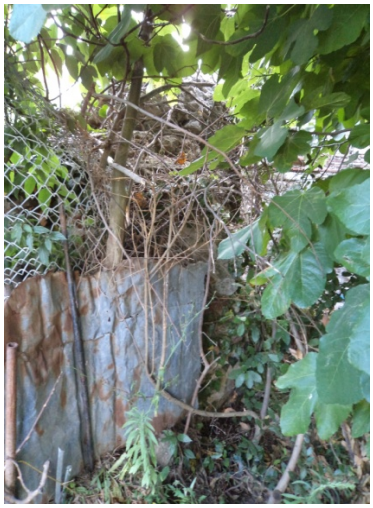

Foto. 123: XIII nolu mekan

Foto. 124: XIV nolu mekan

Foto. 125: XIV nolu mekan

Foto. 126: XIV nolu mekan

Foto. 127: XIV nolu mekan

Foto. 128: XIV nolu mekan

Ek A 23 XIV Nolu mekan

Foto. 129: XIV nolu mekan

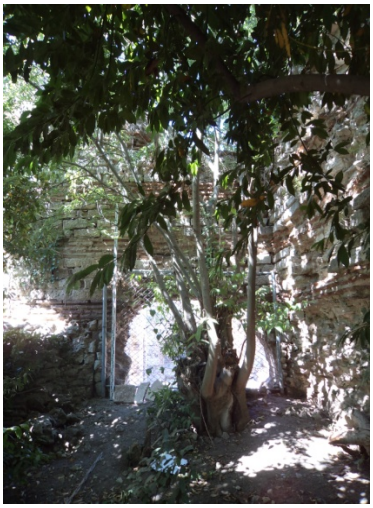

Foto. 130: XIV nolu mekan

Foto. 131: XIV nolu mekan

Foto. 132: XV nolu- 2011

Foto. 133 : XV nolu mekan Ağustos 2011

Foto. 134: XVI nolu mekan Ağustos 2011

Ek A 24 XIV- XV Nolu mekan

Foto. 135: XVI nolu mekan 2010

Foto. 136: XVII nolu mekan Ağustos 2011

Foto. 137: XVII nolu mekan 2010

Foto. 138: XVII nolu mekan 2010

Ek A 25 XVI – XVII Nolu mekan

Foto. 139: C1 Kalıntıları

Foto. 140: C1 kalıntıları Ağustos 2011

Foto. 141: C1 Kalıntıları

Foto. 142: C1 Kalıntıları

Foto. 143: C1 Kalıntıları

Foto. 144: C1 Kalıntıları

Ek A 26 C1 alanı kalıntı duvarlar

Foto. 145: C1 Kalıntıları

Foto. 146: C1 Kalıntıları

Foto. 147: C1 Kalıntıları

Foto. 148: C1 Kalıntıları

Foto. 149: C1 Kalıntıları

Foto. 150: C1 Kalıntıları

Ek A 27 C1 alanı kalıntı duvarlar

Foto. 151: C2 Kalıntıları

Foto. 152: C2 Kalıntıları

Foto. 153: C2 Kalıntıları

Foto. 154: C2 Kalıntıları

Foto. 155: C2 Kalıntıları

Foto. 156: C2 Kalıntıları

Ek A 28 C2 alanı kalıntı duvarlar

Foto. 157: C2 Kalıntıları

Foto. 158: C2 Kalıntıları

Foto. 159: C2 Kalıntıları

Foto. 160: D Kalıntıları

Foto. 161: D Kalıntıları

Ek A 29 C2- D alanı kalıntı duvarlar

Foto. 162: E-F Kalıntıları

Foto. 163: F Kalıntıları

Foto. 164: E Kalıntıları

Foto. 165: E Kalıntıları

Foto. 166: E Kalıntıları

Foto. 167: E Kalıntıları

Ek A 30 E- F alanı kalıntı duvarlar

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Saadet GÜNDOĞDU

Doğum Tarihi ve Yeri : Samsun- 12.02.1984

Yabancı Dili : İngilizce

E-posta : saadetgundogdu@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	**Alan**	**Okul/Üniversite**	**Mezuniyet Yılı**
Lisans	Mimarlık	Y.T.Ü.	01.2009
Lise	Fen Bilimleri	Samsun Anadolu Lisesi	07.2002

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	**Firma/Kurum**	**Görevi**
2011-halen	Karabük Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

YAYINLARI

Bildiri

1- Sinop Balatlar Yapı Topluluğu Arkeolojik Kazı Ve Koruma Yöntemleri Üzerine Bir Çalışma, 1. Karadeniz Uluslar arası Sempozyumu, Sinop, 2011.